

oIKos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<http://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.22>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2016 Nr. 2 (22)

VERSUS AUREUS

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vida MONTVYDAITĖ

(Tautinių mažumų departamentas prie LR Vyriausybės, Lietuva)

Tomas BALKELIS

(Lietuvos istorijos institutas, Lietuva)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Mykolas DRUNGA

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Alfonsas EIDINTAS

(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Kaja KUMER-HAUKANÕMM

(Tartu universitetas, Estija)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Saulius PIVORAS

(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Juozas SKIRIUS

(Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Romas VAŠTOKAS

(Trento universitetas, Kanada)

Žurnalo leidybą remia

Tautinės kultūros fondas (JAV)

Lietuvių išėivijos institutas

S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2016

© Lietuvių išėivijos institutas, 2016

© „Versus aureus“ leidykla, 2016

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Saulius PIVORAS	Nuo griežto neigimo iki visiško pripažinimo: kodėl Danija persigalvojo dėl dvigubos pilietybės?..... 7
	From strict refusal to full recognition: why did Denmark change its mind on dual citizenship? 18

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Vitalija STRAVINSKIENĖ	Priverstinės migracijos LSSR: etninių mažumų atvejis (1940–1941, 1944–1989 m.) 19
	Forced migrations in the Lithuanian SSR: the case of ethnic minorities (1940–1941, 1944–1989) 27
Juozas SKIRIUS	BALF'o parama lietuviams už geležinės uždangos ir komunistinėje Lenkijoje 1956–1989 m. 29
	The help extended from 1956 to 1989 by BALFAS (United Lithuanian relief fund of America) to Lithuanians behind the iron curtain and in communist Poland 43
Asta PETRAITYTĖ- BRIEDIENĖ	Diplomatai ir rašytojai, rašytojai ir diplomatai 45
	Diplomats and writers, writers and diplomats 61
Ilona STRUMICKIENĖ	Šveicarijos diasporos atstovas Juozas Eretas: „Atvykau padėti Jūsų Tėvynei sunkiuoju jai laiku“ 63
	Juozas Eretas, a representative of the Swiss diaspora: “I came to help your homeland during its time of hardship” 72
Rūta VARKALAITĖ- PLIOPIENĖ	Bostono lietuvių kultūrinis gyvenimas 1950–1970 m. 73
	Cultural life of Boston Lithuanians from 1950 to 1970 86
Daiva DAPKUTĖ	<i>Propagandinis karas</i> išeivijos spaudoje sovietmečiu 87
	<i>Propaganda war</i> in the Lithuanian diaspora press during the soviet period 98

Rasa ŽUKIENĖ	Apie du lietuvių menininkus, tapusius Vakarų pasaulio kultūros istorijos dalimi 99 Two Lithuanian artists who became part of Western cultural history 107
Dalia KUIZINIENĖ	Tarp refleksijos ir nuotykių: lietuvių migrantų pasakojimai ... 109 From Reflection to Adventure: Stories of Lithuanian Migrants 117
IŠ ARCHYVŲ FROM THE ARCHIVES	
Giedrė MILERYTĖ- JAPERTIENĖ	Besivejanti praeitis. Keletas laiškų iš Stasio Lozoraičio ir Kazimiero Narutavičiaus korespondencijos 119 A past trying to catch up. Several letters from the correspondence of Stasys Lozoraitis and Kazimieras Narutavičius
RECENZIJOS BOOK REVIEWS	
Ramūnas ČIČELIS	Pasakojimas be žanro 133 A narrative without genre
Dalia KUIZINIENĖ	Tarp namų ir pasaulio: Jono Jurašo atvejis 137 Between home and the world: the case of Jonas Jurašas
Viktor BILOTAS	Reikšmingas Lietuvai kultūros paveldas Sibire. 2016 m. archyviniai radiniai 141 A significant Lithuanian cultural heritage in Siberia. Archival discoveries from 2016
KRONIKA EVENTS	143
APIE AUTORIUS ABOUT THE AUTHORS	165
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS SUBMISSION GUIDELINES	167 169

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Saulius PIVORAS

Nuo griežto neigimo iki visiško pripažinimo: kodėl Danija persigalvojo dėl dvigubos pilietybės?

Santrauka. Nuo 2015 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Danijos pilietybės įstatymo pataisos, leidžiančios turėti ir kitą pilietybę be Danijos pilietybės. Danija pripažino dvigubą pilietybę tiek danų emigrantams, tiek natūralizuotiems imigrantams Danijoje. Danijos pilietybė net ir įvedus dvigubos pilietybės pripažinimą liko paremta ryškiu etnokultūriniu tapatumu, labiau orientuota į stipriai suvaržytą nei į atvirą prieigą prie pilietybės. Pripažinti universalią (tiek emigrantams, tiek imigrantams) dvigubą pilietybę paskatino ne tik globalinės migracijos tendencijos, imigrantų integracijos siekiai, bet ir Danijos pilietybę praradusių danų kilmės asmenų interesų gynimas ir papildomos galimybės reguliuoti imigrantų populiacijos elgseną. Danijos atvejis yra reikšmingas tuo, kad parodo, jog dvigubos pilietybės pripažinimas gali būti įgyvendintas ryškaus etnokultūrinio tapatumo tradicijų ir suvaržymais grįstos pilietybės politikos terpėje.

Raktiniai žodžiai: dviguba pilietybė, natūralizacija, pilietybės politika.

Danija (kartu su Vokietija ir Austrija) buvo viena iš Europos Sąjungos (taip pat Skandinavijos) šalių, kuri ilgą laiką nuosekliai griežtai draudė dvigubą pilietybę tiek natūralizuotiems imigrantams, tiek kitos šalies pilietybę įgijusiems danams¹. Švedijai ir Suomijai pripažinus dvigubą pilietybę, Danija ėmė reikalauti iš norinčių Danijos piliečiais tapti švedų ir suomių pateikti savo ankstesnės pilietybės atsisakymo įrodymus, ko prieš tai nedarė². Tačiau nuo 2015 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Danijos pilietybės įstatymo pataisos, leidžiančios turėti ir kitą pilietybę be Danijos pilietybės. Iš Skandinavijos šalių

tik Norvegija kol kas laikosi dvigubos pilietybės nepripažinimo politikos, nors Danijos pavyzdys stipriai paveikė norvegus ir šalyje vyksta intensyvios diskusijos dėl galimybių artimiausiu metu pasekti Danijos pavyzdžiu.

Danija pripažino dvigubą pilietybę tiek danų emigrantams, tiek natūralizuotiems imigrantams Danijoje. Kas lėmė tokius radikalius pokyčius? Čia keliame tikslą nustatyti ne objektyvias pokyčių aplinkybes, o subjektyvius motyvus bei argumentus ir įvairiomis socialinėmis ir politinėmis nuostatomis paremtą pagrindimą politiniuose debatuose. Dvigubos pilietybės pripažinimą Danijoje

paskatinusiems veiksniams ir aplinkybėms aptarti straipsnyje pateikiama analizė, kurioje remiamasi Danijos pilietybės politiką nagrinėjančia mokslinė literatūra ir šaltiniais, ypač diskusijų Folketinge stenogramomis, kitais dokumentais, taip pat danų žiniasklaidoje pateikta informacija. Šiame darbe Danijos dvigubos pilietybės klausimas nagrinėjamas Danijos pilietybės politikos bendrai, ypač natūralizacijos politikos kontekste, kadangi šis kontekstas – svarbus sąlygojantis veiksnys.

Danijos natūralizacijos politika kaip entokultūrinės asimiliacijos nuostatų įgyvendinimas

Danijai būdinga natūralizacijos sąlygų nuoseklaus griežtinimo politika XXI a., pirmausia 2001–2010 m. Iki dabar ji praktiškai nebuvo pakeista. Bendra prielaida, kuria yra remiamasi, kad „pilietybės reikia nusipelnyti“ etnokultūriškai integruojantis. Kita vertus, etnokultūrinė integracija nėra tik etnolingvistinė. Etnokultūrinio daniškumo sampratoje yra ryškus teritorinis šalies, kaip teritorinės ir politinės visumos, svarbos ir reikšmės vertinimas. Iš imigrantų Danijoje dar iki natūralizacijos reikalaujama per kelias įsikūrimo šalyje fazes laikyti atitinkamus kiekvienai fazei testus. Visi šie testai buvo įvesti pirmame XXI a. dešimtmetyje ir nuolat tobulinami. Įsikuriant pastoviam gyvenimui ir siekiant gauti nuolatinį leidimą gyventi yra laikomi integracijos testai, o atvykstant į šalį su vadinamuoju šeimos susijungimo tikslu yra laikomi imigracijos testai, kurių tikslas – ne tik ir ne tiek žinių bei mokėjimų tikrinimas, kiek orientavimasis danų visuomenėje, danų vertybių nurodymas, kad imigrantai apgalvotų savo galimybes prisitaikyti. Imigrantai turi maksimaliai kultūriškai integruotis, išlaikydami tam tikrą savo savitumą. Danija šiuo požiūriu, panašiai kaip ir Vokietija, niekada nerėmė tikrojo multikultūriškumo politikos³.

Danijos pastarųjų dešimtmečių migracijos, migrantų integracijos ir natūralizacijos politika buvo veikiau antimultikultūrinė. Nežymus švelnėjimas matyti gal tik 2011–2012 m., kai naujai sudaryta centro-kairės vyriausybė retoriškai pabrėžė, kad „klestinti Danija yra įvairovę puoselėjanti Danija“⁴. Danija iš Skandinavijos šalių yra išskiriama kaip labiausiai į imigrantų kultūrinę asimiliaciją orientuota šalis⁵. Tai aiškiai susiję ir su tuo, kad Danijoje nuo 2000 m. (galbūt net nuo anksčiau) vis labiau įsitvirtino antiimigracinės nuostatos, susietos su gerovės nacionalizmu, tiesa, diferencijuojančios imigrantus, labiausiai nepageidaujamais laikant musulmonus iš Artimųjų Rytų⁶. Su musulmonais imigrantais susiję klausimai viešojoje erdvėje Danijoje išryškino etnoreliginę priešpriešą ir etnoreliginį konfliktą. Musulmonų kultūra laikoma nesuderinama su Danijos kultūra iki tokio lygio, kad islamą priėmę danai laikomi atsisakiusiais daniškumo ir „emigravusiais iš danų visuomenės“⁷.

Diskusijos dėl natūralizacijos sąlygų palengvinimo sunkiai įmanomos Danijoje. Prieš kelis dešimtmečius išryškėję skirtumai tarp Danijos ir Švedijos išlieka itin ryškūs. Kitaip nei Danijoje, Švedijoje natūralizacija toliau lengvinama. 2013 m. siūlyta, kad šalyje gimę nepiliečių vaikai, jiems čia pragyvenus 5 metus, įgyja pilietybę pagal gimimo teisę (iš esmės taikant *jus soli*)⁸. Natūralizacijos detalių taisyklės Danijoje yra nustatomos ne įstatymu, o vadinamuoju cirkuliariu raštu, dėl kurio turinio sutaria dauguma politinių partijų Folketinge, o skelbia jį integracijos ministras. 2002 m. išleistas naujas cirkuliarinis raštas dėl natūralizacijos taisyklių pailgino nuolatinio gyvenimo šalyje, kaip privalomos sąlygos natūralizacijai, laiką nuo 7 iki 9 metų, įvedė ištikimybės priesaiką ir rašytinį ištikimybės pasižadėjimą. Taip pat uždrausta kreiptis dėl natūralizacijos baustiems ilgesnei nei 2 metų laisvės atėmimo bausme, įvestas danų kalbos, kultūros ir istorijos egzaminas

pareiškėjams natūralizuotis. 2004 m. priimtoje pilietybės įstatymo pataisose įvesta pilietybės atėmimo iš baustų už kriminalinius nusi kaltimus galimybė, iš antros kartos imigrantų atimta teisė gauti pilietybę tiesiog deklaravus. 2006 m. išleistas dar labiau natūralizacijos taisyklės sugriežtinantis cirkuliarinis raštas. Danų kalbos mokėjimo reikalavimai buvo ryškiai padidinti. Įvestas reikalavimas pretendams pateikti įrodymus, kad jie gali save materialiai išlaikyti ir yra finansiškai nepriklausomi. Taip pat įvesta privaloma rašytinė deklaracija dėl integracijos į danų visuomenę ir aktyvios pilietinės veiklos⁹. Danų kalbos ir

danų visuomenės bei kultūros pažinimo reikalavimai ir jų patikrinimas buvo griežtinami ir vėliau. Pilietybės testą (kitur šaltiniuose dar vadinamą natūralizacijos testu) sudaro gana įvairūs klausimai, kuriais be Danijos istorijos, kultūros ar visuomenės gyvenimo žinių yra tikrinamas ir danų visuomenės vertybių išmanymas. Danų kalbos mokėjimo patikrinimo ir (ar) pilietybės testą blogais rezultatais išlaikydavo didelė proporcija norinčiųjų natūralizuotis. Duomenis apie atsisakymą suteikti Danijos pilietybę natūralizacijos būdu dėl nepakankamo danų kalbos mokėjimo galima matyti lentelėje.

Metai	Asmenys, kuriems Danijos pilietybė natūralizacijos būdu nesuteikta dėl nepakankamo danų kalbos mokėjimo	Asmenų, kuriems pilietybė nesuteikta dėl nepakankamų danų kalbos žinių, dalis iš visų natūralizacijos siekusių (%)
2001	778	41 %
2002	503	19,8 %
2003	2507	59 %
2004	1632	50 %
2005	1185	55,3 %
2006	961	52,5 %
2007	1498	28 %
2008	3446	40 %

Šaltinis – Ersbøll E. & Gravesen L. K., Integration and Naturalisation tests: the new way to European Citizenship. Country Report. Denmark. The INTEC Project, Radboud University Nijmegen, 2010. Prieiga internete: <<https://ec.europa.eu/migrant-integration/index.cfm?action=media.download&uuid=2A4FE290-F128-1F7B-0DBBC5FDD4E5AEBA>>.

Danijoje galioja pirmenybinis norinčių natūralizuotis imigrantų iš kitų Skandinavijos šalių, taip pat iš Šiaurės Vokietijos, traktavimas, kuris grindžiamas „kultūriniu artimumu“¹⁰, sietinu su etnokultūriniu tapatumu ir jo įtvirtinimo motyvais. Įdomiausia, kad ne visų skandinavų atžvilgiu preferencinis traktavimas yra lygus, nes skandinavų imigrantai yra diskriminuojami pagal kalbą. Norvegiškai ir švediškai kalbantieji yra atleidžiami nuo pilietybės testo, bet suomiškai

kalbantieji neatleidžiami¹¹. Natūralizacijos politika Danijoje, kaip minėta, išliko griežta, o įgyvendinimo požiūriu (jau po dvigubos pilietybės pripažinimo įsigaliojimo) tik griežtėjo. 2016 m. net trečdaliai siekiančiųjų natūralizuotis neišlaikė naujo šiais metais sudaryto pilietybės testo su gerokai aukštesniais reikalavimais¹². Danijoje galioja ryški skirtis tarp „danų pagal prigimtį“ ir „danų pagal jurisdikciją“, vadinamųjų naujųjų danų. Naujieji danai skatinami visiškai

kultūriškai asimiliuotis, kone atsisakyti ryšių su kilmės šalimi, neužsidaryti susiformavusiuose etniniuose anklavuose. Integracijos diskursas Danijoje ypač pabrėžia danų kalbos mokėjimo reikšmę socialiai ir kultūriškai integruojantis: danų kalbos mokėjimas būtinas visiems be išimties, net atvykėliams anglakalbiams, kuriems neįkyla sunkumų bendraujant dėl Danijoje plačiai kaip antrosios kalbos naudojamos anglų kalbos¹³. Atrodytų, kad dvigubos pilietybės pripažinimas neišsivaizduojamas tokios griežtos kultūrinės asimiliacijos, kaip natūralizacijos prielaidos, aplinkoje. Dviguba pilietybė reiškia tam tikrą daugiakultūriškumo toleravimą. Tai iš esmės prieštarauja griežtoms asimiliacinėms nuostatomis, tačiau tapo faktu nuo 2015 m.

Motyvai ir argumentai danų debatuose dėl dvigubos pilietybės įteisinimo 2008–2014 m.

2008 m. Danijos parlamente – Folketinge buvo įregistruotas oficialus siūlymas rengti įstatymo projektą pripažinti dvigubą pilietybę. Jį kėlė Radikalų (Radikala Venstre) partijos atstovai. Pirmoje pasiūlymo dėl įstatymo projekto rengimo svarstymo plenarinėje sesijoje vyriausybės vardu pasisakiusi liberalų partijai (Venstre) priklausanči integracijos ministrė teigė, kad įstatymo projektas numato revoliucinius pokyčius pilietybės politikoje, o norint daryti tokius pokyčius reikalingi traukiantys argumentai, kurie palaikytų pokyčių būtinybę. Dvigubos pilietybės įteisinimo šalininkai, pasak ministrės, vaizduoja globalizaciją kaip rojų. Tvirtinama, kad globalizacija pakeitė žmonių nuostatas ir įpročius, ryšiai ir kontaktai tarp įvairiose šalyse gyvenančių žmonių gerokai išsiplėtė. Bet globalizacijos poveikio negalima vertinti vienareikšmiškai. Esą dažnai minimas ir integracijos argumentas, tačiau, anot ministrės,

integracijai pilietybė nebūtina. Danijoje gyvena nemažai danų visuomenėje įsitvirtinusių asmenų, kurie pilietybės net nesiekia. Vyriausybė laikosi tokios pozicijos, kad ir toliau būtina kiek įmanoma riboti dvigubą pilietybę. Ministrė teigė, kad pasinaudoję dviguba pilietybe šalyje gali įsikurti teroristinę veiklą vykdančys asmenys, kuriems įvykdžius nusikaltimus ir pabėgus į antrosios pilietybės šalį, jų nebūtų įmanoma teisminiu būdu persekioti. Politikės argumentą dėl palengvinimo teroristams ginčijo radikalų partijos atstovas, kuris teigė, kad šis klausimas nesusijęs su dviguba pilietybe, kadangi Danijos pilietybės įgijimas nepalengvėja: reikia 9 metus gyventi šalyje ir nepadaryti nusikaltimo, teroro sumetimais – ilgalaikio planavimo ir pan. Kiti diskusijos dalyviai kalbėjo, kad panašūs argumentai yra grynos spėlionės, kad jau dabar apie 40 proc. imigrantų Danijoje turi dvigubą pilietybę, tad nelabai pagrįsta tvirtinti, jog 60 proc. imigrantų su dviguba pilietybe kels didesnę teroristų veiklos pavojų nei 40 proc. Vienas radikalų partijos atstovas ironizavo, kad, vadinas, tik Danijoje ir dar 4 ES šalyse, kurios nepripažįsta dvigubos pilietybės, nėra rizikos dėl iš anksto nesėkmei pasmerktų teroristų persekiojimo. Danų liaudies partijos atstovai diskusijose išvadino pasiūlymą pripažinti dvigubą pilietybę tautinės valstybės griovimu klaidingo globalizmo vardan. Nacionalistinės ir populistinės Danų liaudies partijos atstovas pasisakė be jokių išlygų prieš dvigubą pilietybę, nedarant jokių išimčių net ir danų išeiviams, nes pastarieji turėjo suvokti galimas išvykimo iš tėvynės gyventi kitoje šalyje pasekmes ir dėl danų išeivių negalima griauti Danijos tautinės valstybės pamatų. Patys diskusijų parlamente dalyviai 2009 m. įvardijo, kad išryškėjo dvi ideologinių ginčų stovyklos: „globalistai“ prieš „nacionalromantikus“. Pragmatinio pobūdžio argumentų už ar prieš dvigubą pilietybę buvo keliama, tačiau diskusijose jie nedominavo¹⁴. Įstatymo projektą svarstęs Folketingo Pilietybės

komitetas liberalų, socialdemokratų, konservatorių ir danų liaudies partijos atstovų balsais 2009 m. atmetė pasiūlymą rengti įstatymo projektą pripažinti dvigubą pilietybę, kas buvo motyvuojama remiantis daugiausia Integracijos ministerijos pozicija, kad dvigubas pilietis, padaręs nusikaltimą Danijoje, galės pabėgti į šalį, kur jis taip pat yra pilietis, o Danija negalės jo teisiniu keliu persekioti ir suteikti diplomatinės pagalbos dvigubiams piliečiams¹⁵. Dalis prieš dvigubą pilietybę pasisakiusių partijų atstovų visgi greičiausia neturėjo tvirtos pozicijos, nesiryžo remti reformos daugiau iš atsargumo ir nepakankamos informacijos nei iš įsitikinimo, tik danų liaudies partijos atstovai komitete pabrėžė, kad nacionalinė pilietybė iš principo gali būti susijusi su įsipareigojimais tik vienai šaliai. Mažumoje atsidurę radikalų (radikaliųjų liberalų) ir socialistinės liaudies partijos atstovai komitete nurodė, kad dvigubos pilietybės teikiami privalumai (integracijos skatinimas ir kt.) pranoksta trūkumus. Antroje plenarinėje pasiūlymo rengti įstatymo projektą dėl dvigubos pilietybės pripažinimo svarstymo parlamente sesijoje projektas buvo atmetas 81 parlamentarui balsavus prieš, 25 už. Viena iš danų išeivių organizacijų „Democrats Abroad“ 2009 m., kreipdamasi į parlamento Pilietybės komitetą, kvietė ne atmeti, o modifikuoti pasiūlymą dėl dvigubos pilietybės ir jos pripažinimą užtikrinti tik ES, NATO ir Šengeno šalių piliečiams. Buvo tvirtinama, kad Danijos tautinė valstybė tikrai nenustos gyvuoti, jei Danijos pilietybę turės tokių demokratiinių šalių kaip JAV ar Didžiosios Britanijos pilietybę turintys asmenys. Šių ir kitų demokratiinių šalių piliečiai ne kartą kartu su danais liejo kraują bendroje kovoje su priešais. Tai šalių sąjungininkių piliečiai¹⁶. 2009 m. tokie siūlymai nevedė prie konkrečių sprendimų, panašiai kaip nebuvo kaip nors praktiškai reaguota į aktyvų danų išeivių organizacijos „Danes Worldwide“ raginimą apskritai atsisakyti pasenusios nuostatos

riboti dvigubą pilietybę. Pastaroji, be kita ko, argumentavo, kad šios nuostatos laikymasis diskriminuoja danų kilmės asmenis užsienyje, palyginus su naujaisiais danais, t. y. natūralizuotais imigrantais, kadangi apie 40 proc. iš pastarųjų faktiškai gali turėti dvigubą pilietybę, nes ankstesnės pilietybės nereikalaujama atsisakyti iš pabėgėlių ar tų imigrantų, kuriems jų kilmės šalys draudžia (nenumato galimybes) atsisakyti savo pilietybės. Pasak danų išeivių organizacijos, naujųjų danų, iš kurių nemaža dalis turi dvigubą pilietybę, skaičius greitai auga, o užsienio danų skaičius vis mažėja, tad Danijos pilietybės politika yra nenuosekli, sukelia nereikalingą danų nudrenavimą („dane drain“ anglų k., darant aliuziją į „brain drain“, t. y. „protų drenavimą“), išeiviai gi pasisako už „danų giminės išsaugojimą“¹⁷. Integracijos ministrė, atsakydama į „Danes Worldwide“ kreipimąsi, tik pažymėjo, kad pilietybė nurodo ypatingą ryšį su valstybe, dviguba pilietybė gali būti leidžiama tik išimtiniais atvejais, vyriausybė stebi situaciją kitose šalyse, svarsto argumentus už ir prieš, tačiau kol kas laikosi nuomonės, kad dvigubos pilietybės pripažinimas turi būti ribojamas maksimaliai. Vis dėlto Danija turi galimybę diferencijuotai traktuoti dvigubos pilietybės pripažinimą, pavyzdžiui, pasirašyti dvišales sutartis su kitomis šalimis dėl dvigubos pilietybės abipusio pripažinimo¹⁸. 2011 m. pavasarį Radikalų partijos atstovai vėl įregistravo Folketinge įstatyminių pasiūlymą dėl dvigubos pilietybės įteisinimo. Naujame „Danes Worldwide“ rašte Folketingo Pilietybės komitetui buvo tvirtinama, kad realiai dviguba pilietybė jau yra gana plačiai išplitusi tarp naujųjų danų, t. y. natūralizuotų imigrantų. Vien 2011 m. 69 proc. (890 asmenų) iš gavusių pilietybę natūralizacijos būdu dėl vienokių ar kitokių priežasčių gavo leidimą išlaikyti ir savo ankstesnę pilietybę. Iš užsienyje kitą pilietybę 2004–2008 m. įgijusių danų daugumai iš jų (1 294 asmenims) leista išlaikyti Danijos

pilietybę. Faktiškai tai nėra maksimaliai įmanomai ribojama nei imigrantų, nei emigrantų dviguba pilietybė. Socialinės imigrantų teisės nepriklauso nuo Danijos pilietybės turėjimo, tad, pasak „Danes Worldwide“, realiai dvigubos pilietybės ribojimas labiau kenkia danams užsienyje nei imigrantams¹⁹. 2011 m. įvyko tik vienas plenarinis parlamento svarstymas, tačiau pasiūlymas nebuvo nei priimtas, nei atmestas, nes tais pačiais metais vyko rinkimai. Tačiau svarstyme partijų pozicijos Danijos parlamente praktiškai buvo tokios pačios, kaip ir 2009 m. liberalų atstovai tvirtino, kad pilietybė reiškia ypatingą ryšį su valstybe, todėl diskusija apie dvigubą pilietybę yra diskusija ne dėl praktinių privalumų ar trūkumų, o diskusija apie valstybinę ištikimybę ir tautinį prierašumą. Kita vertus liberalų partijos atstovas teigė, kad skirtingai pilietybės atžvilgiu traktuoti natūralizuotus imigrantus ir užsienio danus bet koku atveju (pripažįstant ar nepripažįstant dvigubą pilietybę) būtų dvigubos moralės demonstravimas. Diskusijoje vėl keliant klausimą, ar asmuo gali būti ištikimas dviem šalims, radikalų partijos atstovas pateikė vaizdingą palyginimą – šeimoje nėra jokių problemų, jeigu vaikas ištikimas motinai ir tėvui, panašiai turėtų būti ir su dviguba pilietybe. Per šias diskusijas dar kiek labiau išryškėjo socialdemokratų netvirta pozicija, nes jie nurodė, kad remiantis surinkta medžiaga apie dvigubą pilietybę tarptautinės teisės ir praktikos kitose šalyse požiūriu didelių praktinių problemų neįkyla, bet esminiai klausimai nėra iki galo aiškiai atsakyti. Visi socialdemokratų teigė esantys prieš dvigubą pilietybę²⁰.

Paradoksaliai greitai situacija apsisvertė aukštyn kojomis. Jau 2011 m. rudenį po rinkimų sudarytos naujos koalininės Vyriausybės programoje buvo deklaruojama: „Danija yra moderni visuomenė tarptautiniame pasaulyje. Todėl turi būti leidžiama turėti dvigubą pilietybę.“ 2012 m. Vyriausybė sudarė

tarpministerinę (iš Teisingumo, Užsienio reikalų, Ūkio ir Finansų ministerijų atstovų) darbo grupę dvigubos pilietybės pripažinimo klausimams spręsti, kuri dirbo daugiau nei metus. Tarpministerinė darbo grupė dvigubos pilietybės klausimu savo parengtoje analitinėje studijoje (raporte) išskyrė, kad egzistuoja 6 galimi pagrindiniai dvigubos pilietybės teisinio pripažinimo modeliai: 1) Danijos pilietybė kaip antroji pilietybė yra galima tik Danijos pilietybę gimimu įgijusiems, 2) galima tik ES, EEE ir Šveicarijos šalių piliečiams, 3) galima tik NATO šalių piliečiams, 4) galima tik Skandinavijos šalių piliečiams, 5) galima šalių, su kuriomis sudarytos dvišalės sutartys, piliečiams ir 6) galima tiek užsienyje apsigyvenusiems ir kitos šalies pilietybę įgijusiems danams, tiek ir imigrantams į Daniją. Pirmieji penki modeliai išreiškia iš esmės selektyvų dvigubos pilietybės pripažinimą (nors selektyvumas tik vienu iš šių atvejų yra paremtas viena-krypčiu kilmės šalies kriterijumi, t. y. apsiriboja emigrantais), o šeštasis – universalų. Darbo grupė nesiūlė nė vieno iš modelių kaip prioritetinio, nurodė su kiekvieno modelio įgyvendinimu susijusias teises kliūtis, pavyzdžiui, pažymėjo, kad dvigubos pilietybės pripažinimas tik NATO šalių piliečiams prieštarauja Europos žmogaus teisių konvencijai²¹. Reikia iškart pažymėti, kad Danija vis dėlto nepasirinko nė vieno iš selektyvios dvigubos pilietybės modelių, pasirinko universalų. Kita vertus, toks pasirinkimas nebuvo itin sunkus. Realus dvigubos pilietybės galimumas yra kur kas didesnis danų kilmės emigrantams nei imigrantams Danijoje. Taip yra dėl natūralizacijos sąlygų. Dvigubos pilietybės pripažinimas Danijoje visiškai nesisiejo su natūralizacijos liberalizavimu, skirtingai nei daugelyje dvigubą pilietybę universaliai pripažįstančių šalių, įskaitant tokias skandinaviškas Danijos kaimynes kaip Švediją ir Suomiją. Kaip jau yra pastebėję skandinavų mokslininkai, net ir įvedus

dvigubos pilietybės pripažinimą Danijos pilietybės įstatymas išliko labiausiai orientuotas į nacionalinės pilietybės suvaržymus iš visų Skandinavijos šalių²². Iš esmės dvigubos pilietybės pripažinimas, nors jis ir yra formaliai universalus (galioja emigrantams ir imigrantams), bet Danijos pilietybės įgijimo (formaliai traktuojant – susigrąžinimo) prasme yra realiai gerokai palankesnis danų kilmės asmenims, gyvenantiems užsienyje, nei ilgalaikiams imigrantų kilmės gyventojams Danijoje, atsižvelgiant į dvigubos pilietybės ir natūralizacijos taisyklių santykį.

Darbo grupė dvigubos pilietybės klausimu atidžiai nagrinėjo danų kilmės išeivių organizacijų pasiūlymus. Ypač remtasi „Danes Worldwide“, nes ši danų išeivių organizacija, priešingai nei teigė dvigubos pilietybės oponentai, išskyrė vienalaikę ištikimybę dviem tėvynėms, akcentavo pasiūlymą dėl 5 metų pereinamojo laikotarpio Danijos pilietybei atkurti tiems danų kilmės asmenims, kurie ją prarado. Darbo grupė taip pat skyrė daug dėmesio ekonominiams dvigubos pilietybės pripažinimo aspektams, pavyzdžiui, pateikė faktus, kad vien tik Danijos pilietybės turėjimas negarantuoja reikšmingų teisių į socialinę paramą, t. y. teisių į pensiją, vaikų auginimo pašalpas ir kt. Panašiai ir su teisėmis į naudojimąsi Danijos sveikatos priežiūros paslaugomis, kur svarbesnis kriterijus yra nuolatinis gyvenimas šalyje nei pilietybė. Taip pat pažymėta, kad balsavimo teisė pripažįstama tik nuolat šalyje gyvenantiems Danijos piliečiams, tad dvigubos pilietybės pripažinimas tiesiogiai neišplės balsuojančiųjų ratą²³. Paskelbus tarpministerinės darbo grupės raportą socialdemokratų ir radikalų (liberalios orientacijos) mažumos vyriausybė, siekdama platesnio palaikymo, sudarė politinį susitarimą su kitomis 4 kairės-centro politinėmis partijomis dėl dvigubos pilietybės įteisinimo 2014 m. birželio mėnesį. Ypač čia buvo pastebimas liberalų (Venstre) partijos pozicijos pasikeitimas, nes ši partija

sužlugdė ankstesnį dvigubos pilietybės įteisinimo bandymą prieš kelerius metus. Visuomenei buvo pabrėžiama, kad dvigubos pilietybės įteisinimas jokių būdu nereikš, kad Danijos pilietybę bus galima lengviau gauti²⁴. Pilietybės įstatymo pataisos parengtos ir pateiktos 2014 m. spalio mėnesį, priimtose 2014 m. lapkričio mėnesį, 89 parlamento nariams balsavus už. Už balsavo 6 partijų, pirmiausia liberalų ir socialdemokratų atstovai, o prieš – konservatorių ir Danijos liaudies partijos (dešinėsios populistinės nacionalistinės partijos) atstovai. Pilietybės įstatymo pataisos numatė, kad danų kilmės asmenys, praradę Danijos pilietybę dėl to, kad tapo kitų šalių piliečiais, gali per 5 metus, padavę pareiškimą, ją atkurti. Pasibaigus 5 metų laikui atkūrimo teisė nustos galioti. Toks pilietybės atkūrimo ribotas terminas išskiria Daniją, palyginus su Ispanija, Portugalija ar Vokietija, kur pilietybės teisės etninės kilmės pagrindu išsaugomos neribotai²⁵. Šia prasme Danija, net ir pripažindama dvigubą pilietybę etniniais tautiečiams, nesirėmė etninės kilmės ar giminystės kriterijumi kaip vienteliu pakankamu.

Dvigubą pilietybę įteisinantys Danijos pilietybės įstatymo pakeitimai, kaip ir bet kuris kitas įstatymo projektas, tris kartus svarstytas Folketingo plenariniuose posėdžiuose. Daugiausia diskutuota pirmojo svarstymo metu. Dominuojantys už dvigubą pilietybę parlamento plenarinėse sesijose pasisakiusiųjų argumentai buvo pozityvus indėlis į demokratijos plėtrą tiek Danijoje, tiek užsienio šalyse, žmogaus teisių gerbimas (raginimas neversti atsisakyti pirmosios įgytos pilietybės iš danų užsienyje ir iš imigrantų Danijoje). Dvigubų piliečių galimybes prisidėti prie demokratijos stiprinimo įvairiose šalyse akcentavo socialdemokratų atstovai, o liberalų (Venstre) atstovai plenariniuose svarstymuose plėtojo dar komiteto diskusijų metu suformuluotą savo tezė, kad nereikia versti daryti pasirinkimo, t. y. rinktis vieną

iš dviejų pilietybių, kai toks priverstinis pasirinkimas nėra būtinas. Socialdemokratų frakcijos atstovė pasisakė, kad šiomis dienomis yra galima ištikimybė daugiau nei vienai šaliai, nes ištikimybė nėra tik jausmas, ištikimybę išreiškia darbai. Radikalų partijos atstovė teigė, kad dvigubos pilietybės pripažinimas reikštų pripažinimą fakto, kad daug žmonių moderniaame pasaulyje gyvena ne toje šalyje, kurioje jie gimė, tačiau nori išlaikyti ryšius su abiem. Socialistinės liaudies partijos atstovas atkreipė dėmesį, kad dvigubos pilietybės pripažinimas leis išsaugoti dvilypius tapatumus gyvenančių abiejose Danijos ir Vokietijos sienos pusėse. Diskusiniuose pasisakymuose įvardyti 250 000 užsienyje gyvenančių danų interesai, pabrėžiant ne tik jų norą išlaikyti Danijos pilietybę, bet ir konkretesnes detales, kurios motyvuoja priimti kitą pilietybę ir kartu prarasti Danijos pilietybę, kas nebūtų problema turint dvi pilietybes. Pavyzdžiui, minint, kad kai kuriose iš šalių, kurioje nuolat gyvena, pilietybės neturintys danai gali būti verčiami mokėti didesnius mokesčius ar kitaip turėti didesnių finansinių nuostolių. Pasak Danijos liaudies partijos atstovo, aistringai iš principo plenarinėje parlamento sesijoje atmetusio pačią dvigubos pilietybės idėją, pilietybė yra neatsiejama nuo tapatumo, kuris savo ruožtu išreiškia daniškumą Danijos atveju. Pilietybė yra ne kas kita, kaip daniškumas. Asmuo gali turėti ryšių su keliomis šalimis, tačiau tėvynė yra tik viena, kaip asmuo gali kalbėti keliomis kalbomis, tačiau gimtoji (motinos) kalba yra tik viena. Pilietybė gali būti tik viena, kadangi tėvynė ir gimtoji (motinos) kalba yra tik viena²⁶. Tokie poetiniai ir tikslingai priešinami pragmatizmui, galima sakyti, klasikiniai nacionalistiniai argumentai. Vis dėlto išskirtinę jungtį tarp pilietybės ir etnokultūrinio tapatumo kaip pagrindinį argumentą prieš dvigubą pilietybę naudojo vienintelė Danijos liaudies partija. Tą ji darė nuosekliai, laikydamasi dar 2001 m. užimtos

pozicijos, kai Danijoje pirmą kartą pradėtas svarstyti dvigubos pilietybės klausimas ryšium su Švedijoje įteisintu keleriopos pilietybės pripažinimu. Tą kartą Danijos liaudies partija tvirtai pasirinko ir gynė principą *Viena tautybė – viena pilietybė*²⁷. Konservatorių partijos atstovai 2014 m. svarstymuose taip pat pasisakė prieš dvigubą pilietybę, bet iš labiau pragmatinių pozicijų, dėl galimų nenumatytų situacijų, susijusių su įvairiomis rizikomis. Jų manymu negalima vienareikšmiškai teigiamai vertinti perspektyvos, kad dvigubi piliečiai galės įgyti balsavimo teises dviejose šalyse. Konservatoriai taip pat teigė, kad dviguba pilietybė apskritai gali būti ne riba, galima įgyti ir daugiau pilietybių, o daug pilietybių turinčiųjų lojalumas tampa tikrai abejotinas. Anksčiau konservatoriai Danijos spaudoje buvo pasisakę, kad palaikytų nebent ribotos dvigubos pilietybės modelį, t. y. Danijos pilietybės pripažinimą tik ES, JAV, Kanados, Australijos ir Naujosios Zelandijos šalių piliečiams²⁸.

Svarstant įstatymo pataisas Folketingo Pilietybės komitete, kur buvo išklaustos ir įvairių suinteresuotų pusių nuomonės, danų išeivių organizacijos bandė susitarti dėl palankesnių sąlygų atkurti pilietybę ją praradusiems dėl dvigubos pilietybės draudimo danų kilmės asmenims. Pavyzdžiui, pageidaudami neriboti laiko trukmės pilietybei atkurti, neįvedinėti 1 metų gyvenimo Danijoje sąlygos pilietybei atkurti užsienyje gimusiems danų kilmės asmenims, vyresniems nei 22 m., taip pat išlaikyti teisę į Danijos pilietybės atkūrimą ir tiems, kurie nepateiks prašymų pilietybę atkurti per 5 metus nuo įstatymo įsigaliojimo. Į šiuos siūlymus nebuvo atsižvelgta, pateikiant kontrargumentus, pavyzdžiui, nurodant, jog 5 metų pakanka, kad suinteresuoti ryšių su Danija išlaikymu užsienio danai galėtų pateikti prašymus dėl pilietybės atkūrimo. Toks prašymas yra tokio suinteresuotumo parodymas, o be jo pripažinti pilietybės negalima²⁹.

Danų debatuose išryškėjo ir vienas labai specifinis motyvas – galimybė įgyvendinti vienos iš pilietybių atėmimą iš dvigubą pilietybę turinčiųjų. Galimybė realiai atimti Danijos pilietybę iš dvigubą pilietybę turinčių ir padariusių nusikaltimus buvo akcentuota dar prieš pradedant svarstymus parlamente. Ją pabrėžė socialdemokratų partijai priklausančias teisingumo ministras³⁰. Pilietybę atimti tarptautinė teisė leidžia, jei žmogus apskritai neliks be pilietybės. Taigi iš dvi pilietybes turinčiojo atimti vieną yra visai realu, skirtingai nei vieną pilietybę turinčiojo atvejų. Folketingo Pilietybės komiteto svarstymuose, vykusiuose tarp pirmojo ir antrojo plenarinio svarstymų, liberalų (Venstre) partijos atstovai pažymėjo, kad pripažinus dvigubą pilietybę bus išpildytas užsienio danų noras išlaikyti Danijos pilietybę ir taip pat savo ryšį su kilmės šalimi, panašios teisės bus pripažintos imigrantams Danijoje, bet kartu padidės galimybės atimti Danijos pilietybę iš dvigubą pilietybę turinčių imigrantų, kurie prisideda prie teroristinės veiklos, bei ištremti juos iš šalies³¹. Pilietybės lengvesnio atėmimo argumentas atrodo tapo svarbus toms partijoms (socialdemokratų ir liberalų), kurios prieš kelerius metus pasisakė prieš dvigubos pilietybės pripažinimą, o vėliau ėmė remti priešingą poziciją. Folketingo Pilietybės komiteto svarstymuose taip pat buvo keliamas klausimas, ar remiantis numatomais įstatymo pakeitimais dėl dvigubos pilietybės bus galima deportuoti iš Danijos ne tik dvigubą pilietybę turinčius imigrantus, bet ir dvigubą pilietybę turinčius Danijoje užaugusius etninius danus. Komitetui pateiktame paaiškinime teigta, kad iš esmės taip, bet deportavimas galimas tik atėmus pilietybę, o pilietybės atėmimo pagrindų imigrantams yra numatyta daugiau nei etniniams danams, nes įgyjant pilietybę natūralizacijos būdu galimas sukčiavimas³². Pilietybės komitete taip pat formuluotas oficialus paklausimas vyriausybei,

ar pripažinus dvigubą pilietybę yra tikimasi pilietybės atėmimo ir deportavimo iš šalies atvejų pagausėjimo? Teisingumo ministro atsakyme buvo pažymėta, kad pilietybės atėmimas yra sudėtinga procedūra ir turi būti vertinama teismo, remiantis baudmės proporcingumo padarytam nusikaltimui principu, taip pat pilietybės atėmimo pasekmės tam asmeniui, kuriam taikoma. Taigi negalime numatyti, kiek pilietybės atėmimo atvejų gali būti ateityje³³. Galimybė atimti pilietybę ir deportuoti asmenis, susijusius su nusikaltama veikla, buvo išsamiai aptarinėjama per pirmą ir trečią svarstymus parlamente, kur apie tai daug kalbėjo liberalų (Venstre) partijos atstovai. Jie minėjo konkretų teroristinę veiklą dalyvavusio Danijos piliečio Saida Mansouro atvejį³⁴, nes tuo metu vyko jo teismo procesas Danijoje ir viešojoje erdvėje buvo intensyviai aptarinėjamos deportavimo iš šalies galimybės. Pilietybės atėmimo klausimas buvo aktualus siekiant deportuoti iš šalies teroristinėje veikloje dalyvavusius imigrantus (tai įmanoma atėmus pilietybę). Atrodo, šis argumentas, nors neparemtas precedents ar kitais faktais bei labiau teorinio pobūdžio, tapo kur kas įtikinamesnis ir priimtinesnis, nei dvigubos pilietybės priešininkų 2009 m. diskusijose keltas tipologiškai artimas, bet savo reikšmė visiškai priešingas argumentas, kad dvigubą pilietybę turinčių ir iš šalies pabėgusių teroristų bus neįmanoma persekioti teisiniu keliu. Kita vertus, argumentas dėl lengvesnės eventualios dvigubų piliečių deportacijos, kadangi jis realiai fokusavosi į imigrantus, buvo patogus kaip vienas iš papildomų motyvų, renkantis ne selektyvų, o lygų dvigubos pilietybės pripažinimą ir emigrantams, ir imigrantams.

Išvados

Danijos pilietybė net ir įvedus dvigubos pilietybės pripažinimą liko paremta ryškiu etnokultūriniu tapatumu, labiau orientuota

į stipriai suvaržytą nei į atvirą prieigą prie pilietybės. Pripažinti universalią (tiek emigrantams, tiek imigrantams) dvigubą pilietybę paskatino globalinės migracijos tendencijos, imigrantų integracijos siekiai, Danijos pilietybę praradusių danų kilmės asmenų interesų gynimas ir papildomos galimybės reguliuoti imigrantų populiacijos elgseną. Dvigubai pilietybei palankus buvo liberalizmo ir nacionalizmo motyvų mišinys, papildytas tam tikrais konjunktūriniais sumetimais. Demokratinis liberalizmo ir nacionalizmo mišinys apskritai buvo ir yra dominuojantis Danijos pilietybės politikoje, tačiau jo elementų specifinė kombinacija ir interpretacija įgalino dvigubos pilietybės pripažinimą. Danijos perėjimą nuo itin griežto dvigubos pilietybės ribojimo iki jos universalios pripažinimo sąlygojo ilgai trunkantys politiniai debatai, kurių metų buvo renkama ir analizuojama informacija apie situaciją kitose šalyse, apie dvigubą pilietybę turintiems asmenims kylančias problemas bei rizikas ir pan. Politiniuose debatuose pateikti argumentai per ilgesnį laiką mažino dvigubos pilietybės esminių priešininkų skaičių. Danijos atvejis yra reikšmingas tuo, kad parodo, jog dvigubos pilietybės pripažinimas gali būti įgyvendintas ryškaus etnokultūrinio (nors ir ne visiškai etnolingvistinio) tapatumo tradicijų ir suvaržymais grįstos pilietybės politikos terpėje, susiklosčius tinkamai konjunktūrai. Dvigubos pilietybės pripažinimas tokioje terpėje nebūtų buvęs įmanomas be griežtai ribotos natūralizacijos politikos išlaikymo.

Nuorodos

- ¹ Pivoras S., Dvigubos pilietybės politika (Skandinavijos pamokos Lietuvai), *Oikos*, 2007, nr. 3, p. 9–18; Brochmann G. & Seland I., Citizenship policies and ideas of nationhood in Scandinavia, *Citizenship Studies*, 2010, 14:4, p. 440.
- ² Midtbøen A. H., Citizenship, integration and the quest for social cohesion: nationality

reform in the Scandinavian countries, *Comparative Migration Studies*, 2015, vol. 3 (3), p. 5.

- ³ Meer N., et al., Examining ‘Postmulticultural’ and Civic Turns in the Netherlands, Britain, Germany and Denmark, *American Behavioral Scientist*, 2015, vol. 59 (6), p. 713–719.
- ⁴ Laegaard S., Danish Anti-multiculturalism? The Significance of the Political Framing of Diversity, in Kivist P. and Wahlbec Ö. (eds.), *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013, p. 185.
- ⁵ Olwig K. F., “Integration”: Migrants and Refugees between Scandinavian Welfare Societies and Family Relations, in Olwig K. F., et al. (eds.), *Migration, Family and the Welfare State: Integrating Migrants and Refugees in Scandinavia*, New York: Routledge, 2012, p. 7.
- ⁶ Jønsson H. W. and Petersen K., Denmark: A National Welfare State Meets the World, in Brochmann G. and Hagelund A. (eds.), *Immigration Policy and the Scandinavian Welfare State 1945–2010*, Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012, p. 131–141.
- ⁷ Olwig K. F. and Paerregaard K., Introduction. “Strangers” in the Nation, in Olwig K. F. and Paerregaard K. (eds.), *The Question of Integration: Immigration, Exclusion and the Danish Welfare State*, Cambridge Scholars Publishing, 2011, p. 19.
- ⁸ Spång, M. *Svenskt medborgarskap: Reglering och förändring i ett skandinaviskt perspektiv*, Statens offentliga utredningar, Rapport 2015 (15), Stockholm, 2015, p. 22.
- ⁹ Ersbøll E., Denmark, in Bauböck R., et al. (eds.), *Acquisition and Loss of Nationality Policies and Trends in 15 European States*, vol. 2, Country Analyses, Amsterdam University Press, 2006, p. 128–132; Midtbøen A. H., Statsborgerrettslig revisjon og integrasjonspolitisk variasjon i de skandinaviske landene, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 2009, vol. 50 (4), p. 531–534.
- ¹⁰ Mouritsen P. and Olsen T. V., Denmark between liberalism and nationalism, *Ethnic and Racial Studies*, 2013, 36 (4), p. 700.
- ¹¹ Wickström M., Nordic brothers before strange others: pan-national boundary making in the post-war naturalization policies of

- the Nordic countries, *Ethnic and Racial Studies*, 2016, published online 02 June 2016, p. 16.
- ¹² Two thirds failed new Danish citizenship test, žr. <<https://www.thelocal.dk/20160705/two-thirds-failed-new-danish-citizenship-test>>.
 - ¹³ Stokes-DuPass, Nicole. *Integration and new limits on citizenship rights: Denmark and beyond*, Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015, p. 136, 160.
 - ¹⁴ B 55, Forslag til folketingsbeslutning om dobbelt statsborgerskab. Forhandlinger, Møde nr. 56, torsdag 2009 02 19, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20081/beslutningsforslag/b55/beh1-56/forhandling.htm?startItem=1#alleindlaeg>>.
 - ¹⁵ Betænkning afgivet den 14. juni 2009, B 55, bilag 13, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20081/beslutningsforslag/b55/bilag/13/691626/index.htm>>.
 - ¹⁶ B 55, bilag 9, Talepapirer fra Democrats Abroad, 2009 02 26.
 - ¹⁷ B 55, bilag 14, Henvendelse af 26/5-09 fra Danes Worldwide, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20081/beslutningsforslag/b55/bilag/14/691874/index.htm>>.
 - ¹⁸ B 55, spørgsmål 14, Spm. om kommentar til henvendelse af 26/5-09 fra Danes Worldwide, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20081/beslutningsforslag/b55/spm/14/svar/633885/699035/index.htm>>.
 - ¹⁹ B 82, bilag 1, Henvendelse af 27/4-2011 fra Danes Worldwide, vedr. dobbelt statsborgerskab, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20101/beslutningsforslag/b82/bilag/1/988319/index.htm>>.
 - ²⁰ B 82 Forslag til folketingsbeslutning om dobbelt statsborgerskab, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20101/beslutningsforslag/b82/beh1-84/forhandling.htm?startItem=1#alleindlaeg>>.
 - ²¹ Arbejdsgrupperapport om dobbelt statsborgerskab, Justitsministeriet, Marts 2014, žr. <http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2014/Arbejdsgrupperapport%20om%20dobbelt%20statsborgerskab_o.pdf>.
 - ²² Midtboen A. H., Citizenship, integration and the quest for social cohesion: nationality reform in the Scandinavian countries, *Comparative Migration Studies*, 2015, vol. 3 (3), p. 7.
 - ²³ Arbejdsgrupperapport om dobbelt statsborgerskab, Justitsministeriet, Marts 2014, žr. <http://justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2014/Arbejdsgrupperapport%20om%20dobbelt%20statsborgerskab_o.pdf>.
 - ²⁴ Lauridsen J. B., Rohde T. S., Regeringen indgår aftale om dobbelt statsborgerskab, *Berlingske Tidende*, 2014 06 04.
 - ²⁵ Baub ock et al. (eds.) *Acquisition and Loss of Nationality. Policies and Trends in 15 European States*, vol. 1, Comparative Analyses, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, p. 27.
 - ²⁶ L 44, Forslag til lov om ændring af lov om dansk indfødsret, 1 behandling, 2014 11 13, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20141/lovforslag/l44/beh1-18/forhandling.htm?startItem=1#alleindlaeg>>.
 - ²⁷ Holm L., *Folketinget og Udl ndingepolitikken – diskurser om naturaliserede, indvandrere og flygtninge 1973–2002*, Phd Thesis, Aalborg University, 2006, p. 123.
 - ²⁸ Franck S., Dobbelt statsborgerskab er på vej: Hvor vil loyaliteten ligge? *Den Korte Avis*, 2014 03 24, žr. <<http://denkorteavis.dk/2014/dobbelt-statsborgerskab-er-pa-vej-nu-kan-du-blive-dansker-uden-at-vaere-det/>>.
 - ²⁹ L 44, bilag 1, Høringssvar og høringsnotat, fra justitsministeren, 2014 10 30, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20141/lovforslag/l44/bilag/1/1414775/index.htm>>.
 - ³⁰ Regeringen indgår bred aftale om dobbelt statsborgerskab, žr. <<http://www.justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2014/regeringen-indgaar-bred-aftale-om-dobbelt-statsborgerskab>>.
 - ³¹ L 44, bilag 10, Betænkning afgivet, 2014 12 11, <http://www.ft.dk/samling/20141/lovforslag/l44/bilag/10/1434690/index.htm>
 - ³² L 44, spørgsmål 1, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20141/lovforslag/l44/spm/1/svar/1177837/1429395/index.htm>>.
 - ³³ L 44, spørgsmål 3, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20141/lovforslag/l44/spm/3/svar/1177835/1429391/index.htm>>.

³⁴ L 44, Forslag til lov om ændring af lov om dansk indfødsret, 3 behandling, 2014 12 18, žr. <<http://www.ft.dk/samling/20141/lovfor-slag/144/beh3-38/forhandling.htm?startItem=1#alleindlaeg>>.

Saulius PIVORAS

FROM STRICT REFUSAL TO FULL RECOGNITION: WHY DID DENMARK CHANGE ITS MIND ON DUAL CITIZENSHIP?

Summary

From September 1, 2015 onwards amendments to the Danish citizenship law are in force allowing people to have another citizenship in addition to the Danish one. Denmark awarded recognition of dual citizenship rights both to Danish emigrants and naturalized immigrants in Denmark. But even with dual citizenship having thus been recognized, Danish citizenship continues to be based on a clear ethno-cultural identity, one oriented more towards a strongly constrained rather than a broad-minded approach to citizenship. The bestowal of universal dual citizenship both to emigrants and immigrants was encouraged by tendencies of global migration; aspirations to immigrant integration; defending the interests of Danish-born persons who lost their Danish citizenship; and the search for additional opportunities for regulating the behavior of immigrant populations. Dual citizenship was favored by the prevailing political situation with its mixture of liberal and

nationalist considerations now dominant in Danish citizenship politics. The country's shift from a strict rejection of dual citizenship to its universal recognition was conditioned by extended and lengthy political debates marked by the collection and analysis of information about the situation in other lands and the problems and risks associated with dual citizenship. Over a longer period of time these debates diminished the ranks of those who opposed dual citizenship on principle. Denmark's case is significant because it shows that dual citizenship can achieve recognition in an environment of strictly observed traditions of ethno-cultural (if not exactly ethno-linguistic) identity and severely restricted citizenship. This recognition of dual citizenship could not have been accomplished without the maintenance of a strictly limited policy of naturalization.

Keywords: dual citizenship, naturalization, citizenship policy.

Diasporos istorija ir kultūra

Vitalija STRAVINSKIENĖ

Priverstinės migracijos LSSR: etninių mažumų atvejis (1940–1941, 1944–1989 m.)

Santrauka. Straipsnyje aptariama Lietuvos gyventojų, priklausiusių etninėms mažumoms, priverstinių migracijų problema sovietinio režimo metais, ieškoma atsakymų į klausimus, kas lėmė tokias migracijas, kokios buvo jų kryptys ir rezultatai Lietuvai ir etninėms bendruomenėms.

Raktiniai žodžiai: priverstinės migracijos, trėmimai, sovietizacija, gyventojai, Lietuva, Vilnius.

Migracijų problematika, ypač XX a., sulaukė didelio tyrinėtojų dėmesio. Įvairių mokslo sričių atstovai migracinę tematiką nagrinėjo iš skirtingų perspektyvų. Galima būtų išskirti tokias tyrimų prieigas: sociologinę, ekonominę, politinę, istorinę, psichologinę, geografinę, demografinę ir kt.¹. Būtent nuo pasirinktos prieigos priklauso migracijos procesų tyrimų kriterijai. Antai, antropologus domina, kaip migracijos keičia bendruomenių ir individų kultūrinės tapatybes, ekonomistus – kokią įtaką migracijos turi migrantus išsiunčiančios ir priimančios šalies ūkio raidai ir jos pokyčiams, psichologus – asmens migracinę motyvaciją, jos reikšmę žmogaus raidai, geografus – migracijų reikšmę įvairių teritorinių vienetų erdvinei plėtrai, demografus – migracijų įtaką gyventojų kokybiniais ir kiekybiniais pokyčiams, istorikus – migracijų priežastys ir pasekmės valstybių politiniams, socialiniams ir kt. procesams².

Neabejotina, kad straipsnyje nagrinėjamų XX a. vidurio tarptautinių migracijų Europoje priežastys glūdėjo geopolitiniuose pokyčiuose, dėl kurių milijonai europiečių buvo priversti judėti iš vienos valstybių į kitas. Šių procesų sudėtine dalimi taip pat buvo Lietuva ir jos gyventojai. Kita aptariamų migracijų grupė priskirtina prie vidinių (vieno teritorinio vieneto, šiuo atveju Lietuvos) procesų, kuriuos daugiausia lėmė sovietų valdžios radikalios socialinės-ekonominės reformos.

Detalizuojant Lietuvos atvejį, galima pažymėti, kad visi Lietuvos gyventojai, neišskiriant nei vienos etninės grupės, buvo priverstinių migracijų dalyviai, kurie nukentėjo politine, religine, etnine ar socialine prasme. Tačiau apie dominuojančios grupės (lietuvių) patirtį nekalbėsime, dėmesį skirsime etninių mažumų padėčiai aptarti.

Lietuvos etninių mažumų priverstinės migracijos nagrinėjamos horizontaliuoju pjūviu (Lietuvos etninių grupių patirtis yra

atskleidžiama kaip sudėtinė Europoje vykusių procesų dalis; tokie tyrimai būdingesni Vakarų šalių mokslininkams) ir vertikaliuoju aspektu (nagrinėjami atskirų valstybių ar regionų atvejai, įvairių etninių grupių patirtis; šiuo būdu dažniau naudojasi Rytų ir Vidurio Europos tyrinėtojai).

Iš priverstinių migracijų problematikos bene labiausiai buvo tiriama Lietuvos gyventojų trėmimų ir įkalinimų istorija. Greta bendrų visos Lietuvos problemų (trėmimų organizavimas, ištremtų Lietuvos gyventojų kiekybinė išraiška, trėmimų geografija, trėmimų pasekmės Lietuvai ir kt.)³ buvo tiriama ir nedominuojančių gyventojų grupių padėtis. Paminėtini Teresės Birutės Burauskaitės, Nastazijos Kairiūkštytės, Vitalijos Stravinskienės, Dalios Balkytės, Violetos Davoliūtės darbai apie Lietuvos gyventojų vokiečių, lenkų, žydų tremtinių ir politinių kalinių patirtį⁴.

Kita Lietuvos etninių grupių priverstinių migracijų kryptis vedė į Vakarus. Ši problematika taip pat sulaukė tyrinėtojų dėmesio⁵. Daugiausia buvo aptartas vokiečių, lenkų, iš dalies žydų trumpesnis ar ilgesnis migracinis kelias iš Lietuvos į Europos gilumą ar dar toliau.

Atskirai paminėtinas dr. Vinco Bartusevičiaus darbas⁶, kuriame nagrinėjama lietuvių emigracijos į Vakarus Antrojo pasaulinio karo pabaigoje problematika. Autorius nustatė, kad nuo artėjančios Raudonosios armijos maždaug 100 tūkst. Lietuvos gyventojų 1944 m. traukėsi į Vokietiją, tačiau ne visi jie pasiekė savo tikslą⁷. V. Bartusevičiaus teigimu, Vakarų Europoje prisiglaudė maždaug 70 tūkst. lietuvių iš Didžiosios Lietuvos ir 10 tūkst. iš Mažosios Lietuvos⁸. Kartu su lietuviais pasitraukė ir kitų tautybių gyventojai, tačiau tikslesnis jų skaičius nėra žinomas.

Bene mažiausiai tyrinėtos yra etninių mažumų migracijos sovietmečiu Lietuvos ribose. Specialių tyrimų šia tema nėra. Paminėtini Liudo Truskos, Vytauto Rupo ir Stasio

Vaitiekūno darbai⁹, nagrinėjantys ekonominių reformų (žemės ūkio kolektyvizacijos, vienkiamų naikinimo ir kt.) problemas, kurios tiesiogiai lėmė migracinių procesų intensyvumą. Tokių išprovokuotų procesų dalyviai buvo įvairių tautybių gyventojai.

Remiantis istoriografiniais darbais, straipsnyje siekiama atskleisti Lietuvoje vykusių priverstinių migracijų sovietmečiu, ypač stalinizmo metais (1940–1941, 1944–1953 m.), bruožus, aptarti tokiose migracijose dalyvavusių etninių mažumų padėtį, išryškinti migracijų ilgalaikes pasekmes.

Priverstinių migracijų kryptys ir kategorijos

Tiriant priverstinių migracijų problematiką, reikia atkreipti dėmesį į tokias jų kategorijas: 1) įkalinimas, tremtis; 2) evakuacija / repatriacija / ekspatriacija, pasitraukimas; 3) planiniai perkėlimai, išprovokuota migracija į miestus. Pirmoji grupė apimtų migracinę kryptį į Rytus, antroji – į Vakarus, trečioji – Lietuvos teritorijoje. Šias priverstines migracijas lėmė sovietinio režimo politika Lietuvoje, kurios tikslas buvo kuo greitesnė ir sklandesnė respublikos sovietizacija ir kliūčių tam šalinimas. Pastebėtina, kad priverstinių migracijų krypties į Vakarus priežastys glūdėjo ne tik SSSR unifikacinėje politikoje, bet ir pokario Europos pertvarkyme, kuomet likviduojant Antrojo pasaulinio karo pasekmes buvo kuriamos homogeniškos valstybės žemyno viduryje.

Dažniausios priverstinės migracijos priežastys Lietuvoje buvo politinės (įvairių politinių partijų vadovų ir narių tremtis ar įkalinimas), religinės (įvairių konfesinių grupių dvasininkų, tam tikrų konfesijų išpažintojų priverstinė migracija), etninės (tam tikrų etninių grupių tremtis) ir socialinės (ūkininkų, inteligentų ir kt. visuomenės grupių priverstinis mobilumas).

Kryptis į Rytus

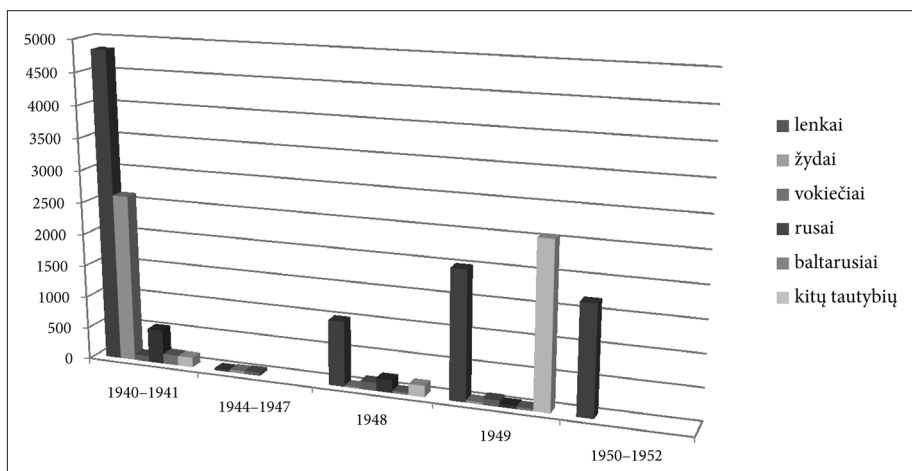
Sovietinę Lietuvos okupaciją 1940 m. lydėjo jos gyventojų represijos. Lenkai, žydai, vokiečiai, rusai, baltarusiai, totoriai ir kt. tautybių atstovai, kaip ir dominuojančios gyventojų grupės (lietuvių) nariai, sovietinės valdžios buvo represuoti (įkalinti ir ištremti). Pirmosios sovietinės okupacijos metais iš Lietuvos ištremta ir įkalinta SSSR apie 21 tūkst. asmenų¹⁰. Daugiausia nukentėjo lietuviai, tačiau tarp represuotųjų atsидūrė ir lenkai, žydai, rusai, kiek mažiau buvo baltarusių, vokiečių. 1940–1941 m. iš Lietuvos buvo ištremta 1 660 žydų, 1 300 lenkų, 500 rusų, 150 baltarusių, 100 vokiečių. Iš viso represuota apie 8,5 tūkst. etninių mažumų atstovų¹¹.

Prasidėjęs SSSR ir Vokietijos karas pristabdė sovietines represijas. Tačiau jau 1944 m. antrojoje pusėje SSSR reokupavus Lietuvą, jos vėl buvo atnaujintos. Skirtingai negu pirmosios sovietinės okupacijos laikotarpiu, Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Lietuvoje buvo organizuota priverstinė etninė migracija. 1945 m. pavasarį vykdyta vokiečių tautybės žmonių tremtis. Tų metų gegužės 3 d. ištremta per 900 vokiečių ir jų šeimų narių¹². Buvo tremiami Kauno m., Šakių, Vilkaviškio, Tauragės, Raseinių, Šiaulių, Panevėžio, Mažeikių ir kt. apskričių gyventojai¹³. Jie išvežti į Tadžikiją. Dėl nepakeliamų darbo ir buities sąlygų,

bado, ligų daugiau kaip trečdalis tremtinių mirė tremtyje¹⁴. Absoliuti dauguma jų žuvo pirmaisiais tremties metais.

Tačiau patys didžiausi etninių mažumų trėmimai įvyko 1948, 1949 ir 1951 m., t. y. masiškiausių trėmimų Lietuvoje metu. Iš sovietines represijas patyrusių asmenų vardinių sąrašų žinoma, kad 1948–1949 m. buvo represuota (įkalinta, ištremta) ar žuvo 3 008 lenkai, 474 rusai, 214 vokiečių, 65 baltarusiai, 64 žydai, 28 totoriai ir keli šimtai kitų tautybių atstovų¹⁵. Tikslesnių duomenų apie 1950–1952 m. represuotų asmenų etninę sudėtį neturime. Yra žinoma, kad tuo metu ištremta 1 600–1 700 Rytų ir Pietryčių Lietuvoje gyvenusių lenkų, nuo keleto asmenų iki kelių dešimčių vadinamųjų andersininkų rusų, baltarusių, žydų ir totorių¹⁶. Be to, reikia prisiminti, kad Rytų ir Pietryčių Lietuvoje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ir pokario metais veikė ginkluotas ir civilinis lenkų pogrindis, siekęs atkurti Lenkijos Respubliką su 1939 m. sienomis. Jo dalyviai taip pat tapo sovietinių represijų aukomis: 1944–1945 m. buvo internuota, suimta ir į SSSR gilumą išvežta apie 20 tūkst. lenkų tautybės asmenų¹⁷. Dauguma jų niekada negrįžo į Lietuvą, iš kalinimo vietų jie buvo nukreipti į Lenkiją.

Grafike pavaizduoti kiekybiniai ištremtų etninių mažumų atstovų rodikliai.

Kryptis į Vakarus

Antroji priverstinių migracijų kryptis vedė į Vakarus. Jos pradžią galima nukelti į 1944 m. Pirmiausia, paminėtinas Klaipėdos krašto ištuštėjimas, kuomet besitraukianti vokiečių armija vykdė prievartinę evakuaciją į Vakarus. Jos pasekmė buvo visiška šio krašto depopuliacija: iki 1945 m. pradžios iš čia pasitraukė 85–90 proc. gyventojų¹⁸. Priminsime, kad Antrojo pasaulinio karo pradžioje Klaipėdos krašte gyveno per 150 tūkst. asmenų¹⁹. Kartu su Klaipėdos krašto gyventojais vokiečiais ir lietuviais į Vakarus traukėsi ir kitų Lietuvos regionų gyventojai. Istoriko Vinco Bartusevičiaus teigimu, tik dalis iš šimtatūkstantinės minios, patraukusios iš Lietuvos į Vakarus, pasiekė savo tikslą²⁰. Tarp tokių asmenų buvo lietuvis Juozas Markuza su dukra, kurio kelias pasibaigė Lenkijoje. Jis apsigyveno nedidelėje Pamaro vietovėje²¹. Kitiems žmonėms pasisėkė labiau. Antai, vieno rusų meno istoriko šeimos kelias iš Vilniaus į Vakarus atrodė taip: „(...) tėvai buvo sovietų ištremti iš Lietuvos 1940 m. birželį ir žinių apie juos daugiau nebuvo. Pamokytas karčios patirties, jis nebandė likimo ir, artėjant Raudonajai armijai, išvyko iš savo pamėgto ir apdainuoto Vilniaus į Vokietiją, paskui į Austriją, kur atsidūrė pabėgėlių stovyklose. Vėliau, 1948 m. gruodį, persikėlė į JAV.“²²

Kitas migracinis srautas Vakarų link tuo pat metu apėmė Rytų ir Pietryčių Lietuvą. Tai daugiausia lenkų etninę grupę apėmusi migracija. Ji tyrinėtojų įvardijama skirtingai (etninis valymas, ekspatriacija, deportacija, repatriacija, evakuacija, tremtis, išvaymas). Ši migracija vyko remiantis 1944 m. rugsėjo 22 d. LSSR ir Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto sutartimi, nors realiai sprendimas dėl jos organizavimo buvo priimtas dar 1943 m. Teherane²³.

Susitarimas pradėtas realizuoti 1944 m. pabaigoje. Jo epicentras buvo Rytų ir Pietryčių Lietuva su Vilniumi, nors keli registraciniai punktai veikė iki Antrojo pasaulinio karo pradžios gausiau lenkų apgyventose apskrityse (Kaune, Kėdainiuose, Ukmergėje, Panevėžyje). Priminsime, kad analogiškai, tik daug intensyvesni procesai tuo pat metu vyko Baltarusijoje ir Ukrainoje. Lietuvos atveju perkėlimo procesas buvo diferencijuotas, t. y. Vilniaus gyventojai įvairiomis priemonėmis buvo spaudžiami išvykti, tačiau greta buvusių kaimiškų apskričių ar kitų regionų gyventojus stengtasi sulaikyti ir apriboti jų išvykimą²⁴.

Lentelėje nurodomas 1944–1947 m. užsiregistravusių ir į Lenkiją išvykusių asmenų pasiskirstymas pagal Lietuvos SSR apskritis ir miestus.

Teritorinio vieneto pavadinimas	Užsiregistravusiųjų skaičius		Išvykusiųjų skaičius	
	LSSR atstovų duomenys	Lenkijos atstovų duomenys	LSSR atstovų duomenys	Lenkijos atstovų duomenys
Alytaus apskr.	16 895	16 909	3 549	3 479
Kauno apskr.	6 953	6 991	612	526
Kėdainių apskr.	4 822	4 962	120	107
Panevėžio apskr.	3 752	3 745	858	764
Švenčionių apskr.	33 692	34 082	14 132	14 148
Trakų apskr.	50 075	50 358	17 011	16 898
Ukmergės apskr.	2 947	2 967	238	147
Vilniaus apskr.	135 314	136 694	39 462	38 942
Zarasų apskr.	13 707	13 831	5 590	5 527
Vilniaus m.	111 341	112 970	89 594	90 628
Iš viso	379 498	383 509	171 166	171 168

Lentelė sudaryta remiantis Stravinskienė V., Wschód-Zachód: przymysowe migracje na Litwie. Doświadczenia Polaków (1944–1953), *Bezdomna Europa. Migracje po II wpnie światowej we współczesnych badaniach humanistów*, Szczecin, 2015, s. 21, 23.

Dauguma išvykusiųjų buvo lenkų tautybės asmenys (apie 170 tūkst.). Tačiau tarp jų buvo keletas tūkstančių žydų (oficialiai išvyko apie 2 300, tačiau pridėjus nelegalių būdu išvykusius, gautume 2 500), taip pat dalis totorių, karaimų, baltarusių, lietuvių (keletas tūkst.). Jie pasinaudodami turėta Lenkijos pilietybe ir deklaravę lenkų tautybę pasiekė įvairius kaimyninės šalies kampelius. Štai vienos lietuvių šeimos kelias į Lenkiją atrodė šitaip: „Oficialiai repatrijuoti bijojo, kadangi juos galėjo su laikyti prie sienos lenkų pasieniečiai. Tai reišė tremtį į Sibirą. Vlada Pajautienė sutinka pažįstamą, kuris pasiūlo pirkti „gerus“ dokumentus. Už tris šimtus rublių Vlada ir Jonas Pajaujai tampa Pavliakais. Pervaziavę Lietuvos ir Lenkijos sieną su kitais repatriantais važiuoja į Lenkijos vakarus. Ten saugiau.“²⁵ Tokių atvejų buvo ir daugiau.

Paminėtinas dar vienas prievartinių migracijų srautas Vakarų link – 1951 m. vokiečių perkėlimas iš LSSR į Vokietijos Demokratinės Respublikos teritoriją. Iš Lietuvos turėjo būti perkelta 3 500 asmenų, gimusių Karaliaučiaus srityje²⁶. Betarpiškai iš Lietuvos išvyko 3 415 asmenų: iš Klaipėdos apskrities – 961, Kauno – 1 574, Šiaulių – 636, Vilniaus – 244²⁷. Tačiau tarp jų buvo asmenų, kilusių iš Klaipėdos krašto ar kitų Lietuvos rajonų. Migracijoje dalyvavo ne tik vokiečiai, bet ir lietuviai, kurie tokiu būdu bandė patekti į Vokietijos Demokratinę Respubliką.

Išprovokuotos migracijos Lietuvos ribose

Prie kitų procesų, lėmusių (išprovokavusių) migraciją Lietuvos teritorijoje, išskirtume: 1) 1945–1946 m. gyventojų mobilizacinę akciją Vilniui apgyvendinti; 2) masinę kaimo gyventojų bėgimą į miestus dėl kolektyvizacijos; vienkiemį naikinimo vajaus sukeltą migraciją; 3) XX a. 6-ojo dešimtmečio pirmojoje pusėje įvykdytą Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų perkėlimo į kitus Lietuvos rajonus akciją.

Pastebėtina, kad sovietinės valdžios vykdytos prievartinės migracijos sukeldavo neigiamų padarinių, kuriems likviduoti vėl buvo pasirenkamas migracijos būdas. Toks atvejis buvo 1945–1946 m. – Vilniaus m. apgyvendinimo akcija, kurią sukėlė masinis Vilniaus gyventojų lenkų išvykimas į Lenkiją. 1944 m. pabaigoje mieste gyveno apie 110 tūkst. gyventojų, iš kurių apie 85–90 tūkst. buvo lenkai, dauguma jų užsiregistravo išvykti į Lenkiją²⁸. Kaip jau buvo minėta, dėl spaudimo išvykti beveik visi jie išsikėlė. Todėl Maskvai sankcionavus, 1945–1946 m. buvo vykdoma Vilniaus apgyvendinimo akcija. Pagal pirminį planą iš kitų Lietuvos apskričių į Vilnių turėjo būti mobilizuota 20 tūkst. darbingų asmenų, nors poreikiai buvo gerokai didesni²⁹. Vykdamas mobilizaciją tam tikriems asmenims buvo įteikiami mobilizaciniai lapeliai su nurodymu vykti į Vilnių. Tačiau ji nebuvo sėkminga, nes per kelis 1945 m. pavasario mėnesius pavyko mobilizuoti tik kiek daugiau nei 800 asmenų³⁰. Todėl mobilizacinis planas pakoreguotas ir sumažintas beveik per pusę. Tačiau ir jį įgyvendinti pavyko tik iš dalies. Iki 1946 m. balandžio mėn. pavyko mobilizuoti iki 2 tūkst. asmenų, kurių nemažai netrukus pasišalino iš darbo vietų Vilniuje. Šios akcijos nesėkmės priežasčių reikėtų ieškoti sunkioje politinėje ir nesaugioje socialinėje, psichologinėje aplinkoje (strigusi Vilniaus gyventojų lenkų perkėlimo į Lenkiją akcija, apskričių vadovybių prioriteto skyrimas ne mobilizacijai, bet kitiems klausimams, sunkios socialinės, buitinės sąlygos naujai atvykusiems darbuotojams, maisto, gyvenamojo ploto trūkumas, kaimo gyventojams lietuviams nepalanki psichologinė atmosfera lenkalbių ir rusakalbių dominuojamajame mieste ir pan.). Todėl išvykusių lenkų vietą Vilniuje palaipsniui užėmė ne tik Lietuvos, bet ir Baltarusijos, Rusijos, Ukrainos ir kitų sovietinių respublikų gyventojai.

Kita intensyvi migracija prasidėjo XX a. 5-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje. Pradėjus vykdyti Lietuvos žemės ūkio kolektyvizaciją, žmonės, vengdami kolūkių, masiškai kėlėsi į miestus. Vien 1948–1949 m. kaimo vietovėse gyventojų sumažėjo apie 250 tūkst.³¹. Tačiau tai buvo tik kaimų depopuliacijos pradžia. Prof. Liudo Truskos teigimu, 1948–1963 m. žemdirbių skaičius drastiškai sumažėjo: nuo 1,7 mln. 1948 m. iki 1 mln. 1963 m.³². Tuo pat metu miestiečių skaičius ženkliai išaugo. Antai, tik 1950–1951 m. dėl migracijos Vilniuje gyventojų skaičius išaugo apie 10 tūkst.³³. Panaši padėtis buvo kituose didžiuosiuose Lietuvos miestuose: Kaune gyventojų padaugėjo per 6 tūkst., Klaipėdoje – apie 9,5 tūkst., Šiauliuose – apie 5,5 tūkst. asmenų³⁴. Pagal tautybes Vilnius labiausiai traukė lietuvius, lenkus, rusus ir baltarusius, Kaunas – lietuvius ir rusus, Klaipėda – rusus, lietuvius ir ukrainiečius, Šiauliai – lietuvius ir rusus³⁵. Kiekvienas iš paminėtų miestų daugiausia viliojo aplinkinių rajonų gyventojus: Vilnius – Vilniaus, Trakų, Šalčininkų, Kaunas – Kauno, Kapsuko, Kaišiadorių, Klaipėda – Klaipėdos, Kretingos, Šilutės, Šiauliai – Šiaulių, Kelmės, Radviliškio, Joniškio gyventojus. Panašios tendencijos išsilaikė ilgesnį laiką.

Ekonominių pokyčių išprovokuota migracija buvo vienkiemių gyventojų judėjimas į didesnes gyvenvietes ar miestus. XX a. 7–8 dešimtmečiuose vykdytas vienkiemių naikinimo, melioracijos vėjus išvijo daugybę gyventojų iš gimtųjų vietų. Tie, kurie nenorėjo išvykti, buvo „paskatinami“, pvz., neleidžiant remontuoti sodybos ar atsisakant ją elektrifikuoti. Vienkiemiai sparčiau nyko Pietvakarių ir Vidurio Lietuvoje. Pvz., 1967–1979 m. Vilkaviškio rajone neliko apie 3 200, Raseinių – apie 3 100, Kauno – apie 2 800 vienkiemių³⁶. Tuo pat metu Rytų ir Pietryčių Lietuvoje šis procesas buksavo. Pvz., Šalčininkų rajone buvo nukelti tik 834 vienkiemiai (tai mažiausiais rodiklis visoje Lietuvoje), Varėnos – 913, Švenčionių – 919³⁷. Pagrindinė to

priežastis – netinkamos gamtinės sąlygos stambiai žemėvaldai formuoti (gyventojai įsikūrė tarp miško masių, netinkamose vietose žemės ūkiui plėtoti (pvz., smėlėtose ar pelkėtose, sunkiai pasiekiamose)). Dalies buvusių vienkiemių gyventojų kelias vedė tiesiai į miestus, kitų – į didesnes aplinkines ar specialiai įkurtas kolūkines gyvenvietes. Sovietmečio pabaigoje pastarosiose sutelkta per 0,5 mln. gyventojų³⁸.

Prie išprovokuotų migracijų priskirtume 1951–1955 m. Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų perkėlimą į kitus Lietuvos regionus. Tuomet buvo sumanyta iškelti 6 tūkst. šeimų (24 tūkst. asmenų)³⁹. Akcijos pagrindinis tikslas – greitesnis kolektyvizacijos užbaigimas Vilniaus krašte, įsikėlimo vietose kolūkių aprūpinimas darbo jėga, užmaskuojant didžiusius tų rajonų trėmimų nuostolius. Gyventojų perkėlimo procese daugiausia dalyvavo lietuviai ir lenkai.

Akcijos planai buvo realizuoti tik iš dalies. Tamaros Bairašauskaitės teigimu, intensyviausias etapas buvo 1951–1952 m., kuomet iš 3 000 planuotų perkelti šeimų pavyko išsiųsti 1 408 šeimas⁴⁰. Vėliau gyventojų perkėlimas vis labiau strigo, kol pagaliau buvo visiškai nutrauktas.

Priverstinių migracijų rezultatai

Sovietinė valdžia (tiek aukščiausiosios institucijos Maskvoje, tiek ir lokalsios (LSSR) lygmens) plačiai naudojosi priverstinių migracijų metodu, siekdama politinių, ekonominių, socialinių ar etninių tikslų. Tremtys ir įkalinimai buvo naudojami politinių oponentų, režimui nepritariančių asmenų sunaikinimui ir izoliavimui; masinė Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų 1944–1947 m. migracija į Lenkiją turėjo prisidėti prie sklandesnio šio regiono sovietizavimo ir eliminuoti lietuvių ir lenkų tarpetninę įtampą; vidinės priverstinės išprovokuotos migracijos buvo patogi priemonė siekti socialinių,

ekonominių tikslų (užbaigti kolektyvizaciją, stiprinti valstybinius ūkius, maskuoti sovietinių represijų mastus ir kt.).

Priverstinių migracijų rezultatai turėjo ilgalaikių socialinių pasekmių:

a) Stalinizmo metais sovietinio režimo vykdyta represinė politika turėjo neigiamų pasekmių Lietuvos demografijai (sumažėjo bendras respublikos gyventojų skaičius, pakito visuomenės etninė sudėtis, prasidėjo poslinkiai socialinėje struktūroje ir kt.).

b) Sovietų valdžios ekonominė politika Lietuvoje (masinė žemės ūkio kolektyvizacija, sparti industrializacija) lėmė intensyvių vidinių (ir ne tik) migracinius procesus, kuriuose dalyvavo visų Lietuvos etninių grupių atstovai. Jie stengėsi įsikurti miestuose, todėl kaimo gyventojų skaičius sparčiai mažėjo, o miestiečių proporcingai augo. Vyko socialinės struktūros pokyčiai – augo darbininkų skaičius, menko valstietija. Kartu kito tradiciškai susiklostęs gyvenimo būdas – agrarinę gyvenseną keitė darbas prie staklių ar konvejerių. Prie jų stėjo ne tik vyrai, bet ir moterys. Tradicinį moters vaidmenį šeimoje sovietinis režimas išplėtė, privertęs keisti ne tik gyvenamąją vietą, bet ir statusą – tapti darbininke ar tarnautoja.

c) Dėl sovietinės migracinės politikos įvyko didelių kokybinių ir kiekybinių pokyčių etninėse bendruomenėse. Labiausiai nuo sovietinės valdžios nukentėjusi gyventojų grupė po lietuvių buvo lenkai, kurie neteko beveik visos savo inteligentijos. Jų bendruomenės natūrali raida sovietmečiu buvo pristabdyta. Nuo priverstinių migracijų labiau nukentėjo ir žydų bendruomenė, nes holokausto išvengę žydų tautybės asmenys sovietinės valdžios buvo represuoti arba priversti trauktis į Vakarus. Tuo pat metu rytų slavų kilmės bendruomenių (rusų, baltarusių, ukrainiečių) padėtis Lietuvoje sustiprėjo.

d) Priverstinės migracijos pakeitė kai kurių Lietuvos miestų veidą. Bene geriausias pavyzdys – Vilnius, kuris iš lenkiško miesto

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje per keletą metų tapo rusiškai lietuvišku ir per keletą dešimtmečių lietuviškai rusišku miestu. Panašią transformaciją patyrė Klaipėda, tik vietoje lenkų buvo vokiečių tautybės asmenys, kuriuos pakeitė rusai. Pabrėžtina, kad dėl migracijos visi didieji Lietuvos miestai (Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys) sovietmečiu tapo daugiataučiai.

Nuorodos

- ¹ Bretell C. B., Hollifield J. F., *Migration Theory. Talking across Disciplines*, New York–London, 2008, p. 3–4; King R., *Theories and Typologies of Migration: an Overview and a Primer*, Malmö, 2013, p. 10.
- ² Bretell C. B., Hollifield J. F., *Migration Theory...*, p. 4.
- ³ Anušauskas A., *Teroras 1940–1958 m.*, Vilnius, 2012; Anušauskas A., *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996; Anušauskas A., *Sovietinis genocidas ir jo padariniai, Lietuvos gyventojų genocidas 1939–1941*, Vilnius, 1999, p. 13–34; Grunskis E., *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996; Grunskis E., *Lietuvos gyventojų trėmimai, Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose*, Vilnius, 1995, p. 14–126.
- ⁴ Burauskaitė T. B., Nukentėjusieji dėl kilmės: Lietuvos etninių vokiečių tremtis 1945 m., *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 18, 2009, p. 231–251; Kairiūkštytė N., Lietuvos vokiečiai – pirmieji pokario metų tremtiniai, *Lietuvos istorijos metraštis* 1993, Vilnius, 1994, p. 92–105; Stravinskienė V., Wschód-Zachód: przymusowe migracje na Litwie. Doświadczenia Polaków (1944–1953), *Bezdomna Europa. Migracje po II wojnie światowej we współczesnych badaniach humanistów*, Szczecin, 2015, s. 13–27; Stravinskienė V., Lietuvos lenkų trėmimai: 1941–1952 m., *Istorija*, 2012, nr. 3, p. 39–47; Balkytė D., 1951 m. Lietuvos gyventojų trėmimų operacija „Ruduo“: deportacijos iš Eišiškių rajono, *Genocidas ir rezistencija*, 2015, nr. 2, p. 56–67; Davoliūtė V. A.,

- „Forgotten“ History of Soviet Deportation: The Case of Lithuania Jews, *Population Displacement in Lithuania in the Twentieth Century: Experiences, Identities and Legacies*, Leiden, Boston: Brill Rodopi, 2016, p. 179–210.
- 5 Weeksas T. R., Repopulating Vilnius, 1939–1949, *Population Displacement in Lithuania in the Twentieth Century: Experiences, Identities and Legacies*, Leiden, Boston: Brill Rodopi, 2016, p. 135–159; Weeks T. R., Population Politics in Vilnius: 1944–1947: A Case Study of Socialist-sponsored Ethnic Cleansing, *Post-Soviet Affairs*, 2007, vol. 23, no. 1, p. 76–95; Madajczyk P., *Czystki etniczne i klasowe w Europie XX wieku. Szkice do problemu*, Warszawa, 2010; Kochanowski J., Gathering Poles into Poland: Forced Migration from Poland's Former Territories, *Redrawing Nation: Ethnic Cleansing in East-Central Europe, 1944–1948*, Lanham, 2001, p. 135–154; Ciesielski S., Einleitung, *Umsiedlung der Polen aus den ehemaligen polnischen Ostgebieten nach Polen in den Jahren 1944–1947*, Marburg–Wrocław, s. 1–75; Kairiūkštytė N., Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m., *Lituanistica*, 1991, nr. 2. Prieiga internete: <<http://www.mazoji-lietuva.lt/klaipedos-krasto-repatriantai-ir-ju-padetis-1945-1950-m/>> (žiūrėta 2016 10 10); Leiserowitz R., Population Shifts and Displacement in the Memel Region, *Population Displacement in Lithuania in the Twentieth Century: Experiences, Identities and Legacies*, Leiden, Boston: Brill Rodopi, 2016, p. 112–132; Stravinskienė V., *Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*, Vilnius, 2011.
 - 6 Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje*, Vilnius, 2012.
 - 7 Ten pat, p. 32.
 - 8 Ten pat, p. 32–33.
 - 9 Truska L., *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995; Rupas V., Vaitiekūnas S., *Lietuvos kaimo gyventojai ir gyvenvietės*, Vilnius, 1980.
 - 10 Anušauskas A., *Teroras...*, p. 82–83.
 - 11 *Lietuvos gyventojų genocidas*, t. 1, Vilnius, 1999, p. 62.
 - 12 Burauskaitė T. B., Nukentėjusieji dėl..., p. 238.
 - 13 Kairiūkštytė N., Lietuvos vokiečiai..., p. 96.
 - 14 Burauskaitė T. B., Nukentėjusieji dėl..., p. 240.
 - 15 *Lietuvos gyventojų genocidas*, t. 3, Vilnius, 2009, p. 881; t. 4, Vilnius, 2014, p. 607.
 - 16 Stravinskienė V., Lietuvos lenkų trėmimai..., p. 41–42.
 - 17 Bubnys A., Stosunki litewsko-polskie podczas II wojny światowej, *Tematy polsko-litewskie*, Olsztyn, 1999, s. 132.
 - 18 Safronovas V., Antrojo pasaulinio karo įvykiai Rytų Prūsijoje Klaipėdos krašto ir Kaliningrado srities atminimo kultūroje, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 18, Klaipėda, 2009, p. 89.
 - 19 Kairiūkštytė N., Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950 m., *Lituanistica*, 1991, nr. 2. Prieiga internete: <<http://www.mazoji-lietuva.lt/klaipedos-krasto-repatriantai-ir-ju-padetis-1945-1950-m/>> (žiūrėta 2016 10 10). Kitais duomenimis, iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Klaipėdos krašte gyveno 130–154 tūkst. asmenų, 1945 m. – 6–14 tūkst. Кретинин Г., Фёдорова О. Клайпедский край после Второй мировой войны, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 18, Klaipėda, 2009, c. 255–256; Truska L., *Tautinis atgimimas ir istorija*, Vilnius, 2012, p. 258.
 - 20 Bartusevičius V., *Lietuviai DP...*, p. 32.
 - 21 Markuza J., Markuza B., *Skąd Litwini wracali*, Warszawa, 2013, s. 250.
 - 22 Potošenko G., Rusai Lietuvoje 1944 m. liepą–1953 m.: rusų migracijos ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštijos atmintis, *Lietuvos rusai XX–XXI a. pradžioje: istorija, tapatybė, atmintis*, Vilnius, 2013, p. 103.
 - 23 Stravinskienė V., *Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*, Vilnius, 2011; Garleff M., *Ostmitteleuropa. Balticum: Estland, lettland und Litauen, Enzyklopädie Migration in Europe. Von 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, Paderborn–München, 2010, s. 253.
 - 24 Stravinskienė V., *Tarp...*, p. 298.
 - 25 *Seinijos gyvenvietės ir gyventojai*, Punksas, 2001, p. 10–11.
 - 26 Arbušauskaitė A., „Kaliningrado vokiečių“ klausimo išsprendimas?: Lietuva, 1951-iejį

- metai, *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 18, Klaipėda, 2009, p. 220.
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ Stravinskienė V., Tarp..., p. 51, 165.
- ²⁹ Kairiūkštytė N., Vilniaus krašto gyventojų sudėties pokyčiai 1939–1946 m., *Lietuvos Rytai*, Vilnius, 1993, p. 293.
- ³⁰ Stravinskienė V., Rytų ir Pietryčių Lietuvos apgyvendinimo planai ir jų realizavimas: 1944 m. antrasis pusmetis–1946 metai, *Lituanistica*, 2010, nr. 2, p. 21.
- ³¹ Duomenys apie LSSR gyventojų skaičiaus dinamiką 1923–1949 m., *Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA)*, f. 16895, ap. 2, b. 36, l. 42.
- ³² Truska L., *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 166.
- ³³ Mechaninio judėjimo LSSR 1950–1951 m. rezultatai, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, f. R–363, b. 1085, l. 143; b. 1238, l. 215.
- ³⁴ Ten pat.
- ³⁵ Žinios apie miestų gyventojų migracijos pagal tautybes pasiskirstymą, 1971 m., ten pat, b. 12832, l. 53; Mechaninio judėjimo LSSR miestuose 1974 m. rezultatai, ten pat, b. 15438, l. 58–65.
- ³⁶ Rupas V., Vaitiekūnas S., *Lietuvos kaimo gyventojai ir gyvenvietės*, Vilnius, 1980, p. 150–151. Iš viso 1967–1991 m. iš 300 tūkst. vienkiamų buvo sunaikinta 115 tūkst., *Lietuvos istorija 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2005, p. 500.
- ³⁷ Rupas V., Vaitiekūnas S., *Lietuvos kaimo...*, p. 150–151.
- ³⁸ *Lietuvos istorija...*, p. 501.
- ³⁹ Stravinskienė V., Gyventojų perkėlimo akcija iš Rytų ir Pietryčių Lietuvos 1951–1955 metais, *Istorija*, 2010, nr. 1–4, p. 42.
- ⁴⁰ Bairašauskaitė T., Kolektyvizavimo užbaigimas Pietryčių Lietuvoje: valstiečių šeimų perkėlimas, *Lietuvos istorijos metraštis 1989*, Vilnius, 1990, p. 70–71.

Vitalija STRAVINSKIENĖ

FORCED MIGRATIONS IN THE LITHUANIAN SSR: THE CASE OF ETHNIC MINORITIES (1940–1941, 1944–1989)

Summary

The article analyzes the features of forced migrations (deportations, imprisonments, displacements) that took place during the Soviet period, discusses the condition of ethnic minorities that participated in such migrations, and elucidates the consequences of such migrations. Their most intense phase was during the period of Joseph Stalin's rule (1940–1941, 1944–1953).

All the inhabitants of Lithuania, including every ethnic group, were subjected to forced migrations and to mistreatment and injustice due to their political, religious, ethnic, or social status.

Three directions of forced migration are singled out in the article. The first was to the East, a direction motivated by the Soviet policy for Lithuania whose aim was to carry out, as quickly and smoothly as possible, the country's Sovietization together with the removal of obstacles to that Sovietization. Therefore, those inhabitants of Lithuania who were opposed to Sovietization faced immediate repression. During the periods from 1940 to 1941 and from 1944 to 1953, about 260 000 individuals not only of Lithuanian but also of Polish, Jewish, German, Russian, Belarus, Tartar, Karaite, or other descent or nationality

were deported or imprisoned. The second direction was to the West. This migration encompassed three flows: (a) trying to save themselves from the approaching Red Army, about 100 000 individuals fled Lithuania to the West in 1944; (b) when the USSR started implementing its plan of homogenization of occupied West Ukraine, West Belarus, and Lithuania, about 180 000 individuals left Lithuania for Poland from 1944 to 1947, the absolute majority of them being Polish; and (c) in 1951, about 350 000 Germans were displaced to the part of Germany that was under

Soviet control. The third direction consisted of planned displacements carried out on the territory of Lithuania itself in the wake of the mass collectivization of agriculture and the destruction of the system of homesteads, all of which provoked very intense migration processes amounting to a massive flight of the rural population to the cities. Representatives of all ethnic groups of Lithuania took part in these processes.

Keywords: forced migration, deportation, Sovietization, inhabitants, Lithuania, Vilnius.

Juozas SKIRIUS

BALF'o parama lietuviams už geležinės uždangos ir komunistinėje Lenkijoje 1956–1989 m.

Santrauka. 1944 m. įkurto BALF'o tikslas – materialiai paremti lietuvius pabėgėlius ir ypač karo nualintos Lietuvos gyventojus. Pokaryje nepalankiai lietuviams susiklosčiusi politinė situacija Rytų Europoje ir okupuotoje Lietuvoje stipriai apribojo organizacijos veiklą. Atšilimo Tarybų Sąjungoje laikotarpiu, nuo 1956 m., imti remti lietuviai ne tik to meto Lietuvoje, bet ir tremtiniai Sibire, šiauriniuose TSRS rajonuose, Kazachstane. Nuo pat pradžių daugiausia siųsta vaistų, vėliau – padėvėti drabužiai ir avalynė, maisto produktai, skalbimo priemonės ir pan. Uždraudus padėvėtų drabužių įvežimą į TSRS, pradėti siųsti nauji drabužiai, audiniai. Tai dar labiau padidino muitus. Komunistinė Tarybų Sąjunga iš to nemenkai pasipelnė – kartais pajamos siekė net siunčiamų daiktų vertės dydį.

Po karo praėjus keleriems metams BALF'as negavo JAV valdžios finansinės paramos ir turėjo verstis lietuvių išeivijos paaukotais daiktais ir pinigais. BALF'as teikė paramą (nors tuo metu tai buvo sudėtinga) komunistinio bloko (LLR ir TSRS) vargstančių lietuvių, daugiausia tremtinių, šeimoms. 1968 m. BALF'o kartotekoje jau buvo užregistruotos 5 837 šeimos: Lenkijoje – 3 433, Lietuvoje ir Sibire – 1 617, Vokietijoje – 530 ir kitur.

BALF'as lietuviams už geležinės uždangos remti išleido apie du milijonus dolerių. Lenkijos lietuviams šelpti sąlygos buvo palankesnės nei lietuviams už geležinės uždangos: mažesni muitai, pigesnis siuntimas, mažesnė vietinės valdžios kontrolė, glaudesni ryšiai. Lenkijos lietuviams per visą paramos laiką iki 1990 m. BALF'as išleido apie milijoną dolerių.

Raktiniai žodžiai: JAV lietuvių parama, BALF, J. Končius, geležinė uždanga, Lenkijos lietuviai, Sibiras, siuntiniai.

Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo (toliau – BALF) veiklos 1944–2008 m. istorija atspindi garbingą, pasiaukojančią, nesavanaudišką išeivijos paramą nelaimių ištiktiems, skurstantiems lietuviams pasaulyje. BALF'o veikla – tai ne tik materialinės

(piniginės) paramos rinkimas ir skirstymas bei su šiuo procesu iškylančių problemų sprendimas, bet ir išeivijos telkimas pačiu sudėtingiausiu lietuvių tautai laikotarpiu. Šios šalpos organizacijos tyrimai dar tik prasideda, nes tik dabar jos archyvinė medžiaga

jau yra pasiekiami mokslininkams. Trumpa BALF'o veiklos istoriografinė ir šaltinių apžvalga pateikta J. Skiriaus neseniai publikuotame straipsnyje, skirtame aptarti organizacijos veiklą, remiant Lietuvos gyventojus 1990–2008 m.¹. Aprašydami JAV lietuvių katalikiškų organizacijų paramą Lietuvai istorikai Arūnas Antanaitis ir Vladas Dumčius taip pat atkreipė dėmesį ir į BALF'o pastangas 1990–1993 m.².

Susipažinus su išeivijoje publikuotais atsiminimais ir apibendrintais jubiliejiniais leidiniais ir enciklopediniais straipsniais BALF'o veiklai aptarti, galima pastebėti, kad informacijos apie organizacijos paramą Lietuvos gyventojams ir tremtiniais į TSRS gilumą (Sibiras, Šiaurės rajonai, Kazachstanas) praktiškai nėra, nebent kelios užuominos. Šiek tiek plačiau kalbama apie paramą Lenkijos lietuviams³. Susipažinus su BALF'o centro archyvu, ten saugomuose dokumentuose aiškiai fiksuojamos ne tik pastangos ieškoti būdų, kaip paremti lietuvius komunistinėje Tarybų Sąjungoje, bet ir parama (tiesa, nedidelė): siuntinių kiekis ir jų vertė; siunčiami daiktai (maisto produktai, vaistai); muitai ir sunkumai, su kuriais susidūrė BALF'o vadovybė. Užuominų ir pavienių faktų galima rasti JAV lietuvių spaudos straipsniuose, skirtuose įamžinti BALF'o seimus ir direktorių suvažiavimus, trumpai pristatant visuomenei jų eigą, svarstytus kai kuriuos klausimus, vieną kitą nutarimą. Informacijos skurdumą viešuosiuose leidiniuose galima paaiškinti atsargumu: pirmiausia nenorint pakenkti tiems, kurie gauną paramą, ir antra – bijant, kad ir negausios paramos siuntinius gali sustabdyti komunistinės valdžios struktūros už geležinės uždangos.

Straipsnio tikslas – remiantis archyviniais dokumentais pabandyti rekonstruoti BALF'o vadovybės pastangas remti lietuvius už geležinės uždangos (taip BALF'o dokumentuose įvardijama šalpa lietuviams Tarybų Sąjungoje) ir komunistinėje Lenkijoje; fiksuoti šalpos

šaltinius; aptarti išskylančias problemas ir kaip jos buvo sprendžiamos; palyginti lietuvių šalpą laisvajame pasaulyje ir už geležinės uždangos; išsiaiškinti, kiek pavyko suteikti paramos bendrame šalpos procese.

Straipsnyje nebus liečiama BALF'o parama politiniams pabėgėliams iš TSRS, emigravusiems Lietuvos žydams ir jų lietuvių kilmės sutuoktiniams bei lietuviškai Vasario 16-osios gimnazijai Vokietijoje. Taip pat nesigilinama į BALF'o, kaip organizacijos, struktūros raidą, atskirų veikėjų nuopelnus, išeivijos talką. Tai ateityje gali būti atskiri tyrimai, nušviesti kituose straipsniuose.

Bandymai sušelpiti lietuvius Lietuvoje ir Sibire

BALF'as nuo pat pradžių bandė remti lietuvius bolševikinėje TSRS, bet stalininiu laikotarpiu to padaryti nepavyko⁴. Tam kliudė Rusų šalpos komitetas (Russian Relief Committee), JAV komunistų ir JAV lietuvių komunistų organizacijos ir spauda (*Vilnis* ir *Laisvė*). Tik 1944 m. rugsėjo 9 d. BALF'as gavo iš JAV prezidento Karo šalpos komiteto (Presiden's War Relief Committee), kurio pirmininku buvo J. Davies (buvęs JAV ambasadorius Maskvoje, labai sovietofiliškai nusiteikęs), raštą. Jame patvirtinama, kad BALF'as yra priimtas į JAV Tautos karo fondą (National War Fund) ir turi laikytis tokių nurodymų: „1. Nevalia parodyti jokio šališkumo dėl Lietuvos politinės ateities; 2. Balf'as privalo noriai perduoti savo fondui Rusų šalpos komitetui ir Sovietų valdžiai, jei bus duotas jų užtikrinimas, kad žmonės gaus aukas.“ Teko sutikti su tokiais „žiaurėmis“ sąlygomis, kaip pažymėjo J. Končius. Tautos karo fondas paskyrė BALF'ui spalio mėn. pradžioje 306 500 dolerių, bet pareikalavo pasiųsti šalpą į Lietuvą per Rusų šalpos komitetą. BALF'o Centro valdyba 1944 m. lapkričio mėn. pradžioje įteikė Rusų šalpos komiteto fondui drabužių ir medikamentų

už 75 000 dolerių ir paprašė nusiųsti Lietuvos žmonėms. Jokios žinios, ar BALF'o šalpa pasiekė adresatą, nebuvo gauta. Nutarta pasiųsti į Lietuvą BALF'o atstovę Barborą Darlis. Bet TSRS konsulas Kiselevas atsisakė duoti leidimą jai atvykti į Lietuvą. Vėliau BALF'as jokių siuntų per Rusų šalpos komitetą nesiuntė. Tai sukėlė pasipiktinimą⁵. Tik vėliau pavyko sužinoti, kad minėtas siuntinys pasiekė Lietuvą, bet jo turinys padalintas komunistams pareigūnams ir jų šeimoms⁶.

Remiantis J. Končiaus atsiminimais, 1945–1946 m. BALF'o pirmininkas aiškinosi, kaip per tarptautines organizacijas, tokias kaip UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration), remti lietuvius Raudonosios armijos okupuotose teritorijose. Bandymas per UNRRA pasiekti vargstančiuosius nepasiteisino, nes paaiškėjo, jog, pavyzdžiui, Lenkijoje kelių šimtų milijonų dolerių vertės UNRRA parama (maistas, patalynė, apranga, vaistai ir kt.) buvo perduota Lenkijos komunistų veikėjams. Lenkijos katalikai, kurie sudaro apie 90 % visų gyventojų, nieko iš to negavo. Išsidalijo valdantieji, o kas buvo nereikalinga, pardavinėjo parduotuvėse⁷. Anot J. Končiaus, UNRRA vadovybėje buvo nemažai žmonių, kurie palankiai žvelgė į Tarybų Sąjungą, priešingai nei į lietuvius, latvių ir estus. Tiesa, jie, kaip tarpininkai, žadėjo pasiųsti BALF'o paramą ten kur reikia, bet nepageidavo jokios balfininkų kontrolės ir priežiūros skirstant paramą⁸. Lenkijos pavyzdys ir UNRRA prosovietiška pozicija įtikino BALF'o vadovybę, kad kol kas vargstantys lietuviai komunistinėje aplinkoje nepasiekiami. 1947 m. lapkričio 5–6 d. vykusiame BALF'o II seime Niujorke savo metiniame pranešime pirmininkas J. Končius pažymėjo, jog „surinktosios piniginės aukos ir daiktinės dovanos BALF Valdybos kiekvieną mėnesį paskirstomos lietuviams įvairiose Europos valstybėse, tik ne Lietuvoj, kurią pasiekti kliudo geležinė siena“⁹. Vadinasi, pagrindinis BALF'o rūpestis – parama

lietuviams pabėgėliams Vakarų Europos valstybėse ar nacių išvežtiems darbams į Vokietiją, o vėliau remti persikėlėjus į JAV ir kitur. Buvęs BALF'o ilgametis direktorius, išdininkas ir vicepirmininkas Albinas Trečiokas nurodo, kiek 1947–1964 m. aukų buvo surinkta: 1 451 058 dol. ir 10 ct pinigais, gėrybių (drabužiai, apavas, maistas, vaistai ir pan.) – už 2 985 810 dol. BALF'as sušelpė apie 100 000 žmonių ir 35 000 asmenų padėjo įsikurti JAV ir kitur¹⁰. Daugiausiai tai pabėgėliai iš Lietuvos.

Būtina pažymėti, kad BALF'o vadovybė visuomet prisimindavo ir Lietuvos gyventojus. O pačių pabėgėlių rėmimą siejo su jų būsimo sugrįžimu į laisvą Lietuvą. Organizacijos veikėjai nuolat ragino plėsti BALF'o veiklą motyvuodami tuo, jog jo parama ateityje bus reikalinga sugrįžusiems pabėgėliams ir ypač lietuviams iš Sibiro ir kitų TSRS vietų¹¹.

1954 m. lapkričio 26–27 d. BALF'o seime Klivlande, pažymint organizacijos dešimtmetį, Alena Deveinienė kalbėjo: „Iki šiol BALF'o veikla rėmėsi tremtinių šelpimu Europoje, tačiau didysis šalpos uždavinys yra pasiekti ir gelbėti tolimojone Rusijon ištremtuosius. Reikia prašyti Amerikos vyriausybės, kad mums padėtų, kad Jungtinėse Tautose tą klausimą iškeltų ir kad sovietai būtų priversti atidaryti duris žmogiškumui ir laisvojo pasaulio pagalbai ten baisiame skurde esantiems tremtiniais.“¹² Išsakytą idėją seimo nariai entuziastingai palaikė. Nutarta prašyti JAV prezidentą D. Eisenhowerį, kad imtųsi reikalingų veiksmų per JTO ar kitaip, kad būtų sudaryta galimybė BALF'ui ir kitoms organizacijoms šelpiti Sibire ir kitose TSRS vietose esančius lietuvius tremtinius, tarp kurių yra ir JAV piliečių bei jų giminių. Buvo parengta rezoliucija, kaip spręsti tą klausimą¹³. Seime buvo keliama mintis prie BALF'o centro įkurti komisiją, kuri ruošytų planus, kaip suteikti pagalbą lietuviams – Sibiro tremtiniais, kaip juos pergabenti į

Lietuvą, kai ji atgaus laisvę. Kartu numatyti planus, kokių būdu ir kokią paramą BALF'as galės teikti išlaisvintos Lietuvos žmonėms. Tam reikalui siūlyta įkurti vadinamąjį „geležinį fondą“, į kurį iš anksto būtų kaupiamos lėšos. Visa tai rodė naują veiklos etapą – palaipsniui koncentruotis į lietuvių rėmimą komunistinėje Tarybų Sąjungoje.

Pirmieji realesni bandymai pasiūsti vaistų, drabužių, maisto produktų lietuviams Lietuvoje ir kitose TSRS vietose vyko 1956 m., kai buvo pasmerktas J. Stalino kultas. BALF'o dokumentuose fiksuojama, kad daugelis lietuvių, grįžusių iš Sibiro kalėjimų ir tremties, yra be sveikatos, o jų ekonominė padėtis labai sunki.

BALF'as planavo pirmiems dvejiems metas skirti 100 000 dol. lietuviams Sibire ir Lietuvoje paremti¹⁴. Tačiau tokios sumos neprireikė. Pradžioje BALF'as turėjo apie 400 adresų žmonių, kuriems reikėjo paramos. Vėliau skaičius augo, nes gavę siuntinius jie rašė padėkos laiškus ir nurodydavo naujus adresus. Įdomu pastebėti, kad dalį adresų J. Končius ir kiti BALF'o darbuotojai gavo iš vokiečių (dalis lietuvių kilmės) repatriantų, atvykusių iš TSRS į Vokietiją. Jie labai gražiai atsiliepė apie lietuvius, pasakojo apie jų sunkumus ir skurdą, grįžus iš Sibiro į Lietuvą. Tai skatino BALF'o vadovybę aktyviau ieškoti būdų, kaip padėti tautiečiams už geležinės uždangos. Didžiausia kliūtis – milžiniški maitai, kurie kai kada net viršydavo siunčiamų daiktų, ypač už naujų drabužių ir prabangos dalykų, pavyzdžiui, laikrodžių, vertę. Tai ir stebino, ir pikтино, nes BALF'as, tapęs, kaip pažymėjo pirmininkas J. Končius, tarptautine organizacija, savo veikloje nebuvo varžomas muitų Amerikoje, Europoje ir Azijoje. 1956 m. liepos 22 d. J. Končius raštu kreipėsi į TSRS ambasadorių Vašingtone Zarubiną, kad jis padėtų BALF'ui ieškoti būdų, kaip būtų galima paremti tautiečius Lietuvoje ir TSRS gilumoje. Tik po mėnesio ambasadorius atsakė ir patarė kreiptis į Amtorgą. J. Končius susisieko su komercine įstaiga, iš kurios gavo atsakymą.

Rugsėjį vėl kreipėsi į TSRS ambasadą Vašingtone, pridėdamas Amtorgo atsakymo nuorašą, prašydamas pasisakyti dėl BALF'o veiklos išplėtimo Tarybų Sąjungoje. Tačiau atsakymo nesulaukė¹⁵. TSRS vadovybė nenorėjo bendrauti su BALF'u. J. Končius maisto ir drabužių paketus siuntė per šveicarų kompaniją MELA, Tarptautinį Raudonąjį Kryžių Ženevoje, o vaistus – per Vokietijos Raudonąjį Kryžių. Pirmas bandymas – 200 paketų vaistų, nupirktų ir išsiųstų iš Bazelio ir Miuncheno. Vieno paketo vertė – 55 DM (vokiškos markės), o su siuntimu – 15 dol. Siunčiant iš Vokietijos, kitaip nei iš Šveicarijos, siuntinio muitą apmokėdavo gavėjas, kuriam tai atsieidavo maždaug 12–16 rb¹⁶. Apie galimybę siųsti vaistų paketus į Lietuvą už 15 dol. buvo informuoti lietuviai, gyvenantys ir JAV, ir Europoje.

Gauta padėkos laišku iš Lietuvos ir prašymų atsiųsti dar. Tai paskatino aktyvinti siuntinių srautą. Per Tarptautinį Raudonąjį Kryžių Ženevoje užsakyta 211 siuntinukų, per MELA – dar 350¹⁷. J. Končius kreipėsi į BALF'o Valdybą, kad finansuotų paketų siuntimą iš Šveicarijos. Iki 1956 m. liepos 1 d. BALF'as skyrė lietuviams, ištremtiems į Siberiją, remti 5 350 dol. ir 15 ct¹⁸, kuriuos pervedė į BALF'o sąskaitą Ciuricho banke. Tai pirmieji oficialūs pinigai, skirti BALF'o lietuvių reikálams už geležinės uždangos. Numatyta siųsti ir padėvėtus drabužius bei apavą. J. Končius tikėjosi šiuos daiktus surinkti Šveicarijoje ir dėl to tarėsi su šveicarų religinėmis organizacijomis bei Šveicarijos lietuvių pagalbos komitetu. Nuo 1956 m. BALF'as siuntinius į TSRS siuntė nuolat.

Šalpos organizavimas lietuviams Lietuvoje ir Sibire nuo 1956 iki 1962 m.

Apie sunkumus, su kuriais susiduriama siunčiant siuntinius, BALF'o reikalų vedėjas S. Lušys laiške BALF'o sekretorei N. Gugienei

rašo: „Apskritai imant, šalpos darbo vykdy-
mas už geležinės uždangos turi begales nenu-
matytų kliūčių. Vieną dieną siuntinius pralei-
džia, o kitą grąžina atgal. Nesenai išsiuntėme
nemažai vaistų siuntinėlių į Sov. S-gą. Dalis
jų nuėjo, o apie 50 iš Maskvos grąžino atgal,
užrašę „dovanų mums nereikia“ (...). Turime
reikalo su priešo stovykla ir ji su laisvuojų
pasauliu elgiasi taip kaip su priešais. Džiau-
giamės, kad bent tiek galime varge esantiems
lietuviams padėti kiek dabar galime. Anks-
čiau ir to negalėjome.“¹⁹ Kaip visas šias kliūtis
įveikti, buvo vienas iš iš pagrindinių BALF'o
seimuose ir susirinkimuose svarstomų kla-
simų. Pavyzdžiui, 1960 m. lapkričio 25–27 d.
vykusiame X seime Čikagoje buvo priimtas
nutarimas „daryti visus galimus žygius“, kad
maisto ir vaistų siuntimas į Lietuvą ir lietu-
viams į Sibirą būtų palengvintas²⁰.

Siekiant išplėsti paramą, gauti teisę siun-
tinius siųsti be muitų ir tą procesą kontro-
liuoti, nes BALF'o darbuotojai nebuvo tik-
ri, ar siuntiniai pasiekia adresatus, reikėjo
įgaliojimo Tarybų Sąjungoje. Tuo klausimu
J. Končius kalbėjosi su TSRS ambasadoriumi
Vašingtone ir JAV ambasadoriumi Maskvo-
je²¹. Bet, deja, rezultatų nebuvo. Nepaisant
to, BALF'as veiklą vykdė toliau. Kaip buvo
pabrėžta, „ypatingą dėmesį kreipiant į oku-
puotoj Lietuvoj, Sibire ir Lenkijoj vargan-
čių lietuvių šelpimą“, prašant laisvojo pa-
saulio lietuvių bei jų organizacijų ir toliau
BALF'o darbus remti aukomis²². Balfininkai
ne kartą pabrėžė, kad lietuviai iš kitų kraš-
tų (Argentinios, Brazilijos, Vokietijos ir kt.)
kreipiasi į BALF'ą prašydami labiau remti
tautiečius už geležinės uždangos, jie siun-
čia adresus (reikia manyti, daugiausia savo
artimųjų Lietuvoje). Organizacijos XI sei-
me Baltimorėje, įvykusiame 1962 m. spalio
12–14 d., atkreiptas dėmesys, kad paskutiniu
metu BALF'o pajamos sumažėjo, nes, kaip
pažymėjo S. Lušys, aukų sumažėjo net 25 %.
Anot J. Končiaus, iš milijono JAV lietuvių
tik apie 1 700 yra BALF'o nariai, o aukomis

prisideda 5–7 tūkst. tautiečių (tarp tokių yra
ir ne lietuvių)²³. BALF'ui taip ir nepavyko
savo narių skaičiaus padidinti daugiau nei
4 000 žmonių, kurie prisidėjo mokėdami na-
rio mokesį (1 dol. metams), nemokamai pa-
dėjo rinkdami aukas, pakuodami siuntinius,
gabendami juos į siuntų punktus. Be to, ir
patys aukėjo. Tuo tarpu kairiosios pakraipos
JAV lietuviai turistai, grįžę iš Lietuvos, tei-
gė, kad „ten gyvenimas esąs geras ir pagalba
mažai kam bereikalinga“. Buvo pasakojama,
kad vietiniai lietuviai gražiai apsirengę ir
dažnas turi automobilį. Tačiau nutylėdavo,
kad tai tik dėka giminačių iš Amerikos ir
nematant sunkios lietuvių padėties provin-
cijoje, ypač kaimuose²⁴.

Be nuolatinių raginimų užsienio, ypač
JAV, lietuviams daugiau aukoti, reikėjo rasti
ir kitų papildomų pajamų šaltinių. Siekdami
pritraukti lėšų šalpai, XI seimas priėmė rezol-
uciją, kuria kreipėsi į visų užsienio lietuvių
kolonijų kultūrinės ir politinės organizacijas,
prašydami 1941 m. Baisiojo Birželio įvykių
minėjimus leisti organizuoti BALF'ui, o jų
metu surinktas aukas skirti kenčiantiems
lietuviams okupuotoje Lietuvoje ir Sibire
šelpiti. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kad
BALF'as galėtų apsvarstyti galimybę imtis
privačių siuntinių į Lietuvą siuntimo reika-
lo, kurį dabar vykdo biznio kompanijos ir už
tai gauną dideles pajamas. Tos pajamos, kaip
buvo pažymima, galėtų likti BALF'o veiklai
finansuoti²⁵.

Seime jau buvo svarstomi šalpos Lietu-
voje prioritetai. Situacija keitėsi – didžioji
dauguma lietuvių grįžo į Lietuvą iš tremties
TSRS tolimuosiuose rajonuose. Vienas iš
BALF'o direktorių kun. Vaclovas Martin-
kus kalbėjo, jog dabar Lietuvoje pirmiausia
reikia remti kolūkiečius, kurie labai sunkiai
verčiasi, o antroje vietoje – Sibiro lietuvius.
Iki 1962 m. pab., kaip liudija dokumentai, į
Lietuvą išsiųsta daugiau kaip 4 000 siun-
tinių su vaistais, kol nebuvo uždrausta to
daryti²⁶.

Siekdamas platesnės informacijos sklaidos JAV visuomenėje, BALF'as išleido vadinamąją Sibiro lietuvių maldaknygę (18 leidimų) įvairiomis kalbomis (tiražas – apie 1 mln.). Knygelė išleista kaip albumas (per 80 puslapių) ir buvo skirta ir tiems, kurie savo aukomis prisidėjo prie BALF'o veiklos²⁷. Be to, apie BALF'ą ir lietuvių vargus sukurti ir išleisti du filmai, kuriuos rodė per televiziją JAV ir BALF'o skyrių renginiuose.

Ilgą laiką seimuose skambėjo liūdna informacija, kad į šalpos darbą dar be JAV lietuvių nėra įsitraukę lietuviai kitose šalyse, nors seimai tuo klausimu priiminėjo rezoliucijas, siuntė raginimus per išeivijos spaudą ir pan. Tik nuo 1972 m. į BALF'o veiklą po truputį įsitraukė Venesuelos ir Kanados lietuviai, vėliau ir kiti. Atsirado dar vienas papildomas lėšų gavimo šaltinis.

Pagrindinis dėmesys lietuviams už geležinės uždangos

1966 m. lapkričio 26 d. XIII BALF'o seime Čikagoje neseniai iš Lietuvos atvykusi prelegentė (dokumente pavardė nenurodyta) skaitė išsamų pranešimą apie padėtį Lietuvoje. Ji akcentavo, kad paramos labai reikia, nes gyvenimo sąlygos blogėja ne tik grįžusiems iš Sibiro tremties, bet ir gyvenančių tėvynėje: geresnius darbus dirba kolonistai rusai, atlyginimai visur maži, produktai ir gaminiai nepaprastai brangūs, dėl to kiekvienas turi „kombinuoti“. Savo kalbą ji baigė tarp paprastų Lietuvos žmonių populiaria dainele, kaip iliustracija: „Dirbk, žmogeli, procekov, o kai trūksta – dasivok, o bijosi grieko – neturėsi nieko.“ Seime buvo pažymėta, kad jau „didelė BALF'o lėšų dalis dabar panaudojama Sibiro kankinių šalpai“. Bet ne tik Sibiro lietuviams. Paskelbta, kad BALF'as JAV turi 61 veikiantį skyrių ir šelpia 20 įvairių kraštų gyvenančias 4 556 lietuviškas šeimas, kurių daugiausia Lenkijoje – 2 677, Lietuvoje ir Sibire – 1 274 ir Vokietijoje – 455 šeimos (1968 m.

BALF'o kartotekoje jau užregistruotos 5 837: Lenkijoje – 3 433, Lietuvoje ir Sibire – 1 617, Vokietijoje – 530 ir kt.²⁸).

XIII seimui BALF'as pateikė vieno mėnesio – 1966 m. spalio – darbo veiklos ataskaitą, kurioje nurodyta: „į Lietuvą (ir TSRS) 47 siuntos (naujos medžiagos), kurių vertė 4 338 dol. ir 30 ct, į Lenkiją – 60 siuntų (vartoti drabužiai ir vaistai), kurių vertė 2 338 dol., į Vokietiją – 5 siuntos (vartoti drabužiai ir knygos), kurių vertė 180 dol., į Argentiną – 5 siuntos (vartoti drabužiai), kurių vertė 520 dol., į Italiją – 2 siuntos (vartoti drabužiai ir knygos), kurių vertė 220 dol. ir į JAV – 2 siuntos (knygų), kurių vertė 140 dol.“ Kartu pažymėta, kad visi kiti mėnesiai su mažomis išimtimis savo darbo apimtimi labai panašūs į minėtąjį²⁹. BALF'as daugiau dėmesio skyrė lietuviams Rytų Europoje.

Iš tiesų kasmet, nežiūrint sunkumų, didėjo šalpos dalis, skirta lietuviams komunistinėje Tarybų Sąjungoje. Surastuose organizacijos finansiniuose dokumentuose nurodomos pirmos konkrečios sumos: 1962 m. liepos 1 d. – 1963 m. birželio 30 d. BALF'as šalpai už geležinės uždangos išleido beveik 14 000 dol., 1963 m. liepos 1 d. – 1964 m. birželio 30 d. – 16 856 dol. ir 83 ct, o 1964 m. liepos 1 d. – 1965 m. birželio 30 d. – 18 294 dol. ir 73 ct³⁰. Atitinkamai nuo 13 % iki 18 % visos šalpos.

Analizuodami dvejų metų rezultatus, pastebime, kad 1964–1966 m. (per dvejus biudžetinius metus) BALF'as šalpai iš viso išleido 216 899 dol. ir 56 ct, iš kurių lietuviams už geležinės uždangos teko 48 550 dol. ir 5 ct (apie 23 % visos šalpos); 1966–1968 m. – 228 881 dol. ir 3 ct, iš jų lietuviams už geležinės uždangos – 92 358 dol. ir 10 ct (apie 40 % visos šalpos)³¹; 1968–1970 m. išleista 262 508 dol. ir 55 ct, lietuviams už geležinės uždangos – 144 339 dol. ir 60 ct (apie 55 % visos šalpos); 1970–1972 m. – 274 988 dol. ir 12 ct, iš jų lietuviams už geležinės uždangos – 150 151 dol. ir 63 ct (apie 55 % visos šalpos);

1973–1975 m. – 150 441 dol. ir 14 ct, lietuviams už geležinės uždangos – 106 952 dol. ir 13 ct³² (apie 70 % visos šalpos).

Vėliau BALF'o centras informaciją apie šalpą pateikia ne už dvejus metus, bet už vieną sezoną (nuo vieno aukų rinkimo iki kito). 1975 m. lapkričio 19 d. – 1976 m. rugsėjo 15 d. buvo išleista šalpai 107 300 dol., iš kurių lietuviams Lenkijoje ir už geležinės uždangos – 52 400 dol. (pasiųsti į Lenkiją 346 siuntiniai, į TSRS – 277 siuntiniai), o 1976 m. rugsėjo 16 d. – 1977 m. spalio 18 d. BALF'as šalpai išleido 101 445 dol. ir 29 ct, bet kiek buvo skirta lietuviams už geležinės uždangos, nenurodoma³³. XIX seime Čikagoje informuojama, kad 1978 m. sausio 1 d. – rugsėjo 30 d. šalpai buvo išleista 75 065 dol. ir 18 ct, iš jų lietuviams už geležinės uždangos – 42 423 dol. ir 60 ct (išsiųsta 190 siuntinių). Tai sudarė maždaug 57 % visos šalpos³⁴. Tuo tarpu spaudoje išeivija buvo informuota, kad 1977 m. šalpai išleido 85 347 dol., iš jų 41 346 dol. lietuviams už geležinės uždangos (maždaug 42 % visos šalpos); 1978 m. – 105 222 dol., iš jų – 56 445 dol. (apie 53 %) ir 1979 m. – 149 491 dol., iš jų – 63 688 dol. (maždaug 42 %). Katalikiškas dienraštis *Draugas*, aprašydamas jubiliejinį BALF'o XX seimą, 1981 m. pabaigoje nurodė, kad 1979–1981 m. organizacija turėjo 615 000 dol. išlaidų, o už geležinės uždangos pasiuntė 972 siuntinius, kurie kainavo 236 000 dol.³⁵ (apie 38 % visos šalpos).

Spaudoje paskelbta, kad nuo 1981 m. rugsėjo 30 d. iki 1985 m. rugpjūčio 31 d. BALF'o pinigines pajamas sudarė 997 767 dol., o suaukotų darbužių vertė – 152 485 dol. Tad iš viso pajamų turėta 1 150 252 dol. Per tą laiką šalpai buvo išleista 1 019 347 dol. Kasoje liko 232 140 dol.³⁶ Minėtu laikotarpiu į TSRS buvo išsiųsta 1 511 siuntinių, kurie BALF'ui kainavo 478 078 dol. ir 25 ct³⁷. Tai beveik 48 % visos šalpos. Vėliau BALF'as paramą Lietuvai teikė per turistus iš JAV, kurie veždavo drabužius, įvairius daiktus, daugiausia – pinigus. Po kuro laiko vėl buvo atnaujinta šalpa siunčiant

siuntinius. Pavyzdžiui, 1989 m. sausio 1 d. – rugsėjo 30 d. šalpos Lietuvai buvo skirta: 7 700 dol. Tremtinių klubui (iš Sibiro grįžusiems) bei 34 414 dol. ir 63 ct sunkiai gyvenantiems, seneliams ir ligoniams³⁸.

Šalpa lietuviams už geležinės uždangos ryškiau išaugo nuo 1968 m. ir svyravo nuo 40 iki 70 % bendros BALF'o šalpos paramos. Tai priklausė nuo maisto, daiktų ir vaistų kainų; svyravimus, matyt, lėmė ir lietuvių grįžimas iš tremties į Lietuvą, naujų adresų paieškos, komunistinės valdžios veiksmai ir t. t. Siunčiamų paketų skaičius skirtingais metais taip pat svyravo: 1962–1966 m. – 645 siuntiniai, 1966–1968 m. – 833, 1968–1970 m. – 840, 1970–72 m. – 803, (...), 1978 m. – 251, 1979 m. – 267, 1980 m. – 271, 1981 m. – 303, 1982 m. – 360, 1983 m. – 389, 1984 m. – 451 siuntinys.

Siuntinių kaina padidėjo, kai TSRS valdžia uždraudė siųsti dėvėtus drabužius, avalynę ir daiktus. Teko siųsti naujus, kurių muitai buvo didesni. Pavyzdžiui, palyginus 1964 m. pasiūtų siuntinių kainą su 1982 m. pasiūtų 360 siuntinių kaina, kuri buvo 103 636 dol. ir 59 ct, paaiškėjo, kad vienas siuntinys 1964 m. kainavo daugiau nei 58 dol., o 1982 m. jau net apie 290 dol. Tam įtakos turėjo 1972 m. pasikeitusi dolerio vertė ir sovietų 10 % pakelti muitai siuntiniams. Todėl BALF'o Centro valdyba turėjo surinkti daugiau pinigų. Nepaisant to, 1984 m. rugpjūčio mėn. Maskvos valdžia, sustiprėjus tarptautinei politinei įtampai, uždraudė siųsti siuntinius į TSRS³⁹. Nežiūrint griežtų suvaržymų, BALF'o šalpos teikimas nenutrūko. Bet BALF'o dokumentuose nepavyko rasti statistinių duomenų apie šalpą lietuviams už geležinės uždangos 1985–1988 m. laikotarpiu.

Daugiau kaip trisdešimt metų lietuviai (nors ir nedidelis kiekis), gyvenantys už geležinės uždangos ir labiausiai nukentėję nuo okupantų (daugiausia tremtiniai toliuose TSRS rajonuose), gaudavo gyvybiškai reikalingų vaistų, maisto, drabužių, apavo.

Tiesa, įvairūs suvaržymai riboja teikiamos paramos kiekius ir siunčiamų daiktų įvairovę. Suteikta parama siekė 2 mln. dol.

Parama buvo ir tam tikras ženklas komunistams valdžioje, kad lietuviai nėra pamiršti užjūrio brolių ir sesių. Būtina pažymėti, kad siuntiniai labai brangiai kainavo išeivijai, nes komunistinė valdžia, tuo pasinaudodama, negailestingai muitais ir kitais mokesčiais plėšė organizacijas, renkančias šalpą skurdžiai gyvenantiems TSRS piliečiams Vakaruose. Maskva susikrovė milijonus dolerių. Tačiau kito pasirinkimo nebuvo.

Jau nuo 1990 m. BALF'as ėmė ypač aktyviai remti lietuvius. Išpopuliarėjo šūkis – „BALF'as veidu į Lietuvą“⁴⁰. Nauja politinė padėtis Lietuvoje sudarė žymiai palankesnes sąlygas tiesiogiai šelpti šalies gyventojus.

Išeivių palikimai ir BALF'as

Vienas iš BALF'o šalpos šaltinių – išsaugoti išeivių palikimo pinigai, skirti giminėms, bažnyčiai ar dar kam nors Lietuvoje. Tačiau tai padaryti buvo sudėtinga. Prieš okupaciją Lietuvos gyventojai palikimus iš JAV dažniausiai gaudavo per Užsienio reikalų ministeriją, kuri, gavusi įpėdinių įgaliojimus ir reikalingus įpėdinystės įrodymus, pavesdavo Lietuvos konsulams JAV paveldėtojams atstovauti ir jų interesus ginti. Būdavo ir tokių, kurie vietoje URM kreipdavosi tiesiogiai į konsulus arba į advokatus Lietuvoje ar JAV, arba į gimines Amerikoje. Paveldėtojas galėjo laisvai elgtis su palikimu kaip jam naudinga: jis galėjo gautą palikimą versti į litus arba palikti dolerius JAV bankuose, investuoti į akcijas ar paskolos popierius Amerikoje arba kitur. Lietuvos okupacija šią tarptautiniu mastu nusistovėjusią paveldėjimo procedūrą pakeitė iš esmės.

Į Baltijos šalyse gyvenančių žmonių, galinčių gauti palikimus iš JAV, teises TSRS konsulai ėmė reikšti pretenzijas. Tam kelią užkirto JAV valdžia. 1948 m. kovo 26 d.

JAV Valstybės departamento aplinkraštyje visų valstijų gubernatoriams sakoma: „Valstybės departamentas niekada nepripažino Latvijos, Estijos ir Lietuvos inkorporavimo į TSRS, todėl neskaito sovietų konsularinių valdininkų ar jų advokatų turinčiais bet kokių teisių atstovauti Latvijos, Estijos ir Lietuvos piliečiams, kurie turi teisių į Jungtinėse Valstijose mirusių asmenų palikimus.“⁴¹

Apeidami šį potvarkį TSRS valdžia persiorientavo į privatų kelią, pavesdami palikimų reikalus tariamai privačiai advokatų privilegijai Maskvoje, vadinamajai Injurkolegijai, kuri turėjo savo agentūrų visoje TSRS. Viena iš jų veikė ir Vilniuje. Injurkolegija buvo sudariusi su viena stambia advokatų firma (*Popper, Ross, Wolf and Jones* – Mitzkel Estate, N. Y., 2nd 280) Niujorke sutartį, pagal kurią firmai leidžiama pasiimti 35 % nuo išgauto palikimo, o Injurkolegijai tenka dar 10 % viso palikimo. Tad įpėdiniui liko tik 55 %, kurie išmokami rubliais, skaičiuojant nuo 65 iki 75 kapeikų už dolerį. Tarybų valdžia leido paveldėtojui be eilės įsigyti iš palikimo pinigų rusišką automobilį, kai kurių deficitinių prekių. Likusių pinigų kontrolę vykdė tarybų valdžia. Taigi, įpėdinis, gaudamas palikimą, iš karto apiplėšiamas, nes jo nuosavybės teisės buvo labai apribotos⁴².

Siekiant kažkiek apriboti Niujorko advokatų firmos pastangas pasisavinti milijonus dolerių ir siųsti į komunistinės valstybės iždą, išeivijos vadai ir Lietuvos diplomatai ieškojo būdų, kaip padėti ir tiems, kas palieka palikimą, ir tiems, kas jį gauna. Generalinis konsulas A. Simutis buvo paruošęs apžvalgą *Kas žinotina dedant pastangas apsaugoti palikimus nuo pakliuvimo į okupantų rankas*, kuria pasinaudojo teisininkas P. Šulas rengdamas knygą *Kaip sudaromi testamentai*. BALF'o Reikalų vedėjas kun. P. Geiščiūnas, įvertindamas šios knygos pasirodymą, autoriui rašė: „Tikiuosi, kad šios knygos išpopuliarinimas uždės antsrukį ant raudonojo šuns nasrų, kad jis negraibstytų tėvynės gyvenantiems

skirtų palikimų.⁴³ Tiems, kurie norėjo užrašyti savo palikimus giminėms Lietuvoje, buvo rekomenduojama (iš Lietuvos atstovybių JAV) palikimą užrašyti BALF'ui arba skirti jį bent testamentu vykdytoju. Testamentų sudarytojai paprastai privačiuose laiškuose nurodydavo kam ir kokiomis dalimis pervesti neva BALF'ui užrašytą palikimą. Generalinis konsulas A. Simutis, kuris daugiausia tvarkė išeivių palikimus, pageidavo iš BALF'o keistis palikimo dokumentais, siekiant daugiau garantijų, kad testatoriaus valia tikrai bus įvykdyta⁴⁴.

Viešai spaudoje 1973 m. A. Simutis, remdamasis pavyzdžiais, paaiškino JAV lietuviams, kaip tik dalis palikimo atitenka paveldėtojiui Lietuvoje, kai nėra nurodytas testamentu vykdytojas (patikėtinis) – draugas, organizacija, bankas ar šalpos institucija. Jis dar kartą visiems priminė, kad testamentus reikia surašyti taip, jog prie jo negalėtų „prisitaikyti“ TSRS interesams atstovaujantys advokatai ir jų agentai. Net rekomendavo stambesnę palikimą paskirstyti – dalis įpėdiniams, dalis už Lietuvos laisvę kovojančioms organizacijoms ir lietuvių kultūrinėms institucijoms laisvajame pasaulyje. Tokios išeivijos pastangos apriboti palikimo pinigų dalies nusavinimą sukėlė pasipiktinimą tarp Lietuvos TSR veikėjų. 1973 m. spalio 25 d. tarybiniame laikraštyje *Gimtas is kraštas* Saliamonas Vaintraubas savo parašytame komentare *Kam atiteks palikimas?* piktinosi, kaip Lietuvos „vaduotojai“ trukdo įpėdiniams Lietuvoje palikimus gauti⁴⁵, tiksliau sakant, jau komunistinės valdžios labai „apkramtytus“ palikimus gauti (!).

Matyt, didžiąją dalį palikimų tvarkė patikimi komunistų valdžios teisininkai JAV. 1978 m. gruodžio 17 d. Lietuvių tautiniuose namuose Čikagoje advokatas Povilas Žumbakis kalbėdamas pažymėjo, jog iš mūsų tautiečių vienas ketvirtadalis tinkamai nesurašo testamentų. Tokiu būdu susidaro keli šimtai milijonų dolerių vertės palikimų, įskaitant kitų tautybių žmones, ir tos didelės

sumos atitenka sovietams. Advokato nuomone, tai pačių žmonių apsileidimas, nenoras iš anksto pasirūpinti savo tinkamai surašytu testamentu⁴⁶.

BALF'as informuodavo išeiviją, kad pataria sudarant testamentus, kad palikimas neatitektų komunistų valdžiai. Buvo nurodomi adresai ir telefonai, kuriais buvo galima kreiptis. BALF'o vadovybė ragino ir savo skyrius skirti daugiau dėmesio testamentų reikalams⁴⁷. Pavyzdžių buvo. Dar 1968 m., kaip pasakojo BALF'o Reikalų vedėjas kun. L. Jankus, pavyko JAV teisme laimėti bylą, kur miręs vienas lietuvis testamentu paliko nemažą sumą vienos parapijos Lietuvoje neturtingoms 35 šeimoms, iš kurių net 8 šeimos buvo ištremtos į Sibirą. Šeimose buvo 9 senukai (vyresni nei 75 metų), 15 ligonių, 8 našlės, 34 vaikai. Teisėjas liepė tuoj pat išsiųsti visoms šeimoms po siuntinį ir pažadėjo leisti panašius siuntinius siųsti kas antrą trečią mėnesį, kai tik bus žinių, kad pirmieji siuntiniai pasiekė tas 35 neturtingas šeimas⁴⁸.

Kad BALF'as gaudavo palikimų yra žinoma. Pavyzdžiui, 1981 m. spalio 24–25 d. XX seime Detroite buvo pranešta, kad Kartis Karčiauskienė iš Ann Arber testamentu paliko 3 000 dol., o Juozas Tamošiūnas iš Detroito net 50 000 dol.⁴⁹. Tiesa, nebuvo detalizuota, ar tie pinigai turėjo būti skirti kam nors konkrečiai Lietuvoje. BALF'o archyve nepavyko užtikti susistemintos medžiagos apie palikimus. Pavieniai faktai fiksuojami dokumentuose, pradedant: 1966–1968 m. – 40 210 dol. ir 14 ct, 1968–1970 m. – 44 916 dol. ir 84 ct; 1970–1972 m. – 49 289 dol. ir 69 ct, 1973 m. – 31 782 dol. ir 44 ct; iki 1975 m. birželio 30 d. – tik 1 915 dol. ir 77 ct⁵⁰. Vėliau, t. y. iki 1981 m., informacijos apie palikimus dokumentuose nerasta. Taigi, nors palikimų sumos, kurias kontroliavo BALF'as, ir nebuvo didelės, bet tokiu ir kitais būdais buvo bandoma saugoti išeivių sunkiai uždirbtus pinigus, stengiantis užkirsti kelią TSRS komunistinės valdžios pinigų grobstymams.

Vienaip ar kitaip tie pinigai padėjo ne vienam tūkstančiui to meto Lietuvos gyventojui, jų šeimoms, kuriant kiek įmanoma padoresnį gyvenimą. Šimtai jų tik tokiu keliu galėjo įsigyti to laikotarpio prabangą iliustruojantį brangų automobilį, buitinės technikos ar pan.

Parama Lenkijos lietuviams

Pirmą kartą apie paramą Lenkijos lietuviams, kaip rodo BALF'o dokumentai, plačiau buvo prasitarta organizacijos pirmininko kan. dr. J. Končiaus pranešime 1960 m. lapkričio 25–27 d. vykusiam BALF'o X seime Čikagoje⁵¹. Tai buvo pirmininko pirmosios kelionės 1957 m. į Lenkiją rezultatų trumpas aptarimas. Kelionės metu J. Končius rinko informaciją apie ten gyvenančius lietuvius ir bandė iš jų gauti pavardes bei adresus lietuvių, išvežtų į Sibirą. Per antrą kelionę 1962 m. J. Končius atkreipė dėmesį, kad vietiniai lietuviai, anot jų pačių, laikosi geriau nei lietuviai Lietuvoje. Punsko ir Seinų lietuviai prašė iš JAV atsiųsti drabužių ir lietuviškų maldaknygių. J. Končius išsiaiškino, kad daug tūkstančių lietuvių gyvena išsisklaidę po Lenkiją⁵². Iš susitikimų su vietiniais lietuviais jis darė išvadą, jog jie „yra patriotiškai nusiteikę, malonūs ir pakilios dvasios“⁵³.

BALF'o XI seime 1962 m. spalio 12–14 d. Baltimorėje buvo nurodyta, kad Lenkijos lietuvių šalpai grynaisiais pinigais (siunčiant pinigus) iki šiol buvo išleista apie 8 000 dol., o likusi dalis – maisto produktai, drabužiai, avalynė, vaistai ir kt.⁵⁴. Atkreiptas dėmesys, kad pokaryje Lenkijoje atsidūrę lietuviai turėjo daugiau galimybių nei Lietuvos lietuviai atvykti į JAV. Tačiau baiminosi dėl įsidarbinimo, gyvenamosios vietos, neturėjo pinigų laivo bilietui. BALF'o vadovybė, norėdama tokiems padėti, įkūrė 15 000 dol. fondą kelionės paskoloms teikti⁵⁵.

1966 m. BALF'o kartotekoje buvo 2 677 remiamų lietuvių šeimų Lenkijoje adresai. Tai

kelis kartus daugiau nei buvo lietuvių adresų už geležinės uždangos. Istorikas A. Kučas nurodo, kad iki 1962 m. į Lenkiją BALF'as išsiuntė apie 10 000 siuntinių, daugiausia vaistų⁵⁶. 1963 m. liepos 1 d. – 1964 m. birželio 30 d. šalpai Lenkijos lietuviams išleido 30 934 dol. ir 48 ct (iš šios sumos mokėstis už siuntimą – 5 831 dol. ir 91 ct), 1964–1965 m. – 28 286 dol. ir 91 ct (siuntimas – 5 922 dol. ir 48 ct)⁵⁷. Tai daugiau, nei buvo skirta šalpos lietuviams komunistinėje Tarybų Sąjungoje. 1966 m. lapkričio 26 d. BALF'o XIII seime Čikagoje pirmą kartą dalyvavo ir Lenkijos lietuvė mokytoja P. Brazaitienė, kuri savo pranešime pabrėžė mokinių ir mokytojų materialinius sunkumus ir kitus trūkumus devyniose lietuvių pradžios mokyklose ir Punsko gimnazijoje⁵⁸. Reikia manyti, kad tai stiprino nusiteikimą remti Lenkijos lietuvius ir domėtis jų lietuviybės reikalais.

Lenkijos lietuvių rėmimo sąlygos buvo palyginamai geresnės nei lietuvių Tarybų Sąjungoje. Nebuvo tiek kliūčių, ką darė Maskva. BALF'o ataskaitose fiksuojama: 1964–1966 m. pasiųsta į Lenkiją paramos už 60 663 dol. ir 51 ct (siuntinio vertė ir persiuntimo kaina); 1966–1968 m. – už 57 766 dol. ir 18 ct (pinigais 550 dol. ir 1 103 siuntiniai su drabužiais ir vaisiais); 1968–1970 m. – už 48 215 dol. ir 8 ct (pinigais 630 dol. ir 839 siuntiniai su drabužiais ir vaistais); 1970–1972 m. – už 49 853 dol. ir 85 ct (pinigais 995 dol. ir 888 siuntiniai su drabužiais ir vaistais); 1973–1975 m. – už 24 897 dol. ir 15 ct (783 siuntiniai, kurių persiuntimas kainavo 7 687 dol. ir 15 ct)⁵⁹. 1977 m. išsiųsta siuntinių už 16 445 dol., 1978 m. – už 23 028 dol., 1979 m. – už 31 042 dol.⁶⁰ ir t. t. Šalpa Lenkijos lietuviams sudarė maždaug nuo 20 iki 30 % bendros šalpos. Paketų siuntimas šiek tiek pigesnis nei į TSRS, nes buvo siunčiama per lenkų agentūras, kurios taikė nuolaidas. Be to, pati agentūra paimdavo siuntinius iš BALF'o centro.

BALF'o centras gaudavo daug padėkos laišku iš Lenkijos lietuvių. Laiškai nebuvo

cenzūruojami, išskyrus tą laikotarpį, kai Lenkijoje buvo karo padėtis. Iš laiškų buvo galima susidaryti vaizdą apie Lenkijos ekonominę ir ten gyvenančių lietuvių padėtį. BALF'o pirmininkės Marijos Rudienės ataskaitose ir kituose dokumentuose nuolat pažymima, kad Lenkijos lietuvių ekonominė padėtis negerėja – miestuose trūksta maisto, kaimuose trūksta drabužių, batų, vaikiškos aprangos ir kitokių prekių. Dažnai BALF'ą aplankydamo ir iš Lenkijos į JAV atvykę lietuviai, kuriems būdavo leidžiama pasirinkti drabužių ir avalynės iš BALF'o sandėlių.

1981–1984 m. į Lenkiją išsiųsti 3 984 siuntiniai už 142 685 dol. (siuntimas kainavo 43 848 dol.)⁶¹. 1987–1990 m. BALF'as Lenkijos lietuviams išsiuntė 4 914 siuntinių⁶². Pavyzdžiui, nuo 1989 m. sausio 1 d. iki rugsėjo 30 d. į Lenkiją išsiųsti 797 siuntiniai drabužių, 275 poros naujų batų, skalbimo muilo, maisto produktų ir vaistų. Visa tai BALF'ui kainavo 55 774 dol. ir 21 ct (į šią sumą įėjo ir siuntinių pakavimas bei siuntimas; tai atsiėjo 16 995 dol., t. y. trečioji dalis išlaidų). Tuo 9 mėnesių laikotarpiu visai šalpai BALF'as skyrė 220 920 dol. ir 1 ct⁶³. Vadinasi, Lenkijos lietuviams teko apie 25 % visos šalpos.

Pasitaikė ir piktnaudžiavimo atvejų. Atsirado asmenų, kurie, gavę JAV lietuvių adresus, ėmė siuntinėti laiškus, prašydami paramos ir tokiu būdu sugebėdavo gauti po kelis siuntinius tuo pačiu metu. BALF'o darbuotojai sužinojo, kad „kai kurie paramos prašytojai yra ne lietuviai, o lenkai, net komunistai, kurie pasisamdo lietuvius, kad jie parašytų laiškus lietuviškai“⁶⁴. Kiek žinoma, BALF'as ėmėsi priemonių – tikrino tuos, kurie prašė paramos.

Paramai iki 1990 m. JAV lietuviai per savo šalpos organizaciją, tikėtina, Lenkijos lietuviams skyrė iki milijono dolerių. Kad ši parama buvo reikšminga, rodo Lenkijos lietuvių atsiųsti rėmėjams padėkos laišukai.

Išvados

1. 1944 m. įkurtas BALF'as kėlė sau tikslą – materialiai remti lietuvius pabėgėlius ir ypač karo nualintos Lietuvos gyventojus. Pokaryje nepalankiai lietuviams susiklosčiusi politinė situacija Rytų Europoje ir okupuotoje Lietuvoje stipriai apribojo organizacijos veiklą. Tiesa, paramą Lietuvai BALF'as galėjo teikti per stalininės TSRS pareigūnų kontroliuojamas organizacijas, neturėdamas galimybės stebėti, kaip skirstoma šalpa, ar ją gauna labiausiai nukentėję ir vargstantys, ar ji pasiekia Lietuvą. Tai netenkino BALF'o vadovų ir jie buvo priversti laikinai atsisakyti teikti paramą už geležinės uždangos, apsibodami pabėgėlių ir nacių išvežtų darbams lietuvių Vakarų Europoje šalpa.

2. Atšilimo Tarybų Sąjungoje laikotarpiu nuo 1956 m. skiriama daugiau dėmesio lietuviams ne tik to meto Lietuvoje, bet ir tremtiniais Sibire, šiauriniuose TSRS rajonuose, Kazachstane remti. Nors BALF'o darbuotojams sunkiai sekėsi rinkti ir išsiaiškinti vargstančių lietuvių adresus, bet adresų skaičius didėjo nuo kelių šimtų pačioje pradžioje iki poros tūkstančių vėliau. Iš pradžių daugiausia siųsti vaistai, vėliau – dėvėti drabužiai, avalynė, maisto produktai, skalbimo priemonės ir pan. Uždraudus dėvėtų drabužių siuntimą į TSRS, pradėti siųsti nauji drabužiai, medžiagos. Buvo padidinti muitai ne tik siuntėjams, bet ir gavėjams. Komunistinė Tarybų Sąjunga iš to gavo nemenkų pajamų, kurios siekė kai kada net siunčiamų daiktų vertės dydį. Tokiu būdu (kito kelio nebuvo) priverstinai BALF'as, kaip ir kitos šalpos organizacijos, komunistinei valdžiai krovė milijonus.

3. Pradiniame etape, nuo 1956 iki 1966 m., šalpa už geležinės uždangos svyravo nuo 13 iki 23 %, o 1966 m. ir vėliau – nuo 40 iki 70 % nuo bendros šalpos dydžio. Didžiulės lėšos (beveik 1/3 vertės nuo siuntinio) atitekdavo už siuntimą siuntų agentūroms. Be to, nebuvo garantijų, kad siuntinys pasieks adresatą.

Pasitaikydavo, kad siuntinius grąžindavo, kartais jie tiesiog dingdavo, o kai kada TSRS valdžia net uždrausdavo prekes įvežti. Tekdavo ieškoti aplinkkelių – JAV lietuviai turistai atveždavo „dovanų“ arba dolerių, už kuriuos pirkdavo Lietuvoje reikalingas žmonėms prekes. Reikia manyti, kad BALF'as lietuvių paramai už geležinės uždangos išleido apie du milijonus dolerių.

4. Po karo praėjus keleriems metams BALF'as negavo JAV valdžios finansinės paramos ir turėjo verstis išeivijos paaukotais daiktais ir pinigais. Ieškojo naujų pajamų šaltinių: kvietė aukoti ne tik platesnius JAV lietuvių sluoksnius, bet ir išeiviją kituose kraštuose; bandė perimti išeivių palikimų realizavimo klausimą, siekdami apsaugoti paveldėtojus nuo komunistinės valdžios institucijų plėšikavimo; svarstė galimybę tarpininkauti tarp išeivijos ir lietuvių už geležinės uždangos, siųsdami giminėms siuntinius ir už tarpininkavimą gautą mokestį panaudodami šalpai; ieškojo galimybių, kaip atpiginti mokestį už siuntimą (pageidavo nuolaidų iš agentūrų); kvietė išeiviją į nemokamas talkas rinkti aukų, atrinkti drabužių, pakuoti siunčiamų daiktų ir juos pristatyti.

5. BALF'as šelpė ir Lenkijos lietuvius, kurių skaičius po karo išaugo ir kurių ekonominė padėtis taip pat buvo sunki. Šalpos organizavimo sąlygos buvo kiek palankesnės nei lietuviams už geležinės uždangos: mažesni muitai, pigesnis siuntų siuntimas (dažnos nuolaidos), silpnesnė vietos valdžios kontrolė, glaudesni ryšiai (susirašinėjimas, Lenkijos lietuvių atvykimas į JAV). Todėl paramą galėjo gauti daugiau žmonių. Buvo siunčiama: drabužiai, avalynė, vaistai, maisto produktai, patalynė, knygos, buitinės prekės ir pan. Siųsta ir pinigų. Parama Lenkijos lietuviams sudarė 20–30 % bendros šalpos. Per visą paramos laiką iki 1990 m. BALF'as išleido iki milijono dolerių.

6. Pasitaikydavo ir piktnaudžiavimų. Pvz., pastebėtas atvejis Lenkijoje, kai bandyta

gauti po keletą siuntinių. Per lietuvius mėgino pasipelnyti ir lenkai. Kartais atsiųsti daiktai atsidurdavo prekyboje ir pan. Balfininkai tokias situacijas bandė kontroliuoti ir spręsti. BALF'as, teikdamas paramą komunistinio bloko (LLR ir TSRS) vargstančioms lietuvių (daugiausia tremtinių) šeimoms, siekė pagerinti ekonominę padėtį. Tai turėjo ne tik materialinę, bet ir propagandinę reikšmę – lietuviai už geležinės uždangos žinojo, kad jie nėra išeivijos pamiršti ir kad jais, kiek įmanoma, stengiamasi pasirūpinti.

Nuorodos

- ¹ Skirius J., BALF'o parama Lietuvai 1990–2008 m., *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2015, nr. 2 (20), p. 37–54.
- ² Dumčius V., Antanaitis A., Lietuvių išeivijos katalikiškų organizacijų parama Lietuvai 1990–1993 m., ten pat, p. 19–36.
- ³ Bendrasis Amerikos lietuvių fondas, *Lietuvių enciklopedija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, t. 2, p. 376–378; Končius, Juozas B., *Atsiminimai iš BALF'o veiklos 1944–1964*, Chicago: Draugo spaustuvė, 1966, 404 p.; BALF'as 1944–1969, Brooklyn: Pranciškonų spaustuvė, 1970, 287 p.; Laučka Juozas B., BALF'o kilmei ir veiklos pradžia atsiminti, *Draugas*, 1985, gruodžio 6, 7, 10, 11, nr. 238–241; BALF, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius: MELC, 2002, t. 2, p. 498 ir kt.
- ⁴ Plačiau žr. Michelsonas S., *Lietuvių išeivija Amerikoje 1868–1961*, South Boston, Massachusetts: Keleivis, 1961, p. 249–250.
- ⁵ Končius J. B., BALF'as ir Tautos karo fondas, *BALF'as 1944–1969*, Brooklyn: Pranciškonų spaustuvė, 1970, p. 30–31.
- ⁶ Milijonai artimui šelpti. Balfui trisdešimt metų, *Darbininkas*, 1974, gegužės 17, nr. 20, p. 3.
- ⁷ Končius J. B., *Atsiminimai iš BALF'o veiklos 1944–1964*, Chicago: Draugo spaustuvė, 1966, p. 64–65.
- ⁸ Ten pat, p. 54, 64.
- ⁹ LTSC/PLA, BALF fondas, d. 5, b. 2 (II seimas), lapai nenumuoti.

- ¹⁰ Trečiokas A. S., BALF'o Centro valdybos veiklos apybraiža, *BALFAS 1944–1969*, Brooklyn: Pranciškonų spaustuvė, 1970, p. 43.
- ¹¹ 1951 01 5–6 BALF'o V seimo Niujorke protokolas, ten pat, b. 5 (V seimas), lapai nenumuoti.
- ¹² BALF'o dešimties metų jubiliejinio seimo, įvykusio 1954 m. lapkričio 26–27 d. Hotel Cleveland, protokolas, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 5, b. 7 (VII seimas), lapai nenumuoti.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ BALF'o pirmininko kan. dr. J. B. Končiaus pranešimas BALF'o seime Detroite 1956 m. lapkričio 23 d., *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 5, b. 8 (VIII seimas), lapai nenumuoti.
- ¹⁵ Ten pat.
- ¹⁶ Ten pat.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ BALF'o seimo Detroite 1956 m. lapkričio 23 d. protokolas, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 5, b. 8 (VIII seimas), lapai nenumuoti.
- ¹⁹ 1957 01 17 S. Lušio laiško iš Bruklino N. Gugienei į Čikagą nuorašas, ten pat, d. 7, b. 14, lapai nenumuoti.
- ²⁰ BALF'o X seimo, įvykusio 1960 m. lapkričio 25–27 d. Čikagoje, Jaunimo centro namuose, protokolas, ten pat, d. 5, b. 10 (X seimas), lapai nenumuoti.
- ²¹ BALF'o XI seimo, įvykusio 1962 m. spalio 12–14 d. Baltimorėje, Southern Hotel, Light ir Redwood g. k., protokolas, ten pat, d. 5, b. 11 (XI seimas), lapai nenumuoti.
- ²² Ten pat.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ BALF'o pirmininko kun. Vaclovo Martinkaus žodis XVI BALF'o seime Detroite 1972 m. spalio 28–29 d., ten pat, b. 16 (XVI seimas), lapai nenumuoti.
- ²⁵ BALF'o XI seimo, įvykusio 1962 m. spalio 12–14 d. Baltimorėje, Southern Hotel, Light ir Redwood g. k., protokolas, ten pat, d. 5, b. 11 (XI seimas), lapai nenumuoti.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ BALF'o reikalų vedėjo kun. L. Jankaus pranešimas 1964 m. spalio 17 d. XII seime Niujorke, ten pat, b. 12 (XII seimas), lapai nenumuoti.
- ²⁸ BALF'o Centro valdybos pranešimas XIV seimui Čikagoje 1969 m. kovo 15–16 d., ten pat, b. 14 (XIV seimas), lapai nenumuoti.
- ²⁹ BALF'o XIII seimo, įvykusio 1966 m. lapkričio 26 d. Čikagoje, Ill., Jaunimo centro patalpose, protokolas, ten pat, b. 13 (XIII seimas), lapai nenumuoti.
- ³⁰ BALF'o 1964–1965 m. biudžetinių metų Apyskaita (pinigais ir gėrybėmis), ten pat.
- ³¹ BALF'o jubiliejinis XIV seimas 1969 m. kovo 15–16 d. Šv. Kryžiaus parapijos salėje, 4557 South Wood Street, Chicago, Ill., protokolas, ten pat, b. 14 (XIV seimas), lapai nenumuoti.
- ³² Bendro Amerikos lietuvių šalpos fondo XVIII seimas, 1975 m. lapkričio mėn. 8 d., Nekalto prasidėjimo parapijos salėje, Chicago, Ill., Chicago: Draugo spaustuvė, 1975, p. 16.
- ³³ Vaškaitis B., Darbingas BALF'o direktorių suvažiavimas, *Draugas*, 1976, spalio 22 (straipsnio iškarpą). *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 58, b. (aplankas su iškarpomis apie BALF'ą), lapai nenumuoti; Tarėsi BALF'o direktoriai, *Darbininkas*, 1977, spalio 28, nr. 43, p. 4.
- ³⁴ Pranešimas „Šalpai padarytos išlaidos. Nuo 1978 m. sausio 1 d. iki rugsėjo 30 d.“ BALF'o XIX seime 1978 m. spalio 29 d. Čikagoje, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 5, b. 21 (XIX seimas), lapai nenumuoti.
- ³⁵ Šilas P., BALF'o vedamas darbas, *Naujienos*, 1980, spalio 16 (straipsnio iškarpą), *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 58, b. (aplankas su iškarpomis apie BALF'ą), lapai nenumuoti; Vaškaitis B., Įspūdingas BALF'o XX seimas, *Draugas*, 1981, lapkričio 9, nr. 261, p. 3.
- ³⁶ Milijonas dolerių lietuvių šalpai. Sukaktuvinis BALF'o 49 metų veiklos seimas, reportažas iš Vašingtono, *Tėviškės žiburiai*, 1985, rugsėjo 5, nr. 45, p. 7.
- ³⁷ Šalpa Lietuvai už geležinės uždangos ir Suvalkų trikampio lietuviams 1981–1985, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 6, b. 1 (XXI seimas), lapai nenumuoti.
- ³⁸ BALF'o XXII seimo, įvykusio 1989 m. spalio 14 d. Jaunimo centre Chicago, Ill., protokolas, ten pat, b. 3 (XXII seimas), lapai nenumuoti.

- ³⁹ BALF'o pirmininkės M. Rudienės pranešimas BALF'o jubiliejiniam seime 1985 m. spalio 12–13 d. Vašingtone, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 6, b. 1 (XXI seimas), lapai nenumuoti; BALF'o XVI seimo, įvykusio 1972 m. spalio 28–29 d. Detroite, protokolas, ten pat, d. 5, b. 16 (XVI seimas), lapai nenumuoti.
- ⁴⁰ Kasniūnas V., BALF'as veidu į Lietuvą, *Dirva*, 1990, lapkričio 29, p. 9; Skirius J., BALF'o parama Lietuvai 1990–2008 m., *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2015, nr. 2 (20), p. 38–39.
- ⁴¹ Nešelpkite okupanto. Palikimų pervedimo problemos bandant apsaugoti Lietuvoje gyvenančius paveldėtojus nuo okupanto apiplėšimo, *Garsas*, 1987, kovas, nr. 3, p. 4.
- ⁴² Ten pat.
- ⁴³ 1968 01 16 A. Simučio iš Niujorko laiško nr. 80/10-G P. Šului Čikagoje nuorašas, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 56, b. 1 (Testamentai), lapai nenumuoti; 1969 05 23 P. Geisčiūno iš Bruklino laiško P. Šului Čikagoje nuorašas, ten pat.
- ⁴⁴ 1968 09 25 A. Simučio iš Niujorko laiškas nr. 1788/10-1 BALF'o Valdybai, ten pat.
- ⁴⁵ Ar čia mirusių palikimai teks giminėms Lietuvoje? Atsako Lietuvos gen. konsulas A. Simutis, *Darbininkas*, 1973, lapkričio 30, nr. 48, p. 1, 5.
- ⁴⁶ Iš palikimo Lietuvoj brolis gauna trupinius (straipsnio iškarpą iš 1978 m. gruodžio 30 d. JAV lietuvių laikraščio (?) Čikagoje), *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 56, b. 1 (Testamentai), lapai nenumuoti.
- ⁴⁷ BALF'o pirmininkės M. Rudienės pranešimas BALF'o XIX seime 1978 m. spalio 29 d. Čikagoje, ten pat, d. 5, b. 21 (XIX seimas), lapai nenumuoti; Armanienė E., BALF'o pagalba lietuvių palikimuose, *BALF'as 1944–1969*, Brooklyn: Pranciškonų spaustuvė, 1970, p. 87–95.
- ⁴⁸ Kun. Jankus L. Beturčiai Lietuvoje gauna palikimą, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 56, b. 1 (Testamentai), lapai nenumuoti.
- ⁴⁹ Grinius A., Sėkmingas BALF'o seimas Detroite, *Dirva*, 1981, lapkričio 5, nr. 43, p. 8.
- ⁵⁰ Pasiremta BALF'o seimų protokolais.
- ⁵¹ BALF'o X seimo, įvykusio 1960 m. lapkričio 25–27 d. Čikagoje, Jaunimo centro namuose, protokolas, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 5, b. 10 (X seimas), lapai nenumuoti.
- ⁵² Po dviejų Lietuvos gyventojų išvažiavimų į Lenkiją 1944–1947 ir 1955–1955 m. Tarp išvykusių Lietuvos lenkų buvo nemažai lietuvių kilmės žmonių. Plačiau žr. Stravinskienė V., *Tarp gimtinės ir Tėvynės: Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944–1947, 1955–1959 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, 512 p.
- ⁵³ Končius J. B., *Atsiminimai iš BALF'o veiklos 1944–1964*, Chicago: Draugo spaustuvė, 1966, p. 353, 372–373.
- ⁵⁴ BALF'o XI seimo, įvykusio 1962 m. spalio 12–14 d. Baltimorėje, Southern Hotel, Light ir Redwood g. k., protokolas, ten pat, d. 5, b. 11 (XI seimas), lapai nenumuoti.
- ⁵⁵ BALF'o reikalų vedėjo kun. L. Jankaus pranešimas 1964 m. spalio 17 d. XII seime Niujorke, ten pat, b. 12 (XII seimas), lapai nenumuoti.
- ⁵⁶ *Amerikos lietuvių istorija*, red. dr. Antanas Kučas, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 573.
- ⁵⁷ BALF'o 1964–1965 m. biudžetinių metų Apykaita (pinigais ir gėrybėmis), *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 5, b. 13 (XIII seimas), lapai nenumuoti.
- ⁵⁸ BALF'o XIII seimo, įvykusio 1966 m. lapkričio 26 d. Čikagoje, Jaunimo centro namuose, protokolas, ten pat.
- ⁵⁹ BALF'o jubiliejinis XIV seimas 1969 m. kovo 15–16 d. Šv. Kryžiaus parapijos salėje, 4557 South Wood Street, Chicago, Ill., protokolas, ten pat, b. 14 (XIV seimas), lapai nenumuoti; BALF'o XVI seimo, įvykusio 1972 m. spalio 28–29 d. Detroite, Lietuvių namuose, protokolas, ten pat, b. 16 (XVI seimas), lapai nenumuoti; Bendro Amerikos lietuvių šalpos fondo XVIII seimas, 1975 m. lapkričio 8 d. Nekalto prasidėjimo parapijos salėje Chicago, Ill., Chicago: Draugo spaustuvė, 1975, p. 16.
- ⁶⁰ Šilas P., BALF'o vedamas darbas, *Naujienos*, 1980, spalio 16 (straipsnio iškarpą), *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 58, b. (aplankas su iškarpomis apie BALF'ą), lapai nenumuoti.

⁶¹ BALF'o pirmininkės M. Rudienės pranešimas BALF'o jubiliejiniame seime 1985 m. spalio 12–13 d. Vašingtone, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 6, b. 1 (XXI seimas), lapai nenumuoti.

⁶² Skirius J., BALF'o parama Lietuvai 1990–2008 m., *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2015, nr. 2 (20), p. 47.

⁶³ BALF'o XXII seimo, įvykusio 1989 m. spalio 14 d. Jaunimo centre, Chicago, Ill., protokolas, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 6, b. 3 (XXII seimas), lapai nenumuoti.

⁶⁴ BALF'o pirmininkės M. Rudienės pranešimas BALF'o XIX seime 1978 m. spalio 29 d. Čikagoje, *LTSC/PLA*, BALF fondas, d. 5, b. 21 (XIX seimas), lapai nenumuoti.

Juozas SKIRIUS

THE HELP EXTENDED FROM 1956 TO 1989 BY Balfas (UNITED LITHUANIAN RELIEF FUND OF AMERICA) TO LITHUANIANS BEHIND THE IRON CURTAIN AND IN COMMUNIST POLAND

Summary

Founded in 1944, Balfas (United Lithuanian Relief Fund of America) set itself the task of providing material help to Lithuanian refugees and especially the inhabitants of a Lithuania ravaged by war. In the postwar years, an unfavorable political situation in Eastern Europe and Soviet-occupied Lithuania severely restricted the organization's work. Help to Lithuania could only be provided through organizations controlled by Soviet officials without any possibility of overseeing the distribution of the assistance with respect to whether it reached those most in need or arrived in Lithuania at all. This did not satisfy the leaders (Juozas Končius, Vaclovas Martinkus, Mary Rudis) of Balfas who were compelled to temporarily suspend assistance to Lithuanians behind the Iron Curtain and to restrict their charitable mission to Lithuanian refugees (including laborers formerly conscripted by the Nazis) living in Western Europe. Following the thaw in the Soviet Union after 1956 assistance slowly and haltingly began to be sent not only to Lithuanians then living in Lithuania but to deportees who had been exiled to Siberia, the northern reaches of the Soviet Union, and Kazakhstan. From the start much of the assistance consisted of

essential drugs and medical supplies, soon supplemented by second-hand clothing and footwear, food products, laundry detergents, and so on. After used clothing articles were forbidden to be exported to Soviet-occupied territory, Balfas began to ship new clothes and fabrics, but this only provoked the Soviet regime to raise even further the already high customs tariffs that had to be paid both by the sender and the recipient of the charity packages. These turned out to be a very convenient source of hard currency (sometimes equaling the monetary value of the sent items) for the Communist government.

In the early period, from 1956 to 1966, the assistance sent behind the Iron Curtain constituted from 13 % to 23 % of Balfas's whole relief effort, whereas from 1966 on it constituted from 40 % to 70 % of the whole. A large portion—as much as nearly one third—of the aid parcel's cost went as payment to the shipping agencies. There were no guarantees that the shipment would reach the addressee; occasionally it would be returned, or lost entirely. It is believed that Balfas spent about two million dollars for aid to Lithuanians behind the Iron Curtain. It also assisted Lithuanians in Poland. The conditions for

aiding them were somewhat more favorable, as the customs tariffs were lower, the shipments less expensive (discounts were available), local government control was less strict, and communications (by post or visits to and from the United States) were easier. Things sent included clothes, shoes, medications, food items, bedding, books, and household goods as well as small amounts of money. Assistance to Lithuanians living in Poland made up from 20 % to 30 % of the whole of Balfas's relief effort; and Balfas spent close to one million dollars on aiding Lithuanians in Poland.

Several years after World War II had ended the United States government discontinued its financial support of the United Lithuanian Relief Fund of America (Balfas), and the latter had to rely entirely on goods and money donated by Lithuanians living in the United States, which meant mainly those who had emigrated to the U. S. prior to World War II. Expanding its fund-raising efforts, Balfas solicited contributions not only from Lithuanians in the United States but in other countries as well and sought out volunteers to carry out (1) the fund-raising and (2) the selection and packaging of donated items as well as (3) the transferring of these packages

to the shipping agencies responsible for delivering them to their recipients. Balfas also offered to manage the estates of Lithuanians living in the West so that their beneficiaries in Lithuania would not be robbed of big portions of their inheritance by functionaries of Communist-controlled institutions. The assistance that Balfas provided to Lithuanians living in Communist bloc countries (the so-called USSR and the Polish People's Republic) had the purpose of improving their economic welfare and their health. Of course, the number of Lithuanians, mostly refugee families, assisted was relatively small (in 1968, Balfas's records show it aiding 5 837 families: 3 433 in Poland; 1 617 in Lithuania and Siberia; 530 in Germany and elsewhere). But this charity had not only a material effect: it showed Lithuanians behind the Iron Curtain that the West had not entirely forgotten them, that it was aware of their travails, and that it took steps to help them as much as circumstances allowed.

Keywords: Assistance from United States Lithuanians, Balfas, United Lithuanian Relief Fund of America, Juozas Končius, Iron Curtain, Lithuanians in Poland, Siberia, packages, parcels.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

Diplomatai ir rašytojai, rašytojai ir diplomatai

Santrauka. XX a. žymiausių pasaulio ir Lietuvos diplomatų biografijose šalia žodžio „diplomatas“ esama ir daugiau išvardijimų, pavyzdžiui, „rašytojas ir diplomatas“ ar „diplomatas ir poetas“. Vakarų Europos, Šiaurės ir Pietų Amerikos, taip pat Sovietų Sąjungos (Rusijos), Latvijos, Estijos bei Lietuvos diplomatų biografijos ir jų rašytinis palikimas yra šio straipsnio objektai. Atsisakant itin gausios istoriografijos nuoseklaus vardijimo, straipsnyje mėginama „atrinkti ir suverti“ įvairių šalių diplomatų biografijas vienijančius segmentus: „eseistas“, „novelistas“, „rašytojas“, „poetas“, vertėjas“, „Nobelio premijos nominantas“, „Nobelio premijos laureatas“. Toks „vėrinys“ suteikia daug daugiau spalvų stereotipiniam diplomatų paveikslui, kartu jie – ne tik oficialūs atstovai bei kūrėjai, savo tautos kultūros puoselėtojai ir skleidėjai, bet ir pasaulinės kultūros aukso fondo pasididžiavimas.

Raktiniai žodžiai: diplomatai, rašytojai, poetai, vertėjai, Lietuva, tarptautinė diplomatija, Nobelio premija.

Skaidant žymiausių pasaulio ir Lietuvos diplomatų biografinius pasakojimus, variant žinynus ar tikrinant enciklopedinius duomenis, galima pastebėti, kad dažnai prie asmenį pristatančio įrašo „diplomatas“, nepriklausomai nuo to, kuriame amžiuje jis būtų gyvenęs ar gyvena, esama ir daugiau išvardijimų: „teisės mokslų daktaras“, „istorijos mokslų daktaras“, „ekonomistas“, „karininkas“, „archeologas“, „žurnalistas“, „gydytojas“. Čia verta paminėti ir tarptautines organizacijas, tokias kaip Jungtinės Tautos, UNESCO, ir joms atstovaujančius Geros valios ambasadorius: pasaulyje žinomus kompozitorius, dainininkus, aktorius, sportininkus, monarchus, kadencijas baigusius

prezidentus (pavyzdžiui, UNESCO Geros valios ambasadorius žinių visuomenei yra Lietuvos prezidentas Valdas Adamkus, Geros valios ambasadoriai yra Jeanas Michelis Jarre, Montserrat Cabbalé, Claudia Cardinale, Sophia Loren, Catherine Deneuve, Angelina Jolie Pitt, Richardas Burtonas, Michaelis Schumacheris, Edsonas Pelé). Šiame tekste atkreipsime dėmesį į tuos užsienio ir Lietuvos diplomatus, kurie įvardijami kaip „diplomatas“ ir „rašytojas“. Tiksliau sakant, asmuo priklausė ir diplomatų, ir rašytojų (tad ir poetų, dramaturgų, novelistų, prozininkų, vertėjų) gildijoms. Ne vien todėl, kad diplomatas, remiantis pareigybinėmis instrukcijomis, yra įpareigotas rašyti kasdienybės pro

memorijas – valdyti plunksną ir tekstą, bet ir todėl, kad XX a. tarptautinės, tad ir Lietuvos, diplomatinės istorijoje – tai apibrėžia šio teksto temą ir siaurina chronologines ribas – biografiniai įrašai „diplomatas ir rašytojas“ ar „rašytojas ir diplomatas“ aptinkami ne taip jau retai (bet ir išvardyti visus juos būtų itin sudėtinga). Tad šiame tekste minimi tik tie diplomatai, kurių biografijos tiksliausiai iliustruoja arba „suriša“ pasakojimo turinį, idėją, išvadą. Straipsnyje dėmesys skiriamas dviem poliams – užsienio šalių diplomatoms ir Lietuvos diplomatom. Pasitelkus analizės ir sintezės metodus, siekiama atsakyti į tris klausimus: „Kas jie?“, „Apie ką jie rašė?“ ir „Kodėl jų biografijose įrašyta „diplomatas ir rašytojas“ arba atvirkščiai – „rašytojas ir diplomatas“?“.

Diplomatijos istoriografija yra gausi valstybių užsienio politiką pristatančių ir tarptautinius santykius analizuojančių įvairios apimties tekstų. Jie skelbiami kaip monografijos, straipsniai mokslinių tekstų rinkiniuose, taip pat spausdinami laikraščiuose, žurnaluose, viešinami interneto puslapiuose. Tarp autorių aptinkama ir diplomatų pavardžių. Apie pačius diplomatus dažniausiai rašomos politinės biografijos. Renkant šiai temai istoriografinius duomenis, ieškota tekstų, kuriuose būtų pristatomi asmenys, tuo pat metu priklausę ir diplomatų, ir rašytojų gildijai. Tačiau analitinį tekstą su tokiais įvardijimais sunku rasti (o gal nesėkmingai ieškota?). Verta paminėti indų diplomato ir poeto Kumario Abhay'aus straipsnį „Poetry and Diplomacy“¹, kuriame enciklopediškai pristatomi „poetai-diplomatai Nobelio premijos laureatai“, atskirai – tik „poetai ir diplomatai“ ir trečia straipsnio dalis pavadinta „Lotynų Amerikos poetai-diplomatai“. Pristatomi šio teksto temai atskleisti ar duomenims tikslinti buvo pasitelkti bibliografiniai aprašai, biografiniai žinynai, sąvadai, enciklopedijos, chrestomatijos, „pabraidyta“ interneto tyruose, patikrinti atskirų valstybių

Užsienio reikalų ministerijų teikiami duomenys, elektroniniai nacionalinių archyvų ir muziejų įrašai. Tad visų jų sąrašas dėl didelės apimties čia nevardijamas. Peržvelgus Vakarų Europos, Šiaurės ir Pietų Amerikos bei Lietuvos diplomatų biografijas ir jų rašytinius palikimus – kas ir yra šio straipsnio objektas – siekiama „suverti ant vieno siūlo“ įvairių šalių diplomatų biografijas vienijančius segmentus: „eseistas“, „novelistas“, „rašytojas“, „poetas“, vertėjas“, „dramaturgas“, „pjesių autorius“, „Nobelio premijos nominantas“, „Nobelio premijos laureatas“, paliekant nuošaly kitų daug rečiau aptinkamų mūzų tarnus, t. y. kompozitorius, dailininkus ir pan. Kitaip tariant, siekiama retušuoti diplomato portretą, suteikti jam „daugiau spalvų“, pažvelgti į jo asmenį ir „toku kampu“, aktualizuojant pasirinktą temą.

Visais amžiais būta „diplomatų ir rašytojų“. Pavyzdžiui, poetais ir diplomatais yra pristatomi britai Thomas Wyatts (1503–1542; diplomatinę karjerą daręs karaliaus Henriko VIII laikais²), Matthew Prioras (1664–1721; parlamento narys, rezidavęs keliose Vakarų Europos šalyse, taip pat Liudviko XIV dvare Prancūzijoje. 1921 ir 1939 m. apie jį buvo išleisti du biografiniai pasakojimai: *Matthew Prior: a study of his public career and correspondence*³ ir *Matthew Prior, Poet and Diplomatist*⁴), ispanas Diegas Hurtado de Mendoza (1503–1575; novelistas, vertėjas, į ispanų k. vertęs Aristotelio darbus, istorikas, parašęs Granados karo istoriją; galima spėti, kad jo keliai galėjo kirstis su paminėtu T. Wyattu karaliaus Henriko VIII rūmuose), amerikiečiai Joel Barlow (1754–1812; remiantis lietuvių enciklopedija, „1811 paskirtas JAV atstovu Prancūzijai; mirė keliaudamas į Vilnių, kur turėjo susitikti su Napoleonu“⁵), George'as Henry'is Bokeris (1823–1890; dramaturgas, JAV atstovas Turkijoje ir Rusijoje⁶) ir žymusis Irvingas Washingtonas (1783–1859; ne tik rašytojas, istorikas, bet ir JAV ambasadorius Ispanijoje (1842–1846)), taip pat brazilų

diplomatas, poetas, dramaturgas ir novelistas Luisas Caetano Pereira Guimarães Júnioras (1845–1898; rezidavęs Čilėje, Romoje ir Lisabonoje), rusų poetas ir pjesių autorius Aleksandras Gribojedovas (1795–1829), kurį lietuvių enciklopedijos VII tome poetas, dramaturgas ir aktorius Jurgis Blekaitis apibūdino trimis iškalbingais sakiniais: „Genialus vieno kūrinio autorius. (...) Buvo paskirtas atstovu Persijoje. Labai sumaniai atstovavo Rusijai.“⁷ Tai tik kelios pavardės iš senesniųjų laikų. Didžiausias „diplomatų ir rašytojų“ ar „rašytojų ir diplomatų“ sąrašas esti XX amžiuje.

Diplomatai ir rašytojai

Išskirtinis diplomatų, ypač ėjusiųjų valstybės užsienio reikalų ministro pareigas, rašytinis palikimas (čia darant dideles išlygas) yra jų rašyti ir (ar) pasirašyti dokumentai: atmintinės, direktyvos, dokumentų projektai, instrukcijos, įsakymai, įsakai, kreipimaisi, memorandumai, notos, atsakomosios notos ir verbalinės notos, nutartys, pareiškimai, pažymos, pranešimai, protokolai ir jų priedai, taip pat konfidencialūs protokolai, šifruoti protokolai ar tik jų išrašai, sutartys, telegramos, pokalbių stenogramos ar pokalbių užrašai, suvestinės, oficialūs ir privatūs laišukai, net diplomatų dienoraščių fragmentai. Tokie dokumentai yra leidžiami kaip atskiros šalies ar dvišalius bei daugiašalius tarptautinius santykius atspindinčios šaltinių publikacijos. Pavyzdžiui, latvių istorikų parengtas dokumentų rinkinys *The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940*⁸ ir tokio pat pobūdžio lietuvių istorikų sudarytas dokumentų rinkinys *Lietuvos okupacija ir aneksija 1939–1940 m.*⁹, bendras lietuvių ir lenkų istorikų parengtas dokumentų rinkinys *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1938–1940 m.*¹⁰, svarbus dokumentų rinkinys *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*¹¹ ir pan. Išskirtinis diplomatų palikimas – jų oficialios

kalbos įvairiomis progomis, publikuotos atskirais leidiniais ir ypač jų aukščiausioje lygyje vestų pokalbių stenogramos, kaip pirminė, mažiausiai laiko, atminties ir politinės atmosferos paliesta istorinė medžiaga. Pavyzdžiui, JAV valstybės sekretoriaus, kontraversiškai vertinamo Nobelio taikos premijos laureato Henry’io A. Kissingerio pokalbiai, paskelbti atskirais leidiniais: *Kissinger Transcripts: The Top Secret Talks With Bei jing and Moscow*¹² ir *Crisis: The Anatomy of Two Major Foreign Policy Crises: Based on the Record of Henry Kissinger’s Hitherto Secret Telephone Conversations*¹³; reikia pabrėžti, kad šio diplomato paskelbtų tekstų sąrašas yra vienas ilgiausių. Dar vienas diplomatų rašytinis lobynas – tekstai, kuriuose pasisakoma jų atstovaujamos valstybės užsienio politikos klausimais. Jie paprastai sudaro straipsnių rinkinius (pavyzdžiui, diplomato, sovietologo, rezidavusio Sovietų Sąjungoje, Latvijoje, Filipinuose ir Prancūzijoje, Charles’o E. Bohleno (1904–1974) tekstai rinkinyje *Witness to History, 1929–1969*¹⁴). Straipsnių rinkinius gali sudaryti ir kitų autorių rašyti tekstai apie diplomatus bei jų veiklą. 1976 m. paskelbtas leidinys *Perspectives in American Diplomacy*¹⁵, kur aptinkama ir Ch. E. Bohleno¹⁶ pavardė (teksto apie diplomatą autorius yra T. Michaelas Ruddy’is, kuris vėliau apie Ch. E. Bohleną paskelbė monografiją *The Cautious Diplomat: Charles E. Bohlen and Soviet Union, 1929–1969*¹⁷, o 2011 m. pratęsė seriją pasakojimų apie JAV prezidentus – *Jimmy Carter: Politician With Principles (First Men, America’s President Series*¹⁸)).

Peržiūrint lietuviškos istoriografijos sąrašus taip pat aptinkama publikuotų valstybinės reikšmės dokumentų, pirmųjų valstybės asmenų interviu, viešųjų kalbų, laiškų. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos prezidento Aleksandro Stulginskio (1885–1969) kalba, pasakyta 1926 m. atidarant trečiąją Seimą¹⁹, ambasadoriaus prie Šventojo Sosto Kazio Lozoraičio (1929–2007) kredencialų įteikimo

kalba, pasakyta 1992 m. liepos 11 d.²⁰, prezidento Valdo Adamkaus kalbos, interviu ir laiškai, paskelbti rinkinyje *Penkeri darbo metai*²¹, buvusio Lietuvos užsienio reikalų ministro Algirdo Saudargo kalbų, straipsnių, apmąstymų ir poezijos rinkinys *Apie tautą ir valstybę*²², buvusio ambasadoriaus JAV Vygaudo Ušacko kalbų, straipsnių ir interviu rinkinys²³. Paskelbta ir diplomatų pasirašytų sutarčių, protokolų, kitų tekstų, kurių daugumos chronologinės ribos – 1940–1941 m. Šių dienų lietuvių diplomatų pasakytos proginės kalbos publikuojamos kaip straipsnių rinkinio dalis (pavyzdžiui, leidinys *Lietuvos diplomacija XX amžiuje*²⁴, kur yra paskelbtos 1998 m. vienas kitą pakeitusių prezidentų Algirdo Mykolo Brazausko²⁵ ir V. Adamkaus²⁶ bei tuometio užsienio reikalų ministro A. Saudargo kalbos²⁷). Kartais diplomatų žodis yra publikuojamas kaip įvadinis tekstas monografijos ar straipsnių rinkinio pradžioje. Pavyzdžiui, ambasadoriaus K. Lozoraičio tekstai: įvadinis žodis istoriko ir diplomato Lauryno Janušausko monografijai *Likimo vėdami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla, 1940–1991*²⁸, taip pat konferencijose ambasadoriaus skaityti pranešimai *Lietuvos diplomatinės tarnybų veikla*²⁹ ir *Žvilgsnis į vilties diplomatinę egzilyje*³⁰, vėliau publikuoti konferencijų pranešimų rinkiniuose.

Žvelgdami į užsienio šalių ir Lietuvos diplomatų biografijas, pastebime, kad daugelio iš jų antra profesija – vertėjas. Iš pirmo žvilgsnio tai natūralu stebinti, nes būtent diplomatai, reziduodami svečiose šalyse, pramoksta ar išmoksta vietinės kalbas. Kartais tai tampa privilegija, hobiu, o kartais – galimybe. Pavyzdžiui, kinų kultūra žavėjęsis prancūzų diplomatas George'as Soulié de Morant'as (1878–1955), kuris ne vienerius metus rezidavo Prancūzijos diplomatinėse atstovybėse Kinijoje, tuo pat metu iš kinų į prancūzų kalbą vertė kinų istorijos ir literatūros šedevrus³¹. Dar daugiau, reziduodamas Kinijoje diplomatas susidomėjo alternatyvia

medicina – akupunktūra ir apie ją savo gimtąja kalba paskelbė ne vieną raštų tomą. Už šią veiklą 1950 m. diplomatas buvo nominuotas Nobelio premijai medicinos srityje. Jo kolega kinų ambasadorius JAV Hu Shih (1891–1962) pristatomas kaip filosofas ir eseistas, Nobelio premijos nominantas (1939), buvo vienas iš pragmatizmo filosofijos propaguotojų Kinijoje. Kitas pavyzdys – JAV diplomatas Thomas P. Whitney (1917–2007), kuris puikiai mokėjo rusų kalbą. 1944–1947 m. T. P. Whitney rezidavo Maskvoje, ėjo atašė pareigas, vėliau ten liko dar keleriems metams kaip naujienų agentūros „Associated Press“ korespondentas. Tačiau diplomatas dažniau pristatomas kaip rusų rašytojo Aleksandro Solženicyno darbų *Pirmasis ratas* (išverstas 1968 m.) ir tritomio *Gulago archipelagas* (išverstas 1974 m.) vertėjas³². Pats jis parašė atsiminimus *Russia in My Life*³³.

Vertėjo duonos skonis nebuvo svetimas ir XX a. lietuvių diplomatams: Jurgiui Baltrušaičiui (1873–1944; poetui ir eseistui), Petriui Babickui (1903–1991; žurnalistui, rašytojui, publicistui, kraštotyrininkui, fotografui), rašytojui ir pirmajam Lietuvos Respublikos konsului Pietų Afrikoje Karoliui Račkauskui-Vairui (1882–1970), ambasadoriui Evaldui Ignatavičiui (poetui, kuris 1991 m. į lietuvių kalbą išvertė minėtą A. Solženicyno *Pirmasis ratas*), Oskarui Milašiui (1877–1939; poetui, į prancūzų kalbą vertusiam ne tik diplomatinis tekstus, bet ir lietuviškas pasakas), Jurgiui Šauliui (1879–1948; antikinės literatūros vertėjui), ambasadorei prie UNESCO Ugnei Karvelis (1935–2002; literatūros kritikei, kuri iš lietuvių, ispanų, anglų ir vokiečių kalbų išvertė į prancūzų kalbą ne vieno žymaus rašytojo ir poeto – Ričardo Gavelio, Jurgos Ivanauskaitės, Milan Kundera, Marcelijaus Martinaičio, Pablo Neruda'os, Oktavio Pazo, Gabrielio Garcí'a'os Márquezo – tekstą), ambasadorei Halinai Kobeckaitėi (išvertusiai azerbaidžaniečių, kazachų, turkmėnų, uzbekų autorių kūrybą). Kai kuriems jų tai buvo

ir pragyvenimo šaltinis, ypač grįžusiems iš tremties į Lietuvą: diplomatomas Juozui Urbšui (1896–1991), Tadu Petkevičiui (1895–1964), Petrui Klimui (1891–1969). Dar iki Lietuvos nepriklausomybės praradimo, iki sovietinės okupacijos J. Urbšys imdavosi vertėjo darbo (iš prancūzų kalbos į lietuvių buvo išvertęs ne vieną O. Milašiaus tekstą, Georges Duhamelio romaną *Salavino dienoraštis*), o grįžęs iš tremties paskutinis Pirmosios Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras vėl ėmėsi vertimų, kaip vienintelės tuo metu jam įmanomos veiklos (išvertė Gustav'o Flauberto, Molière'o, Romaino Rollando romanus, kitų rašytojų kūrybą). Diplomat P. Klimas 1963 m. išvertė George'o Sand romaną *Indiana* ir tai buvo vienintelis jo vertimas sugrįžus į Lietuvą, nes daugiau niekas nepasiūlė tokio darbo³⁴. Vakaruose likę lietuvių diplomatai taip pat imdavosi vertėjo amato. Pavyzdžiui, rašytojas, poetas, literatūros kritikas ir diplomatas Antanas Vaičiulaitis (1906–1992; 1940 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Romoje) žinomas kaip vienas geriausių O. Milašiaus poezijos vertėjų iš prancūzų į lietuvių kalbą, romano *Valentina* autorius ir Povilas Gaučys (1901–1991; iki krašto okupacijos dirbęs konsulatuose Latvijoje, Argentinoje ir Brazilijoje), kuris yra bene daugiausiai nusipelnęs šioje srityje. Jis vertė amerikiečių, ispanų, italų, portugalų, prancūzų rašytojų kūrinius, taip pat išvertė Johanno Wolfgango von Goethe'ės *Jaunojo Verterio kančios*, Aristofano *Debesys*.

Jau užsiminta apie dokumentus, protokolus, progines kalbas, vertimus, kurių autoriai – diplomatai. Tačiau dar vienas ir nemažiau svarbus diplomatų palikimas – tai jų atsiminimai. Mokslinėje istoriografijoje tokie tekstai traktuojami kaip šaltinių publikacija, bet jų rašymas leidžia autorius pavadinti ir rašytojais, savo laiko kronikininkais. Pasaulinėje praktikoje yra žinoma, kad kai kurie diplomatai yra paskelbę ne po vieną, o net po kelis atsiminimų tomus. Pavyzdžiui,

minėtas H. A. Kissingeris 1979 m. išleido pirmuosius savo prisiminimus *The White House Years*³⁵. Po kelerių metų, 1982-aisiais ir 1999-aisiais, buvo paskelbtos dar dvi prisiminimų knygos: *Years of Upheaval*³⁶ ir *Years of Renewal*³⁷. Prancūzų diplomato, eseisto ir novelisto Jeano-François Deniau (1928–2007) dvi atsiminimų dalys *Mémoires de sept vies*³⁸ buvo išleistos 1994 ir 1997 m. Jo kolega diplomatas, diplomato sūnus Rolandas Jacquinas de Margerie'is (1899–1990) iki Pirmojo Pasaulinio karo dirbo Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje, vėliau rezidavo Berlyne ir Londone. Jaunesnysis de Margerie'is paliko penkis atsiminimų tomus³⁹, kurių svarbiausią dalį sudaro pasakojimas apie rezidavimo metus Bonoje (nuo 1963 m.), derinant tuomečių Prancūzijos ir Vokietijos lyderių Charles'o de Gaulle'io ir Konrado Adenauerio pozicijas; šie vertingi atsiminimai buvo išleisti 2012 m. Savo atsiminimus *In the Eye of the Storm: The Memoirs of Kurt Waldheim*⁴⁰ (publikuoti 1985 m.) užrašė austrų diplomatas Kurtas Josefas Waldheimas (1918–2007), kuris 1972–1981 m. buvo Jungtinių Tautų generaliniu sekretoriumi, o 1986–1992 m. ėjo Austrijos prezidento pareigas. Amerikiečių diplomatas Jamesas Willimas Spainas (1926–2008), sukaupęs unikalią diplomatinės veiklos patirtį reziduojant Afrikos ir Azijos šalyse, ja pasidalino atsiminimuose *The Pathan Borderland*⁴¹, *People of the Khyber*⁴², *Pathans of the Latter Day*⁴³, *American Diplomacy in Turkey*⁴⁴, *The way of the Pathans*⁴⁵ ir autobiografiniuose puslapiuose *In Those Days: A Diplomat Remembers*⁴⁶. Ypač vertingi diplomato pasakojimai apie Afganistaną ir Turkiją iki šiol laikomi „stalo knyga“.

Atkreiptinas dėmesys į Kanados diplomata Geofrey'į Arthurą Hollandą Pearsoną (1927–2008), kuris rezidavo Prancūzijoje, Meksikoje, Sovietų Sąjungoje ir trumpai Mongolijoje. Jis paliko atsiminimus *Seize the Day: Lester B. Pearson and Crisis Diplomacy*⁴⁷ apie savo tėvą Lesterį Bowlesą Pearsoną

(1897–1972), diplomata, Nobelio taikos premijos laureatą, Kanados ministrą pirmininką, vieną iš Jungtinių Tautų Organizacijos ir NATO architektų. Kitaip tariant, pats būdamas diplomatu, sūnus galėjo visai „kitu kampu“ pažiūrėti į atskirus įvykius, pirmųjų valstybės asmenų priimtus sprendimus, nupasakoti jų priešistorę, „vidaus virtuvę“. Suprantama, kad esama daugiau monografinių pasakojimų apie vieną iškiliausių XX a. Kanados politikų, tačiau L. B. Pearsonas ir pats paliko dvi atsiminimų *Mike: The Memoirs of the Rt. Hon. Lester B. Pearson*⁴⁸ dalis. Tiesa, antroji buvo publikuota jau po L. B. Pearsono mirties.

Lietuvių diplomatai taip pat paliko itin vertingų, jų epochą atspindinčių prisiminimų knygų, kuriose dominuoja 1939–1940 m. datos: P. Klimas (*Iš mano atsiminimų*⁴⁹ ir *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje 1918–1940 m.*⁵⁰), J. Urbšys (*Atsiminimai*⁵¹ ir *Lietuva ir Tarybų Sąjunga lemtingaisiais Lietuvai 1939–1940 m.*⁵²), dr. Stasys Antanas Bačkis (*Atsiminimai*⁵³, taip pat *Lietuvos diplomatinė tarnyba, 1940 06 15 – 1990 03 11*⁵⁴) ir dr. Vytautas Antanas Dambra (1920–2016; diplomatas, teisininkas ir žurnalistas, jo prisiminimai paskelbti *Kelyje į Laisvę*⁵⁵, *Vakar, šiandien, visuomet*⁵⁶), kurie išleido po kelis pasakojimus. Neįkainojami Jono Budrio (1889–1964; karininkas ir diplomatas, parašęs *Kontražvalgyba Lietuvoje: atsiminimai*⁵⁷), pulk. Kazio Škirpos (1895–1979; karininkas ir diplomatas, parašęs *Lietuvos nepriklausomybės sutemos (1938–1940): atsiminimai ir dokumentai*⁵⁸), Vaclovo Sidzikausko (1893–1973; diplomatas ir teisininkas, parašęs *Lietuvos diplomatijos paraštėje*⁵⁹), Eduardo Turausko (1896–1966; diplomatas ir žurnalistas, parašęs *Lietuvos nepriklausomybės netenkant*⁶⁰) atsiminimai.

To paties chronologinio laikotarpio pasakojimų paliko ir jų bendro likimo broliai latviai ir estai. Latvijos diplomatas dr. Alfreds Bilmanis (1887–1948; diplomatas ir istorikas) dar iki Latvijos nepriklausomybės

praradimo rašęs pačiais įvairiausiais klausimais – nuo žemėlapių iki Latvijos istorijos ir diplomatinio protokolų instrukcijų. Po 1940-ųjų, reziduodamas JAV, jis per kelerius metus parašė apie trisdešimt įvairiausios apimties tekstų ir paliko esė-atsiminimus *Res Baltica: A coll of essays in honor of the memory of Dr. Alfred Bilmanis (1887–1948)*⁶¹, kurie buvo publikuoti jau po diplomato mirties (po 20 metų). Iš estų diplomatų minėtume Ernstą Jaaksoną (1905–1998; diplomatas ir ekonomistas). Jo autobiografiniai atsiminimai *Eestile*⁶² buvo parašyti remiantis daugiau nei 60 metų rezidavimo JAV patirtimi ir išleisti jau laisvoje Estijoje 1995 m. Pirmą estų rašytojo ir diplomato Karlo Asto (Karlus Rumoras, 1886–1971) atsiminimų dalis buvo paskelbta 1963 m., antra – dar po dvejų metų, 1965-aisiais. Trečios dalies diplomatas nespėjo užbaigti. K. Asto atsiminimai *Aegade sadestus I–III*⁶³ buvo pakartotinai išleisti dar du kartus (2004 ir 2010 m.).

Reikia pasakyti, kad diplomatų atsiminimai tik iš pirmo žvilgsnio nesiskiria nuo panašaus pobūdžio šaltinių publikacijų. Suprantama, kad atsiminimų chronologija ir turinys gali apimti ir kelis diplomato karjeros dešimtmečius, ir visą jo gyvenimą. Tačiau kai kurie iš jų turi išskirtinių bruožų. Dažnai diplomatai savo atsiminimuose aprašo tik vieną istorinį įvykį, tik vieną savo karjeros epizodą. Pavyzdžiui, 1919–1920 m. vykusio Paryžiaus taikos konferencija ir jos metu įkurta Tautų Sąjunga. Šį XX a. pradžios tarptautinės diplomatijos įvykį savo atsiminimuose aprašė ne vienas to meto diplomatas, tiesioginis įvykių dalyvis ir liudininkas. Todėl galima ieškoti panašumų ir skirtumų tarp tą pačią istoriją pasakojusiųjų. Pavyzdžiui, JAV diplomatas Edwardas Mandellis House'as (1858–1938), prezidento užsienio politikos patarėjas, vienas iš 14 *Vilsono punktų* rengėjų, dalyvavo Paryžiaus taikos konferencijoje ir prisidėjo prie Tautų Sąjungos sukūrimo, savo įspūdžius ir konfliktus

su prezidentu aprašė atsiminimuose *What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference, 1918–1919*⁶⁴. Prancūzų diplomatas Henri Bonnetas (1888–1978), kuris 1921–1931 m. dirbo Tautų Sąjungoje kaip sekretoriato narys, o po karo dešimt metų buvo Prancūzijos ambasadoriumi JAV, 1942 m. išleido knygą *The United Nations on the way: principles and policies*⁶⁵.

Kartais diplomatai savo atsiminimuose aprašo tik vieną kurį istorinį įvykį, išskirtinius veiklos metus. Tačiau esama tokių tekstų, kuriuose aprašo vieną asmenį. XX a. pirmos pusės prisiminimuose dominuoja Adolfo Hitlerio figūra. Kitaip tariant, diplomatai aprašė savo rezidavimo metus nacistinėje Vokietijoje bei privalomus susitikimus su fiureriu. Pavyzdžiui, prancūzų diplomatas André François-Poncetas (1887–1978), diplomatinę karjerą pradėjęs nuo žemesnių pareigų, buvęs delegacijos nariu Tautų Sąjungoje, 1931 m. pradėjo dirbti Prancūzijos ambasadoje Veimaro respublikoje ir regėjo Trečiojo Reicho iškilimą. 1938 m. po Miuncheno susitarimo išvyko iš Vokietijos ir savo diplomatinę karjerą tęsė kitoje fašistinėje valstybėje – Italijoje. Karo metais naciai suėmė A. François-Poncetą ir kalino trejus metus. Įdomu tai, kad jau pasibaigus karui prancūzų diplomatas sugrįžo į Vakarų Vokietiją, 1949–1955 m. atstovavo joje Prancūzijai, taip pat buvo Prancūzijos Raudonojo Kryžiaus viceprezidentas ir prezidentas bei Prancūzų akademijos narys. Kaip plunksnos žmogus A. François-Poncetas žinomas savo straipsniais spaudoje, pirmiausia, *Le Figaro*. Patys žinomiausi diplomato tekstai buvo skirti Vokietijai, nes jo susidomėjimas šia valstybe, regis, niekad neatslūgo, o paliktų prisiminimų aruodas – vienas turtiniausių: *Souvenirs d'une ambassade à Berlin, septembre 1931–1938 octobre*⁶⁶, *De Versailles à Potsdam. La France et le problème allemand contemporain, 1919–1945*⁶⁷, *Carnets d'un captif*⁶⁸, *Au Palais Farnèse, souvenirs d'une*

*ambassade à Rome*⁶⁹, *Au fil des jours, propos d'un libéral*⁷⁰, *Stendhal en Allemagne*⁷¹.

Dėmesį patraukia ir tie diplomatai, kurie įvairiu metu rezidavo Rusijoje, vėliau Sovietų Sąjungoje. Kad ir kokia būtų jų diplomatinės karjeros geografija, tačiau metai, dveji ar ketveri, praleisti Maskvoje, dažniau sulaukdavo padidinto memuaristų dėmesio. JAV, Prancūzijos, Vokietijos, Didžiosios Britanijos diplomatai yra išleidę prisiminimus arba apie savo rezidavimo metus, praleistus 1917 m. Rusijoje, arba apie laikotarpį stalinistinėje Sovietų Sąjungoje, arba 1990–1991 m. Maskvoje. Pavyzdžiui, prancūzų diplomato, istoriko ir eseisto, Prancūzijos akademijos nario Maurice'o Paléologue (1859–1944) rezidavimą Maroke, Kinijoje, Italijoje, Bulgarijoje ir darbą Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje užgožia jo veiklos metai, praleisti Rusijos imperijoje. Lemtingais Rusijai ir pasauliui 1914–1917 m. diplomato M. Paléologue įtaka santykiuose tarp Prancūzijos ir Rusijos iš Vokietijos kylančios grėsmės akivaizdoje iki šių dienų vertinama kontraversiškai. Tačiau jo, kaip rašytojo ir eseisto, talentas panašių abejonių nekelia. M. Paléologue atsiminimai atviru pavadinimu *An Ambassador's Memoirs*⁷² publikuoti ir išversti į anglų kalbą sulaukė nemažai recenzijų ir komentarų. JAV diplomatas Josephas Edwardas Daviesas (1876–1958) 1941 m. paskelbė vieninteliuos prisiminimus apie Maskvoje praleistus 1936–1938 m. – *Mission to Moscow*⁷³. Jie buvo išleisti 700 000 egzempliorių tiražu (gana daug tais laikais) ir išversti į kitas kalbas. Tiesa, J. E. Daviesui teko sugrįžti į Maskvą dar kartą: 1943 m. pavasarį diplomatas vežė JAV prezidento T. Rusvelto laišką Stalinui, kelionėje užtruko 27 dienas (dėl tuo metu vykusio Antrojo pasaulinio karo skristi per Europą nebuvo saugu, tad diplomatas iš Niujorko išskrido į Pietų Ameriką, iš ten – į Šiaurės Afriką, iš jos – į Aziją ir per ten į Maskvą. Į JAV diplomatas sugrįžo per Novosibirską ir Aliaską). 1946–1948 m.

JAV ambasadoriumi Maskvoje buvo generolas Walteris Bedellis Smithas (1895–1961). Karininkas, diplomatas, dirbęs šalia generolo ir prezidento D. Eizenhauerio, tačiau nežiūrint itin spalvingos karjeros, pirmi W. B. Smitho prisiminimai buvo *My Three Years in Moscow*⁷⁴. Paskui W. B. Smithas perėjo dirbti į Centrinę žvalgybos valdybą, buvo jos galva, o po trejų metų – į Valstybės departamentą (kiti vertingi W. B. Smitho prisiminimai *Eisenhower's Six Great Decisions: Europe, 1944–1945*⁷⁵).

Negalima nepaminėti George'o Frosto Kennano (1904–2005), JAV diplomato ir istoriko, politologo ir poligloto, mokėjusio čekų, lenkų, portugalų, prancūzų, norvegų, rusų, vokiečių kalbas. Iki Antrojo pasaulinio karo rezidavęs Latvijoje, Čekijoje, Portugalijoje ir ne kartą vykęs į Maskvą, G. F. Kennanas Sovietų Sąjungoje kaip JAV ambasadorius rezidavo vos keturis mėnesius: 1952 m. nuo gegužės 14 d. iki rugsėjo 19 d., paskui paskelbtas persona non grata. G. F. Kennanas buvo puikus sovietologas, žmogus, perpratęs Rusiją ir Stalino užmačias, vienas iš Maršalo plano iniciatorių, *Ilgosios telegramos* autorius ir ne vieną tekstą apie Sovietų Sąjungą parašęs diplomatas (*Russia, the Atom and the West*⁷⁶, *Russia and the West under Lenin and Stalin*⁷⁷). Už knygą *Russia Leaves the War: Soviet-American Relations, 1917–1920*⁷⁸ diplomatas apdovanotas dviem JAV Kolumbijos universiteto premijomis. 1957 m. jis gavo Josefo Pulitzerio vardo premiją (kuri nuo 1917 m. teikiama devyniolikoje kategorijų, tarp jų už istorijos, literatūros, žurnalistikos darbus) už geriausią istorinį veikalą ir Frederico Bancrofto vardo premiją (teikiama nuo 1948 m. už diplomatijos ir istorijos darbus) už geriausią tekstą Amerikos diplomatijos tema. G. F. Kennanas parašė dvi atsiminimų knygas: *Memoirs: 1925–1950*⁷⁹ ir *Memoirs: 1950–1963*⁸⁰. 1968 m. G. F. Kennanas buvo dar kartą apdovanotas J. Pulitzerio premija. 2014 m., jau po diplomato mirties,

paskelbti jo dienoraščiai *The Kennan Diaries*⁸¹. Tuo metu *New York Times* apžvalgoje rašyta: „G. F. Kennan konservatizmas buvo poetiškas, visuotinis ir visai nepraktiškas.“⁸² Beje, 2012 m. knygos *George F. Kennan: An American Life*⁸³ autorius Johnas Lewisas Gaddis taip pat buvo apdovanotas J. Pulitzerio premija už geriausiai parašytą biografinį pasakojimą.

Britų diplomatas Rodricas Quentinas Braithwaite'as (g. 1932) savo diplomatinę karjerą pradėjo dar 1955 m. ir įvairiu metu rezidavo Indonezijoje, Italijoje, Lenkijoje. Tačiau didžiausio ir paties diplomato, ir leidyklų redaktorių dėmesio sulaukė diplomato patirtis ir įžvalgos reziduojant Sovietų Sąjungoje (vėliau – Rusijos Federacijoje) 1988–1992 m. (*Across the Moscow River: The World Turned Upside Down*⁸⁴, *Moscow 1941: A City and Its People at War*⁸⁵, *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979–1989*⁸⁶). Istorikas ir diplomatas Jackas Foustas Matlockas (j.) 1981–1983 m. rezidavo Čekoslovakijoje ir 1987–1991 m. Sovietų Sąjungoje, tarp daugybės jo parašytų tekstų yra ir *Autopsy on an Empire: The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union*⁸⁷. Kanadiečių diplomato, kurio gyvenimas ir mirtis iki šiol kelia diskusijas, Johno Watkinso (1902–1964), atsiminimai buvo išleisti 1987 m. (*Moscow Dispatches: Inside Cold War Russia*⁸⁸).

Atsiminimus apie politinės veiklos scenas ir užkulisius Sovietų Sąjungos gyvavimo metais paliko ne tik svetimų šalių ambasadoriai, bet ir patys sovietų diplomatai, suprantama, kad jau po raudonosios imperijos griūties. Žvilgsnis į jų biografijas suponuoja kelis pastebėjimus. Pirmiausia, tie sovietiniai diplomatai, kurie savo karjeras ir gyvenimo kelią baigė dar iki sovietinės imperijos griūties, regis, nepaliko jokio rašytinio palikimo. Tie diplomatai, kurie dirbo sovietų diplomatinėje tarnyboje, ilgus metus rezidavo ambasadoje ir karjeras baigė lūžiniame paskutiniajame XX a. dešimtmetyje, paliko tik atsiminimus.

Pavyzdžiui, Anatoly'us Dobryninas (1919–2010), rezidavęs JAV 1962–1986 m. Per daugiau nei dvidešimt karjeros metų, praleistų Vašingtone, ambasadorius buvo vienas iš lemtingų dialogų dalyvių Kubos krizės metu (kitas – H. A. Kissingeris), „pergyveno“ šešis JAV prezidentus ir paliko tik prisiminimus – *Сузубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962–1986 гг.)*⁸⁹, publikuotus 1996 m. Tiesa, A. Dobryninas daug rašė sovietinėje ir užsienio spaudoje.

Gruzinių politikas ir diplomatas, 1985–1991 m. buvęs Sovietų Sąjungos užsienio politikos vadovu Eduardas Ševardnadzė (1928–2014) savo prisiminimus taip pat rašė jau pasitraukęs iš didžiosios politikos. Trumpiausiai – tik šimtą dienų – Sovietų Sąjungos užsienio politikai vadovavo Borisas Pankinas (g. 1931). Apie paskutines sovietų imperijos dienas diplomatu tapęs žurnalistas pasidalijo savo prisiminimuose *The Last Hundred Days of the Soviet Union*⁹⁰. Protestuodamas prieš Rusijos invaziją į Čėčėniją B. Pankinas pasitraukė iš diplomatinės tarnybos ir išvyko iš šalies. Atsakymas į klausimą kodėl toks didelis įvairiu metu Maskvoje rezidavusių užsienio diplomatų dėmesys Rusijai, sovietinei imperijai gali būti daugiasluoksnis. Pirmiausia, Rusijoje ir Sovietų Sąjungoje vykę istoriniai lūžiai ir santvarkos drastiškai kontrastavo su demokratija Vakaruose. O visa Šaltojo karo atmosfera ir galimybė pažvelgti už geležinės uždangos visad sukelia didesnę ir diplomato, ir rašytojo, ir leidėjo, ir skaitytojo dėmesį. Antra, įžvalgesnis diplomatas gali pasidalinti ne tik savo tarnybos užkulisiais, peripetijomis, aiškiau charakterizuoti pirmuosius sovietinės imperijos asmenis, bet ir atskleisti detales, kurios paprastai praslįsta pro eilinio, kad ir užsienio turisto, apsilankiusio Maskvoje, akis. Kitos šalys, kurias dažniausiai aprašo savo atsiminimuose užsienio šalių diplomatai, būtų tokios pat nelaimingos, draskomos konfliktų (pvz.,

Jugoslavija) arba išskirtinės savo santvarka ir kultūra (pvz., Kinija ir kitos egzotiškos šalys). Sovietų Sąjungos griūtis pajudino ne vienos Europos valstybės sienas. Jei Berlyno sienos griuvimas buvo lydimas aplodismentų ir sveikinimų, tai Jugoslavijos sienų griūtis sukėlė ne vienerius metus trūkusį karinį konfliktą. Tai atspindi ir ten rezidavusių diplomatų tekstuose (pvz., amerikiečių diplomato Warren'o Zimmermano (1934–2004) *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers – America's Last Ambassador Tells What Happened and Why*⁹¹ ir *First Great Triumph: How Five Americans Made Their Country a World Power*⁹²). Beveik šimto metų sulaukęs prancūzų diplomatas René Massigli (1888–1988) Turkijoje dirbo 1939–1940 m. ir paliko prisiminimus *La Turquie devant la Guerre: Mission a Ankara 1939–1940*⁹³. Tai, gi, dalindamiesi savo prisiminimais, diplomatai nevengia atskleisti savo išgyvenimų, kurie „degina“ kiekvieną kartą „žaidžiant šachmatų partiją prie didžiosios politikos stalo“. Nes diplomato pralaimėjimas reiškia tik vieną – karą. Rašydami tarnybinius tekstus ar atsiminimus diplomatai savaime tampa rašytojais, savo laiko kronikininkais. Tačiau enciklopedinės diplomatų biografijos atskleidžia dar daugiau spalvų: jie ir poetai, ir dramaturgai, eseistai, novelistai.

Rašytojai ir diplomatai

Žinia, kad kai kurie rašytojai ir poetai diplomato pareigas eidavo vos kelerius metus, kelias kadencijas, tačiau jie ypač tikslingai ir tinkamai išnaudodavo savo talentą, autoritetą, gebėjimus. Vienas iš tokių pavyzdžių tarptautinėje diplomatijoje – serbų žurnalistas ir poetas Milošas Crnjanskis (1893–1977; iki ir per Antrąjį pasaulinį karą rezidavęs Berlyne ir Romoje) ir Romainas Gary (1914–1980) – Vilniuje gimęs ir augęs prancūzų rašytojas ir diplomatas, du karus laimėjęs prestižinę Gonkūrų akademijos premiją už

geriausius prozos kūrinius (1956 m. ir 1975 m., po Emile'io Ajaro slapyvardžiu), po Antrojo pasaulinio karo rezidavo Bulgarijoje, Šveicarijoje, Bolivijoje, o nuo 1962 m. atsidėjo tik literatūrinei veiklai.

Būta ir aukso vidurio. Kai kurie gebėjo savo ilgą diplomatinę karjerą derinti su rašymu ir kūryba. Iš tarptautinės praktikos paminėtume Ispanijos ambasadorių JAV ir Prancūzijoje Salvadorą de Madariaga y Rojo (1886–1978), Sirijos diplomata, poetą ir leidėją Nizarą Qabbani'į (1923–1998; rezidavo Egipte, Turkijoje, Ispanijoje, Didžiojoje Britanijoje), airių poetą ir ambasadorių Valentíną Iremongerį (1918–1991; dirbo Švedijoje, Norvegijoje, Suomijoje Indijoje, Liuksemburge ir Portugalijoje), taip pat britų poetą, novelistą, pjesių autorių ir diplomata Lawrence'ą Durrellį (1912–1990), kuris sugebėjo suderinti personalinę kūrybą su tarnyba Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijos spaudos skyriuje.

Būtina atkreipti dėmesį į Pietų Ameriką, kur poetų, dramaturgų, novelistų ir tuo pat metu diplomatų būta itin daug: Meksikos poetas ir diplomatas José Gorostiza Alcalá (1901–1973), Nikaragvos poetas ir diplomatas Félixas Rubénas García Sarmiento (1867–1916), Čilės poetas ir diplomatas Miguelis Serrano (1917–2000), Kolumbijos poetas ir diplomatas Eduardo Cote Lamus (1928–1964), brazilų poetas ir diplomatas João Cabral de Melo Neto (1920–1999). Jų biografijose dominuoja diplomatiniai postai Vakarų Europos šalyse (Austrijoje, Bulgarijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Rumunijoje, Vokietijoje). Prie išvardintųjų būtina paminti ir Ekvadoro poetą, istoriką ir diplomata Jorge'ą Carrera'ą Andrade'ę (1902–1978), kurį literatūros kritikai vadina vienu iš trijų iškiliausių žemyno poetų ir lygina su rašytoju, poetu ir diplomatu P. Neruda (1904–1973; vienu metu buvo Čilės atstovu Prancūzijoje, 1971 m. apdovanotas Nobelio literatūros premija) bei rašytoju, poetu, diplomatu O. Pazu (1914–1998), atstovavusiu

Meksikai Indijoje ir 1990 m. laimėjusiu Nobelio literatūros premiją.

Diplomatinės duonos yra ragavę ir daugiau Nobelio premijos nominantų ir laureatų. Pirmiausia, tai lenkų poetas, 1980-ųjų Nobelio literatūros premijos laureatas Česlovas Milošas (1911–2004; 1945–1951 m. buvo Lenkijos diplomatinio atstovo Vašingtone ir Paryžiuje), taip pat graikų poetas ir diplomatas George'as Seferis (1900–1971; Nobelio literatūros premija apdovanotas 1963 m.), atstovavęs šaliai Jungtinėse Tautose ir Jungtinėje Karalystėje, prancūzų poetas ir diplomatas Alexis Legeris (1887–1975; rašęs Saint-Johno Perse'io slapyvardžiu, Nobelio literatūros premija apdovanotas 1960 m.), Gvatemalos poetas, novelistas ir diplomatas Miguelis Angelas Asturias (1899–1974; Nobelio literatūros premijos laureatas 1967 m.) ir dvi diplomatės: rašytoja ir Švedijos ambasadorė Indijoje, Mianmare, Šri Lankoje ir Nepale, Nobelio taikos premijos laureatė (kartu su Alfonso García Robelsu apdovanota 1982 m.) Alva Myrdal (1902–1986) ir Gabriela Mistral (1889–1957). Ji buvo Čilės poetė, pirmą kartą Lotynų Amerikoje, laimėjusi Nobelio Literatūros premiją (apdovanota 1945 m.), konsulės pareigas ėjo Vakarų Europoje ir JAV, dirbo Čilės universitete, kur jos studentu buvo paminėtas P. Neruda.

Vardijant diplomatus, kurie tuo pat metu kūrė poezijos eiles, rašė noveles, apysakas ar dramas, privalu paminėti prancūzų diplomata Paulą Claudelį (1868–1955), kurio karjera prasidėjo dar 1893 m. Diplomatas, sukaupęs daugiau nei 40 metų diplomatinio darbo patirties, rezidavęs JAV, Brazilijoje, Kinijoje, Vokietijoje, Japonijoje, Belgijoje, Danijoje, buvo šešis kartus (1926, 1937, 1941, 1950, 1951 ir 1955 m.) nominuotas Nobelio premijai gauti. Lietuvių poetas, vertėjas ir literatūros kritikas Alfonsas Nyka-Nyliūnas apibūdino jį kaip rašytoją, kuris priklausė „pačiais seniausiai gyvųjų rašytojų kartai, kuri savo zenitą pasiekė dar prieš pirmąjį

karą ir tuoj po jo. Savo reikšme jis stovi prie Paulas Valéry [Nobelio premijai nominuotas 12 kartų – A. P.-B.], André Gide [Nobelio literatūros premijos laureatas 1947 m. – A. P.-B.] ir Romainas Rollandas [1915 m. tapo Nobelio premijos laureatu – A. P.-B.]⁹⁴. Tik keliais žodžiais A. Nyka-Nyliūnas užsiminė apie P. Claudelio diplomatinę karjerą: „Jo gyvenimas be galo keistas ir spalvingas. Nuolatinės kelionės po pasaulį. Diplomato karjera jį blaškė tarp Kinijos, Amerikos ir Europos.“⁹⁵ O A. Vaičiulaitis, rašydamas nekrologinį tekstą *Aiduose*, P. Claudelį pavadino paskutiniu švyturiu pasaulinėje literatūroje⁹⁶.

Šalia P. Claudelio pavardės privalu paminėti ir jo kolegą Charlesą de Chambruną (1875–1952). Įvairiu metu Vatikane, Berlyne, Vašingtone, Atėnuose, Vienoje, Romoje, Sankt Peterburge, Ankaroje rezidavęs diplomatas ir rašytojas žymiausias savo tekstus išleido Antrojo pasaulinio karo metais. Abu jie, Ch. de Chambrunas ir P. Claudelis, buvo Prancūzijos akademijos nariai, kartu su Maurice'u Garconu, Marceliu Pagnoliu, Julesu Romainu ir Henri Mondor. Tai buvo ta grupė intelektualų, kurie užėmė po Antrojo pasaulinio karo likusias tuščias šešias Prancūzijos akademijos narių vietas, nes iš senojo sąrašo buvo išbraukti mirę arba kolaboravę su naciais nariai. Akademijos narių sąrašą papildė jau paminėtas prancūzų diplomatas J.-F. Deniau, kuris, nežiūrint diplomatinės patirties Mauritanijoje, Ispanijoje, buvo ir Prancūzijos komisaru Europos Sąjungoje, labiau žinomas kaip eseistas, novelių autorius, parašęs ne vieną dešimtį kūrinių. Jo tautietis novelistas, eseistas, pjesių autorius ir diplomatas Jeanas Giraudoux (1882–1944) ne vienerius metus dirbo Prancūzijos užsienio reikalų ministerijoje. Tuomet ir kyla klausimas: ko daugiau juose: „diplomato“ ar „rašytojo, poeto“?

Klausimas išlieka ir peržiūrint Lietuvos diplomatų pavardes. J. Baltrušaitis, O. Mišaišius, P. Klimas, J. Urbšys – diplomatai ir

plunksnos meistrai, kurių biografijose yra įrašyta jų laikmečio kultūros sostinė Paryžius. Atsitiktinumas ar dėsningumas, kad tiek daug prancūzų ir lietuvių kūrėjų tapo diplomatais? Nederėtų pamiršti ir kitų lietuvių („ne paryžiečių“): P. Babicko, Igno Jurkūno-Šeinaus (1889–1959; rašytojo ir diplomato, švedų kalba parašiusio *Raudonasis Tvanas*), A. Vaičiuliaičio, Jurgio Savickio (1890–1952; rašytojo ir diplomato, mokėjusio kelias užsienio kalbas, rezidavusio Skandinavijos kraštuose, Rygoje, dirbusio Užsienio reikalų ministerijoje, kelerius metus vadovavusio Valstybės teatrui). Pastarasis džiaugėsi, kad turėdamas daugiau laiko gali atsidėti kūrybai. Reikia pasakyti, kad iki šiol visiems jiems didesnis dėmesys skiriamas kaip rašytojams, o ne diplomatom. Taip pat paminėtinas šių dienų Lietuvos Respublikos ambasadorius Evaldas Ignatavičius (eilėraščių rinkinio *Laikiniųjų reikalų patikėtinis* autorius), ambasadorė Ugnė Karvelis (romanas *Rytoj traukinių nebus*), ambasadorius Alfonsas Eidintas (ne tik istorijos profesorius, parašęs keliolika monografijų, tarp kurių ir apie Lietuvos prezidentus Antaną Smetoną⁹⁷ ir Aleksandrą Stulginskį⁹⁸, bet ir romanų *Ieškok Maskvos sfinkso*⁹⁹, *Aukštai šaltos žvaigždės*¹⁰⁰, *Erelio sparnų dvelksmas*¹⁰¹, kuriuose sugalvoti siužetai yra susipynę su tikrove, autorius). Šių diplomatų biografijos tik patvirtina faktą, kad didesnis jų, t. y. „rašytojų ir diplomatų“, ratas labiau pastebimas, ypač Lietuvos atveju, XX a. pradžioje ir pabaigoje ir tai gali būti padiktuota istorinių aplinkybių. 1918 m. Lietuvos valstybėje jos kuriamoms valdžios institucijoms itin trūko savo srities žinovų. Padėtis buvo tokia sudėtinga, kad priimant asmenį į diplomatinę tarnybą, pakako gero kalbų mokėjimo, gerų manierų ir gebėjimo organizuotai veikti. Panaši situacija susiklostė ir po 1990-ųjų, nes tuomet ypač reikėjo „rašto žmogaus“. Analogiškų sąsajų galima ieškoti ir Pietų Amerikoje. Tą rodo rašytojų ir diplomatų biografijos.

Jie – „rašytojai ir diplomatai“, tad jokia tarnyba, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, negali užgesinti jų aistros rašyti, kurti, eiluoti. Tai – kultūros žmonės, intelektualinės minties kūrėjai. Dar daugiau. Tekste vardinti Nobelio premijos laureatai, rašytojai ir poetai. Viltis gauti Nobelio premiją literatūros srityje puoselėjo ir lietuvių diplomatai. Ilgametis Lietuvos atstovas Maskvoje poetas J. Baltrušaitis ne kartą privačioje korespondencijoje ar kolegoms žodžiu buvo prasitaręs apie savo kūrybinius planus. O pats vertė dramaturgų, Nobelio premijos laureatų Henriko Ibseno, Knuto Hamsuno, Maurice'o Maeterlincko, Rabintrano Tagorės kūrybą. Paskutiniaus gyvenimo metais J. Baltrušaitis dirbo Paryžiuje, t. y. ten, kur ir ne kartą minėtas O. Milašius. Dar daugiau – jau po O. Milašiaus mirties ir jau po Antrojo pasaulinio karo, 1966 m., Paryžiuje buvo įkurta O. Milašiaus vardo draugija, kuri iki šiol tebėra intelektualinės minties oazė. Ir čia niekaip negali „peršokti“ šios draugijos garbės pirmininko, jau minėto Č. Milošo, kurio kūrybą iš lenkų kalbos į norvegų vertė ilgametis Norvegijos diplomatas, rezidavęs Prancūzijoje, Libane, Sovietų Sąjungoje, Suomijoje, Austrijoje, Turkijoje, Irake, Irane, Ivaras Lunde'ė (1908–1992).

Teksto pradžioje buvo užsiminta apie „ant vieno siūlo“ suvertus likimus. Asmenybė, kuri tarsi suvienija „diplomatus ir rašytojus“ bei „rašytojus ir diplomatus“, yra Ivo Andrić (1892–1975). Tai jugoslavų novelistas ir poetas, diplomatas (diplomato kelią pradėjo 1920 m. Vatikane, vėliau dirbo Bukarešte, Trieste, Grace, Paryžiuje, Marselyje, Madride, Berlyne, karjerą baigė 1941 m., kai naciai užėmė jo kraštą), Nobelio premijos laimėtojas (apdovanotas 1961 m.), kuris savo gyvenimu iliustruoja „diplomato ir rašytojo“ ar „rašytojo ir diplomato“ kelią. Priklausydamas abiem gildijoms, I. Andrić atskleidė pačią esmę – diplomatai visada yra greta kultūros, jie „turi būti universalūs ir paprasti. Ne arogantiški,

bet savo esybe natūralūs ir kartais savimi besididžiuojantys. Jie neturėtų menkinti smulkių detalių (niekada, jokiais aplinkybėmis!), bet turi žinoti kaip išsilaikyti ant smulkmeniškumo ir pedantiškumo ribos. Jie turi būti visame kame sąžiningi, bet be perdėto uolumo. Jie turėtų vertinti momentą ir visada jį išnaudoti, bet taip pat žinoti laiką, kada juo pasinaudoti, kad tai būtų efektinga. Jie turėtų viskuo domėtis, žmonėmis, objektais, menu, žaidimais ir pramogomis, bet nepasiduoti aistrai ir intymumui, kur žmogus pamiršta save. Jie turėtų būti šiek tiek žmogiški ir niekada – nežmoniški; pasirenkę viskam ir dėl visko, bet dėl to netapdami beširdžiais ir monstrais.“¹⁰² Tą patį galima pasakyti ir apie rašytojus, poetus...

Vietoj išvadų. Apibendrinant galima pasakyti, kad nepriklausomai nuo to, kokių metu – XX a. pradžioje, viduryje ar pabaigoje – gyveno ar dirbo diplomatai, visi jie, regis, jautė arba pareigą palikti „darbinius“ tekstus, kurie galėtų praversti jų epochos tyrinėtojams, istorikams ir politologams, arba aistrą rašyti, kurti. Diplomatai dėl darbo savitumo gana dažnai tapdavo rašytojais, t. y. savo laikų kronikininkais. Jų tekstai turi išliekamąją vertę, ypač nuo jų nupūtus subjektyvizmo dulkes. Kelių diplomatų, ypač skirtingų šalių atstovų, atsiminimai apie vieną ir tą patį įvykį ir tokių tekstų analizė yra rimta medžiaga istorijos, diplomatijos, tarptautinių santykių, politinės minties tyrinėtojams. Kita vertybė – diplomato ir istoriko parašyti darbai, kur istorikas, turėdamas nūdienos diplomatinę patirtį, gali ją paversti raktu, padedančiu lengviau ir aiškiau perskaityti, analizuoti ir perteikti jo tyrinėjamo istorinio laikotarpio raštų turinį.

Straipsnyje aptartos dvi atskirtys – „diplomatas ir rašytojas“ ir „rašytojas ir diplomatas“. Tais diplomatais, kurie paliko po novelę, vieną kitą poezijos rinkinį, labiau domisi istorijos ir politologijos atstovai. Į tų diplomatų, kurie daugiau reiškėsi ne diplomatijos,

o dramos, poezijos, novelistikos, eseistikos srityje, biografijas dažniausiai žvelgiama per literatūros kritikos prizmę. Kitaip tariant, arba koncentruojamasi tik į diplomato karjeros kelią, arba tik į jo kūrybą. Kad prie vieno stalo susėstų dviese, ir tarptautinės diplomatijos istorikas, ir literatūros kritikas, nepastebėta.

Tekste dažnai minima prancūzų kalba, iš kurios arba į kurią buvo verčiama rašytojų ir poetų kūryba. Tai neturėtų stebinti, nes iki Antrojo pasaulinio karo tarptautinė diplomatijos kalba buvo prancūzų. Antra, to laiko ne tik pasaulinės diplomatijos, bet ir kultūros sostine buvo Paryžius. Garbė joje apsilankyti kiekvienam plunksnos broliui. Svarbu pažymėti, kad ne vienam diplomatai įteikta Nobelio premija, kad jie ne tik rašė, bet ir vertė geriausius kitų tautų kūrinius.

Atsakyti į klausimą, kodėl daugiausia kuriančių žmonių pastebima valstybių Užsienio reikalų ministerijose ar jų kuruojamose atstovybėse panašiu laikotarpiu, t. y. tarp dviejų pasaulinių karų, galima keleriopai. Pirmiausia, tai – darbas su „baltomis pirštinėmis“, todėl priimtinesnis, patogesnis jautriai kūrėjo prigimčiai. Antra, ne visi tekste išvardintieji buvo aukščiausio rango diplomatai, pasiuntinybių ar ambasadų vadovai, tad žemesnio rango diplomatai galėjo daugiau laiko skirti sau. Trečia, tiek diplomatija, tiek kūryba glaudžiai susijusios, nes abiem atvejais reikia aprašyti arba šios dienos įvykius pro memorijoje, arba aprašyti save personalinėje kūryboje. Dar daugiau, ir tai ne paslaptis, kad kartais kūrybos žmogui diplomatinė tarnyba gali tapti „užuovėja“, t. y. finansinio saugumo pagrindu. Galiausiai, tai ypač pastebima Lietuvos istorijoje (taip pat minimi ir Jugoslavijos, ir Pietų Amerikos diplomatai), kai tik valstybė išgyvena kataklizmus, jai trūksta išsilavinusių žmonių, savos srities žinovų, ji kviečiasi į savo tarnybas pirmiausia rašto žmones, kurie mokėtų bent vieną svetimą kalbą (dirbant

diplomatu tai yra būtina). O rašytojo, poeto ar žodžio meistro paskyrimas į diplomatinį postą turi neabejotiną naudą: ryšiai, bendradarbiavimas, savo tautos kultūros skleidimas, valstybės autoriteto palaikymas (pavyzdžiui, „Ugnė Karvelis asmeniškai pažinojo iškiliausius ir įtakingiausius Prancūzijos ir kitų šalių kultūros, meno, politikos veikėjus, globojo ir skatino mūsų menininkus, mokslininkus, valstybės ir visuomenės veikėjus.“).

Straipsnyje neatsitiktinai vardinamos valstybės, miestai, diplomatų darbai, jų veikla ir nuopelnai. Žvilgsnis į šią „smulkią mozaiką“ per laiko prizmę atkleidžia esmę – „ant vieno siūlo“ ne tik „suvertus“, bet ir tuo „siūlu surištus“ diplomatų ir rašytojų, poetų, vertėjų likimus. Keli žodžiai („diplomatas“, „rašytojas“, „poetas“, „vertėjas“, „prancūzų kalba“) ir vardai (O. Milašius, Alfredas Nobelis, P. Claudelis, A. Solženicynas) kuria tiltus tarp tautų ir jų kultūrų, tarp valstybių ir jų sostinių. Diplomatai įvardijami kaip savos šalies atstovai, nusipelnę taikdariai, savos tautos kultūros puoselėtojai ir skleidėjai. Jie pasaulinių intelektualinių vertybių kūrėjai ir skleidėjai, mezgę neįkainojamus ryšius, jungiančius tautas ir kultūras į pasaulinės kultūros aukso fondą.

Nuorodos

- ¹ Abhay K., *Poetry and diplomacy*. Prieiga internete: <https://iwp.uiowa.edu/silkroutes/city/new-delhi/text/poetry-and-diplomacy>.
- ² Foley S. M., *Sir Thomas Wyatt*, Boston: Twayne, 1990; Muir K., *Life and Letters of Sir Thomas Wyatt*, Liverpool: Liverpool University Press, 1963; Taylor J. D. Jr., *Sir Thomas Wyatt the Younger and Wyatt's Rebellion*, Algora Publishing, 2013.
- ³ Legg W. L. G., *Matthew Prior, Poet and Diplomatist*, New York: Cambridge at the University Press, 1921.
- ⁴ Eves Ch. K., *Matthew Prior: Poet and Diplomatist*, New York: Columbia University Press, 1939.

- ⁵ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, t. 2, p. 211.
- ⁶ Evans O. H., *George Henry Boker*, Boston: Twayne Publishers, 1984.
- ⁷ *Lietuvių enciklopedija*, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1956, t. 7, p. 485.
- ⁸ *The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940*, in: Documents and Materials, sud. I. Grava-Kreituse, I. Feldmanis, D. A. Loeber, J. Goldmanis, A. Stranga, Riga, 1995.
- ⁹ *Lietuvos okupacija ir aneksija 1939–1940*, dokumentų rinkinys, t. I, II, sud. L. Breslavinskienė, Vilnius, Mintis, 1993.
- ¹⁰ *Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 m.*, dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius, P. Libera, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.
- ¹¹ *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 m.*, dokumentų rinkinys, sud. Z. Butkus, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008.
- ¹² Kissinger H. A., *Kissinger Transcripts: The Top Secret Talks With Bei jing and Moscow*, ed. W. Burr, New York: The New Press, 1998.
- ¹³ Kissinger H. A., *Crisis: The Anatomy of Two Major Foreign Policy Crises: Based on the Record of Henry Kissinger's Hitherto Secret Telephone Conversations*, New York: Simon & Schuster, 2003.
- ¹⁴ Bohlen Ch. E., *Witness to History: 1929–1969*, New York: W. W. Norton & Co, 1973.
- ¹⁵ *Perspectives in American Diplomacy: Essays on Europe, Latin America, China, and the Cold War*, ed. J. Davids, New York: Arno Press, 1976.
- ¹⁶ Ruddy T. M., *Charles E. Bohlen: Political Realist*, ten pat, p. 321–334.
- ¹⁷ Ruddy T. M., *The Cautious Diplomat: Charles E. Bohlen and Soviet Union, 1929–1969*, Kent, Ohio: The Kent State University Press, 1986.
- ¹⁸ Ruddy T. M., *Jimmy Carter: politician With Principles (First Men, America's President Series)*, New York: Nova Science Publishers, 2011.
- ¹⁹ Stulginskis A., Respublikos Prezidento kalba, pasakyta 1926 m. birželio mėn. 2 d., atidarant trečiąją Seimą, Kaunas: Valstybės sp., 1926.
- ²⁰ Lietuvos Respublikos ambasadoriaus prie Šventojo Sosto Kazio Lozoraičio kredencialų įteikimo kalba, Vatikanas, 1992 m. liepos 11 d., *Lietuvos Respublikos užsienio politika*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, 2007, p. 116–117.
- ²¹ Adamkus V., *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- ²² Saudargas A., *Apie tautą ir jos valstybę: kalbų, straipsnių, apmąstymų ir poezijos rinkinys*, Vilnius: Petro ofsetas, 2014.
- ²³ Ušackas V., *Lietuvos Respublikos ambasadoriaus JAV Vygaudo Ušacko kalbų, straipsnių ir interviu rinkinys*, Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2005.
- ²⁴ *Lietuvos diplomacija XX amžiuje: Lietuvos diplomatinės tarnybos 80-mečiui ir Lietuvos užsienio reikalų ministro Stasio Lozoraičio vyresniojo 100-osios gimimo metinėms skirtos konferencijos pranešimai*, sud. V. Žalys, R. Lopata, Č. Laurinavičius, Vilnius: Vaga, 1999.
- ²⁵ Brazauskas A. M., *Lietuvos diplomacijos aštuoniasdešimtmečiui*, ten pat, p. 14–18.
- ²⁶ Adamkus V., *Sveikinimas tarptautinės konferencijos dalyviams*, ten pat, p. 11–13.
- ²⁷ Saudargas A., *Kalba Lietuvos diplomacijos aštuoniasdešimtmečio proga*, ten pat, p. 19–21.
- ²⁸ Ambasadoriaus Kazio Lozoraičio žodis, in: Jonušauskas L., *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla, 1940–1991*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003, p. 7–11.
- ²⁹ Lozoraitis K., Lietuvos diplomatinė tarnyba veikla, in: *Lietuvos diplomacija XX amžiuje...*, p. 147–153.
- ³⁰ Lozoraitis K., Žvilgsnis į vilties diplomaciją egzilyje, in: *Lietuvių diplomacija išeivijoje, 1940–1991*, sud. D. Dapkutė, A. Petraitytė, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 9–17.
- ³¹ Soulié de Morant G., *La musique en Chine*, Paris: E. Leroux 1911; *Essai sur la littérature chinoise*, ed. Mercure de France, Paris, 1924; *Les contes galants de la Chine*, Paris, 1921; *Le Problème des bronzes antiques de la Chine*, Paris, 1925; *Exterritorialité et intérêts étrangers en Chine*, Paris: Paul Geuthner, 1925;

- Théâtre et musique modernes en Chine: avec une étude technique de la musique chinoise et transcriptions pour piano*, Paris: André Gaillard, 1926; *Sciences occultes en Chine: la main*, Paris, 1932; *to paties, Précis de la vraie acuponcture chinoise*, Paris: Mercure de France, 1934; *L'acuponcture chinoise*, vol. 1, 2, Paris: Mercure de France, 1939–1941.
- ³² Fox M., Thomas P. Whitney, Solzhenitsyn Translator, Dies at 90, *New York Times*, 2007 m. gruodžio 12. Prieiga internete: <http://www.nytimes.com/2007/12/12/arts/12whitney.html>.
- ³³ Whitney T. P., *Russia in My Life*, New York: Reynal, 1962.
- ³⁴ Skučaitė V., Geležinės rankos kirčiai, *Kauno diena*, 2008 m. vasario 8 d. Prieiga internete: <http://www.kauno.diena.lt/dienrastis/kita/gelezines-rankos-kirciai-55287>.
- ³⁵ Kissinger H. A., *The White House Years*, Boston: Little Brown & Co, 1979.
- ³⁶ Kissinger H. A., *Years of Upheaval*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1982.
- ³⁷ Kissinger H. A., *Years of Renewal*, New York: Simon & Schuster, 1999.
- ³⁸ Deniau J.-F., *Mémoires de sept vies*, t. 1, 1994, t. 2, 1997.
- ³⁹ Margerie R. de, *Tous mes adieux sont faits, Mémoires inédits de Roland de Margerie*, édition en 5 volumes préparée par Laure de Margerie-Meslay, New York: McMally Jackson, 2012.
- ⁴⁰ Waldheim K. J., *In the Eye of the Storm: The Memoirs of Kurt Waldheim*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1985.
- ⁴¹ Spain J. W., *The Pathan Borderland*, The Hague: Mouton & Co, 1963.
- ⁴² Spain J. W., *People of the Khyber*, New York: Praeger, 1962.
- ⁴³ Spain J. W., *Pathans of the Latter Day*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- ⁴⁴ Spain J. W., *American Diplomacy in Turkey: Memoirs of an American Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary*, New York: Praeger, 1984.
- ⁴⁵ Spain J. W., *The way of the Pathan*, Oxford: Oxford University Press, 1972.
- ⁴⁶ Spain J. W., *In Those Days: A Diplomat Remembers*, London: The Kent State University Press, 1998.
- ⁴⁷ Pearson G. A. H., *Seize the Day: Lester B. Pearson and Crisis Diplomacy*, Ottawa: Carleton University Press, 1993.
- ⁴⁸ Pearson L. B., *Mike: The Memoirs of the Rt. Hon. Lester B. Pearson*, vol. 2, Toronto: Toronto University Press, 1973.
- ⁴⁹ Klimas P., *Iš mano atsiminimų*, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990.
- ⁵⁰ Klimas P., *Lietuvos diplomatinėje tarnyboje 1919–1940 m.*, Vilnius: Mintis, 1991.
- ⁵¹ Urbšys J., *Atsiminimai*, Kaunas: Spindulys, 1990.
- ⁵² Urbšys J., *Lietuva ir Tarybų Sąjunga lemtiniais metais Lietuvai 1939 – 1940 metais*, Kaunas: b. l., 1987.
- ⁵³ Bačkis S. A., *Atsiminimai, Žiemgala*, 2006, nr. 1, p. 48–51.
- ⁵⁴ Bačkis S. A., *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15–1990 03 11)*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1999.
- ⁵⁵ Dambrava V. A., *Kelyje į Laisvę*, Vilnius: Du Ka, 1995.
- ⁵⁶ Dambrava V. A., *Vakar, šiandien, visuomet*, Vilnius: Du Ka, 2000.
- ⁵⁷ Budrys J., *Atsiminimai. Kontražvalgyba Lietuvoje*, New York: Brooklyn, 1967.
- ⁵⁸ Škirpa K., *Lietuvos nepriklausomybės sutemos (1938–1940): atsiminimai ir dokumentai*, Vilnius: Vilpsva, 1996.
- ⁵⁹ Sidzikauskas V., *Lietuvos diplomatijos paraštėje*, Vilnius: Vaga, 1994.
- ⁶⁰ Turauskas E., *Lietuvos nepriklausomybės netenkant*, Kaunas: Šviesa, 1990.
- ⁶¹ *Res Baltica: A coll of essays in honor of the memory of Dr. Alfred Bilmanis (1887–1948)*, sud. A. Sprudz, A. Rūsis, Leyden: A. W. Sijthoff, 1968.
- ⁶² Jaakson E., *Eestile*, Tallinn: SE & S, 1995.
- ⁶³ Rumor Ast K., *Aegade sadistus I–III*, Tallinn: Eesti Päevaleht, 2010.
- ⁶⁴ House E. M., *What Really Happened at Paris: The Story of the Peace Conference, 1918–1919*, New York: Charles Scribners' Sons, 1921.

- ⁶⁵ Bonnet H., *The United Nations on the way: principles and policies*, Chicago: World Citizens Association, 1942.
- ⁶⁶ François-Poncet A., *Souvenirs d'une ambassade à Berlin, septembre 1931–octobre 1938*, Paris: Flammarion, 1947.
- ⁶⁷ François-Poncet A., *De Versailles à Potsdam. La France et le problème allemand contemporain, 1919–1945*, Paris: Flammarion, 1948.
- ⁶⁸ François-Poncet A., *Carnets d'un captif: le château d'Ilter*, Paris: Fayard, 1947.
- ⁶⁹ François-Poncet A., *Au Palais Farnèse, souvenirs d'une ambassade à Rome 1939–1940*, Paris: Fayard, 1961.
- ⁷⁰ François-Poncet A., *Au fil des jours, propos d'un libéral 1942–1962*, Paris: Flammarion, 1962; *Au fil des jours, propos d'un libéral 1962–1965*, Paris: Flammarion, 1966.
- ⁷¹ François-Poncet A., *Stendhal en Allemagne*, Paris: Hachette, 1967.
- ⁷² Paléologue M., *An Ambassador's Memoirs*, London: Hutchinson & Co, 1924.
- ⁷³ Davies J. E., *Mission to Moscow*, New York: Simon & Schuster, 1941.
- ⁷⁴ Smith W. B., *My Three Years in Moscow*, Philadelphia: Lippincott, 1950.
- ⁷⁵ Smith W. B., *Eisenhower's Six Great Decisions: Europe, 1944–1945*, New York: Longmans, 1956.
- ⁷⁶ Kennan G. F., *Russia, the Atom and the West*, New York: Princeton University Press, 1956.
- ⁷⁷ Kennan G. F., *Russia and the West under Lenin and Stalin*, Boston: Little Brown, 1961.
- ⁷⁸ Kennan G. F., *Russia Leaves the War: Soviet-American Relations, 1917–1920*, New York: Princeton University Press, 1956.
- ⁷⁹ Kennan G. F., *Memoirs: 1925–1950*, Boston: Little Brown, 1967.
- ⁸⁰ Kennan G. F., *Memoirs: 1950–1963*, Boston: Little Brown, 1972.
- ⁸¹ Kennan G. F., *The Kennan Diaries*, New York: W. W. Norton & Co, 2014.
- ⁸² Zakaria F., A Quest of My Time, *The Kennan Diaries by George F. Kennan*, *New York Times*, 2014 february 21. Prieiga internete: [https://www.nytimes.com/2014/02/23/books/](https://www.nytimes.com/2014/02/23/books/review/the-kennan-diaries-by-george-f-kennan.html?_r=0)
- ⁸³ Gaddis J. L., *George F. Kennan: An American Life*, New York: The Penguin Press, 2011.
- ⁸⁴ Braithwaite R. Q., *Across the Moscow River: The World Turned Upside Down*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 2002.
- ⁸⁵ Braithwaite R. Q., *Moscow 1941: A City and Its People at War*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 2002.
- ⁸⁶ Braithwaite R. Q., *Afgantsy: The Russians in Afghanistan, 1979–89*, New York: Oxford University Press, 2011.
- ⁸⁷ Matlock J. F. (jr.), *Autopsy on an Empire: The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union*, New York: Random House, 1995.
- ⁸⁸ Watkins J., *Moscow Dispatches: Inside Cold War Russia*, Toronto: James Lorimer, 1987.
- ⁸⁹ Добрынин А. Ф., *Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962–1986 гг.)*, Москва, Автор, 1996.
- ⁹⁰ Pankin B., *The Last Hundred Days of the Soviet Union*, London: Pinter, 1996.
- ⁹¹ Warren Z., *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers – America's Last Ambassador Tells What Happened and Why*, New York: Times Books, 1996.
- ⁹² Warren Z., *First Great Triumph: How Five Americans Made Their Country a World Power*, New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002.
- ⁹³ Massigli R., *La Turquie devant la Guerre: Mission a Ankara 1939–1940*, Paris: Plon, 1964.
- ⁹⁴ N., Paul Claudel, Julès Romains ir Marcei Pagnol Prancūzų Akademijoje, *Aidai*, 1947 m. birželis, nr. 3, p. 140–141.
- ⁹⁵ Ten pat.
- ⁹⁶ Vaičiulaitis A., Paul Claudel, *Aidai*, 1955 m., kovas, nr. 3, p. 97–99.
- ⁹⁷ Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.
- ⁹⁸ Eidintas A., *Aleksandras Stulginskis ir jo epocha*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2014.

⁹⁹ Eidintas A., *Ieškok Maskvos sfinkso*, Vilnius: Versus aureus, 2006.

¹⁰⁰ Eidintas A., *Aukštai šaltos žvaigždės*, Vilnius: Versus aureus, 2009.

¹⁰¹ Eidintas A., *Erelis sparnų dvelksmas*, Vilnius: Versus aureus, 2008.

¹⁰² Kurbalija J., „Who are diplomats“, by Ivo Andric (diplomat and/or writer). Prieiga internete: <https://deepdip.wordpress.com/2011/12/02/who-are-diplomats-by-ivo-andric-diplomat-andor-writer/>.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

DIPLOMATS AND WRITERS, WRITERS AND DIPLOMATS

Summary

The biographies of the most famous diplomats of the world and of Lithuania show that beside the characterization “diplomat” there are others as well, among them such compounds as “writer and diplomat” or “diplomat and poet”. It is the object of this paper to take a look not only at the biographies of some diplomats from Western Europe, North and South America as well as the Soviet Union (Russia), Latvia, Estonia, and Lithuania but also at their literary output in order to pick out and draw together some of the most conspicuous features

standing out in their distinctive biographies—descriptions such as “essayist”, “short story writer”, “prose writer”, “poet”, “translator”, “Nobel Prize nominee” and “Nobel Prize winner”. Such a “necklace” yields up many more colors to the stereotypical portrait of a diplomat: he or she is a creator as well; not just someone who represents their nation’s culture, but one who becomes the pride of the world’s supreme cultural treasury.

Keywords: diplomats, writers, poets, translators, Lithuania, international diplomacy, Nobel Prize.

Iłona STRUMICKIENĖ

Šveicarijos diasporos atstovas Juozas Eretas: „Atvykau padėti Jūsų Tėvynei sunkiuoju jai laiku“

Santrauka. Straipsnis skirtas žymaus Šveicarijos ir Lietuvos mokslininko, visuomenės veikėjo Juozo Ereto (Joseph Ehret) vienai iš svarbiausių veiklų – darbui su Lietuvos jaunimu – aptarti. Straipsnyje, remiantis amžininkų prisiminimais, paties J. Ereto tekstais ir kitų tyrėjų įžvalgomis aptarti veiksniai, lėmę J. Ereto apsisprendimą vykti į Lietuvą, pristatyti svarbiausi J. Ereto darbo su jaunimu Lietuvoje aspektai. J. Ereto apsisprendimas vykti į Lietuvą siejamas ne tik su pažadu mirštančiam draugui (Juozui Ašmiui), bet ir šveicariečių migracijos patirtimis; į J. Ereto darbą su jaunimu žvelgiama ne tik per atskiras organizacijas; nagrinėjama ir platesniame kontekste, ieškant bendrų aspektų, panašių veiklos formų ir metodų.

Raktiniai žodžiai: Juozas Eretas, Šveicarija, Lietuva, diaspora, Stasys Šalkauskis, jaunimas, organizacijos, ateitininkai, pavasarininkai, misija, sportas, spauda, universitetas.

Jau trečią dešimtmetį nemažėjanti emigracija iš Lietuvos lemia tai, kad šis reiškiny s vertinamas itin neigiamai, net įvardijamas kaip viena iš didžiausių Lietuvos visuomenės problemų. Imigracija į Lietuvą (nebent tai būtų anksčiau išvykusių tautiečių reemigracija) suprantama kaip grėsmė lietuvių tautiniam identitetui, Lietuvos visuomenės saugumui ir integralumui. Teigiami aspektai migracijos reiškinuose įžvelgiami ne taip dažnai. Lietuvos istorijoje ir šiandien galima rasti ne vieną pavyzdį, liudijantį su migracija susijusių reiškinų teigiamus aspektus.

Vienas iš tokių pavyzdžių – Juozas Eretas (Joseph Ehret), Lietuvos kultūroje dažniausiai žinomas kaip *šveicaras*, *tapęs lietuviu*, *mūsiškiu*. J. Ereto gyvenimas ir veikla liudija,

kaip bendraujant skirtingų kultūrų atstovams, vyksta įdomūs ir reikšmingi visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo reiškiniai ir pokyčiai. J. Ereto gyvenime labai svarbi pažintis ir ilgametė draugystė su lietuvių inteligentais, ypač Mykolu Ašmiu ir Stasiu Šalkauskiu. Idealistiškai nusiteikęs šveicaras susižavėjo savo draugo M. Ašmio tėvyne, perėmė S. Šalkauskio Lietuvos valstybės ir visuomenės viziją bei atsiliepė į kvietimą dirbti vienoje svarbiausių sričių – Lietuvos jaunimo ugdyme.

Išskirtinė J. Ereto gyvenimo istorija ir aktyvus įsitraukimas į įvairias Lietuvos visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo sritis sulaukė amžininkų, publicistų ir tyrėjų dėmesio¹. Susipažinus su J. Ereto istoriografija, tenka

konstatuoti, kad dar daugelis jo gyvenimo ir veiklos sričių nėra išsamiai analizuotos, o aptartoms trūksta gilumo, paremto kruopščia gausių šaltinių analize.

Šis straipsnis skirtas vienai iš svarbiausių J. Ereto veiklų Lietuvoje – darbui su jaunimu – aptarti. Remiantis amžininkų prisiminimais, paties J. Ereto tekstais ir kitų tyrėjų įžvalgomis siekiama išsiaiškinti veiksnius, lėmusius J. Ereto apsisprendimą vykti į Lietuvą, pristatyti svarbiausius jo darbo su jaunimu Lietuvoje aspektus. Nors egzistuojančioje literatūroje šie klausimai paliesti, šio straipsnio rėmuose J. Ereto apsisprendimas vykti į Lietuvą bus siejamas ne tik su pažadu mirštančiam draugui, bet ir analizuojamas šveicaričių migracijos patirčių plotmėje; į J. Ereto darbą su jaunimu žvelgiama ne tik per atskiras organizacijas, bet ir platesniame kontekste, ieškant bendrų aspektų, panašių veiklos formų ir metodų.

Apsisprendimas

Spalvinga J. Ereto asmenybė istoriografijoje paprastai pristatoma ir vertinama Lietuvos visuomenės ir kultūros kontekste. Į jį nežvelgiama kaip į Šveicarijos diasporos atstovą. Vis dėlto J. Ereto gyvenimas ir tekstai liudija jį buvus gana charakteringu Šveicarijos diasporos atstovu, internalizavusiu ne vieną šimtmetį trukusios Šveicarijos gyventojų migracijos patirtis. Tiesa, atvykęs į Lietuvą, J. Eretas savo energiją kreipė į labiau Lietuvos visuomenei aktualius veiklos barus nei šveicarų diasporos analizę. Emigrantines jausenas ir patirtis J. Eretas aktualizavo jau po Antrojo pasaulinio karo rašytuose tekstuose. Jie jau yra tapę neatsiejama lietuvių išeivijos intelektualinės istorijos dalimi², o jo kaip imigranto jausenos ir veikla Lietuvoje dar laukia atskiro tyrimo.

Leo Schelbertas, Šveicarijos diasporos istorikas, yra pažymėjęs, kad Šveicarijos gyventojų emigracijai būdinga tai, kad ji dažniausiai buvo ne prievartinė, o savanoriška,

kai įvairių Šveicarijos regionų gyventojai palikdavo savo gimtinę ieškodami geresnių galimybių save realizuoti karinėje, religinėje, komercinėje ir profesinėje srityje³. J. Eretas į Lietuvą atvyko taip pat savo noru, verčiamas tik moralinio imperatyvo. Jis pats apsisprendimą vykti į Lietuvą vadino „didžiuoju mano gyvenimo nuotykiu“⁴. Turbūt beveik visuose tekstuose, skirtuose J. Eretui, minima artima draugystė su klaipėdiečiu Mykolu Ašmiu, į Šveicariją atvykusiu baigti mokslų bei gydytis. Anot S. Šalkauskio: „Ir savo psichologija, ir savo kultūriniu tipu jis [M. Ašmys, I. S.], kaip Vakarų kultūros žmogus, buvo Eretui artimesnis negu kiti lietuviai, su kuriais teko Šveicarijoje bendrauti. Jis ėmė piršti savo kolegai-šveicaričiui ateities perspektyvas, savo planus ir idealus. Jis mokėjo atvaizduoti Lietuvą, kaip svetimųjų skriaudžiamą ir vertą pagarbos, užuojautos ir pagalbos kraštą, kuris tačiau būtų galėjęs stovėti garbingoje mažų kultūrinių valstybių eilėje, Belgijos, Šveicarijos, Olandijos, Danijos, jei ne tragiškas istorinis likimas svetimųjų priespaudoje ir verguvėje. (...) Jaučias besiantinantį savo galą ligonis [M. Ašmys, I. S.] kviečia pas save savo draugą Eretą ir iš kelių atvejų prašo jį pavaduoti ateities darbe. Jis buvo nupiešęs ateities perspektyvas, savo troškimus ir idealus, tegul jis dabar pasižada atstoti tą, kuriam nelemta matyti savo svajonių realizavimosi. Eretas pažadėjo (...)“⁵

Galima daryti prielaidą, kad J. Ereto pasiryžimas *didžiajam gyvenimo nuotykiui* paaiškinamas ne tik artima bičiulyste su Šveicarijoje studijavusiais ir dirbusiais lietuviais, bet ir migracijos, kaip įprasto reiškinio Šveicarijos istorijoje, traktavimu. Ir šveicarai karo samdiniai, ir dvasininkai misionieriai, ir kitų profesijų atstovai, užsienyje ieškoję geresnių savirealizacijos ir gyvenimo sąlygų, buvo ir tebėra natūrali Šveicarijos visuomenės istorijos ir šiandienos realybė.

S. Šalkauskis yra atkreipęs dėmesį į tai, kad J. Eretas buvo internalizavęs šveicarišką

misijos sampratą: „Neturėdami tautybės, kuri būtų neatjungiamai surišta su viena kuria kalba, šveicarečiai, kad ir turi aiškiai išreikštas kultūringos nacijos žymes, palyginti lengvai sugeba įsijungti į kitos tautos kultūrinį darbą ir išgyventi jos valstybėje susipratusiais pilnaverčiais piliečiais. Pripratę nuo amžių kovoti už žmogaus ir tautos laisvę, jie veikiau ir giliau atjaučia kitiems teikiamas skriaudas ir lengviau už kitas tautas ryžtasi kovoti už svetimias teises ir laisvę. Besiryždamasis vykti į Lietuvą ir stoti ten į visuomeninį kultūrinį darbą, dr. Eretas ėjo tradiciniu savo kompatriotų keliu.“⁶

J. Ereto tekstai apie Šveicarijos, kaip ir kitų mažųjų tautų, misiją rašyti vėliau⁷, nei jis apsisprendė vykti į Lietuvą (1918–1919 m.), tačiau, tikėtina, kad J. Ereto pažiūros šiuo klausimu labai nesikeitė. Juo labiau kad apie šveicariškos misijos sampratos svarbą J. Ereto gyvenime 1934 m. rašė ir S. Šalkauskis.

J. Ereto supratimu, šveicarečių misija – kūryba, krikščioniškų humanistinių idėjų plėtra bei įgyvendinimas, pagalba kitiems (taip pat ir kitoms tautoms), kitų tautų švietimas⁸. Žinant šią nuostatą, galima suprasti J. Ereto (dar jaunuolio) talką lietuviams Šveicarijoje, galima suvokti pažadą mirštančiam draugui – vykti į tolimą, karo nualintą kraštą ir nors metus jame dirbti, atsisakant stabilaus akademinio darbo Italijoje. Misionieriaus ir jo gimtojo krašto santykis leidžia paaiškinti, kaip ugningas angažavimasis kitai tautai netampa išdavyste savajai.

Šveicariškos misijos sampratoje svarbus santykis tarp misionieriaus ir krašto, kuriame jis dirba, bei jo žmonių. J. Ereto nuomone, vienintelis protingas ir garbingas santykis yra lygiavertiškumas, partnerystė⁹. Jis ne kartą įrodė, kad laikosi būtent tokio santykio. Konstantinas Žukas, 1920 m. ėjęs krašto apsaugos ministro pareigas, taip prisiminė pažintį su J. Eretu: „Kartą atėjo pas mane jaunas, gražus, raudonskrustis sveimtautis, kuris su stipriu akcentu man taip

rekomendavosi: „Eretas, Šveicarijos pilietis, (rodos) filosofijos daktaras. Atvykau padėti jūsų tėvynei sunkiuoju jai laiku.“¹⁰

Teiginys „atvykau padėti“ – labai svarbus; ne vadovauti, ne nurodinėti ar primetinėti, o padėti, tarnauti. Tai savotiška J. Ereto veiklos Lietuvoje ir Lietuvai frazė.

J. Eretui didžiulę įtaką padarė filosofas S. Šalkauskis. Jis perėmė ne tik S. Šalkauskio sampratą, kokia turi būti nepriklausomos Lietuvos valstybė ir visuomenė, bet ir įsitikinimą, kad besiformuojančiai Lietuvos valstybei ir visuomenei ypač svarbus darbas su jaunimu.

J. Eretas knygoje apie S. Šalkauskį prisiminė judviejų pokalbį, įvykusį 1920 m. Vilniuje ant Trijų kryžių kalno. Tada S. Šalkauskis atskleidė bičiuliui iš Šveicarijos norą Lietuvos ateitį grįsti trimis principais – lietuvybe, krikščionybe ir demokratybe: „Mes turime išsiauklėti tokį lietuvį, kuris su tam tikru pasididžiavimu prisipažins esąs lietuvis. Naujoji lietuvybė atsikratys menkavertiškumo jausmo, užvaldančio šiandieną daugelį mūsų tautiečių. Bet iš kitos pusės lietuvis nebus nacionalistas, nes žino, kad nėra išrinktųjų tautų. Išdidumas, kaip jis, pvz., reiškiasi himne *Deutschland über alles*, mums bus svetimas... Mums gi reikia pilnutinio lietuvio, tokio, kuris ir religiškai būtų atgimęs. Dėl to mes nesikratysime krikščionybės, kaip yra padariusi žymi senosios inteligentijos dalis, paveikta Maskvos ir kitų rusų universitetų... Tos krikščioniškos dvasios įkvėpti, mes sugebėsime ir tinkamai nustatyti savo santykius su artimu. Mes gerbsime kiekvieną, nepaisydami luomo, jo užimamos vietos, turtingumo, religijos. Mūsų viešajame gyvenime kiekvienas doras pilietis galės pasidaruoti pagal savo gabumus, nes demokratybė bus trečiasis mūsų veikimo stulpas.“¹¹ Anot istorikės Aldonos Vasiliauskienės, šios S. Šalkauskio mintys žavėjo, įkvėpė ir lydėjo J. Eretą visą gyvenimą. Šių principų jis laikėsi pats ir skiepijo juos kitiems¹².

Idėja priklausė S. Šalkauskiui, o J. Eretas buvo tarsi įrankis jai įgyvendinti. Tokių atvejų, kai J. Eretas, naudodamasis savo žiniomis, patirtimi ir gebėjimais, buvo „įrankis“, padedantis Lietuvos valstybei ir visuomenei, galėtume paminėti ne vieną.

Pagrindinis J. Ereto veiklos Lietuvoje tikslas – tvirtos, lietuvių, krikščionybės ir demokratija paremtos Lietuvos visuomenės ir valstybės kūrimas. Kaip J. Eretas galėjo prisidėti prie šio tikslo įgyvendinimo?

Kaip jau minėta, jis perėmė S. Šalkauskio įsitikinimą, kad greta daugybės kitų besikuriančiai Lietuvos valstybei ir visuomenei aktualių uždavinių, ypač svarbus ir reikalingas veiklos baras buvo darbas su jaunimu, jo ugdymas. J. Eretas knygoje apie S. Šalkauskį cituoja pastarojo 1918 m. balandžio 16 d. laišką kun. J. Tumui: „Taigi pritaikyti visą mūsų auklėjimą prie šito aukšto tautos idealo, prisodinti visur, kur galima, rūtų darželių ir ugdyti juose geriausias tautines gėles – štai tinkamas naujiems mūsų pedagogams uždavinys. Nuo jo vykdymo pareina visa mūsų ateitis: jei jo nepajėgsime įvykdyti, neišvysime tikro nepriklausomos Lietuvos prisikėlimo.“¹³ J. Eretas tikėjo, kad norint sukurti tvirtą valstybę, reikia pradėti nuo jaunimo. Nenuostabu, kad su nenuilstama energija šioje srityje dirbo išnaudodamas ir savo charakterio savybes, ir žinias, ir organizacinio darbo patirtis.

Darbas su Lietuvos jaunimu

Amžininkai, bendradarbiai, publicistai, tyrėjai pabrėžė glaudų J. Ereto santykį su jaunimu. Jau pirmojoje platesnėje J. Ereto veiklos apžvalgoje (1934 m.) tai akcentavo ir J. Ereto bičiulis bei bendražygis S. Šalkauskis. Jis išskyrė tris pagrindines tarpusavyje susipynusias J. Ereto visuomeninio kultūrinio veikimo sritis – blaivybę, sportą ir jaunimo organizacijas, pažymėdamas, kad „svarbiausia visuomeninės kultūrinės akcijos

sritis buvo dr. Eretui jaunuomenės organizavimas, ypač pavasarininkų, žymiai mažiau ateitininkų“¹⁴.

Pažinojusieji J. Eretą apibūdina kaip malonų, atvirą, nuoširdų, draugišką, paslaugų, tėvišką, demokratišką, gyvą, geros nuotaikos, puikų kalbėtoją, gerą organizatorių, mėgsantį pajuokauti, sportišką, išvaizdų, kupiną jaunatviško kovos entuziazmo ir pan.

Nuo jaunų dienų J. Eretas buvo susijęs su katalikiškomis jaunimo organizacijomis („Angelo sargo“ draugija, studentiškomis korporacijomis)¹⁵. Dar Šveicarijoje suprato norįs dirbti liaudiškumo, socialinio teisingumo ir krikščionybės plotmėje¹⁶.

Dėl savo charakterio savybių, gero išsilavinimo, organizacinio darbo patirties, jauno amžiaus (į Lietuvą atvyko 23 m.), lietuvių kalbos mokėjimo (nors ir su akcentu), nepaprastos energijos J. Eretas kone idealiai tiko dirbti su jaunimu.

Žvelgiant retrospektyviai, galima išskirti glaudžiai tarpusavyje susipynusias veiklos sritis, kuriose jis padarė didžiausią įtaką Lietuvos jaunimui. Pirmoji – netiesioginė įtaka per spaudą, universitetą, kur paskaitų, neformalaus bendravimo metu J. Eretas veikė Lietuvos jaunuomenę. Antroji – tiesioginis darbas su jaunimo organizacijomis. Galima paminėti ir trečiąją, nors ir epizodišką, vėliau daug sunkumų ir pačiam Eretui, ir jo bičiuliams kėlusį jo, kaip politiko, darbo barą. 1922 m. priėmus Lietuvos pilietybę, su krikščionių demokratų partija jis buvo išrinktas į Seimą, kur daugiausia rūpinosi jaunimo, kultūros ir blaivybės reikalais¹⁷.

J. Brazaitis atkreipė dėmesį į tai, kad J. Eretas vertino spaudą kaip priemonę ne tik kelti visuomenės kultūros lygį, bet ir organizuoti tą pačią visuomenę¹⁸. Dirbdamas su jaunimu, jis steigė ar padėjo steigti naujus leidinius, bendradarbiavo su jau ėjusiais laikraščiais ir žurnalais. Amžininkai yra pastebėję, kad dažnai jų pažintis su J. Eretu prasidėdavo nuo „straipsnių“¹⁹.

J. Eretui rūpėjo pasiūlyti jauniems žmonėms įdomias, patrauklias veiklos formas, kurios juos atitrauktų nuo blogų įpročių ir ugdytų. Viena iš tokių formų, J. Ereto supratimu, buvo sportas arba greičiau fizinis lavinimas. Šiuo atveju J. Eretas veikė dviem kryptimis – padėjo kurti įvairias sporto organizacijas ir propagavo aktyvų gyvenimo būdą. 1921 m. J. Eretas tapo Lietuvos fizinio lavinimo sąjungos centro valdybos nariu, prisidėjo organizuojant sporto šventę, steigiant laikraštį *Sportas*. 1922 m. jis kartu su Karoliu Dineika įsteigė Lietuvos gimnastikos ir sporto federaciją bei šios organizacijos leidinį *Jėga ir grožis*²⁰. Pirmajame šio laikraščio numeryje rašoma: „*Jėgos ir grožio* tikslas – sustiprinti fiziniai visą Lietuvos jaunimą, visą tautą, bet jokių būdu negaminti ir nepalaikyti tam tikro, kad ir mėgėjų sportininkų rekordininkų luomo, nes kūno kultūra yra ne sau tikslas, bet tik viena priemonių, žmogaus asmeniui tobulėti bei stiprėti.“²¹ 1923 m., atsiradus daugiau sporto organizacijų, J. Eretas kartu su kitais organizavo Lietuvos sporto lygą, kelerius metus buvo jos centro komiteto nariu. Kaip pastebėjo S. Šalkauskis, „ilgą laiką dr. Eretas buvo aktyvi figūra sporto gyvenime, dalyvaudamas asmeniškai, be kita ko, sporto šventėse, olimpiadose, lenktynėse ir t. t. Sporto aikštėje dažnai galima buvo matyti prakaitu rasojančią jo kaktą ir girdėti skardų jo komandos balsą.“²²

Sportas, aktyvi fizinė veikla jam leido suarėti su Lietuvos jaunuomene, rasti bendrą kalbą. Štai ką atsiminimuose rašo Alina Skrupskelienė (Petrauskaitė): „Mes, gimnazistai, žinojom, kad dr. Eretas atvykęs iš kito krašto; kad dirba informacijos darbą Eltoje, dėsto aukštuosiuos kursus, veikia įvairiose organizacijose. Tos visos jo darbo sritys mum buvo tolimos, neįtilpo į mūsų klasės sienas. Buvo jau įdomiau išgirdus, kad profesorius ne tik organizavo sporto sąjungą, ragino studentus sportuoti, bet ir pats su jais leisdavosi rogutėmis nuo Vytauto kalno.“²³

Greta spaudos, sporto ir jaunimo organizacijų dar viena veiklos sfera, kurioje ryški J. Ereto įtaka jaunimui, – universitetas. Pasakaitos, mažieji seminarai, neformalus bendravimas įsiviešėjo atmintin daugeliui J. Ereto studentų. Buvę J. Ereto studentai atsiminė jį kaip „kitokį“ nei kiti dėstytojai. Juos stebino neformalus bendravimas, tai, kad filosofijos dėstytojas, o vėliau vokiečių literatūros ir kitų disciplinų profesorius juos draugiškai pakalbėdavo, pasiteiraudavo ne tik apie studijas, bet ir kitus asmeninius dalykus, kad egzaminą laikyti buvo galima ne tik auditorijoje, bet susitarus ir profesoriaus namuose, už durų bruzdant mažiesiems eretukams, kad profesorius studentui padėdavo nusivilkti ar užsivilkti palatą ir pan.²⁴. Be abejo, J. Ereto demokratiškumas, socialinės distancijos nesilaikymas imponavo jaunajai kartai. Jis nuoširdžiai rūpinosi savo studentais: ragino juos mokytis kalbų, per mažuosius seminarus stengėsi užpildyti jų išsilavinimo spragas, materialiai sunkiai besiverčiantiems padėdavo ieškoti darbo²⁵.

Nenuostabu, kad J. Eretas buvo populiarus tarp studentų, o jo mintys ir skleidžiamos vertybės rasdavo atgarsį jaunų žmonių mintyse ir širdyse.

Asmeninė J. Ereto patirtis ir studijų metais įgytos žinios liudijo, kad stipri valstybė yra ta, kurios visuomenė organizuota. Tuo tarpu Lietuvoje J. Eretas matė kitokią padėtį. Jį stebino lietuvių abejingumas organizacijoms, socialiniam organizuotumui: „Lietuviai ne per daugiausia linksta prie socialinio gyvenimo, prie organizacijų... Socialiniam gyvenimui priešinasi pirmiausia lietuvių prigimtis. Jis, Europos Rytų žmogus, kaip visi Europos rytiečiai, individualistas ir nemažas anarchistas, t. y. ne žmogus be jokios tvarkos, bet žmogus savos tvarkos.“ J. Eretas tikėjo, kad tik „organizuotas žmogus turi reikšmės visuomenėje ir kad pasaulis skaitysis tik su organizuota tauta“²⁶. Jei vyresnioji Lietuvos karta demonstravo abejingumą

socialinio gyvenimo spartinimui, tai jaunoji – suvokė organizacijų svarbą ir jungėsi į jų veiklą. Nenuostabu, kad J. Eretas tikėjo, kad norint sukurti tvirtą valstybę, reikia pradėti nuo jaunimo²⁷.

Kalbant apie J. Ereto darbą su Lietuvos jaunimo organizacijomis, paminėtinos šios: „Angelo sargo“ draugija, pavasarininkai, o per juos ir JAV „Lietuvos vyčiai“ bei ateitininkai.

Pastebėtina, kad J. Eretas iš esmės nesimėmė naujų organizacijų steigimo, o dirbo su jau anksčiau veiklą pradėjusiomis organizacijomis – rūpinosi jų populiarinimu, veiklos išplėtimu. Dar 1921 m., paragintas Juozo Tumo, jis įsijungė į Lietuvių katalikų blaivybės draugijos veiklą. J. Ereto iniciatyva buvo įsteigta blaivybės idėjas tarp vaikų propaguoti turėjusi „Angelo sargo“ draugija su savo leidiniu *Angelas sargas*, vėliau pervadintu *Žvaigždute*²⁸.

Bene plačiausią veiklą J. Eretas vystė su kaimo jaunimą būrusia, katalikiškas vertybes propagavusia „Pavasario“ sąjunga, kurioje jis aktyviai veikė nuo 1922 m., kai buvo išrinktas pavasarininkų organizacijos pirmininku. Šias pareigas jis ėjo iki 1928 m., kai dėl politinių įtampų su autoritariniu A. Smetonos režimu pirmininko pareigas užleido J. Leimoniui, iki pat sovietinės okupacijos pradžios likdamas organizacijos garbės pirmininku. Net ir pasitraukęs iš organizacijos pirmininko pareigų, J. Eretas ir toliau aktyviai dirbo su pavasarininkų organizacija ir už tai tautininkų buvo „apdovanotas“ keletu mėnesių kalėjimo.

Anot Juozo Leimono, „Atsistojęs jų [pavasarininkų – I. S.] priešakyje tučtuojau pradėjo energingai dirbti, daug naujo įnešdamas į pavasarininkų veikimą. Pirmiausia jis susirūpino jų veiklą sumoderninti ir išvystyti stiprią ekspansiją. Tam tikslui įvedė naujų dalykų, kurių nei pavasarininkai, nei jokia kita jaunimo organizacija Lietuvoje dar nepraktikavo“²⁹. Tos naujovės: pavasarininkų kongresai, kongresėliai, iškilmingos eisenos

su vėliavomis, orkestrais, gyvais paveikslais, iškilmingi posėdžiai gamtoje, dainų šventės, sporto varžybos, vaidinimai, įvairūs pasilinksminimai³⁰; taip pat pavasarininkų organizacinės struktūros reorganizavimas taip, kad organizacija įtrauktų kuo daugiau įvairių interesų jaunų žmonių, užtikrintų jiems įdomią, ugdančią ir angažuojančią veiklą. Tuo tikslu „Pavasario“ sąjungoje atsirado nauji struktūriniai vienetai: rajonai, regionai, sekcijos, buvo atskirtas vyrų ir moterų veikimas, bandyta steigti „Pavasario“, arba Vyskupo Valančiaus, universitetą suaugusiųjų švietimui. J. Eretui ypač rūpėjo sėkmingas pavasarininkų vadų rengimas, tuo tikslu buvo rengiami specialūs kursai, praktikos, leidiniai. Paminėtinas *Pavasarininkų vadas* (1923–1925), vėliau pervadintas *Jaunimo vadu* (1926–1940). Daug tekstų šiuose leidiniuose parašyti J. Ereto plunksna arba tu, kuriuos jis įkvėpė kurti. Viena iš svarbiausių temų – jaunimui patrauklios veiklos formos ir turinys: „Darbas tose teoretinio pobūdžio sekcijose narius verčia ilgai sėdėti ir tylėti. Jaunimui tai nelengva. Jis mėgsta kaip tik judėti ir pasakyti, ką mano. Aišku, tokie ilgi susirinkimuose, paskaitose sėdėjimai ilgai turi įgristi, ir jaunimas iš pradžių jų nemėgsta, o vėliau ima neapkęsti ir svarstomųjų susirinkimuose dalykų. Kas verčia jaunimą ilgai sėdėti, tas niekada nebuvo jaunas arba yra labai trumpos atminties ir savo jaunystės nebeatsimena. Tokį iš vadų tarpo tikrai verta pašalinti. (...) Antras žymus trūkumas, kad verčiame jaunimą tylėti. Referentas paskaitą išpyškina, o jaunimas sėdi lyg kvapo neatgaudamas. Po paskaitos dažnai neduodama kalbėti, pasitarti, pasiginčyti. (...) Kas šiandien užčiaupia kitiems burną, tas priešinasi ne vien jaunimo prigimčiai, bet ir tautos gerovei. Tad keiskime nevykusius savo susirinkimų būdus! Keiskime kol dar ne vėlu, keiskime!“³¹

J. Eretui dirbant su pavasarininkais, užsimezgė ir šios organizacijos ryšiai su JAV

veikusia katalikiškos orientacijos „Lietuvos vyčių“ organizacija. 1926 m. Eucharistininkų kongreso Čikagoje proga J. Eretas lankėsi Čikagoje (JAV), kur ne tik dalyvavo minėtame kongrese, aplankė didžiąsias lietuvių kolonijas, bet ir inicijavo savo tikslais bei veiklos forma panašių organizacijų – pavasarininkų ir „Lietuvos vyčių“ – bendradarbiavimą³². Per viešnagę JAV J. Eretas, sakydamas kalbą (vėliau spaudoje pasirodė jos tekstas), ragino „Lietuvos vyčius“ ir dalį JAV lietuvių aktyviau bendrauti su Lietuva, branginti savo kalbą ir stengtis ją išlaikyti.

Kryptingas ir nuoseklus J. Ereto darbas su pavasarininkais, net ir trukdomas tautininkų režimo, davė vaisių – XX a. 4 deš. organizacija jungė dešimtis tūkst. narių, plačiai visuomenei manifestuodama savo gyvybingumą ir masiškumą kongresų metu.

Krikščioniškos vertybės, išsilavinimas, bičiulystė su Lietuvos katalikiškos visuomenės elitu (K. Pakštu, S. Šalkauskiu, P. Dovydaičiu), akademinis darbas suvedė J. Eretą ir su kita Lietuvos jaunimo organizacija, būrusia besimokantį (ar studijas jau baigusį) katalikiškų pažiūrų jaunimą, – ateitininkais.

Anot ateitininko Vaidoto Vaičiaičio, J. Eretas formaliai niekad nepriklausė ateitininkų organizacijai. Būti formaliu šios organizacijos nariu jis nesiveržė, kadangi buvo ne tikras, o natūralizuotas lietuvis³³. Vis dėlto J. Ereto ryšiai su šia organizacija neabejotini: galima pastebėti jį buvus Vakarų kultūros propaguotoju; organizacinės praktikos iniciatoriumi (ateitininkus telkėsi pagalbon darbe su pavasarininkais) bei ateitininkų abstinentų ir „Šatrijos“ korporacijų talkininku.

Filosofas Kęstutis Skrupskelis rašė: „Europos kultūrą skleidžiantis džentelmenas – tai bene taupiausias Ereto reikšmės apibūdinimas ateitininkams“³⁴. Per savo paskaitas, asmeninį bendravimą, spausdintą žodį J. Eretas veikė ateitininkus. Akademiniuose ir publicistinio pobūdžio paties rašytuose tekstuose įtaigiai pristatytos didžiosios

Vakarų kultūros asmenybės, jų propaguotos idėjos ir vertybės. K. Skrupskelio nuomone, ateitininkams abejojant pasaulėžiūrine prasme tarp Rytų ir Vakarų, J. Eretas juos kreipė Vakarų link³⁵.

J. Eretas nemažai prisidėjo prie ateitininkų organizacinių igūdžių lavinimo, visuomeniškumo principo įgyvendinimo. Ne kartą darbe su pavasarininkais į talką jis kvietėsi ateitininkus. Pavyzdžiui, 1924 m. Šiauliuose vykusio pavasarininkų kongreso organizacinis komitetas buvo sudarytas iš Šiaulių gimnazijos ateitininkų³⁶. Onos Labanauskaitės nuomone, „Ateitininkų organizacijai tai buvo pirmoji didžioji paskata ir praktiška pamoka, kaip reikia pradėti eiti „į laudį“. Tokią idėją ateitininkai buvo parsivežę, grįždami iš Rusijos į nepriklausomą Lietuvą, bet tik po pavasarininkų Šiaulių sąskrydžio jau buvo galima apie konkretesnius ir modernesnius planus bei metodus pradėti galvoti“³⁷. J. Eretas iš į tėviškę atostogoms grįždusių ateitininkų sužinodavo, kuo tose vietovėse gyvena pavasarininkai, per ateitininkus pavasarininkų kuopoms ar kt. struktūriniais vienetams buvo perduodama informacija, supažindinama su naujovėmis ir pan.³⁸. Ateitininkai tokiu būdu atlikdavo savotišką ryšininko funkciją tarp pavasarininkų grupelių ir organizacijos centro.

Nors formaliai ir nebūdamas ateitininkas, J. Eretas dalyvavo studentų ateitininkų korporacijų veikloje – talkino abstinentų korporacijai³⁹, kartu su prof. Vincu Mykolaičiu-Putinu įsteigė studentų ateitininkų meno korporaciją „Šatrija“, buvo dažnas jos susirinkimų dalyvis, o nuo 1932 m. – globėjas⁴⁰. J. Ereto namuose tiek Kaune, tiek Bazelyje garbingoje vietoje kabojo „Šatrijos“ kepuraitė⁴¹.

J. Ereto darbas su Lietuvos jaunimo organizacijomis joms buvo visapusiškai naudingas, nors Eretui ši veikla sukėlė nemažai rūpesčių ir nepatogumų. 1932 m. po pavasarininkų kongreso už autoritarinės valdžios

kritiką J. Eretas atsidūrė kalėjime, kuriam laikui buvo pašalintas iš universiteto, o vėliau sugrąžintas į žemesnes pareigas už mažesnę atlyginimą.

Vis dėlto J. Eretas nesigailėjo. 1971 m. *Drauge* skaitome jo prisipažinimą: „Aš ir vėl eičiau į jaunimą, nes nuo jo turi pradėti, kas nori tvirtą valstybę pastatyti. Man negaila nė vieno prakaito lašo, kurį liejau dėl pavasarininkų ir ateitininkų per nuolatines savo keliones skersai ir išilgai kraštą. Mano širdis ir dabar plaka tam jaunimui, nes niekur kitur tokių ideališkų jaunuolių neberadau. Tai buvo aukso dienos, kada Reinio, Šalkauskio, Dogelio, Leimono, Labanauskaitės ir panašios dvasios prietelių padedamas galėjau pasidaruoti Lietuvos jaunimui.“⁴²

Išvados

J. Ereto veikla Lietuvos valstybės ir visuomenės labui gali būti traktuojama kaip vienas iš daugelio teigiamų su migracija susijusių pavyzdžių Lietuvos istorijoje ir šiandien.

Ne vieną šimtmetį trunkančios Šveicarijos gyventojų migracijos patirtys bei pažintis su idealistiškai nusiteikusiais Lietuvos inteligentais buvo svarbiausi faktoriai, lėmę J. Ereto apsisprendimą 1919 m. atvykti į Lietuvą ir aktyviai talkinti besikuriančiai Lietuvos valstybei ir visuomenei.

Pagarba šaliai, į kurią atvyko, lietuvių katalikiškosios inteligentijos (ypač S. Šalkauskio) idėjų ir vizijų internalizavimas paskatino J. Eretą dirbti su Lietuvos jaunimu.

Daugeliui imponuojančios J. Ereto charakterio savybės, jaunimui patrauklios veiklos formos, ypač nuoširdus rūpestis Lietuvos jaunąja karta neliko nepastebėta. Jaunimo organizacijos, su kuriomis jis dirbo („Angelo sargo“ draugija, pavasarininkai, ateitininkai), kokybiškai ir kiekybiškai išplėtė savo veiklą. J. Ereto darbas su jaunimu prisidėjo prie Lietuvos visuomenės

stiprinimo ir vakarietiškų (ypač krikščioniškojo humanizmo) idėjų sklaidos.

Nuorodos

- ¹ Iki šiol bene išsamiausias veikalas apie J. Eretą yra jo bičiulių – Juozo Brazaičio, Stasio Šalkauskio, Alinos Skrupskelienės, Alfonso Šešplaukio, Onos Labanauskaitės, Antano Liuimos – 1972 m. išleistas straipsnių ir atsiminimų rinkinys *Didysis jo nuotykis*. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuva, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu (po 1990 m.) J. Ereto tematiką daugiausia nagrinėjo istorikė Aldona Vasiliauskienė. Vasiliauskienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret) Lietuvoje 1919–1941, *Logos*, 2000, nr. 22–2, p. 137–155, 148–165; Vasiliauskienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret): veikla Lietuvai, sugrįžus į gimtinę, *Mokslo ir technikos raida*, 2012, t. 4, nr. 1, p. 62–79; Vasiliauskienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret): darbai Lietuvoje, *Mokslo ir technikos raida*, 2012, vol. 3, no. 1, p. 86–99 ir kt. J. Ereto ir ateitininkijos santykis nagrinėjamas Vaidoto Vaičiūčio ir K. Skrupskelio tekstuose. Plačiau žr.: Vaičiūtis V., Juozas Eretas ir ateitininkų sąjūdis. Prieiga internete: <http://archyvas.bernardinai.lt/index.php?url=articles/57314>; Skrupskelis K., Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.), *Naujasis židinys-Aidai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010 ir kt.
- ² Bucevičiūtė L., Meninė intelektualinė kūryba egzilyje, *Oikos*, 2006, nr. 2, p. 94–114; Bučinskytė I., *Idealų vedami: ateitininkai išeivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 52; Klimavičiūtė A., Požiūris į emigraciją ir išeiviją. J. Ereto, A. J. Greimo ir A. Štromo mąstymai. Prieiga internete: <http://www.iseivijosinstitutas.lt/var/uploads/file/Aiste%20Klimaviciute.pdf> ir kt.
- ³ Schelbert L., Swiss Diaspora, *Encyclopedia of Diasporas: Immigrant and Refugee Cultures Around the World*, vol. 1, Overviews and Topics; vol. 2, Diaspora Communities (v. 1), 2005 ed. by Melvin Ember, Carol R. Ember, Ian Skoggard, p. 296.

- ⁴ Eretas J., *Stasys Šalkauskis. 1886–1941*, Brooklyn, New York, 1960, p. 66.
- ⁵ Šalkauskis S., *Didysis gyvenimo nuotykis, Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 31–32.
- ⁶ Ten pat, p. 32–33.
- ⁷ Eretas J., *Mažosios tautos ir valstybės: jų reikšmė Europai*, West Bridgford: Šaltinis, [1965].
- ⁸ [Brazaitis J.], Užsklandos žvilgsnis: tarp dviejų tėvynių, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 245, 247.
- ⁹ Ten pat, p. 248.
- ¹⁰ Ten pat, p. 216.
- ¹¹ Eretas J., *Stasys Šalkauskis. 1886–1941*, Brooklyn, N. Y., 1960, p. 64–65.
- ¹² Vasiliausienė A., Juozas Eretas (Joseph Ehret) Lietuvoje 1919–1941, *Logos*, 2002, nr. 23. Prieiga internete: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/get/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367183506826/DS.002.0.01.ARTIC>.
- ¹³ Studento St. Šalkauskio laiškas J. Tumui, *Mūsų senovė*, 1922, nr. 4–5, p. 532.
- ¹⁴ Šalkauskis S., *Didysis gyvenimo nuotykis, Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 46.
- ¹⁵ Ten pat, p. 27, 29.
- ¹⁶ Ten pat, p. 45.
- ¹⁷ Ten pat, 40–45.
- ¹⁸ Brazaitis J., Nėkapituluojanti plunksna, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 122.
- ¹⁹ Skrupskelienė A., Auditorijoje ir už jos, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 88.
- ²⁰ Šalkauskis S., *Didysis gyvenimo nuotykis, Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 46.
- ²¹ Mūsų keliai, *Jėga ir grožis*, 1923, nr. 1, p. 2.
- ²² Šalkauskis S., *Didysis gyvenimo nuotykis, Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 46.
- ²³ Skrupskelienė A., Auditorijoje ir už jos, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 86.
- ²⁴ Ten pat, p. 85–106.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ [Brazaitis J.], Tarp dviejų tėvynių, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 226.
- ²⁷ Ten pat, p. 232.
- ²⁸ Šalkauskis S., *Didysis gyvenimo nuotykis, Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 45.
- ²⁹ Leimonas, Prof. J. Eretas ir jaunimas, *Ateitis*, 1962, nr. 1, p. 3–4.
- ³⁰ Ten pat, p. 4.
- ³¹ Eretas J., Jaunimo sekretoriaus pareigos, *Jaunimo vadas*, 1927, nr. 4–6, p. 2.
- ³² [Brazaitis J.], *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 219–220.
- ³³ Vaičaitis V.
- ³⁴ Skrupskelis K., *Ateities draugai: ateitininkų istorija (iki 1940 m.)*, *Naujasis židinys-Aidai*, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010, p. 403.
- ³⁵ Ten pat, p. 403.
- ³⁶ Labanauskaitė O., *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 147.
- ³⁷ Ten pat, p. 148–149, 161.
- ³⁸ Ten pat, p. 161–162.
- ³⁹ Šalkauskis S., *Didysis gyvenimo nuotykis, Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 45.
- ⁴⁰ Vaičaitis V.
- ⁴¹ [Brazaitis J.], Tarp dviejų tėvynių, *Didysis jo nuotykis. Prof. J. Eretas tarnyboje Lietuvai*, Paterson (N. J.): Prof. J. Ereto bičiuliai, 1972, p. 194, 197.
- ⁴² Cituota iš ten pat, p. 232–233.

JUOZAS ERETAS, A REPRESENTATIVE OF THE SWISS DIASPORA: “I CAME TO HELP YOUR HOMELAND DURING ITS TIME OF HARDSHIP”

Summary

This paper discusses one of the most important activities of Juozas Eretas (Joseph Ehret): his work with the youths of Lithuania. What prompted this prominent Swiss and Lithuanian scholar and public activist to move to Lithuania in the first place? Using the recollections of his contemporaries, Eretas's own texts, and the insights of other researchers, this paper attempts not only to answer this question but also to cast light on the most important aspects of his activities involving the young people of Lithuania. Eretas's decision to transfer to Lithuania

is explained not only as the fulfilment of a promise given to a dying friend (Juozui Ašmys) but also in terms of Swiss migration experiences; while his work with Lithuanian youths reflects not only his involvement with Lithuanian organizations but a broader intellectual and organizational context as well.

Keywords: Juozas Eretas, Switzerland, Lithuania, Diaspora, Stasys Šalkauskis, youth, organizations, members of *Ateitis* federation, members of *Pavasaris*, mission, sport, press, university.

Rūta VARKALAITĖ-PLIOPIENĖ

Bostono lietuvių kultūrinis gyvenimas 1950–1970 m.

Santrauka. Bostonas – miestas JAV Masačusetso valstijoje, esantis šiaurės rytuose. Daugiau nei šimtą metų jis buvo lietuvių emigrantų traukos centras. Šiame straipsnyje aptariamos ryškiausios 1950–1970 m. laikotarpio Bostono lietuvių kultūrinio gyvenimo sritys. Simbolinės apibrėžtos chronologinės ribos. 1944 m., baigiantis Antrajam pasauliniam karui, įvairiais duomenimis, iš Lietuvos į Vakarus pasitraukė 60–70 tūkst. žmonių. Dauguma iš jų buvo inteligentijos atstovai. Po karo didžioji dalis pasitraukusiųjų apsistojo Vokietijos DP stovyklose. Išblėsus viltims, jog pasaulio politikoje įvyks reikšmingų permainų ir greit bus galima grįžti į tėvynę, pabėgėliai iš Lietuvos pradėjo kurtis svečiose šalyse. Viena iš tokių buvo JAV. Dauguma lietuvių stengėsi vykti į miestus, kuriuose jau gyvavo stiprios tautiečių bendruomenės, pavyzdžiui, Bostone. Apie 1950 m., atvykus naujesiems imigrantams, Bostono lietuvių bendruomenės gyvenimas ženkliai suaktyvėjo. Šiame mieste susitelkė lietuvių poetų ratas. Jame kūrė Faustas Kirša, Zigmas Gavelis, Antanas Gustaitis, Stasys Santvaras ir iki 1955 m. Bernardas Brazdžionis. Daugelis savo kūrybinį kelią pradėjo Lietuvoje. Nepaisant riboto šaltinių prieinamumo, sudėtingų sąlygų, Bostone išleista *Lietuvių enciklopedija*. Tai buvo didžiausias XX a. išleistas enciklopedinis leidinys lietuvių kalba. Pradėti organizuoti kultūriniai subatvakariai, kuriuose skaitytos paskaitos mokslo ir visuomeninėmis temomis, vyko muzikos vakarai, dailės parodų pristatymai. Taip pat, prisijungus naujiems šokėjams, atsinaujino 1937 m. Bostone įsteigto tautinių šokių ansamblio „Sambūris“ veikla. Įkurtas Bostono lietuvių dramos teatras.

Raktiniai žodžiai: Bostonas, JAV lietuviai, lietuvių poetai, *Lietuvių enciklopedija*, šokių ansamblis „Sambūris“.

Bendrame XX a. vidurio JAV lietuvių kultūrinio gyvenimo kontekste Bostonui¹ neabejotinai tenka išskirtinis vaidmuo. Šiandien lietuvių išeivių literatūros tyrinėjimuose dažnai minimi Bostone kūrę autoriai: Faustas Kirša, Bernardas Brazdžionis, Antanas Gustaitis, Stasys Santvaras. Kaip patikimas informacijos šaltinis bibliotekose vis dar

naudojama prieš penkiasdešimt metų šiame mieste išleista *Lietuvių enciklopedija*. Kuomet ieškoma išsaugotų autentiškų liaudies šokių motyvų, atsigręžiama į Bostone tebeveikiančią šokių ansamblį „Sambūris“. Atkūrus nepriklausomybę ir atsiradus galimybei laisvai dalintis informacija Lietuvos kultūros ir švietimo įstaigas pasiekė Bostone išleistų leidinių

komplektai, užmegzti ryšiai su šiame mieste gyvenančiais ir kuriančiais lietuviais. Tačiau netrukus išeivių rašytojų kūriniai, bostoniške enciklopedija ir kt. Lietuvoje tapo tarsi savaime suprantamu dalyku, pamirštant sudėtingas jų atsiradimo aplinkybes.

Lietuviai Bostone kūrėsi nuo XIX a. pab. iki XX a. antros pusės. Į miestą daugiausia vyko ekonominiai emigrantai, kadangi jame buvo gerai išvystyta pramonė. Atvykę lietuviai telkėsi, steigė savo parapijas, leido spaudą. Tokiu būdu pietiniame Bostone atsirado lietuvių sala, kurioje susipynė amerikietiškojo gyvenimo ir Lietuvos kaimo tradicijos.

Visiškai kitokios aplinkybės lėmė tai, jog apie 1949 m. Bostoną pasiekė nauja lietuvių imigrantų banga. 1944 m., baigiantis Antrajam pasauliniam karui, įvairiais duomenimis, iš Lietuvos pasitraukė 60–70 tūkst. žmonių. Artinantis frontui ir antrosios sovietinės okupacijos grėsmei, į Vakarus trauktasi skubiai. Svarbu tai, kad didžiąją dalį iš Lietuvos išvykusių žmonių sudarė inteligentijos atstovai. Tuo ši emigrantų banga skyrėsi nuo prieš tai buvusios. Didžioji dalis lietuvių po karo apsiėjo Vokietijos DP² stovyklose. Išblėsus viltims, jog pasaulio politikoje įvyks reikšmingų permainų ir greitai metu bus galima grįžti į tėvynę, pabėgėliai iš Lietuvos pradėjo kurtis svečiose šalyse. Po Antrojo pasaulinio karo išgyvenusi ekonomikos augimą JAV įsileido tam tikrą skaičių pabėgėlių iš Rytų Europos. Tokiu būdu nemaža dalis pasitraukusių lietuvių atsidūrė šioje šalyje. Dauguma vyko į miestus, kuriuose jau gyvavo stiprios lietuvių bendruomenės. Bostonas buvo vienas iš jų.

Apie 1950 m. atvykus naujiesiems imigrantams, Bostono lietuvių bendruomenės gyvenimas ženkliai suaktyvėjo. Mieste susitelkus iš Lietuvos pasitraukusiems rašytojams, užgimė aktyvus literatūrinis gyvenimas. Leidėjo Juozo Kapočiaus iniciatyva pradėta leisti *Lietuvių enciklopedija*. Taip pat imta organizuoti lietuvių bendruomenės pamėgtus kultūrinius subatvakarius. Ilgametės

tradicijas turėjęs šokių ansamblis „Sambūris“ išgyveno atgimimą. Entuziastų pastangomis įkurtas Bostono lietuvių dramos teatras.

Pagrindiniu šaltiniu tyrinėjant Bostono lietuvių kultūrinį gyvenimą tapo JAV lietuvių periodinė spauda. Tyrime daugiausia remiamasi savaitraštyje *Dirva*³ ir žurnale *Aidai*⁴ publikuotais straipsniais. Taip pat svarbūs archyviniai šaltiniai: Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) saugoma diplomato Juozo Kajecko ir „Sambūrio“ ansamblio įkūrėjos Onos Ivaškienės korespondencija (f. 656); Kauno apskrities viešosios bibliotekos Senųjų ir retų spaudinių skyriuje (toliau – KAVB RS) saugomi Stasio Santvaro rankraščių fondo (f. 5) dokumentai bei spaudos iškarpų rinkiniai. Remiantis Algirdo Budreckio knyga *Bostono lietuvių tautinių šokių sambūris*⁵ straipsnyje nuosekliai apžvelgta ansamblio raida. Broniaus Vaškelio publikacijų rinkinys *Žvilgsnis iš atokiau: lietuviškoji scena Jungtinėse Amerikos Valstijose 1889–1990*⁶ padėjo plačiau pristatyti Bostono lietuvių teatrinę veiklą.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Bostono lietuvių kultūrinę veiklą 1950–1970 m. laikotarpiu, pagrindinį dėmesį skiriant ryškiausią pėdsaką šios bendruomenės istorijoje palikusioms kultūrinės veiklos sritims. Simbolinės apibrėžtos chronologinės ribos.

Literatūrinis gyvenimas

Bostone buvo susitelkęs lietuvių poetų ratas. Iš Vokietijos DP stovyklose daugeliui puičiai pažinoto literatūros vakarus rengusio ketverto – B. Brazdžionio, A. Gustaičio, Pulgio Andriušio ir S. Santvaro – net trys apsigyveno Bostone. Vienintelis P. Andriušis pasirinko kitą kryptį – išvyko į Australiją. B. Brazdžionis šiame mieste gyveno iki 1955 m., vėliau su šeima persikėlė į Los Andželą⁷. Bostone taip pat įsikūrė poetas F. Kirša.

1950 m. įsteigtas Bostono lietuvių rašytojų klubas. Jis buvo JAV Tarptautinio instituto

narys. 1950–1951 m. klubo pirmininku buvo F. Kirša, 1952–1953 m. – B. Brazdžionis, 1953 m. išrinktas S. Santvaras. 1954 m. Bostono lietuvių rašytojų klube buvo per 80 narių. Klubas rengė seminarus, viešas paskaitas, organizavo rašytojų pagerbimo vakarus⁸. Kiekvieno mėnesio paskutinį šeštadienį į tokius renginius susiburdavo apie 50 dalyvių⁹. 1952 m. jo narių iniciatyva įkurtas Bostono lietuvių dramos teatras¹⁰. 6 dešimtmečio pabaigoje klubas pervadintas Bostono lietuvių kultūros klubu.

1951 m. vasario mėn. Bostone minėtas F. Kiršos 60-metis. Bostono lietuvių rašytojų klubas organizavo iškilmingą vakarą, per kurį poetui įteikta auksinė plunksna¹¹. Tais pačiais metais pasirodė jo eilėraščių knyga *Šventieji akmenys*. Nuo pat pirmojo eilėraščių rinkinio pasirodymo 1918 m. F. Kirša liko ištikimas poezijai. S. Santvaras rašė: „(...) F. Kirša niekad nedarė poetinės formos eksperimentų, jis visada ėjo vadinamu klasikų keliu, bet tuo pačiu lietuvių lyrikos formą kėlė iki didelių meninių aukštumų.“¹² Nors gyvendamas Bostone sunkiai dirbo fabrike ir nuolat buvo varginamas buitinių rūpesčių, F. Kirša nepalūžo. Apžvelgdamas 1951 m. išleistą poeto knygą, A. Vaičiulaitis pastebi: „(...) F. Kirša *Šventuosiuose akmenyse* pasilieka ištikimas susimąstymų, prasmės ir gelmės ieškojimui. Jis stovi prie amžinųjų klausimų, nors nepraeina tylus ir pro šią dieną.“¹³ Apgailėstaudamas dėl poetą prisilėgusių kasdinių rūpesčių, apžvalgą jis baigia tokiais žodžiais: „(...) Šie lapai liudija: F. Kirša ligi šių svečių krantų išsaugojo kūrybos kibirkštį, o drauge žinome, kad šis laikas ir šie žmonės nieko nepadarė, kad poetas galėtų atitrūkti nuo kietos kasdienybės ir giedoti savo giesmę. Tragiškas metas, kuris leidžia savo talentams nutilti. Jei F. Kirša nenutilo, tai jis išsilaiko vien savo išvidine galia, o ne kitų supratimu.“¹⁴ *Šventieji akmenys* buvo vienintelė F. Kiršos knyga, išleista persikėlus gyventi į JAV. Vėliau jis rašė spaudoje, aktyviai dalyvavo Bostono lietuvių kultūriniame gyvenime¹⁵.

1954 m. Lietuvių rašytojų draugijos premiją laimėjusią knygą *Didžioji kryžkelė* B. Brazdžionis parengė gyvendamas Bostone. Eilėraščių rinkinyje atspindi Lietuvos okupacijos, pasitraukimo, iškūrimo svečiame krašte patirtys. Taip pat juntamas apmaudas dėl „laisvojo pasaulio“ veidmainystės. J. Aisčio žodžiais tariant, „Brazdžionio ironija yra pasmerktos žmonijos likimo ironija. Ji (...) susideda iš dviejų elementų – pykčio ir meilės, priekaišto ir užuojautos. Tasai pasmerktas žūti pasaulis yra drauge ir poeto ir lietuvių pasaulis“¹⁶. Daugeliui pasitraukusiųjų buvo artima B. Brazdžionio pasaulėjauta, jis garsiai ir drąsiai skelbė apie tautą ištikusią neteisybę.

Rašytojas A. Gustaitis išeivijoje buvo žinomas dėl savo satyrinių kūrinių bei humoristinių eilėraščių: „Jo (...) eilėraščiai pasižymi kalbiniu muzikalumu, tvirta kūrinių architektūra, žmogaus laužyto gyvenimo pažinimu. Visuomenės nuodėmės ir žmogiškąsias silpnybes jis dažniausiai pasiima sau ir jas išsako savo Ego vardu pasauliui šypsodamasis pro liūdėsį.“¹⁷ Pirmoji A. Gustaičio poezijos knyga *Anapus teisybės* išleista 1954 m. Ji poetui pelnė didelį pripažinimą. Iš Vokietijos persikėlus į JAV, A. Gustaitis kartu su bendraminčiais noriai tęsė literatūros vakarų tradiciją. Jo pasirodymai scenoje – mimika, gestai, intonacijos prikaustydavo žiūrovų dėmesį. Pats A. Gustaitis nuolat pabrėždavo esąs sakytojas, o ne rašytojas¹⁸. 1966 m. išleistas A. Gustaičio satyrinės poezijos rinkinys *Ir atskrido juodas varnas*, kuriame pašiepiama išeivio kasdienybė. Pastarąjį vertindamas H. Nagys negailėjo gero žodžio: „Gustaičio humoras čia dar poetiškesnis, išvengęs (...) grubaus tiesioginio pamokslavimo, proginio vienkartiškumo, bereikšmių kalambūrų. Poetas čia kalba apie mūsų bendruomenės sulėkštėjimą, idealų išpardavinėjimą, (...) pamirštą tėvynę. (...) Tačiau Gustaitis visam tam randa lengvą, lankstų ir šmaikštų žodį.“¹⁹ 1967 m. knyga *Ir atskrido juodas varnas* A. Gustaičiui pelnė Lietuvių

rašytojų draugijos premiją. Iki tol periodikoje publikuoti atsiliepimai vienbalsiai gyrė naujausią poeto eilėraščių rinkinį. B. Brazdžionis laiške A. Gustaičiui rašė: „Skaitau ir aš tas „varno“ recenzijas. Visos kaip papirkotos. Kitas ir papirkęs tokių nesulaukia. Varnas varnui, kaip sakoma, akin nekerta. Gerą paukštį pasirinkai.“²⁰ Be A. Gustaičio buvo sunkiai įsivaizduojamas ne tik literatūrinis išeivių gyvenimas, bet ir pietinio Bostono kasdienybė, kur poetas buvo dažnai sutinkamas. S. Santvaras prisiminimuose rašė: „Pietiniame Bostone, JAV seno universitetinio miesto pakrašty, vienoj ar kitoj gatvėj gali sutikti neaukštą, kresną, plačiapetį vyrą, kuris žiemą ir vasarą stambių ir tirštų plaukų kuodą laiko užvožęs plačiabryle skrybėle. (...) Kai jis keliauja vienas, niekad nesidairo į šalis, atrodo giliai savin nugrimzdęs (...).“²¹

Viena ryškiausių asmenybių Bostono lietuvių literatūriniame gyvenime buvo S. Santvaras. 1959 m. Bostone išleista S. Santvaro rinktinės lyrikos knyga *Atidari langai*, kurią daugiausia sudarė anksčiau publikuoti eilėraščiai. Tik paskutiniame skyriuje pateikta naujausia kūryba. Pastarojoje atsispindi kančia, vyrauja pesimistinis nusiteikimas²². Tam įtakos turėjo netekties skausmas – tiek tėvynės, tiek brangaus šeimos nario. Šios knygos idėja gimė B. Brazdžionui, kuris padėjo atrinkti jai tiksliausius eilėraščius. Pats S. Santvaras pripažino, kad entuziazmo rengti leidinį nebuvo²³. Poezijos rinktinėje atsiskleidžia autoriaus kūrybinis kelias ir pasiekimai, leidę įsitvirtinti tarp lietuvių poetų kaip savitam kūrėjui²⁴. 1962 m. pasirodė S. Santvaro eilėraščių knyga *Aukos taurė*, kuri buvo penkiolikos metų kūrybos vaisius. Ji išsiskyrė iš iki tol išleistų poeto knygų. J. Aistis rašė: „S. Santvaras visą laiką poezijoje buvo linkęs į misticizmą ir jo poezija pačioje esmėje buvo giliai religiška savo dvasia, nuotaika ir tonu, bet šioje knygoje poezija virsta gyva malda.“²⁵ Aptariamas laikotarpis S. Santvaro kūryboje buvo tamsus, kupinas skaudžių išgyvenimų.

Vėlesnėje kūryboje vėl juntamas švelnumas, žaismingi meilės motyvai²⁶. *Aukos taurė* pastebėta ir tuometėje Lietuvos TSR. Savaitraštyje *Gimtas kraštas*²⁷ išspausdinti aštuoni eilėraščiai ir apžvalginis straipsnis. Deja, jame neapsieita be ideologizavimo²⁸.

„Lietuvių enciklopedijos“ leidimas

Leisti *Lietuvių enciklopediją* buvo ne visuomeninės organizacijos sprendimas, o privataus asmens idėja. Atgaivinti lietuviškos enciklopedijos leidimą JAV pasiūlė spaustuvininkas ir leidėjas Juozas Kapočius, turėjęs ilgametės tokio darbo patirties Lietuvoje. Netrukus po susitikimo su V. Biržiška, 1952 m. birželį, laikraštyje *Darbininkas*²⁹ J. Kapočius paskelbė, kad *Lietuviškoji enciklopedija*³⁰ atgaivinama Amerikoje. Taip pat išreiškė tikėjimą, jog ji bus „tremyje praleisto laiko vertingiausias įnašas į Tėvynės kultūrinį lobyną“³¹. Netrukus J. Kapočius Bostone įsigijo spaustuvę ir ten įkūrė Lietuvių enciklopedijos leidyklą³². Vienaime interviu jis pasakojo, jog tai buvo didelė finansinė rizika. Tuomet jis draugams ne juokais sakydavęs, kad bankuose užstatė ne tik save, bet ir savo šeimą. Tačiau pasisėkus, rizika ir grėšė sunkumai buvo įveikti su pirmojo *Lietuvių enciklopedijos* tomo išleidimu. Penumeratoriums jį išpirkus, gauti pinigai skirti antrojo tomo leidimui. Tokiu būdu išleista beveik visa enciklopedija³³.

Nors enciklopedijos atgaivinimo idėja sulaukė plataus JAV lietuvių palaikymo, nepavyko išvengti ir nesutarimų. Pirmaisiais leidimo metais spaudoje didelį atgarsį sukėlė kelių autorių išėjimas iš rengėjų grupės. Ypač daug diskusijų kėlė vyriausiojo redaktoriaus V. Biržiškos pasitraukimas. Spaudoje pradėjo rasti spėjimų, jog pasitraukusieji esą buvo nepalankūs dėl savo politinių pažiūrų, todėl leidėjas su jais atsisakė bendradarbiauti. Komentuodamas šią situaciją Vincas Rastenis rašė: „(...) yra tam tikri susitarimai,

įsipareigojimai ir jų turi laikytis visi: lygiai leidėjas, lygiai ir redaktoriai bei visi kiti tame darbe dalyvaujantieji. Ryšium su tuo ir kyla klausimas, ar prof. V. Biržiška iš enciklopedijos „išguitas“, ar jis pats save „išgujo“, ar gal net kitus bandė „išguiti“. (...) Jau nebe nuo šiandien girdima, kad vyr. redaktorius buvo užsimojęs nepripažinti nieko kito, išskyrus save. Ypač jis ginčijęs leidėjo teises, ir jei spřestum iš tų atsiliepimų, tai manytum, kad prof. V. Biržiška jau seniai „išgujo“ iš enciklopedijos patį leidėją.³⁴ Iš įvairių pasisakymų spaudoje galima susidaryti nuomonę, jog rengiant pirmuosius tomus autoriai išties dažnai nesutarė su vyr. redaktoriumi V. Biržiška. Konfliktai dažniausiai kildavo dėl medžiagos atrinkimo, terminų pateikimo, nesutampančių požiūrių į turinį. Iš redaktoriaus pareigų V. Biržiška pasitraukė 1954 m., baigiant rengti ketvirtąjį tomą³⁵. Sutelkus jėgas enciklopedininkų darbas buvo tęsiamas toliau. J. Puzinas laiške Vladui Bubluii atviravo: „Pastaruoju metu įsitraukiau į *Lietuvių enciklopedijos* redagavimą. Darbas labai sunkus, trūksta šaltinių, turime vargo ir su bendradarbiais, kurių vieni abejingai žiūri į tą darbą, kiti užimti kasdienės duonos parūpinimu. (...) Tai pirmas ir paskutinis sutelktinis tokio didelio masto mūsų intelektualinių pajėgų tremtyje darbas. Trūkumų neišvengsime, bet tai, kas padaryta, liks vėlyvesnėms kartoms.“³⁶

Kiekvieno naujo tomo pasirodymas spaudoje sulaukdavo teigiamų atsiliepimų ir sveikinimų. 1958 m., pasirodžius tryliktajam enciklopedijos tomui, S. Santvaras rašė: „Tai didžiojo darbo, didžiųjų pastangų pusiaukelė. (...) Jei dabar tas trylika knygų atsidėję pavartysim – nesunku bus įžvelgti, kad tobulėja veikalo turinys, forma ir spausdinimo technika. Atrodo, belieka tik dar glausčiau suremti pečius, kad būtų pasiekta viršukalnė ir atšvęstos šaunaus pasiryžimo pabaigtuvės.“³⁷ Sulig enciklopedijos leidimo įpusėjimu, vis dažniau apie ją imta kalbėti tarp JAV prenumeratorių.

Itin palankiai apie *Lietuvių enciklopediją* atsiliepė Kongreso bibliotekos vadovybė Vašingtone, Hamiltono bibliotekos Kanadoje atstovai, taip pat kelios Vokietijos bibliotekos. Harvardo universiteto bibliotekos direktorius neslėpdamas nuostabos kalbėjo: „Jei jūs, lietuviai, emigracijoje išleisite pilną savo enciklopediją, jūs būsite vienintelė tokia tauta istorijoje.“³⁸ Po keliolika egzempliorių naujai išleisto tomo tuomet buvo siunčiama ir į okupuotą Lietuvą³⁹.

Per visą enciklopedijos leidimo laikotarpį labai svarbūs buvo prenumeratoriai. Nuo jų priklausė finansinė leidyklos situacija. Vargu ar būtų imtasi leisti *Lietuvių enciklopediją*, jeigu šios idėjos visapusiškai nebūtų palaikę JAV lietuviai. Prenumeratorių skaičius beveik visą laiką išliko panašus. To pakako kelioms redaktorių ir kitų tarnautojų algoms apmokėti bei labai kukliems honorarams. Tačiau, kaip teigė J. Kapočius, jeigu tokį prenumeratorių skaičių pasiūlytum bet kuriai JAV knygų leidyklai, nė viena enciklopedijos leisti nesutiktų. Ir čia pat pridūrė: „(...) būčiau tiesiog laimingas, jei prenumeratorių atsirastų tiek, kad būtų galima redaktoriams, bendradarbiams ir leidyklos tarnautojams mokėti nors apytikriai tokius atlyginimus, kokie tų sričių darbininkams yra mokami JAV.“⁴⁰ Beveik sulig kiekvieno *Lietuvių enciklopedijos* tomo išleidimu spaudoje pasirodavo straipsnelių, apžvelgiančių jo turinį ir raginančių prenumeruoti. Kartais neužsiskandančius enciklopedijos stengtasi ir sugėdinti: „(...) tautiečiai, kurie *Lietuvių enciklopedijos* iki šiol neprisirengę prenumeruoti, gal tegu ir toliau tūno savo saldžiajame snauduly. Berods, savosios vertybės jau niekad jų neįjaušins ir nedžiugins. Aš tik tiek norėčiau jiems pranešti, kad ne visi mūsų broliai įsirangę į savo asmeninį kiautą ir ne visi dar užmigo.“⁴¹ Enciklopedijos prenumeravimas ir tokiu būdu jos leidimo rėmimas buvo tarsi privalus dalykas tautiškai susipratusiam išeiviui intelligentui.

Ypač laukiamas buvo penkioliktasis enciklopedijos tomas, skirtas Lietuvai. Jo rengimas buvo atidėtas ir užtruko beveik dešimtmetį. Prenumeratorius jis pasiekė 1968 m. Rengiant šį lituanistinį tomą susidurta su daugybe sunkumų. Neturint oficialių ryšių su Lietuvoje gyvenančiais mokslininkais buvo itin sudėtinga gauti patikimos, tikslios informacijos apie savo kraštą. Nepaisant to, straipsnius autoriams pavyko paruošti korektiškai, pateikiant pakankamai tikslią informaciją⁴².

Enciklopedijos leidybai einant į pabaigą, vis daugiau kalbų pasigirdavo apie nuovargį. Per daugiau nei dešimtmetį daug kas pasikeitė – ne tik bendradarbiai, prenumeratoriai, spaudos technologijos, bet ir entuziazmas. Kaip teigė J. Kapočius, pradžioje daugelis turėjo idealistinio užsidegimo, su nekantrumu ėmėsi darbų – tik duok. Tačiau kasmet šis užsidegimas blėso. J. Kapočius pasakojo: „Vieni tikrai pavargome, nes visa dešimčia metų senstelėjome. Kiti „pavargome“ visai dėl kitų priežasčių. Kai kurie „pavargusieji“ taip kietai ėmigo, kad net jau ir kelioliktą laišką negalima jų prikelti.“⁴³ Ištikimiams *Lietuvių enciklopedijos* bendradarbiams nusivylimą taip pat kėlė akademinis jaunimas, kuris didelio susidomėjimo enciklopedija nerodė⁴⁴.

1953–1966 m. išleisti visi trisdešimt penki enciklopedijos tomai, išskyrus penkioliktąjį, kuris skaitytojus pasiekė tik 1968 m. Dar vėliau išleisti du papildyti tomai – 1969 m. ir 1985 m. Be *Visuotinei enciklopedijai* būdingos informacijos *Lietuvių enciklopedijoje* pateikta labai daug žinių apie Lietuvą ir lietuvius, daugiausia apie lietuvių išeiviją. Enciklopediją rengė per 80 redaktorių ir bendradarbių. Tarp jų buvo daug lietuviškosios enciklopedijos rengėjų. Vyr. redaktoriai buvo V. Biržiška, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, J. Puzinas, Povilas Puzinas, Jurgis Gimbutas ir Simas Sužiedėlis. Enciklopedijos leidybą įvairiais būdais rėmė daugelis lietuvių išeivijos inteligentų⁴⁵.

Kultūriniai subatvakariai

Po Antrojo pasaulinio karo Bostone įsikūrę lietuviai jame pasigedo tautiečius suburiančių renginių. Kiekviena organizacija savo narių susitikimus rengdavo atskirai. Todėl, norint sutvirtinti bendruomenę, dėka grupės iniciatorių pradėti rengti kultūriniai subatvakariai. Nors renginio pavadinimas sulaukė daug kritikos, nuspėsta jo nekeisti⁴⁶.

Pirmasis kultūrinių subatvakarių sezonas baigtas 1960 m. birželį. Jo metu visi renginiai vyko Amerikos lietuvių tarybos Bostono skyriaus būstinės salėje. Bostono lietuvių bendruomenės veikėjas Romas Veitas, prisimindamas pirmuosius kultūrinius subatvakarius, pasakojo: „Tais sunkiais laikais atlyginimas buvo mažas, darbai sunkūs, o žmonės buvo pilni entuziazmo ir noro bendrauti. Svetimame krašte labai norėjosi savų žmonių artumo, (...) pasibuvimų. Taip ir gimė subatvakarių idėja. Subatvakarių vardas yra kilęs iš to, kad šie parengimai buvo daromi šeštadienio (...) vakarais. (...) Pirmieji sumanytojai buvo Justas Vaičaitis, rašytojas Stasys Santvaras, dailininkas Viktoras Andriušis, Valdas Mickūnas, A. ir O. Vileniškiai. Taip ir prasidėjo pirmieji subatvakariai: pradėjo rinktis bostoniškiai ir apylinkių lietuviai, vaišinosi kava, užkandžiais, išlenkdami konjako taurelę. Vakarai buvo apvainikuojami įvedant literatūrinių, istorinių, politinių ir kitų temų pristatymus ir diskusijas, muzikos, dainų ir šokių pasirodymus. Visuose pokalbiuose ir vakaruose vyravo pagrindinė tema – Lietuva.“⁴⁷ Pirmojo sezono uždarymo vakare skambėjo klasikinė muzika, dainas ir arijas atliko solistė Irena Mickūnienė, solistai Stasys Liepas ir Benediktas Povilavičius. Vėliau S. Santvaras susirinkusiems pristatė tuomet naujai pradėtą leisti jaunosios kartos žurnalą *Metmenys*⁴⁸ ir kvietė jį prenumeruoti bei remti⁴⁹.

1960 m. kalėdinis subatvakaris sulaukė didelio Bostono lietuvių susidomėjimo. Vakare prisimintos lietuviškos Kalėdų tradicijos,

agronomė Elena Gimbutienė pasakojo apie kalėdines apeigas ir burtus. Taip pat skaityta poezija, giedotos giesmės. Į renginį atvyko ir kituose miestuose gyvenantys lietuviai⁵⁰. Kalendorinės šventės sutelkdavo bendruomenę. Baigiantis karui iš Lietuvos pasitraukę lietuviai vakarodami dalindavosi prisiminimais, kaip šventės švėsdavo gimtinėje su šeimomis. Ne mažiau svarbi šventė buvo ir Vasario 16-oji. Šios dienos minėjimui skirtas subatvakaris paprastai vykdavo artimiausią šeštadienį. 1961 m. vykusiame renginyje dalyvavo šiandien prieštarinčiai vertinamas karininkas ir poetas Juozas Mikuckis. 1940 m. užverbuotas KGB, 1949 m. jis išvyko į JAV, kur sekė lietuvių išeivių veiklą ir teikė informaciją sovietų ambasadai⁵¹. Nieko neįtardami subatvakario rengėjai džiaugėsi svečio apsilankymu. Spauldoje rašyta: „Poetas Juozas Mikuckis (...), cituodamas lietuvių autorių patriotinę lyriką, atsigriždamas į kovų dienas dėl Lietuvos nepriklausomybės, kuriose jis pats aktyviai dalyvavo, pasakė specialiai subatvakariui paruoštą kalbą. Tai buvo narsaus kovotojo ir poeto žodis, kupinas rūpestio dėl mūsų nevieningumo ir greitai pamirštamų idealų.“⁵²

Nuo 1961 m. organizacinio komiteto pirmininku išrinktas inžinierius Edmundas Cibas. Šias pareigas jis ėjo aštuonerius metus, per kuriuos savo laisvą laiką ir energiją skyrė subatvakarių organizavimui⁵³. Rengėjai stengėsi, kad kultūriniai subatvakariai neapsiribotų vien tradicinėmis meninėmis programomis ar lietuviams svarbių švenčių minėjimu. Ilgainiui vis daugiau dėmesio skirta tuo metu aktualioms dalykams. 1961 m. rūpestį kėlė priešatominės slėptuvės nebuvimas Bostone. Vieno iš subatvakarių metu inžinierius Eugenijus Manomaitis dalyviams kalbėjo apie atominio karo grėsmę ir pobūdį. Taip pat pristatė priešatominės slėptuvės projektą. Diskutuota apie JAV vyriausybės požiūrį į gyventojų saugumą⁵⁴. 1963 m. spalį lietuvius sutraukė ne tokia rimta, tačiau

taip pat aktuali tema – moterų mados. Bendradarbiaujant su Lietuvių moterų Baltijos klubo Bostone surengta Madų paroda. Joje demonstruotas lietuvių tautinis kostiumas, skaityta paskaita apie mados istoriją, pristatyta šiuolaikinių drabužių, skirtų darbui ir pobūviams kolekcija. Renginys kėlė įvairias diskusijas, ypač tarp moterų. Atsakydama į plačiai nuskambėjusį priešišką nusistatymą, režisierė A. Gustaitienė kalbėjo: „Visai neabejojame, kad šiandien yra daug tautiečių, kurie į šios rūšies mūsų parengimą žiūri su ironiška šypsena, jeigu jau ne su pasipiktinimu. Atsiet, argi laikas dabar tokiom poniučių išdaigom? Tėvynė pavergta, pusė žmonijos atitverta nuo laisvės spygliuotom vielom (...), o mūsų moterys štai rengia madų parodas (...) ir staiposi prieš minią, tiesiog nuodėme baidamos dar apsiašarojusį tautietį. Gal tai ir tiesa, bet argi ne visada taip buvo? (...) Ir mūsų dorovingoji tauta niekad nebuvo akla savo dainų mergelei lelijėlei (...) ir net asketiškas Brazdžionis savo Paryžiaus giesmėje puošia Aldoną briliantais. (...) Noriu tikėti, kad ir jūs šiandien šituo moterų polėkiu nepasipiktinsite, kaip nepasipiktinat, žiūrėdami į pražydusią alyvą (...)“⁵⁵ Dvejopos nuotaikos dėl Bostone vykusios Madų parodos bylojo apie tai, kad skaudžios karo ir pasitraukimo iš Lietuvos patirtys dar buvo gyvos išeivių sąmonėje. Taip pat tai atspindėjo dalies bendruomenės susikoncentravimą vien tik į lietuviybės puoselėjimą išeivijoje, atmetant kitas su tuo nesusijusias veiklas. 1964 m. balandį kultūrinio subatvakario metu vyko Jono Rutenio tapybos darbų parodos atidarymas. Apie palankiai sutiktos parodos autorių rašyta: „Kuo didesnis menininkas, tuo jis tautiškesnis (...)“⁵⁶ Dauguma lietuvių išeivių kultūrinius subatvakarius laikė Lietuvai skirtais vakarais, kurie pirmiausia turėjo būti atviri Lietuvos tema kuriantiems autoriams. Tad organizatorių bandymas kultūrinius subatvakarius paversti platesnio pobūdžio renginiu nepasiteisino.

Ilgainiui vis daugiau dėmesio imta skirti jaunimui. Per šeštąją kultūrinių subatvakarių sezoną pradėti rengti jaunimo vakarai tapo tradicija. Jaunajai išeivių kartai taip pat buvo skiriami vasario mėnesio renginiai. Programą dažniausiai paruošdavo korporacijos „Neo-Lithuania“⁵⁷ nariai. Viename pirmųjų jaunimo subatvakarių kalbėta apie pesimizmą lietuvių poezijoje. Netikėta kritika ir poezijos analizė paskatino vakaro dalyvius diskusijai, kurioje išsiskyrė skirtingų kartų atstovų požiūriai. Apie tai rašyta: „(...) Jaunieji prelegentai palietė jautrias ir gyvas problemas. [Diskusijoje] gal ne tiek buvo keliama klausimų, kiek bandoma praplėsti ir pagilinti jaunųjų tartas mintis. (...) [Jaunimas] nors vietomis atrodė esą „priešininkų“ įtikinti, vis tiek spyrėsi ir reiškė optimizmo bei giedros ilgesį.“⁵⁸ Po metų vykęs jaunimo subatvakaris buvo kiek kitoks. Jame vyko Kazio Karpiaus filmo apie Lietuvos Respublikos Prezidentą Antaną Smetoną peržiūra. Fortepijonu skambino kompozitoriaus Juliaus Gaidelio mokiniai⁵⁹. Siekiant jaunąją kartą įtraukti į Bostono lietuvių bendruomenės kultūrinį gyvenimą ir paskatinti jame aktyviai dalyvauti, jaunimą į renginius pradėta kvieisti vis dažniau. 1967 m. viename iš subatvakarių organizatoriai skaityti paskaitas pakvietė geologijos studentus Algirdą Antanavičių ir Tomą Arūną Žičkų. Paskaitos neįprasta tema sudomino auditoriją. Ją taip pat maloniai nuteikė studentų taisyklinga lietuvių kalba. Vyresniosios kartos išeiviams gimtosios kalbos išsaugojimas buvo tiek pat svarbus, kiek tobulėjimas kitose srityse⁶⁰. 1969 m. vykusiam jaunimo subatvakaryje dalyviai surengė vaidinimą, scenai pritaikydami Juliaus Kaupo kūrinį *Daktaras Kripštukas pragare*⁶¹. Pastangos jaunimą įtraukti į savanorišką kultūrinę veiklą pasiteisino – ėmė patys organizuoti renginius. Iniciatyvus jaunimas vyresniajai Bostono lietuvių kartai reiškė kultūrinio gyvenimo atsinaujinimą ir tęstinumą.

Tautinių šokių ansamblis „Sambūris“

Ilgiausiai gyvuojanti lietuvių tautinių šokių grupė JAV buvo įsteigta Bostone. 1937 m. ją įkūrė Ona Ivaškienė. Savo aktyvumo ir pripažinimo viršūnę Bostono tautinių šokių grupė pasiekė po 1950 m., kuomet pasipildė naujais nariais. Dauguma naujųjų imigrantų vaikų jau buvo šokę tautinių šokių būreliuose Vokietijos DP stovyklose, tad šeimoms įsikūrus Bostone noriai prisijungė prie O. Ivaškieinės studijos. Apie tai ji rašė: „Šokėjai, ypač tie, kurie neseniai atvykę iš Europos, dar daugiau pasiryžę pasirodyti laisvoje, nevaržomoje, geroje Amerikos šalyje. (...) Mes praleidžiame daug laiko, kad padaryti tuos šokėjus ir šokius (...) kuo tinkamiausiai prirengtus, kad visai visuomenei bei publikai mūsų perstatymai patiktų ir atneštų amerikiečiams supratimą apie Lietuvą, jos gražius žaismus, pavyzdinę mūsų kultūrą.“⁶² Muzikinę dalį šokiams scenoje kanklėmis atlikdavo pati O. Ivaškienė, akordeonu ir pianinu grodavo jos sūnūs. Šiuo laikotarpiu atsirado ir grupės pavadinimas – „Sambūris“⁶³.

Atsinaujinusi ir gerą vardą pelniusi tautinių šokių grupė buvo noriai kviečiama į įvairius festivalius. 1950 m. „Sambūris“ dalyvavo Nacionaliniame folkloro festivalyje⁶⁴. Nuo 1951 m. O. Ivaškieinės mokiniai kasmet pasirodydavo Naujosios Anglijos folkloro festivalyje⁶⁵. 1954 m. šio festivalio komiteto pirmininkas Tedas Sannella padėkos laiške rašė: „Ponia Ivaškiene, negaliu atsistebėti, kaip puikiai dirbate su jaunuoliais. Kai juos stebėjau praeitais metais sau tariau: „Jie niekad geriau nepasirodys.“ Bet šiais metais jie buvo tobulesni! Man trūksta būdvardžių išreikšti mano nuomonę apie juos. Žinau, kad šimtai žiūrovų panašiai galvoja (...). Gali didžiuotis savo jaunimu.“⁶⁶

1957 m. JAV lietuvių bendruomenė inicijavo pirmosios JAV ir Kanados lietuvių Tautinių šokių šventės rengimą. Čikagoje vykusiai

šventei „Sambūris“ paruošė 16 repertuare numatytų šokių. Tai buvo vienintelė grupė, atlikusi visus šokius. „Sambūryje“ tuomet buvo 40 šokėjų⁶⁷.

Pradėjęs skaičiuoti trečiąjį dešimtmetį „Sambūris“ tęsė aktyvią veiklą. 1961 m. kolektyvas pakviestas dalyvauti Bostono meno festivalyje⁶⁸. Sėkmingai pasirodęs tapo nuolatiniu festivalio dalyviu⁶⁹. Nors daug kur dalyvavo, O. Ivaškienės šokių grupė dažnai stokojo pinigų ne tik scenos kostiumams, bet ir pačioms išvykoms. Už pasirodymus kolektyvas dažniausiai negaudavo jokio užmokesčio. Tad prieš išvykstant į didesnę ar toliau vykstantį renginį „Sambūris“ paprastai surengdavo vakaronę Bostone, kurios metu būdavo renkamos aukos padengti numatomoms išlaidoms⁷⁰. Tokiu būdu dažniausiai pavykdavo surinkti tik dalį reikiamos sumos. Likusia dalimi turėjo pasirūpinti patys šokėjai. Kartais atsirasdavo rėmėjų. 1961 m. gegužę „Sambūrio“ kelionei į Vašingtono mieste vykusius renginius 300 dolerių skyrė Bostono Lietuvių piliečių draugija⁷¹. Diplomatas J. Kajeckas pakvietė O. Ivaškienės šokių grupę to paties vizito Vašingtone metu dalyvauti ir Valstybės departamento naujųjų rūmų atidarymo iškilmėse⁷². Kolektyvas stengėsi nepraleisti nė vieno renginio, į kuriuos buvo kviečiamas. Kiekvienas pasirodymas buvo galimybė supažindinti kuo daugiau žmonių su lietuvių kultūra. O. Ivaškienė laiške J. Kajeckui rašė: „Žinia, kad Jūsų pastangų dėka Lietuvos vėliava bus įnešta į Valstybės Departamento rūmus iškilmų metu, Bostono ir apylinkių lietuvių ypatingai giliai sujaudino. (...) Mes iš savo pusės padarysime visa, kad Jūsų neapviltume.“⁷³ Valstybės departamento naujųjų rūmų atidarymo šventėje šoko dvylikos tautų kolektyvai. „Sambūrio“ šokėjai atliko keturis šokius: *Mikita*, *Linėlį*, *Sadutę* ir *Malūną*. Kiekvienas svečias renginio organizatorių parengtame buklete galėjo paskaityti apie Bostono „Sambūrio“ istoriją, atliekamus šokius, jų reikšmę⁷⁴. J. Kajeckas,

dėkodamas už dalyvavimą, O. Ivaškienei rašė: „Jūsų „Sambūrio“ pasirodymas rinktinei Washingtono publikai, kaip galėjote spręsti iš plojimų, praėjo su dideliu pasisekimu. Publika buvo sužavėta Jūsų „Sambūrio“ atlikta programa ir gavau girdėti daug gražių atsiliepimų (...)“⁷⁵

1963 m. „Sambūris“ dalyvavo antrojoje Tautinių šokių šventėje Čikagoje. Į ją tuomet vyko 70 šokėjų iš Bostono. Atlikėjai buvo paruošę per 30 tautinių šokių. Tais metais šventėje dalyvavo 615 vyresniųjų šokėjų ir 358 jaunesnieji šokėjai⁷⁶. Pirmojoje šventėje jaunesniųjų šokėjų buvo 800. Svarstyta, kokios priežastys lėmė tokių ženklų jų sumažėjimą. Stasys Daunys rašė: „Mūsų visų tikslas – suinteresuoti pačius jaunuosius tautiniais šokiais ir įžiebtį jiems norą įsijungti į šokėjų būrelius, kurie jaunimui yra ne tik pramoga tinkamai laiką praleisti, bet ir tautinio auklėjimo židinys.“⁷⁷ O. Ivaškienei savo šokių grupėje ilgus metus pavyko išlaikyti panašų šokėjų skaičių.

Svarbu paminėti, kad 1964 m. rugpjūčio 23 d. kartu su kitais 28 kolektyvais „Sambūris“ šoko Lietuvių dienos renginiuose Pasaulinėje parodoje Niujorke. Pirmą kartą joje O. Ivaškienės kolektyvas dalyvavo dar 1939 m.⁷⁸

1968 m. buvo minimas trisdešimtasis „Sambūrio“ veiklos jubiliejus. Bostone surengtame bankete dalyvavo ir latvių bei estų išeivių kolektyvų atstovai⁷⁹. J. Kajeckas sveikindamas O. Ivaškienę rašė: „Vien Jūsų pasirodymai 1939 m. Pasaulinėje parodoje New Yorke bei 1961 m. Washingtone (...) Valstybės departamento auditorijoje, nekalbant apie kitus Jūsų „Sambūrio“ dalyvavimus kitose vietovėse įvairiomis progomis, vaizdžiai paryškina kiek daug Jūs plušote ir aukojotės lietuvių tautos garbei. (...) Džiaugiuosi, kad lietuvių visuomenė Bostone gražiai įvertina Jūsų veiklą.“⁸⁰

Ketvirtajame veiklos dešimtmetyje „Sambūrio“ kolektyvas į savo gretas jau priėmė buvusių šokėjų vaikus ar net vaikaičius. Jo vadovavimą ir vyresniųjų šokėjų rengimą perėmė O. Ivaškienės jaunesnysis sūnus⁸¹.

Šiandien „Sambūris“ yra ilgiausiai gyvuojantis lietuvių liaudies šokių kolektyvas JAV⁸².

Teatrinė veikla

Kuomet kalbama apie Bostone vykusią teatrinę veiklą, pirmiausia minimi H. Kačinskas ir A. Gustaitienė. Abu Antano Sutkaus Vaidybos mokyklos⁸³ auklėtiniai, vėliau Valstybės teatro ir kitų Lietuvoje veikusių profesionalių teatrų aktoriai, pasitraukę tęsė savo veiklą DP stovyklose Vokietijoje.

1949 m. atvykęs į Bostoną H. Kačinskas atidarė dramos studiją, į kurią įstojo 24 jaunuoliai. Joje buvo mokoma ne tik teorinių scenos dalykų, bet ir praktinių – tuo pačiu metu buvo ruošiamas spektaklis pagal A. Gustaičio vieno veiksmo komedijas *Šilkiniai pančiai* ir *Sekminių vainikas*. Jo premjera įvyko 1950 m. gegužės 7 d. Dekoracijas ir kostiumus spektakliui sukūrė dailininkas Viktoras Andriušis⁸⁴. Deja, platesnių apžvalginių straipsnių apie spektaklio premjerą spaudoje neaptikta. Po šio pastatymo dramos studijos veikla sulėtėjo. Pagrindinė to priežastis – sunkumai kuriantis ir rūpesčiai kaip išgyventi. Kai kurie nariai dėl to išvyko iš Bostono. Panašūs sunkumai vargino ir H. Kačinską. 1951 m. pastatytas S. Santvaro vieno veiksmo vaizdelis *Kovoje už laisvę* buvo paskutinis. Netrukus H. Kačinskas išvyko į Niujorką dirbti rusų emigrantų Naujajame teatre. Pradžioje daug žadėjusi jo dramos studija Bostone nutraukė savo veiklą⁸⁵.

1952 m. Bostono lietuvių rašytojų klubo narių iniciatyva įkurtas Bostono lietuvių dramos teatras. Kai kur spaudoje ir literatūroje jis dar vadinamas Bostono lietuvių dramos sambūriu. Naujai įkurtam teatrui vadovavo aktorė ir režisierė A. Gustaitienė. Be mėgėjų į pastatymus buvo kviečiami ir nepriklausomoje Lietuvoje pripažinimą pelnę dramos teatro aktoriai – Ipolitas Tvirbutas, Antanas Škėma, Juozas Palubinskas, H. Kačinskas⁸⁶. A. Gustaitienės vadovaujamo dramos teatro branduolį

sudarė buvę H. Kačinsko studijos auklėtiniai⁸⁷. Iš viso trupėje buvo apie 50 aktorių⁸⁸.

A. Gustaitienės vadovaujamas Bostono lietuvių dramos teatras pastatė K. Binkio *Atžalyną*, R. Blaumanio *Indranus*, K. Inčiūros ir A. Gustaičio *Vincą Kudirką*, A. Gustaičio *Mėnulio užtemimą*, Č. Dikenso *Kalėdų giesmę* ir kitus spektaklius. Teatro pastatymai, kur jis benuvykdavo gastrolių metu, dažniausiai turėjo pasisėkimą – išeiviai ieškojo meninio žodžio atgaivos⁸⁹. Neabejotinai prie vaidinimų sėkmės prisidėjo jau minėtų profesionalių aktorių sukurti vaidmenys. H. Kačinskui Bostono lietuvių dramos teatras buvo tapęs namais. 1953 m. jis dalyvavo R. Blaumanio *Indranų* pastatyme, 1954 m. vaidino spektaklyje, pastatytame pagal P. Vaičiūno kūrinį, *Tuščios pastangos*, o 1955 m. – spektaklyje *Raudonasis vynas* pagal Valdemarą Karklinšą. Pastarasis spektaklis atskleidė režisierės meistriškumą. Spaudoje rašyta: „Režisieriui A. Gustaitienei teko nelengvas uždavinys šiuos nevienodo meninio pajėgumo ir sceninės patirties vaidintojus sujungti į darnų meninį vienetą. Tai jai pavyko daug geriau, negu, žinant nelengvas pasiruošimo sąlygas, buvo galima tikėtis. *Raudonasis vynas* (...) buvo lengvas, žaismingas, elegantiškas, saikingas išorinėmis priemonėmis, bet ekspressyvus vidine dinamika veikalas.“⁹⁰

1957 m., minint Vinco Kudirkos šimtąsias gimimo metines, A. Gustaitienė ir teatro aktoriai vienbalsiai nutarė statyti K. Inčiūros *Vincą Kudirką*, anksčiau vaidintą tiek Lietuvoje, tiek Vokietijos DP stovyklose. Tačiau Bostono lietuvių dramos teatras šios pjesės neturėjo. Lietuvoje šiame spektaklyje vaidinę aktoriai H. Kačinskas, I. Tvirbutas ir J. Palubinskas ėmėsi ją užrašyti iš atminties. Dramą atkurti patikėta A. Gustaičiui. Po taisymo liko ne visi K. Inčiūros veikėjai ir jų charakteriai, kiek pasikeitė pagrindinio veiksmo eiga, sukurti nauji dialogai. Nepaisant to, kūrinys išlaikė savo charakterį. Vinco vaidmuo atiteko H. Kačinskui, Bevardį vaidino aktorius ir rašytojas

A. Škema⁹¹. Spektaklį režisavo I. Tvirbutas, anksčiau jį režisavęs Šiaulių dramos teatre⁹².

Kaip ir dauguma kitų Bostono lietuvių kultūrinės veiklos sričių, teatrinė veikla atsirado šios srities entuziastų dėka. Dažnai pritrūkus lėšų spektaklio dekoracijoms ar kitiems dalykams, patys trupės nariai prisidėdavo prie geresnio pastatymo įgyvendinimo. Teatro bendradarbis A. Gustaitis kalbėjo: „(...) Sambūris laikosi pasirėmęs į garbės žodį. P pinigų naujam vaidinimui paruošti iš praėjusių spektaklių lieka apie 200–300 dolerių, o naujam pastatymui paprastai išeina apie 1 000 dolerių. Dramos sambūris savo patalpų neturi nei repeticijoms, nei dekoracijoms gaminti, nei pagaliau turimam turtui sukrauti.“⁹³

7 dešimtmetyje Bostono lietuvių dramos teatro veikla buvo pasyvesnė. Pastatymuose taip pat rečiau vaidino kviestiniai profesionalūs aktoriai. A. Gustaitienė ir jos trupė dažniau prisidėdavo prie Bostone vykusių renginių organizavo, ruošdavo jiems specialias programas⁹⁴.

1965 m. A. Gustaitienė Bostone pastatė spektaklį pagal L. Fodoro kūrinį *Brandos atestatas*⁹⁵. Nors su šiuo spektakliu ir vyкта į gastroles, didelių atgarsių spaudoje jis nesulaukė. 1966 m. Bostono lietuvių dramos teatras kukliai paminėjo savo veiklos 15 metų jubiliejų⁹⁶. Paskutiniai 1969 m. Bostono lietuvių dramos teatre pastatyti spektakliai buvo A. Strindbergo *Stipresnioji* ir Kazio Sajos *Maniakas*. Pastaruoju pastatymu A. Gustaitienė siekė atkreipti žiūrovo dėmesį į sovietinės santvarkos absurda⁹⁷.

Per 17 metų trukusį aktyvios veiklos laikotarpį teatre pastatyta 12 spektaklių. Didžioji dalis buvo pastatyti itin profesionaliai⁹⁸, nepaisant, kad tai buvo mėgėjų teatras. 1958 m. apie Bostono lietuvių dramos teatrą rašyta: „Dabartinėse išeiviškose ūkanose Bostono vaidintojų sambūris yra fenomenas: Aleksandros ir Antano Gustaičių, o podraug ir Bostono lietuvių, tautinės kultūros neeilinė demonstracija. (...) Bostonas sceninio

veikimo požiūriu nūdien tikrai užima išskirtiną vietą.“⁹⁹ Deja, teatro veiklos nutūkimo priežastis apžvelgiančių straipsnių to meto spaudoje aptikti nepavyko.

Apibendrinimas

Apibendrinant galima teigti, jog Bostono lietuvių kultūrinis gyvenimas 1950–1970 m. buvo labai įvairiapusis. Vienaip ar kitaip organizuojant įvairias veiklas siekta bendro tikslo – lietuviybės puoselėjimo.

Bostone kūrusių poetų eilėse atsispindėjo tėvynės praradimo patirtys, ilgesys, netesybės jausmas, pašieptas išeivio bandymas pripti svetimoje visuomenėje. Bendruomenės šviesuomenę sutelkęs *Lietuvių enciklopedijos* rengimas buvo tarsi tąsa nepriklausomoje Lietuvoje pradėto darbo. Nors prie jos leidimo prisidėjo įvairiuose JAV miestuose gyvenę lietuviai inteligentai, enciklopedija tapo vienu iš Bostono lietuvių kultūrinio gyvenimo simbolių. Naujai atvykusių lietuvių iniciatyva pradėti organizuoti kultūriniai subatvakariai atskleidė tautinio tapatumo išlaikymo svarbą bendruomenėje, skatino bendrauti, dalintis žiniomis. Šokių ansamblis „Sambūris“ su lietuvių kultūra supažindino ne tik tautiečių vaikus, bet ir JAV placiąją visuomenę. Entuziastų dėka veikęs Bostono lietuvių dramos teatras sudarė sąlygas lietuvių meninei saviraiškai. Jame statyti daugiausia lietuvių autorių kūriniai. Pastarieji buvo itin aukšto meninio lygio ir įrodė, kad viskas yra įmanoma.

Nuorodos

¹ Bostonas – miestas JAV Masačusetso valstijoje, įkurtas 1630 m. iš Anglijos atvykusių puritonų. 1684 m. paskelbtas Didžiosios Britanijos valda. Iki XVIII a. vidurio tai buvo didžiausias britų Šiaurės Amerikos miestas. JAV nepriklausomybės karo metu, britų kolonijoms siekiant išsilaisvinti, Bostone vyko įnirtingi mūšiai. XIX a. miestas tapo svarbiu

- JAV pramonės centru, tačiau XX a. viduryje jo vaidmuo pramonėje ėmė menkti. Šiandien Bostonas žinomas kaip inovatyvus miestas, pritraukiantis daug investicijų.
- ² Angl. *Displaced persons*.
 - ³ JAV lietuvių tautinės minties savaitraštis, leidžiamas nuo 1916 m.
 - ⁴ Katalikiškas kultūros, literatūros ir politikos periodinis leidinys, 1944–1991 m. leistas užsienyje.
 - ⁵ Budreckis A., *Bostono lietuvių tautinių šokių sambūris*, New York, 1987.
 - ⁶ Vaškelis B., *Žvilgsnis iš atokiau: lietuviškoji scena Jungtinėse Amerikos Valstijose 1889–1990*, Vilnius, t. 2, 2006.
 - ⁷ Bernardo Brazdžionio ir Antano Gustaičio korespondencija. Prieiga internete: <http://www.tekstai.lt/buvo/metai/200703/korespon.htm#atgal23> (žiūrėta 2016 12 10).
 - ⁸ *Lietuvių enciklopedija*, Boston, t. 3, 1954, p. 160.
 - ⁹ J. A., Atskirų kolonijų vaidmuo bendrajame bare, *Aidai*, 1959, nr. 8, p. 366.
 - ¹⁰ Macijauskienė M., *Apie tauriuosius sakalus: aktorė ir režisierė Aleksandra Gustaitienė (1905–1996)*. Prieiga internete: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/06/04/atmi_02.html (žiūrėta 2016 12 10).
 - ¹¹ Trumpai, *Aidai*, 1951, nr. 3, p. 134.
 - ¹² Santvaras S., Faustas Kirša – poetas ir žmogus, *Darbininkas*, 1951, nr. 14, p. 4.
 - ¹³ Raginis A., Faustas Kirša: Šventieji akmenys, *Aidai*, 1952, nr. 4, p. 184.
 - ¹⁴ Ten pat.
 - ¹⁵ *Žurnalistikos enciklopedija*, Vilnius, 1997, p. 227.
 - ¹⁶ Aistis J., Bernardas Brazdžionis: Didžioji kryžkelė, *Aidai*, 1954, nr. 2, p. 83.
 - ¹⁷ Macijauskienė M., *Pasivaikščiojimai minčių pakrantėm: poeto, dramaturgo ir pedagogo Antano Gustaičio 100-osioms gimimo metinėms*. Prieiga internete: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2007/03/21/atmi_01.html (žiūrėta 2016 12 10).
 - ¹⁸ Babrauskas B., Antanas Gustaitis: anapus teisybės, *Aidai*, 1957, nr. 1, p. 37.
 - ¹⁹ Nagys H., Antano Gustaičio poezija, *Aidai*, 1967, nr. 6, p. 276.
 - ²⁰ Bernardo Brazdžionio ir Antano Gustaičio korespondencija.
 - ²¹ Santvaras S., Impresionistiniai paveikslai, arba pluoštas įspūdžių apie senus draugus: Antanas Gustaitis, *Nemunas*, 2013, nr. 4, p. 13.
 - ²² Kronika, *Draugas*, 1959, vasario 14, p. 6.
 - ²³ Raila B., Donkichotai prie malūno sparnų, *Dirva*, 1959, birželio 25, p. 3.
 - ²⁴ [Stasio Santvaro kūrinių recenzijos]: [spaudos iškarpa rinkinys], 1925–1999, KAVB RS, f. 5, b. 18, l. 34.
 - ²⁵ Aistis J., Aukos taurė, *Aidai*, 1963, nr. 1, p. 28.
 - ²⁶ Barėnas K., Stasio Santvaro „Buvimo pėdsakai“, *Aidai*, 1984, nr. 5, p. 319.
 - ²⁷ Savaitraštis užsienio lietuviams, leidžiamas nuo 1967 m. Lietuvoje (iki 1991 m. leido Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugija „Tėviškė“).
 - ²⁸ Kazakevičius V., Iš aukos taurės..., *Gimtas kraštas*, 1969, nr. 52, p. 5.
 - ²⁹ JAV lietuvių katalikų laikraštis, leistas 1915–2006 m.
 - ³⁰ Pirmoji enciklopedija lietuvių kalba, pradėta leisti 1931 m. Kaune.
 - ³¹ Kniežaitė M., *Lobis iš už Atlanto*. Prieiga internete: <http://lzinios.lt/lzinios/Mokslas-ir-svietimas/lietuviskas-lobis-is-uz-atlanto/76624> (žiūrėta 2016 12 10).
 - ³² Ten pat.
 - ³³ Lietuvių enciklopedijos rūpesčiai ir laimėjimai: pasikalbėjimas su L. E. leidėju p. J. Kapočium, *Dirva*, 1958, nr. 91, p. 3.
 - ³⁴ Rastenis V., Vėjo blaškomi pelai, *Dirva*, 1954, nr. 50, p. 3.
 - ³⁵ Kniežaitė M., *Lobis iš už Atlanto...*
 - ³⁶ Tarailienė D., Lietuvių enciklopedijos dokumentai Jono Puzino archyve, *Knygotyra*, 2001, nr. 37, p. 134.
 - ³⁷ Santvaras S., Lietuvių enciklopedija jau pusiaukelėje, *Dirva*, 1958, nr. 34, p. 2.
 - ³⁸ Lietuvių enciklopedijos rūpesčiai ir laimėjimai: pasikalbėjimas su L. E. leidėju p. J. Kapočium [tęsinys], *Dirva*, 1958, nr. 92, p. 3.
 - ³⁹ Ten pat.
 - ⁴⁰ Lietuvių enciklopedijos rūpesčiai ir laimėjimai: pasikalbėjimas su L. E. leidėju p. J. Kapočium..., p. 3.
 - ⁴¹ Santvaras S., Lietuvių enciklopedijos XVII tomas, *Dirva*, 1959, nr. 36, p. 3.

- ⁴² Santvaras S., Ar išlaikysim gyvą Lietuvių enciklopedijos leidyklą?, *Dirva*, 1968, nr. 61, p. 2.
- ⁴³ Lietuvių enciklopedijos rūpesčiai: pasikalbėjimas su leidytoju Juozu Kapočium..., p. 1.
- ⁴⁴ Ten pat, p. 2.
- ⁴⁵ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, t. 13, 2008, p. 159.
- ⁴⁶ Santvaras S., Bostone baigėm subatvakarių sezoną, *Dirva*, 1960, Nr. 65, p. 3.
- ⁴⁷ Šimkuvienė S., *Bostono lietuviai gali didžiulotis – kultūrinis subatvakaris pradėjo 50-ąjį sezoną!* Prieiga internete: <http://www.draugas.org/12-03-09boston.html> (žiūrėta 2016 12 10).
- ⁴⁸ JAV lietuvių literatūros, meno, sociologijos ir politikos žurnalas, leidžiamas nuo 1959 m.
- ⁴⁹ Santvaras S., Bostone baigėm subatvakarių sezoną..., p. 3.
- ⁵⁰ Kalėdinis subatvakaris Bostone, *Dirva*, 1960, nr. 147, p. 8.
- ⁵¹ Juodis D., *J. Mikuckio laiškas-prašymas J. Paleckiui*. Prieiga internete: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2005/11/09/kryz_01.html (žiūrėta 2016 12 10).
- ⁵² Vasario šešioliktoji Bostone, *Dirva*, 1961, nr. 26, p. 5.
- ⁵³ Bostono kultūriniai subatvakariai dešimt metų, *Dirva*, 1969, nr. 42, p. 3.
- ⁵⁴ Priešatominis subatvakaris, *Dirva*, 1961, nr. 125, p. 4.
- ⁵⁵ Madų paroda Bostone džiugino akį, *Dirva*, 1963, spalio 30, p. 4.
- ⁵⁶ Paroda Bostono Kultūriniame subatvakary, *Dirva*, 1964, nr. 49, p. 2.
- ⁵⁷ Tautinė lietuvių studentų organizacija, veikusi 1922–1940 m. Vytauto Didžiojo universitete, 1955–1993 m. – išeivijoje, nuo 1990 m. – Lietuvoje.
- ⁵⁸ Jaunimasis subatvakaris Bostone, *Dirva*, 1966, nr. 26, p. 4.
- ⁵⁹ Jaunimo subatvakaris, *Dirva*, 1967, nr. 24, p. 3.
- ⁶⁰ Jauni prelegentai subatvakaryje, *Dirva*, 1967, nr. 47, p. 5.
- ⁶¹ Jaunimo kultūrinis subatvakaris Bostone, *Dirva*, 1969, nr. 16, p. 6.
- ⁶² Budreckis A., *Bostono lietuvių tautinių šokių...*, p. 13.
- ⁶³ Ten pat, p. 13–14.
- ⁶⁴ Kasmetis vietą keičiantis festivalis JAV, vykstantis nuo 1934 m.
- ⁶⁵ Kasmetis festivalis, vykstantis Bostone nuo 1944 m.
- ⁶⁶ Budreckis A., *Bostono lietuvių tautinių šokių...*, p. 13.
- ⁶⁷ Ten pat, p. 15.
- ⁶⁸ Menų festivalis, vykęs XX a. 6–7 dešimtmetyje Bostone.
- ⁶⁹ Budreckis A., *Bostono lietuvių tautinių šokių...*, p. 16.
- ⁷⁰ Ir vėl į Washingtoną, *Keleivis*, 1961, nr. 13, p. 8.
- ⁷¹ Bostono šokėjai Washingtono šoks du kartu, *Keleivis*, 1961, nr. 17, p. 8.
- ⁷² Juozo Kajecko laiškas Onai Ivaškienei, 1961 m. balandžio 11 d., *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 845, l. 23.
- ⁷³ Onos Ivaškiienės laiškas Juozui Kajeckui, 1961 m. gegužės 11 d., *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 845, l. 30.
- ⁷⁴ Juozo Kajecko laiškas Onai Ivaškienei, 1961 m. gegužės 4 d., *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 845, l. 26.
- ⁷⁵ Juozo Kajecko laiškas Onai Ivaškienei, 1961 m. birželio 15 d., *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 845, l. 48.
- ⁷⁶ Budreckis A., *Bostono lietuvių tautinių šokių...*, p. 17–18.
- ⁷⁷ Daunys S., Mūsų tautiniai šokiai ir antroji tautinių šokių šventė, *Aidai*, 1963, nr. 7, p. 322.
- ⁷⁸ Budreckis A., *Bostono lietuvių tautinių šokių...*, p. 18.
- ⁷⁹ Ten pat.
- ⁸⁰ Juozo Kajecko laiškas Onai Ivaškienei, 1968 m. kovo 31 d., *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 845, l. 55.
- ⁸¹ Budreckis A., *Bostono lietuvių tautinių šokių...*, p. 18.
- ⁸² Šležienė B., „Sambūrio“ 75 metų jubiliejus. Prieiga internete: <http://www.draugas.org/06-02-12sleziene-bostonsambury.html> (žiūrėta 2016 12 10).
- ⁸³ 1919 m. Kaune A. Sutkaus įkurta Vaidybos mokykla buvo pirmoji Lietuvoje lietuvių teatro mokykla. Joje taikyti tuo metu itin pažangūs ugdymo metodai, siekta aktoriams suteikti visapusišką išsilavinimą.
- ⁸⁴ Vaškelis B., *Žvilgsnis iš atokiau: Lietuviškoji scena...*, p. 144.
- ⁸⁵ Ten pat, p. 145.

- ⁸⁶ Macijauskienė M., *Apie tauriuosius sakalus: aktorė ir režisierė Aleksandra Gustaitienė...*
- ⁸⁷ Vaškėlis B., *Žvilgsnis iš atokiau: Lietuviškoji scena...*, p. 145.
- ⁸⁸ Santvaras S., Bostono teatro sambūris, *Lietuvių dienos*, 1957, nr. 5, p. 13.
- ⁸⁹ Macijauskienė M., *Apie tauriuosius sakalus: aktorė ir režisierė Aleksandra Gustaitienė...*
- ⁹⁰ Alga T., Bostono sambūris nugirdė Čikagą raudonoju vynu, *Aidai*, 1959, nr. 1, p. 42.
- ⁹¹ Macijauskienė M., *Apie tauriuosius sakalus: aktorė ir režisierė Aleksandra Gustaitienė...*
- ⁹² Vaškėlis B., *Žvilgsnis iš atokiau: Lietuviškoji scena...*, p. 147.
- ⁹³ Santvaras S., Bostono teatro sambūris..., p. 14.
- ⁹⁴ Macijauskienė M., *Apie tauriuosius sakalus: aktorė ir režisierė Aleksandra Gustaitienė...*
- ⁹⁵ Mūsų buityje, *Aidai*, 1965, nr. 4, p. 187.
- ⁹⁶ Mūsų buityje, *Aidai*, 1966, nr. 4, p. 183.
- ⁹⁷ Šimkuvienė-Rosen S., Paminėtos 105-osios A. Zdanavičiūtės-Gustaitienės gimimo metinės, *Draugas*, 2010, nr. 93, p. 4.
- ⁹⁸ Vaškėlis B., *Žvilgsnis iš atokiau: Lietuviškoji scena...*, p. 214.
- ⁹⁹ Meringis St., Bostono teatrinė saviveikla parodė Čikagai savąjį gajumą, *Aidai*, 1958, nr. 9, p. 429.

Rūta VARKALAITĖ-PLIOPIENĖ

CULTURAL LIFE OF BOSTON LITHUANIANS FROM 1950 TO 1970

Summary

Boston, a city of the state of Massachusetts, is located in the north-eastern part of the USA. For more than a century, it has been a center of attraction for Lithuanian emigrants. This article discusses the highlights of the cultural life of Boston Lithuanians from 1950 to 1970, although these chronological boundaries mostly serve as approximate reference points.

According to various sources, as World War II was coming to an end in 1944, 60 to 70 thousand people fled from Lithuania to the West. Most of them belonged to the intellectual community. After the war, many of the refugees stayed in the DP camps in Germany. Seeing no significant change in global politics and having lost hope for a return to the homeland in the near future, they started settling in foreign lands such as the USA and mainly chose the cities where Lithuanian communities had already been well established. Boston was one of those cities.

The cultural life of Boston Lithuanians saw a significant revival around 1950, when

some of these new immigrants arrived. Boston was the home for an exclusive group of Lithuanian poets that included Faustas Kirša, Antanas Gustaitis, Stasys Santvaras, and Bernardas Brazdžionis (the latter until 1955). Many of them had begun writing poetry in Lithuania. Despite a limited access to resources and complicated circumstances, a *Lithuanian Encyclopedia* was published in Boston. It was the largest Lithuanian encyclopedic publication of the 20th century. The community began holding cultural Saturday evenings (kultūriniai subatvakariai) with lectures on scholarly and civic topics, music nights, and art exhibitions. The arrival of new dancers led to the revival of the "Sambūris" Dance Ensemble which was originally established in Boston in 1937. Also, the Boston Lithuanian Drama Theater was founded.

Keywords: Boston, Lithuanian Americans, Lithuanian poets, Lithuanian Encyclopedia, "Sambūris" Dance Ensemble.

Daiva DAPKUTĖ

Propagandinis karas išeivijos spaudoje sovietmečiu

Santrauka. Analizuojant informacinį propagandinį karą tarp išeivijos ir sovietų galima kalbėti apie atskirus šio karo etapus: nuo informacijos rinkimo, apdorojimo iki atvirų pareiškimų spaudos puslapiuose. Išeivija buvo aktyvi šio informacinio propagandinio karo dalyvė, turėjusi savo taktiką, siekusi konkrečių tikslų. Nevengta įvairių ginklų, netgi sovietinės propagandos panaudojimo kontrpropagandiniais tikslams. Sovietų bandymai įvairiomis priemonėmis neutralizuoti priešingą pusę dažniausia būdavo nesėkmingi.

Raktiniai žodžiai: lietuvių išeivija, sovietmetis, spauda, informacija, propagandinis karas.

Galima kalbėti apie įvairias karo formas ir tokio karo atgarsius; apie realius karo veiksmus, partizaninį karą; ilgus metus trukusį šaltąjį karą ir jo padarinius. Apie tokius karus istoriografijoje nemažai rašyta, nagrinėta atskirų valstybių taktika, kariniai veiksmai, priežastys ir padariniai. Iki šiol ne daug dėmesio skiriama įvairiems informaciniams propagandiniais karams, kuriuos tirti ir juolab vertinti daug sudėtingiau.

Šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys į informacinį propagandinį karą, vykusį sovietmečiu tarp Lietuvos ir išeivijos. Antrojo pasaulinio karo metais iš Lietuvos pasitraukusi ir į komunistų valdomą tėvynę atsiskiusi grįžti, nuo Lietuvos geležine uždanga atskirta išeivija stėjo į sovietinės Lietuvos oponentų gretas. Politinė kova už Lietuvos nepriklausomybę tapo pokario lietuvių išeivijos misija, išeivija prisiėmė atsakomybę už lietuvių išlaikymą už tėvynės ribų,

Lietuvos okupacijos klausimo kėlimą tarptautinėje arenoje, bekompromisę kovą už nepriklausomos valstybės atkūrimą. Šiems tikslams įgyvendinti buvo naudojamos visomis įmanomomis priemonėmis, pirmiausia, užsienio valstybių (JAV, Didžiosios Britanijos, Australijos) Pabaltijų kraštų okupacijos nepripažinimo politika. Greta aktyvios politinės veiklos emigracijoje, nuolatinį pastangų įvairiuose tarptautiniuose forumuose priminti Pabaltijo kraštų klausimą, sėkmingos veiklos Europos saugumo bendradarbiavimo konferencijose, tarptautiniuose forumuose, keliant žmogaus teisių pažeidimo klausimus Sovietų Sąjungoje, buvo ieškoma ir kitokių politinės propagandinės veiklos metodų bei galimybių. Kitai pusei – sovietams – šis propagandinis karas buvo neatskiriamas nuo plačiai vykdomų dezinformacinių bei žvalgybinių operacijų, nukreiptų prieš lietuvių išeiviją. Buvo siekiama ne tik surinkti

informaciją, bet ir dezinformuoti, prakišti priešininkui klaidingą informaciją, pasinaudojant propaganda, priešpriešine propaganda, įvairiais psichologiniais ginklais paveikti priešininko frontą, jei ne sunaikinti, tai bent susilpninti priešininko valią kovoti.

Lietuvos archyvai, sovietinių sistemų ir režimo tyrimai daugiausia atspindi vienos pusės (t. y. sovietų) aktyvumą šiame informaciniame propagandiniame kare. Sovietų veiksmams domėjosi nemažai tyrinėtojų: tirta KGB politika ir veikla, saugumo kova prieš išeiviją, naudotos ideologinės ir propagandinės priemonės¹. Kitos pusės – diasporos istorijos – tyrinėtojai daugiau dėmesio skyrė išeivijos politinės veiklos analizei², informacinė propagandinė veikla buvo tik paliesta, bet plačiau neanalizuota³. Vis dėlto lietuvių išeivija nebuvo tik pasyvi tokio propagandinio karo stebėtoja, galima tyrinėti ir kalbėti apie išeivijos taktikas, veiksmus, aktyvų įsijungimą į antisovietinį informacinį propagandinį frontą bei sėkmingą įvairių ginklų, taktikų ir kt. priemonių naudojimą propagandai skleisti ar griauti. Erdvė tokiems informaciniams propagandiniams karams buvo naudojama gan plati, šiame straipsnyje paliečiami tik viešumoje aiškiau matomi propagandiniai karai išeivijos spaudoje.

Nuo informacijos surinkimo iki panaudojimo

Išeiviai labai gerai suprato, kad „propaganda yra ginklas ir galingas – reikia tik mokėti ją panaudoti tikslingai, gudriai ir, svarbiausia, savo vietoje“⁴. Svarbiausiu ginklu bet kokiame informaciniame propagandiniame kare tampa informacija. Informacijos surinkimas ir panaudojimas gali padėti siekiant informacinio pranašumo prieš priešininką, atsakant į informacinius propagandinius veiksmus, apsaugant savo informacinę erdvę bei neutralizuojant priešininko naudojamą informaciją. Sovietų galimybės šioje srityje

buvo daug didesnės – tam metamos nemažos pajėgos, finansai, skirti informaciniam, technologiniam, žvalgybiniam veikimui ir informacijos rinkimui bei panaudojimui. Išeivijos padėtis sudėtingesnė, šiam darbui neturėta nei stiprių pajėgų, nei didelių finansų. Jei pirmaisiais pokario metais informacijos stygius išeivijoje nebuvo tiek svarbus ir aktualus, vėliau, metams bėgant, informacija iš Lietuvos, ypač tokios informacijos trūkumas, tampa vis aktualesnė problema.

Informacija apie Lietuvą buvo svarbi išeivijai: tai buvo ne tik priemonė pažinti Lietuvą ir joje likusių tautiečių gyvenimą, informacija galėjo tapti svarbiu ginklu, kurį buvo galima panaudoti įvairiems politiniams tikslams ar tarptautiniams žaidimams – informuoti Vakarų apie padėtį Lietuvoje, panaudoti turimą informaciją antisovietinei propagandai ir tokiu būdu palaikyti Lietuvoje likusiųjų tautinę dvasią: „Mūsų, laisvėje esančių, uždavinys yra gerai apčiuopti realų padėties vaizdą ir suorganizuoti priemones tam vaizdui Lietuvos žmonėms perduoti, o ten jau jie patys žinos, kaip jie gali tinkamesnes išvadas iš to pasidaryti.“⁵

Reikia pripažinti, kad išeiviai visuomet domėjosi Lietuvos ir ten likusių žmonių gyvenimu. Laikraščių puslapiuose netrūkdavo žinių iš okupuotos Lietuvos, spaudos leidiniuose atsirasdavo skyreliai įvairiais pavadinimais: „Iš Lietuvos“, „Žinios iš Lietuvos“, „Okupuotoje Lietuvoje“, „Už geležinės uždangos“, „Žinios iš pavergtos Lietuvos“ ir pan. Žinios iš Lietuvos, kurios pasirodydavo spaudoje, būdavo įvairios: nuo trumpų – kelių sakinių – žinučių, kurios daugiausia surinktos iš sovietinės Lietuvos spaudos ir „propagandiškai apdirbtos“ nuguldavo spaudos puslapiuose, iki rimtesnių analitinių tekstų, skirtų sovietinės Lietuvos ekonomiam, politiniam, kultūriniam gyvenimui⁶. Ypač daug dėmesio Lietuvos gyvenimui skirta atskiruose leidiniuose, tokiuose kaip *Lietuva, Santarvė, Akiračiai* ir kt. Dažniausiai

išeivijos laikraščiai nekreipdavo dėmesio į propagandines subtilybes, pateikiant informaciją buvo naudojamosi paprasta „balta“ ir (arba) „juoda“, „blogio“ ir „gėrio“ sampratos priešprieša – gyvenimas sovietinėje Lietuvoje piešiamas niūromis, tamsiomis spalvomis. Jau vien straipsnio antraštės turėjo perteikti neigiamą požiūrį, pvz., „Neįstengiama nei remontuoti“⁷, „Sovietinis savivaliavimas“⁸, „Lietuvos žemdirbiai kenčia nuo sovietinės santvarkos“⁹, „Kaip pristabdoma Lietuvos žmonių gerovė“¹⁰ ir pan. Išeivijoje buvo įprasta kalbėti apie Lietuvą neigiamai, pirmiausia keltos okupacijos, rusinimo, represijų ir kitos problemos, nepastebėtos ir ignoruotos kitokios žinios iš Lietuvos. Tokia atvira priešiška informacija ir kuriama antisovietinė propaganda galėjo turėti didesnę poveikį pirmaisiais pokario metais. Bėgant metams pasirodė, kad išeivijos sukaupia ir pateikiama informacija (daugiausia paremta asmenine patirtimi ir žiniomis iš pirmųjų pokario metų) neatitinka realios situacijos. Suvokiama, kad laikas nestovi vietoje, okupacija gali užtrukti ilgiau, o padėtis Lietuvoje keičiasi. Pasigirsdavo vis daugiau nepasitenkinimo ir kritikos balsų išeivijos spaudai ir ten skelbiamai antisovietinei propagandai. Vienas iš tokių kritikų, žurnalistas Henrikas Žemelis, bandė atkreipti dėmesį į spaudoje pasirodančias pasenusias, kai kada net klaidingas žinias: „Kiek per tą laiką buvo paskleista klaidinančių žinių apie įvykius Krašte, jog kiekvienas eilinis skaitytojas, nuosekliai sekęs mūsų spaudą, tikrai gali susidaryti klaidingą vaizdą arba net netikėti vienokiais ar kitokiais okupuotame Krašte vykstančiais reiškiniais.“¹¹ Kodėl ir kam reikalinga tokia propaganda klausė ir kiti skaitytojai, pastebėdami, kad „lietuviškos spaudos skaitytojai yra ne tik politiniai emigrantai, bet antibolševikinės dvasios žmonės. Atrodo, kad jiems įrodinėti sovietinio režimo blogumo per daug nereikia: labai mažas skaičius lietuvių, kurie pirmaisiais tremties metais pasiryžo

grįžti į Sovietinę Lietuvą – ir tai dažniausiai dėl asmeninių priežasčių – rodo, kad jokio „subolševikėjimo“ pavojaus tremtyje nėra“¹². Nebent tokia propaganda padėtų atvesti į tautinę bendruomenę „paklydusias avelės“, pvz., kai kuriuos Brazilijos lietuvius, ilgesnį laiką paveiktus komunistinės spaudos ir nesusivokiančius realybėje. Okupuotos Lietuvos ji nepasiekia, taigi negali daryti įtakos ten gyvenantiems lietuviams. „Tikrai prasminga propagandos sritis – ir vienintelė, kurioje mūsų įnašas galėtų turėti svorio – tai propaganda didžiosiomis pasaulio – anglų, prancūzų, ispanų – kalbomis.“¹³ Tačiau ir čia išeivijos spauda neturi įtakos – pirmiausia, dėl kalbos jos neskaito užsieniečiai. Net jei pavyktų propagandą skleisti anglų kalba (kas yra finansiškai sunkiai įmanoma), ji būtų pasmerkta likti be jokio pasisekimo, nes dauguma Amerikos mokslininkų, sovietinio režimo specialistų iš esmės atsisako naudotis tremtinių spaudos teikiamais duomenimis, vertindami juos kaip šališkus ir nerimtus¹⁴. **„Vienintelė įmanoma lietuviška propaganda (...) – tai atsisakymas nuo propagandos ir teikimas vien tik objektyvios, patikimos dokumentacijos ir rimtų, bešališkų sovietinės medžiagos nagrinėjimų ir studijų. Lietuviškoji spauda čionai galėtų atlikti naudingą tarpininko, medžiagos rinkėjo ir apdirbinėtojo rolę.“**¹⁵

Panašią poziciją ne kartą išsakė ir žurnalistas Vincas Rastenis, jau 6 dešimtmečio viduryje bandęs kelti klausimą, ar prasminga rodyti padėtį Lietuvoje juodesnę, nei ji yra iš tikrųjų. Jo nuomone, svarbu ne viską iš anksto neigti, bet bandyti sužinoti realią padėtį, nes Lietuva jau ne ta, kokią išeiviai paliko prieš dešimtmetį, traukdamiesi iš Lietuvos. Pagrindinis dalykas, kuris, anot jo, reikalingas išeivijai, tai „tikra tiesa“, kiek tik jos galima surinkti iš turimų negausių, kritiškai ir atsargiai vertinamų informacijos šaltinių¹⁶. Išeivijoje vis daugiau žurnalistų, visuomenininkų atkreipdavo dėmesį, kaip svarbu pažinti esamą

Lietuvą: „Kas visų pirma ir svarbiausia daryti reikia, tai – labai kruopščiai sekti, kas pasidare ir kas dabar darosi Lietuvoje, kitaip sakant, ką bolševikai daro Lietuvai ir kaip jiems tas nesiseka ir sekasi; kur ir kiek Lietuva atlaikė, kur ji bolševikų jau tampa mažiau ar daugiau sužalota, užkrėsta, susilpninta, gal vietomis net įtikinta ir patraukta, arba kur dar atspari, kur nusivylusi.“¹⁷ Svarbu pastebėti okupantų nepasisekimus, taip pat išdrįsti pažvelgti į pasiekimus, nes tik taip galima įvertinti realią padėtį, juk daug lengviau kovoti su priešu, kurį pažįsti¹⁸.

Informacijos poreikis ypač išaugo Šaltojo karo laikais padidėjus susidomėjimui Rytų Europa, drauge ir Lietuva. Išeivija čia matė perspektyvų ir svarbų ne tik vietinio, lietuviško, bet ir tarptautinio propagandinio veikimo lauką. Tiesa, sėkmingam propagandiniam veikimui reikėjo ne tik finansinio pagrindo, bet ir gero pasirėmimo: „Reikia tinkamos „amunicijos“, t. y. gero, patikimo ir ekspertiško informavimo atitinkamų institucijų bei laisvųjų visuomenių apie tikrąją padėtį Lietuvoje – ne apie tą padėtį, kurią mes išeiviai pergyveno tenai būdami 1940–1941 m., bet apie padėtį, kuri yra dabar, kuri ten yra šiandien, kuri bus rytoj.“¹⁹ Būtent tokios „tinkamos amunicijos“ išeivijoje labiausiai trūko. Informacija Vakarus pasiekdavo įvairias kanalais: iš sovietinės spaudos bei knygų, radijo pranešimų, gaunamų laiškų, pabėgėlių pasakojimų. Dažnai gaunama informacija buvo nepatikima, tik kritiškai ją įvertinus galėjai susidaryti apytikrą vaizdą. Tačiau ir tai buvo sudėtinga. Visos žinios nesuplaukdavo į vieną vietą, jos buvo išsibarsčiusios po spaudą, dažnai skelbiamos tik gautos ir be jokios atrankos. Ne kartą ir ne vienas asmuo išeivijoje kėlė idėją apie vieningo centro įkūrimą, informacijos apdorojimą, paruošimą propagandiniam darbui, tačiau tai ir likdavo tik neįgyvendintomis idėjomis. Tiesa, būta įvairių sėkmingų ir ne itin sėkmingų bandymų, pvz., nuo 1944 m. prie

Amerikos lietuvių tarybos veikė Amerikos lietuvių informacijos centras, informacijos rinkimu, sklaida ir propaganda rūpinosi Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (prie VLIK'o veikė VLIK'o Informacijos tarnyba, lietuvių ir užsienio kalbomis buvo leidžiami ELTOS informaciniai biuleteniai), Laisvosios Europos komitetas ir kitos organizacijos, kelerius metus sėkmingai veikė Lietuvos būklės studijų centras, leidęs „Lietuvos naujienų atranką“ (LNA) – neperiodinius biuletenius lietuvių (vėliau ir anglų) kalba, kuriuose buvo telkiama informacija iš Lietuvos ir apie Lietuvą²⁰. Panašių pavyzdžių galima pateikti ir daugiau. Vis dėlto dažniausiai visos informacinės propagandinio veikimo galimybės atsiremavo į ribotus žmogiškuosius ir finansinius resursus²¹. Tačiau galima pastebėti teigiamų pokyčių – išeivijos spaudoje naudotą primityvią neefektyvią propagandą ir informacijos pateikimo būdus keitė įvairesnė informacija. Informaciją ir žinias apie Lietuvą stengtasi surinkti iš skirtingų šaltinių, ją apdoroti, tinkamai parengti ir panaudoti ne tik išeivijos informavimui, bet ir platesnei sovietinės sistemos analizei. Tačiau ir tai išeiviams neatrodė pakankama. Realistai konstatuodavo: „Lietuvos padėtis ne studijuojama, o tik **priešokomis** į ją žvilgterima, ir tik priešokomis pagautais duomenimis remiantis bandoma daryti antibolševikinę propaganda ir Vakaruose, ir bandoma daryti propaganda per radiją į Lietuvą. Dėl to paviršutiniškumo propagandos „virtuvėje“, kurioje turi būti gaminamas „maistas“ propagandai, visa propaganda ir visa akcija lieka „alkana“, serga „anemija“, tad nepasiekia tikslo nei čia, nei anapus, o jeigu nepasiekia tikslo, tai ir visos išlaidos bei pastangos išeina lyg į balą metamos.“²²

Užsienyje vykdoma politinė veikla pradėjo keistis, įgyti kitas formas bei aktualijas XX a. 8 dešimtmetyje. Didelį vaidmenį čia suvaidino ryšiai su kraštu – legaliais ir pogrindžio kanalais Vakarus pasiekdavo informacija apie Lietuvoje vykstantį pasipriešinimą

(pvz., kunigų protestų laiškai, informacija apie tikėjimo, žodžio laisvės nebuvimą, po grindžio spauda ir ypač 1972 m. pradėta leisti Lietuvos katalikų bažnyčios kronika). Pagrindiniu elementu kovoje dėl Lietuvos laisvės bei įtakos užsienio kraštuose tapo žmogaus teisių pažeidimų iškėlimas. Buvo pradėti rinkti ir fiksuoti įvairūs žmogaus teisių pažeidimo Lietuvoje atvejai, dalyvauta įvairiose tarptautinio masto diskusijose, konferencijose, simpoziumuose žmogaus teisių klausimais, leidžiamos knygos anglų kalba apie okupuoto krašto padėtį²³. Išeivija gavo labai reikalingą ir svarbią informaciją, kurią puikiai panaudojo informaciniame propagandiniame kare.

Sovietų požiūris į išeivijos spaudą

Nors pati išeivija kritiškai vertino savo spaudą ir joje pateikiamą informaciją, kitai pusei tai kėlė nerimą. KGB rinko informaciją apie visus pagrindinius išeivijoje leidžiamus laikraščius, tokius kaip *Draugas*, *Darbininkas*, *Dirva*, *Europos lietuvis*, *Tėviškės žiburiai*, *Vienybė*, žurnalus *Aidai*, *Pasaulio lietuvis*, *Akiračiai*, *Metmenys*²⁴. Beveik visa išeivijos spauda pasiekdavo sovietinės valdžios įstaigas – Glavlitą (Vyriausiąją valstybinių paslapčių spaudoje saugojimo valdybą prie LTSR Ministrų tarybos), Užsienio reikalų ministerijos spaudos ir informacijos skyrių, Valstybės saugumo komitetą (KGB užsakydavo beveik visus pagrindinius laikraščius²⁵). Sovietų valdžios pareigūnams išeivijos spauda buvo nemažas rūpestis – priešiškos ideologijos ginklas, antisovietinė laikysena lėmė, kad ši spauda sovietų saugumo buvo itin akylai studijuojama, sekama, ir, žinoma, kuo patikimiausiai slepiama nuo Lietuvos visuomenės. Komunistinė spauda, pvz., JAV lietuvių komunistų leisti laikraščiai *Vilnis* ir *Laisvė* ar Vokietijoje leistas ir saugumo finansuojamas žurnalas *Nemuno kraštas*, buvo laisvai siuntinėjama į Lietuvą

ir visą pasaulį ir nepakliūdavo į jokių specialiųjų fondus, į kuriuos visa kita išeivijoje leista spauda, perėjusi per Glavlito kontrolę ir stipriai „nubyrėjusi“, patekdavo. Išeivijos spauda ir straipsniai tuo metu buvo prieinami tik saujelei patikimų sovietinių ideologinių įstaigų darbuotojų, o visuomenė sovietmečio „emigrantologų“ Vytauto Kazakevičiaus, Jono Aničo ir kitų straipsniuose minimų ir peikiamų publikacijų neturėjo galimybių nei paskaityti, nei pamatyti. Net ir prasidėjus sąjūdžiui ir specialiųjų skyrių atvėrimo visuomenei laikotarpiu Glavlitas vilkino periodinių leidinių išslaptinimo procesą. Išeivijos spauda buvo vėliausiai išlaisvinta iš specialiųjų skyrių, tik 1989 m. pabaigoje buvo ištraukti išeivijos leidiniai²⁶.

Išeivijos veikla, plačiai skleidžiama tiesa apie Lietuvą, ryšiai su Lietuvos žmonėmis bei įtaka legalios opozicijos formavimuisi buvo gana efektyvus ginklas siekiant Lietuvos nepriklausomybės. Jam neutralizuoti KGB numatė savas priemones, kurias kasmet kartojo savo planuose: kompromituoti aktyvius kovotojus už nepriklausomybę, gilinti prieštaravimus tarp išeivijos politinių organizacijų ir pan. Greta įvairių propagandinių dezinformacinių priemonių planuota „skleisti dezinformaciją išeivijos spaudoje skelbiant straipsnius apie sovietinės Lietuvos laimėjimus“, analizuoti išeivijos spaudoje apie sovietinę Lietuvą skelbiamus straipsnius ir, esant reikalui, „parengti kontrpropagandinius straipsnius mūsų spaudoje“, pasinaudoti išeivijos komunistiniais dienraščiais (*Laisvė*, *Vilnimi*), juose talpinant straipsnius, naudingus sovietinei propagandai²⁷, ir panašiai. Bandyta ne tik stebėti ir sekti išeivijos politinę veiklą, bet ir saviems interesams panaudoti išeivijos politinių srovių nesutarimus, skleisti dezinformaciją ir bandyti sukelti priešpriešą išeivijoje.

Kad sovietų valdžios įstaigoms išeivių spauda rūpėjo, kad ji buvo atidžiai analizuojama, liudija ne tik Lietuvos ypatingajame

archyve išlikę išeivijos spaudos iškarpos bei apžvalgos, bet ir to meto publikacijos sovietinėje spaudoje, kuriose bandoma demaskuoti „buržuazinės“ emigracijos tikslus, suniekti išeivijos rašytojus, žurnalistus, politinius veikėjus. Propagandinės ir kompromitavimo akcijos buvo rengiamos įvairiomis formomis: kompromitavimo taikiniais tapdavo atskiri asmenys (prieš juos būdavo nukreiptos įvairios šmeižto kampanijos, pvz., itin populiarius faktų skelbimas, susijęs su tikrais ar tariamais dalyvavimais karo nusikaltimuose ir Lietuvos žydų žudynėse), įvairios išeivijos politinės organizacijos ir jų veikla, politinės lietuvių akcijos ir tarptautiniai renginiai²⁸. Kita propagandinio veikimo sritis – per spaudą, informacijos priemonės siekta propaguoti sovietinės sistemos pasiekimus, panaudoti informaciją sovietinės politikos propagandai, formuojant teigiamą įvaizdį tiek užsienio lietuvių akyse, tiek tarptautinėje bendruomenėje²⁹. Dezinformacijai skleisti naudotasi ne tik politiniais, bet ir kultūrinio gyvenimo epizodais ar net literatūra. Sovietinėje spaudoje (*Pergalė*, *Gimtas kraštas*, *Tiesa*, *Komjaunimo tiesa* ir kt.) spausdinami įvairūs propagandiniai tekstai, kuriuose iš ideologinių pozicijų buvo pristatoma išeivijos literatūra, spauda ar net polemizuojama su „buržuaziniais“ oponentais. Išeivijos literatūros, kultūrinio bendradarbiavimo klausimais daugiausia rašė Vytautas Kazakevičius (1967–1976 m. jis buvo Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto pirmininko pavaduotojas, 1976–1990 m. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos spaudos skyriaus vadovas), *Pergalėje* turėjęs nuolatinę rubriką „Iš kultūrinio užsienio lietuvių gyvenimo“, kurioje nepraleisdavo nė menkiausios progos reaguoti į kritiką ir replikas, skirtas tarybinei lietuvių literatūrai ir jos korifėjams išeivijos spaudoje.

Žinoma, daugiausia sovietų informacinių propagandinių akcijų vyko sovietinėje spaudoje ir buvo skirtos vietiniams lietuviams,

norint susilpninti kultūrinį bendravimą su išeivija, diskredituoti išeivius visuomenės akyse, iškreipti išeivijos veiklos tikslus. Jei tokios akcijos sulaukdavo atgarsio išeivijoje, tai buvo nemenkas laimėjimas, nes realiai išeivijoje šių propagandinių akcijų poveikis buvo menkas. Išeiviai turėjo alternatyvius informacijos šaltinius, patenkančius į Vakarų tiek legaliais, tiek pogrindžio kanalais.

Išeivijos spauda dažniausiai ignoruodavo ir nekreipdavo dėmesio į tokius propagandinius straipsnius sovietinėje spaudoje. Tiesa, retkarčiais vienur ar kitur pasišaipydami išspausdindavo kokią nors ištrauką iš sovietinės spaudos, kurioje cituojami ar keikiami išeiviai. Kai kada išeivijos spaudos leidiniai reaguodavo į sovietinės propagandos straipsnius Lietuvos spaudoje, pusiau juokais, pusiau rimtai klausdami, ar sovietai dar vis mano, kad tokio žemo lygio propaganda galima ką nors suvilioti ar įtikinti išeivijoje: „Deja, visi komunistinės propagandos triukai yra tiek naivūs ir taip nesunkiai suvokiami, jog tik sukelia šypseną ir kartu užuojautą tiems propagandistams, kurie visą laiką turi labai sunkų uždavinį – įrodyti, jog melas yra tiesa.“³⁰ Retkarčiais mėginta atsakyti į sovietų propagandą ir pateikti priešingus faktus bei argumentus³¹. Tačiau geresnis ir efektyvesnis ginklas buvo ironija, skepticizmas, įvairių straipsnių iš Lietuvos pogrindžio spaudos ar parašytų išeivijoje publikavimas, atremiant sovietinę propagandą ir parodant jos neveiksmumą. Išeiviai kritiškai vertino informaciją iš sovietinės Lietuvos. Juos pasiekusios alternatyvios žinios iš disidentų per ryšius su okupuotos Lietuvos lietuviais ar jų pačių keliones į Lietuvą lėmė, kad sovietų platinama propaganda nebuvo veiksminga.

Tarp dialogo ir propagandos

Išeivijos jaunoji karta informaciniame propagandiniame kare elgėsi daug drąsiau ir tiesiau, nevengė ieškoti naujų kelių ir

naujų taktikų. Vienas iš įdomesnių atvejų – Čikagoje nuo 1968 m. leistas atviro žodžio mėnraštis *Akiračiai*, kuris 8–9 dešimtmetyje bandė įsijungti į atvirą propagandinį žaidimą ir šiame žaidime panaudoti pačių sovietų ginklus, t. y. jų pačių skleidžiamą propagandą. Iki tol „apsišaudymas“ vykdavo skirtingose erdvėse – išeivija naudojosi savo spaudos puslapiais, sovietai savo priemonėmis arba komunistinių pažiūrų leidiniais *Laisvė, Vilnis*. Tačiau toks „apsišaudymas“ didesnės naudos neduodavo – išeivijos spauda nepasiekdavo Lietuvos skaitytojų, sovietų propaganda, skelbiama komunistiniuose leidiniuose, taip pat nesulaukdavo išeivijos dėmesio.

Sėkminga informacinė propagandinė veikla negalima be pastovios priešiškos pusės skelbiamos informacijos stebėjimo ir kritinės analizės³². *Akiračiai* itin daug dėmesio skyrė okupuotos Lietuvos ekonominiam, politiniam, kultūriniam gyvenimui. Apie Lietuvos gyvenimą akiratininkai teikė trijų rūšių medžiagą: išeivijos mokslininkų, žurnalistų straipsnius apie įvairias Lietuvos problemas; mėnesines Lietuvos gyvenimo apžvalgas; parinktus aktualius straipsnius iš sovietinės spaudos. Mėnraštis *Akiračiai* laikėsi pozicijos, kad geriausia antikomunistinė propaganda yra ne neigimas, nutylėjimas, o atviras tiesos skelbimas: „Vaizduodama Lietuvos gyvenimą, redakcija vadovaujasi teigimu, jog objektyvus tiek gerų, tiek blogų faktų iškėlimas be ypatingų komentarų ar propagandinių išvedžiojimų yra pats geriausias būdas šiandieninę Lietuvą pažinti ir savo išgalėmis jai padėti. Tikime, jog skaitytojas yra pilnai kvalifikuotas Lietuvos gyvenimą suprasti, jei tik jis turi pakankamai žinių. O jų šiuose puslapiuose stengsimės pateikti kuo daugiausia.“³³ Kiekviename numeryje straipsniams apie gyvenimą Lietuvoje *Akiračiai* skirdavo 3–4 puslapius, kai kada daugiau. Juose pateikdavo įvairios medžiagos: nuo rimtų analitinių straipsnių iki sovietinės

spaudos apžvalgų, nuo Lietuvos padėties analizės ir sovietinės propagandos griovimo iki straipsnių iš sovietinės spaudos perspausdinimo. „Savo buvimą *Akiračiai* labiausiai pateisina straipsniais iš okupuotos Lietuvos gyvenimo. Kol kas joks lietuviškas žurnalas tąja sritimi jų nepralenkia. Ypač taikliai ir sumaniai parenkami straipsniai ar jų ištraukos iš sovietinės lietuvių spaudos. Redakcija dažniausiai nededa prie jų jokių komentarų. Ir gerai daro, palikdami skaitytoją vieną su savo mintimis.“³⁴ Komplimentų už tokius straipsnius apie okupuotą Lietuvą *Akiračiams* negailėjo net jų nuolatiniai oponentai.

Akiračiuose nepublikuoti išeivijoje įprasti antikomunistiniai straipsniai apie pavergtą Lietuvą, atsisakyta supaprastinto, masiniam skaitytojui skirto įrodinėjimo būdų. Pasak jų, neverta kalbėti apie tai, kas ir šiaip buvo žinoma lietuviams ir pasauliui. Nebuvo ir labai rimtų analitinių sovietinių gyvenimo analizių ar prognozių, tik trumpos, susistemintos, gerai apdorotos žinios, kurios realistiškai atskleisdavo sovietinės Lietuvos gyvenimo vaizdą. Toks realistinis sovietinės sistemos vaizdas turėjo daug efektyvesnį propagandinį poveikį visuomenei. Vengdami atvirų politinių klausimų ir diskusijų jie daugiau dėmesio skyrė kultūriniais dalykams. Ypač daug dėmesio *Akiračių* puslapiuose buvo skiriama sovietinės Lietuvos kultūriniam gyvenimui, mėnraštyje buvo pristatomi Lietuvos literatai ir menininkai, nuolat pateikiamos sovietinėje Lietuvoje išleistų knygų recenzijos. Akiratininkai stengėsi informuoti apie tai, kas vyksta Lietuvoje, kaip gyvena paprasti žmonės, kurie turi prisitaikyti, išlikti ir išlaikyti lietuviškumą, gal net nepriklausomos valstybės idėją. Jie ėjo tiesiu ir legalių keliu, naudojosi oficialiai skelbiama sovietų informacija, t. y. pačių sovietų pateiktais propagandiniais ginklais. Netgi sovietinės spaudos straipsniai, kuriuos *Akiračiai* perspausdindavo, būdavo atidžiai parenkami, kad būtų aktualūs, įdomūs ir

naudingi skaitytojui. Kai kada sovietinės spaudos straipsnius akiratininkai spausdinavo su trumpais komentarais, paaiškinimais (neslėpdami nuo skaitytojų, kaip ir iš kur viena ar kita publikacija atsirado ir kodėl spausdinama), mėgindami sukelti diskusiją dėl perspausdintos publikacijos. Kartais ištraukas talpindavo greta parengtų ir šiuos straipsnius komentuojančių bei sovietinę propagandą griauinančių tekstų³⁵. Bet dažniau sovietinės spaudos tekstai *Akiračiuose* pasirodydavo be komentarų, tikint skaitytojų sąmoningumu ir gebėjimu suprasti, skaityti tarp eilučių. Kaip ir naudojant kitą informaciją, taip ir persispausdinant straipsnius, nevengta priešpriešinimo, provokacijų, pasinaudojant svetimomis rankomis (šiuo atveju sovietine spauda) siekta atskleisti ne tik sovietinio gyvenimo problemas, bet ir išeivijos sovietologų klaidas. Nevengta įvairių sovietinės spaudos straipsnių, jų ištraukų, kuriose kritikuojama išeivija, liberalai ir tie patys *Akiračiai* – tokia taktika padėdavo priraukti didesnę visuomenės dėmesį, o humoras, ironija tapdavo dar vienu sėkmingai išnaudojamu kontrpropagandos instrumentu. Apdorodami iš sovietinės spaudos gautą informaciją, priešpriešindami žinomiems faktams bei įvykiams, jie liudijo, kad išeivijai siūloma komunistinė propaganda *Akiračių* ir išeivijos neveikia.

Sovietų atstovai ne kartą kaltino išeivijos spaudą, kad dėl išankstinio neigiamo nusistatymo ji nemato realios padėties ir teigiamų procesų krašte, kad į savo spaudos puslapius neįsileidžia kitos nuomonės, juo labiau kitos pusės pasisakymų. Vienas iš *Akiračių* redaktorių Henrikas Žemelis puikiai suvokdamas, kad tai tėra nesunkiai permatomas sovietinis propagandinis žaidimas, pasiūlė mėnraščio redakcijai įsijungti į šį žaidimą ir pažiūrėti, kas iš to išeis³⁶. Taip akiratininkai su H. Žemeliu priešakyje pabandė parodyti iniciatyvą ir pasinaudoti ta pačia sovietinės propagandos siūloma priemone – atverti

Akiračių puslapius „sovietinės Lietuvos jaunosios kartos“ nuomonei, tačiau pasiliekančią spausdinamų straipsnių bei autorių kontrolę. H. Žemelis savo laiškuose „Tėviškės“ draugijos prezidiumo pirmininkui generolui Petroviui pateikė galybę pasiūlymų ir pageidavimų dėl vieno ar kito autoriaus straipsnio ar interviu *Akiračiams*. Kodėl *Gimtas kraštas* skelbia pasikalbėjimus su pavieniais turistais, kodėl negalėtų panašių pasikalbėjimų būti išeivijos spaudoje, pvz., *Akiračiuose*? Gal pats draugijos pirmininkas padarytų gražią pradžią ir atsakytų į klausimus, parengtų pasikalbėjimą su *Akiračiais*?³⁷ H. Žemelis bandė toliau provokuoti, siūlydamas kitus asmenis, su kuriais *Akiračiai* norėtų padaryti interviu: CK sekretorius Lionginas Šepetys, akademikas Kostas Korsakas, rašytojai Justinas Marcinkevičius ir Jonas Avyžius, religinių reikalų tarybos įgaliotinis K. Tumėnas³⁸. Kad tai nebūtų tik paprasta galimybė sovietų pusei plačiau skleisti sovietinę propagandą ir talpinti jiems patogius straipsnius, akiratininkai atsisakė skelbti atvirus laiškus iš anos pusės be parašų, nusiuntė savo klausimus K. Korsakui, J. Marcinkevičiui, J. Avyžiui ir kitiems. Pramušti geležinės uždangos akiratininkams nepavyko. Kadangi tokie „mainai“ buvo neparankūs sovietams ir reiškė kontrolės praradimą, kaip ir reikėjo tikėtis, interviu *Akiračiai* taip ir negavo, išskyrus su religinių reikalų tarybos įgaliotiniu P. Anilioniu³⁹. Į *Akiračių* per „Tėviškės“ draugiją nusiųstus klausimus P. Anilionis atsakė. Šis interviu su trumpu redakcijos paaiškinimu buvo atspausdintas mėnraštyje⁴⁰. Tiesa, kad nebūtų skelbiama tik vienos pusės nuomonė, kitame *Akiračių* numeryje iš pagrindžio leidinio *Pastogė* buvo perspausdintas Mindaugo Tomonio straipsnis su redakcijos komentarais: „Skaitytojai galėtų patys palyginti abiejų šalių argumentus ir susidaryti savo išvadas. Tuo pačiu apgailestaujame, kad šitokiam viešam, atviram ir visapusiškam minčių pasikeitimui nėra sąlygų oficialioje

Lietuvos spaudoje.⁴¹ Toks atviras žingsnis iškart uždarė duris bet kokiems sovietų saugumo žaidimams ir bandymams interviu panaudoti savo tikslams. Galima spėti, kad P. Anilionio interviu paskelbimas nebuvo naudingas sovietinei pusei, nes daugiau interviu per „Tėviškės“ draugiją *Akiračiams* gauti nepavyko. Ne ką lengviau sekėsi ir bandymai vienais ar kitais būdais gauti įvairių autorių iš Lietuvos straipsnių⁴².

Žingsnis po žingsnio akiratininkai bandė praskleisti geležinę uždangą: informacinis propagandinis žaidimas tęsėsi, šiek tiek prisitaikant prie aplinkybių. Jis buvo reikalingas abiems pusėms: sovietinė nenorėjo nutraukti diskusijos ir galėjo pasigirti savais „laimėjimais“, kad sovietiniai straipsniai pasirodo *Akiračiuose*. Panaudoti visa tai platesnei propagandai ar net *Akiračių* kompromitacijai sovietai negalėjo dėl šio mėnraščio tradicijos viską skelbti atvirai, neslepiant nuo skaitytojų, kaip ir kokiais keliais šie straipsniai pateko į *Akiračių* puslapius. Mėnraštis sumaniai tęsė diskusiją, atsirinkdamas tai, kas jį domino, gaudavo neutralius, proginis straipsnius, kuriuos skelbdavo su redakcijos prierašais ir komentarais, greta to sumaniai publikuodavo kitus – visiškai priešingus, sovietinę propagandą griaušančius straipsnius, megzdavo tiesioginius kontaktus su mokslo ir kultūros žmonėmis.

Gali kilti klausimas, kodėl *Akiračiai* visa tai darė? Juk galėjo eiti lengviausiu keliu, koku ėjo visa išeivijos spauda. Nepavykus praskleisti geležinės uždangos ir nesant galimybės laisvai bendrauti su lietuviais Lietuvoje, panašių viešų legalių bandymų buvo atsisakyta. Tokia pozicija būtų buvusi įprasta ir išeivijoje visiems suprantama. Tačiau nepaisydami visų nesėkmių *Akiračiai* pasirinko kitą kelią. „Mums atrodo, kad nei *Metmenims*, nei *Akiračiams* nėra prasmės daryti visai tą patį, ką daro ir beveik visi kiti lietuvių k. leidžiami išeivijos leidiniai“, – rašė mėnraščio redaktorius Zenonas Rekašius.

„Visi jie stovi bekompromisiai antikomunistinėse pozicijose, o bandyti kai ką pasiekti defantės galimybių (kad ir labai menkų) rėmuose niekas nieko nebando. Gi vertėtų ir mums išnaudoti visas galimybes. Mūsų tikslas provokuoti kuo platesnius ryšius su Lietuva ir tuo būdu infiltruoti ten laisvės ir laisvo pasaulio idėjas – ne konfrontacijos, o dialogo keliu.“⁴³

Vartant išlikusius dokumentus į akis krinta, kad už akiratininkų skelbiamo atvirumo slypėjo labai gerai organizuota, rimtai apgalvota ir suplanuota propagandinio karo akcija. Buvo žvalgoma situacija, visais įmanomais būdais renkama informacija apie sovietinę Lietuvą. Kaip pastebėjo H. Žemelis: „Santykiuose su dabartine Lietuva turime būti labai dideli realistai ir visokiems sentimentams, kuriuos dažnai mūsų oponentas bando panaudoti, čia nėra vietos. (...) Tame dialoge yra paprasta logika – kas ką apgaus?“⁴⁴ Akiratininkų pozicija buvo bandymas iš pasyvios ar defensyvinės pozicijos pereiti į ofensyvinę – nelaukti pasiūlymų, bet patiems eiti su pasiūlymais ir provokacijomis, nepavykus vienam variantui, imtis kito, užblokavus vieną kelią, surasti kitus plyšelius, per kuriuos galima būtų rasti kelią ir prabilti į tą aiškią patriotinę lietuvių tautos daugumą. Kita vertus, šis informacinis propagandinis žaidimas buvo žaidžiamas prisdengiant atvirumu, parodant, kad išeivijoje gyvena sąmoningi ir laisvi lietuviai, kurie žino savo vietą ir turi labai aiškius tikslus.

Žinoma, net ir tokia tarp eilučių užslėpta antikomunistinė propaganda nedaug ką galėjo apgauti. Komunistinė *Vilnis*, rašė, kad *Akiračiai* nedaug tesiskiria nuo konservatyvių politinių veiksmų, kad tai „ta pati melodija, tik, sakysim, atliekama ne naujienietiška karkline piemens dūdele, o elektroniniais *Akiračių* vargonais“. (...) Skirtumas tarp jų ir senųjų tik tas, kad ten, kur senieji labiau pasitiki laužtuvu, „jaunieji“ naudoja visraktį.“⁴⁵ Gal tokia *Akiračių* taktika laukiamų rezultatų

nebūtų davusi, jei ne besikeičianti tarptautinė situacija ir padėtis Sovietų Sąjungoje bei Lietuvoje. Besiplečiantys ryšiai tarp Lietuvos ir išeivijos, didėjantys informaciniai srautai ir kultūriniai mainai palaipsniui slydo iš sovietų kontrolės, todėl teliko plačiau atverti duris ir stengtis tuos ryšius panaudoti saviems interesams (pvz., informacijai gauti, propagandai platinti). Kaip rodo pastarųjų metų Lietuvos istorikų tyrimai, ši sovietų saugumo veikla 7–9 dešimtmetyje nebuvo labai sėkminga.

Išvados

Tyrinėjant sovietmečio informacinę propagandinę karą reiktų kalbėti apie dviejų pusių (tiek sovietinės Lietuvos, tiek ir išeivijos) ryšius, dviejų sistemų propagandinę karą, pabandyti įvertinti išeivijos veiklą ir kultūrinę diversiją, kurios taip bijojo sovietų saugumas, ir kurią vykdė išeivija įvairiomis formomis: per kultūrinius mainus, knygų gabenimą į Lietuvą, mezgamus kontaktus su kultūrine inteligentija, asmeninius ryšius ar įvairias informacines propagandines akcijas.

Geležine uždanga nuo Lietuvos atskirtai išeivijai informacija apie Lietuvą buvo itin svarbi: tai buvo ne tik priemonė pažinti Lietuvą ir joje likusių tautiečių gyvenimą, informacija galėjo tapti svarbiu ginklu, kurį buvo galima panaudoti įvairiems politiniams tikslams. Nors pati išeivija gana kritiškai vertino savo spaudą ir joje naudojamas antisovietinės propagandos priemones. Sovietų valdžios pareigūnams išeivijoje leidžiama spauda buvo nemažas rūpestis – priešiškos ideologijos ginklas, antisovietinė laikysena lėmė, kad ši spauda sovietų saugumo buvo itin akylai stadijuojama, sekama, ir, žinoma, patikimai slepiama nuo Lietuvos visuomenės.

Aptariant informacinę propagandinę karą tarp išeivijos ir sovietų galima kalbėti apie atskirus šio karo etapus: nuo informacijos

rinkimo, apdorojimo, panaudojimo savo spaudoje iki išėjimo į atvirą informacinę propagandinę karą spaudos puslapiuose. Išeivija buvo aktyvi šio informacinio propagandinio karo dalyvė, turėjusi savo taktiką, tikslus ir konkrečius veiksmus. Nevengiama įvairių ginklų, tarp jų ir pačių sovietų sovietinės propagandos, kuri sumaniai pateikta buvo naudojama kontrapropagandiniais tikslams. Sovietų bandymai įvairiomis priemonėmis neutralizuoti priešingą pusę dažniausia būdavo nesėkmingi.

Nuorodos

- ¹ Juodis D., *Šiapus ir anapus kordono: sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1951*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016; Burinskaitė K., *LSSR KGB ideologija, politika ir veikla 1954–1990*, Vilnius: Lietuvos gyvenimų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2015; Burinskaitė K., KGB propagandinės akcijos prieš politinę lietuvių išeivijos veiklą XX a. septintame–devintame dešimtmečiais, *Genocidas ir rezistencija*, 2009, nr. 1, p. 62–75; Burinskaitė K., KGB kova su išeivija ideologinėmis ir propagandinėmis priemonėmis XX devintajame dešimtmetyje, *Genocidas ir rezistencija*, 2007, nr. 1, p. 89–95; Burinskaitė K., Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmečiais, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2010, nr. 1 (9), p. 114–121; Anušauskas A., KGB ir lietuvių visuomenė. Slaptasis karas 1954–1991 metais, *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 21, p. 252, 266; Anušauskas A., *KGB Lietuvoje. Slaptosios veiklos bruožai*, Vilnius: „Atvažiavo meška“, 2008; Streikus A., Sovietų valdžios darbas su išeivija: manipuliavimas kultūriniais ryšiais, *Naujasis židinys-Aidai*, 2006, nr. 4–5, p. 166–171.
- ² Banionis J., *Lietuvos laisvinimo byla Vakaruose 1975–1990 m.*, Vilnius: LGGRTC, 2002; Banionis J., *Lietuvos laisvinimas Vakaruose 1940–1975*, Vilnius: LGGRTC, 2010; Janauskas G., *Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX amžiaus 6–9 dešimtmečiais*, Vilnius: Versus aureus, 2009.

- ³ Galima išskirti keletą darbų, kuriuose greta politinės veiklos analizės daugiau dėmesio skiriama ir išeivijos informacinei propagandinei veiklai. Misiūnas R., *Lietuva prieš LTSR*, Vilnius: Versus aureus, 2007; Dapkutė D., Kuizininė D., *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, Vilnius: Versus aureus, 2010; Dapkutė D., „Akiračių“ ryšiai su okupuota Lietuva, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2009, nr. 1 (7), p. 9–113.
- ⁴ Tomas L., Propaganda ir realybė, *Santarvė*, 1953, nr. 4, p. 36.
- ⁵ Rastenio kalba Monrealyje apie padėtį Lietuvoje ir LNT įkūrimą, *Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas* (toliau – VDU LII), f. 2, ap. 1–1, b. 10907–97.
- ⁶ Išeivijoje kai kurie žurnalistai, pvz., Vincas Rastenis, gaudavo sovietinę spaudą ir rinkdavo įvairią informaciją apie Lietuvą. Savo straipsniuose jie bandydavo ne tik pristatyti, bet ir analizuoti sovietinę politinę sistemą, įvairius administracinius, politinius, ekonominius pokyčius. Dapkutė D., „Be fanfarų, be kėlimo vėliavų“. Vinco Rastenio sugrįžimas. Vincas Rastenis, *Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos*, Vilnius: Versus aureus, 2004, p. 5–22.
- ⁷ Neįstengia nei remontuoti, *Draugas*, 1951 11 23, p. 8.
- ⁸ Sovietinis savivaliavimas, *Draugas*, 1951 11 26, p. 26.
- ⁹ Lietuvos žemdirbiai kenčia nuo sovietinės santvarkos, *Draugas*, 1961 05 17, p. 1.
- ¹⁰ Kaip pristabdoma Lietuvos žmonių gerovė, *Draugas*, 1971 04 14, p. 1.
- ¹¹ Žemelis H., Keletas pastabų apie tremties spaudą, *Santarvė*, 1953, nr. 3, p. 14.
- ¹² Tomas L., Propaganda ir realybė, *Santarvė*, 1953, nr. 4, p. 36.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ Ten pat.
- ¹⁵ Ten pat, p. 36–37.
- ¹⁶ Rastenis V., Neigti ar įžvelgti, *Santarvė*, 1955, nr. 6, p. 238.
- ¹⁷ V. Rastenio 1962 11 12 laiškas J. Bačiūnui, VDU LII, f. 2, ap. 1–10, b. 9281–71.
- ¹⁸ Rastenis V., Neigti ar įžvelgti, *Santarvė*, 1955, nr. 6, p. 238.
- ¹⁹ Rastenio kalba Monrealyje apie padėtį Lietuvoje ir LNT įkūrimą, VDU LII, f. 2, ap. 1–1, b. 10907–97.
- ²⁰ Plačiau žr. Dapkutė D., Lietuvos nepriklausomybės talka (LNT): tarp opozicijos VLIK’ui kūrimo ir naujų politinės veiklos metodų paieškos, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, nr. 1 (21), p. 29–42.
- ²¹ Pavyzdžiui, tą patį jau ne kartą minėtą V. Rasteni galima buvo sutikti įvairiose organizacijose. Jis ėjo Laisvosios Europos komiteto lietuvių spaudos ir organizacijų skyriaus vedėjo pareigas, buvo VLIK’o leidžiamų „Eltos biuletenių“ redaktoriumi, Lietuvos būklės studijų centro iniciatoriumi (kelerius metus vienintelis šio centro darbuotojas).
- ²² V. Rastenio 1962 11 12 laiškas J. Bačiūnui, VDU LII, f. 2, ap. 1–10, b. 9281–71.
- ²³ Plačiau žr. Banionis J. *Lietuvos laisvinimas Vakaruose 1940–1975*, Vilnius: LGGRTC, 2010; Janauskas G., Kongresinė akcija: JAV ir Kanados lietuvių politinis lobizmas XX amžiaus 6–9 dešimtmečiais, Vilnius: Versus aureus, 2009.
- ²⁴ Pažyma apie redaktorius ir aktyvius bendradarbius emigrantų reakcinių laikraščių ir žurnalų, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), K–1, ap. 49, b. 377, l. 1–47.
- ²⁵ Apie užsienio laikraščių ir žurnalų užsakymą, LYA, K–1, ap. 49, b. 302, l. 49, b. 299, l. 241–245, b. 303, l. 105.
- ²⁶ Vėlavienė S., Išeivijos spauda Lietuvoje per penketą sovietinio draudimo dešimtmečių, *Draustosios spaudos pėdsakais*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, 2011, p. 145–146.
- ²⁷ Burinskaitė K., Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmečiais, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2010, nr. 1 (9), p. 114–121; Anušauskas A., KGB ir lietuvių visuomenė. Slaptasis karas 1954–1991 metais, *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 21, p. 252, 266.
- ²⁸ Burinskaitė K., Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmečiais, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2010, nr. 1 (9), p. 114–121.

- ²⁹ Ten pat.
- ³⁰ Vyt. Gedrimas [Žemelis H.], Išeivija spaudos veidrodyje, *Akiračiai*, 1977, nr. 8 (92), p. 2.
- ³¹ *Akiračių* red. Tarp „žvalgybų“ ir „tamsių“ jėgų. Dialogas, kurio nėra, *Akiračiai*, 1976, nr. 9 (83), p. 1–2; Venclova T., Žodis besidrabs-tantiems purvais. O gal kas nors ir patikės, *Akiračiai*, 1980, nr. 8 (122), p. 1, 11; Štromas A., Tendencinga biurokratinė ataskaita, *Akiračiai*, 1980, nr. 4 (118?), p. 5; Žemelis H., Išeivija spaudos veidrodyje?, *Akiračiai*, 1986, nr. 1 (175), p. 3 ir kt.
- ³² Mažeikis G. *Propaganda ir simbolinis mąsty-mas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010, p. 367.
- ³³ Apie Lietuvą „Akiračiuose“, *Akiračiai*, 1968, nr. 1, p. 4.
- ³⁴ Kučys A., Sekant „Akiračius“, *Varpas*, 1969, nr. 9, p. 198–199.
- ³⁵ „Subtiliai ir humaniškai“ atleidžiami varžtai, *Akiračiai*, 1980, nr. 2 (116), p. 5; Štromas A., Tendencinga biurokratinė ataskaita, *Akiračiai*, 1980, nr. 4 (118), p. 5.
- ³⁶ T. Remeikio 2008 m. sausio 18 d. pasakojimas D. Dapkutei.
- ³⁷ H. Žemelio 1977 m. gegužės 18 d. laiškas P. Petroniui, *VDU LII*, f. 10; Dapkutė D., Kuizinienė D., *Laisvas žodis laisvame pa-saulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, p. 236.
- ³⁸ H. Žemelio 1978 m. sausio 8 d. laiškas P. Petroniui, *VDU LII*, f. 10; Dapkutė D., Kuizinie-nė D., *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, p. 236–237.
- ³⁹ Plačiau žr. Dapkutė D., Kuizinienė D., *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėn-raštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, p. 237–238.
- ⁴⁰ Apie religiją ir bažnyčių Lietuvoje. Interviu su P. Anilioniu, *Akiračiai*, 1980, nr. 5 (119), p. 4–5.
- ⁴¹ Tomonis M., Esame, *Akiračiai*, 1980, nr. 6 (120), p. 12–13.
- ⁴² Pačiau žr. Dapkutė D., Kuizinienė D., *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėn-raštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.*, p. 241–245.
- ⁴³ Z. V. Rekašiaus 1976 m. spalio 28 d. laiškas A. Štromui, *VDU LII*, f. 12, ap. 1–4, b. 357.
- ⁴⁴ Žemelis H., Vieno pasikalbėjimo įspūdžiai, 1970 03 12, *VDU LII*, f. 10.
- ⁴⁵ „Vilnis“ – lietuvių liaudies laikraštis Ameri-koje rašo apie „Akiračius“, *Nepriklausoma Lietuva*, 1975 12 09, *LYA*, f. K–1, ap. 41, b. 111, l. 184.

Daiva DAPKUTĖ

PROPAGANDA WAR IN THE LITHUANIAN DIASPORA PRESS DURING THE SOVIET PERIOD

Summary

This article briefly surveys the informa-tion/propaganda war raging between Lithua-nia and the diaspora during the Soviet period. In analyzing this war it is possible to distin-guish separate stages of it – from the collec-tion, processing, and use of information in one's own press to open informational and propagandistic warfare in the public sphere. The diaspora community actively partici-pated in this war, and it had its own tactics,

objectives, and means to achieve them. A va-riety of weapons were used, including those employed by Soviet propaganda itself, which was cleverly positioned with a opposed view-point to produce a contra-propagandistic effect. Soviet efforts to neutralize the other side were usually ineffective.

Keywords: Lithuanian diaspora, Soviet period, press, information, propaganda war.

Rasa ŽUKIENĖ

Apie du lietuvių menininkus, tapusius Vakarų pasaulio kultūros istorijos dalimi

Santrauka. Šiandien lietuviai – pasaulyje pasklidusi diasporos tauta. Vargu ar įmanoma suskaičiuoti, kiek tarp jų buvo ir esama profesionalių kūrėjų. Aišku viena, kad nedidelė tauta pasauliui davė ir tebeduoda labai daug reikšmingų kultūros puoselėtojų. Būtų teisinga atidžiau ir dažniau kalbėti apie tuos menininkus, kurių kūrybinis darbas prisideda prie Vakarų pasaulio (ir Lietuvos jame) civilizacinio ir kultūrinio klestėjimo. Siekiant kalbėti apie plačiajam pasauliui kultūros sferoje svarbius lietuvius, šio straipsnio objektu pasirinkti Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai, bene garsiausi šiuo metu gyvenantys menininkai lietuviai Jonas Mekas (1922) ir Aleksandra Kašubienė (Kašuba) (1923). Abiejų likimai, kaip ir daugelio kitų pokario emigrantų, yra ryškiai paveikti karo traumos ir pabėgėlio, „žmogaus be vietos“ problemos. Bet skirtingai nuo daugelio kitų lietuvių menininkų, kuriems egzilinė būtis buvo visiškai nekūrybingas laikotarpis, Jonas Mekas ir Aleksandra Kašubienė pokariu Europos DP stovyklose ir vėliau, emigravę į JAV, surado tinkamą kūrybai terpę. Kitaip nei didesnė dalis tautiečių menininkų, Jonas Mekas ir Aleksandra Kašubienė su savo kūryba prasiveržė į tarptautinį meno pasaulį ir tapo XX a. meno istorijos dalimi. Jonas Mekas ir Aleksandra Kašubienė priklauso tai pačiai lietuvių emigrantų kartai. Priversti išvykti dar visai jauni, Lietuvoje nespėję iki galo persiimti nacionalinio meno kanonu, Vakaruose jie sukūrė unikalius kūrinius, kuriuose susipina kūrybiškumas ir smalsumas, protestas prieš netobulą pasaulį ir siekis rasti būdą jame išgyventi.

Šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip karas ir pokario situacija paveikė šių dviejų jaunų, gabių ir kūrybingų žmonių gyvenimus, aptarti veiksnius, nulėmusius jų aukštus kūrybinius pasiekimus. Bandoma atkreipti dėmesį ne tiek į išorines sąlygas, kiek į vidines, psichosocialines menininkų sėkmės prielaidas, galimai slypinčias jų prigimtyje, individualiose savybėse. Straipsnyje remiamasi prielaida, kad esminiai sėkmingos meninės karjeros veiksniai yra vidinė asmenybės sankloda ir ankstyvaisiais gyvenimo metais suformuota pasaulio jausena, įdiegtieji elgsenos modeliai.

Raktiniai žodžiai: Antrasis pasaulinis karas, emigracija, lietuvių diaspora, lietuvių dailė egzilyje, tarptautinis modernizmas.

Antrasis pasaulinis karas sukėlė milžiniškas pabėgėlių bangas, kurių verpetai pasiglemžė ir daugybę Lietuvos gyventojų.

1944 m. vasarą frontui artėjant prie Lietuvos, gelbėdamasi nuo grįžtančių sovietų, į Vakarus plūstelėjo žymi lietuvių inteligentijos

dalis. Pasirinkta bėgti. Kitos išeities nebuvo: pernelyg gyvi bei skaudūs buvo išlikę pirmosios sovietų okupacijos 1940–1941 m. prisiminimai – Lietuvoje kojų dar neapšilę sovietai šiuo laikotarpiu ištrėmė, įkalino ir nužudė 23 tūkst. Lietuvos gyventojų, daugiausia iš tuomečio elito. Vakarų Vokietijoje 1946 m. glaudėsi 57 495 lietuviai¹. Manoma, kad į Vakarų pasitraukė apie 80 tūkst. Lietuvos gyventojų.

Nelinksma dalia laukė pasilikusiųjų Lietuvoje. 1944–1953 m. šalyje siautė žiaurus partizaninis karas, nusinešęs per 20 tūkst. lietuvių partizanų gyvybių. Galvas dėjo jauniausia, aktyviausia tautos dalis. Sovietai taip pat tęsė jiems neparankių visuomenės sluoksnių naikinimą – per minėtą laikotarpį Sibire atsidūrė 118 tūkst. Lietuvos gyventojų, iš kurių 28 tūkst. ten ir mirė. Milžiniškos kultūrinio elito netektys, lygiai kaip ir sovietinis komunistinis režimas, ilgam, beveik pernkiasdešimčiai metų, pristabdė kultūrinio visuomeninio gyvenimo plėtrą Lietuvoje. Kultūrinė prieškarinės Lietuvos tradicija buvo brutaliai nutraukta. Apie pasaulyje pasklidusius ir garsėjančius lietuvių menininkus sovietų Lietuvoje buvo žinoma labai nedaug.

Pasitraukusieji į Vakarų pokario metais gyveno pabėgėlių stovyklose vakarinės Vokietijos ir Austrijos teritorijose. Išvietintųjų asmenų stovyklose atsidūrė didžiulis kultūrinis potencialas – daug menininkų, mokytojų, dėstytojų, gydytojų, teisininkų, rašytojų, du trečdaliai kultūros darbuotojų ir mokslininkų. Vokietijoje 1946–1949 m. būta 139 dailininkų. Neįtikėtina, bet pabėgėlių stovyklose virė gyvas lietuvių kultūrinis gyvenimas. Sparčiai steigtos bendrojo lavinimo mokyklos, rengtos dailės parodos ir koncertai, statytos operos ir leistos knygos bei laikraščiai. Viena iš priežasčių, skatinusių užsiimti kultūrine veikla, buvo pastangos nepasiduoti gniuždančiai tikrovei. Dalis jaunimo stojo mokytis į vokiečių universitetus.

Visgi nemažai pabėgėlių neturėdavo kuo užsiimti, neturėjo darbo. Dažnai nieko neveikdami, jie leido niūrias, monotoniškas dienas. Pasak buvusio Kauno meno mokyklos profesoriaus, dailininko Vytauto Kazimiero Jonyno (1907–1997), pabėgėlių stovyklose būta daug nihilizmo, pasyvumo, todėl reikėjo sužadinti žmogaus „aktyvųjį pradą“. Tam tikslui Freiburge, prancūzų okupacinėje zonoje, 1946 m. jis įsteigė meno ir amatų mokyklą (École des Arts et Métiers), kurioje studijavo dešimties tautybių atstovai – ne tik lietuviai, bet ir latviai, estai, vengrai, rumunai, čekai, slovakai, ukrainiečiai. 1946 m. mokykloje mokėsi 45, 1949 m. – jau 135 studentai. Nors dėstyti buvo kviečiami visi menininkai karo pabėgėliai, Freiburgo mokyklos dėstytojais buvo tik lietuvių dailininkai, o moksleiviai – įvairių Rytų Europos tautų atstovai. Freiburgo meno ir amatų mokykla davė akademinius dailės pagrindus ir suteikė galimybę lietuvių jaunimui, gavus stipendijas, toliau studijuoti dailės akademijose Prancūzijoje ir JAV.

Apie požiūrius. Istoriografijos aptarimas

Kai pasirodė istoriko Egidijaus Aleksandrovičiaus veikalas *Karklo diegas*² ir muzikologės Danutės Petrauskaitės monografija, skirta lietuvių muzikinei kultūrai³, lietuvių egzilio istoriografijoje visiškai baltų dėmių jau beveik neliko. Remdamiesi ankstesniais tyrimais ir gausia archyvine medžiaga, šie du autoriai, galima sakyti, atkūrė lietuvių išeivystės istoriją ir nutapė sodrų egzilinės būties paveikslą. Danutė Petrauskaitė pažėrė neįtikėtinus informacijos kiekius, susumavo lietuvių muzikų, vyrų ir moterų, solistų, choristų ir ansamblių aukštus pasiekimus ir atvėrė jų kūrybos vertingumą ne tik lietuvių bendruomenei, bet ir Jungtinių Amerikos valstijų muzikinei kultūrai. Seniau rašytuose ir Lietuvoje jau perleistuose

Broniaus Vaškelių teatrologiniuose darbuose taip pat atrastume ne vien lietuvių diasporai, bet ir vakarietiškos tradicijos teatro raidai svarbių faktų ir vardų⁴. Lietuvoje imta plačiau domėtis egzilio daile, atlikta nemažai tyrimų: apginta disertacija⁵, parašyta nemažai monografių, su lietuvių karo pabėgėlių dailės ir kultūros problematika jau įsiterpta į tarpdalykinę, Vakarų menotyroje šiuo metu aktualizuojama dailės ir politikos sąryšių problematiką⁶. Vis dėlto egzilio kultūros tyrimuose Lietuvoje dar tebevyrauja egzilio kultūros vertinimai per nacionalumo ir tautinio identiteto prizmę. Todėl ir dailininkų, tapusių emigrantais, įnašas į JAV, Pietų Amerikos, Kanados ar Australijos meno pasaulį – kol kas beveik netyrinėta tema. Ko gero, jau atėjo laikas atkreipti dėmesį ir į kitus galimus diskursus bei naujų metodologinių prieigų taikymą. Minėtieji E. Aleksandravičiaus ir D. Petrauskaitės veikalai taip pat provokuoja keisti vyrausį požiūrį ir nekompleksuojant aiškintis, kuo lietuviai menininkai praturtino Vakarų pasaulį, įvairių šalių kultūras ir atskiras jos sritis. E. Aleksandravičiaus knygoje plėtojama ekspansyvaus „lietuvių pasaulio“ idėja suponuoja optimistiškesnę (negu buvo susiformavęs iki šiol) požiūrį į emigraciją ir diasporinės lietuvių tautos gyvenimą. Lietuvių išeivių kūrybą ir meninius pasiekimus matyti tarpdalykiniame ir globalesniame kontekste taip pat skatina naujausi Vakarų mokslininkų atlikti egzilio kultūros tyrimai. Vokiečių, austrų, lenkų autorių tyrimai pastaruoju metu plėtojami ne tiek emigracijos, kiek migracijos ir atminties sąryšio problematikos lauke, aktyviai gilinamasi į klausimus, kaip kultūros supratimą veikia skirtingų egzilinių kartų atmintis⁷. Egzilio kultūros tyrimuose produktyvios yra humanitarinių ir socialinių mokslų sankirtoje besiplėtojančios socialinė dailės istorija, kasdienybės istorija, feminizmo studijos. Remiantis jomis, gilinamasi į moterų menininkių, mokslininkų vaidmenis emigracijoje⁸, o

kultūros tyrimuose dažnai akcentuojamos ne psichologinės traumos ar savosios kultūros puoselėjimas svetimose šalyse, bet pozityvusis egziliantų įnašas į JAV kultūrą⁹.

Tikslas, objektas, problematika

Perfrazuojant E. Aleksandravičiaus *Karklo diege* iškeltą idėją apie „lietuvių pasaulį“ (priešprieša „lietuviai pasaulyje“), vertėtų sekti Lietuvos žmonių brydėmis moderniojo meno pasaulyje ir bandyti ieškoti atsakymų, kokie veiksniai lėmė, kad vieni egzilio menininkai tapo svarbūs vien tik tautiečiams, o kiti yra nepamiršti ir rimtai vertinami tarptautinėje pasaulio kultūros kūrėjų bendruomenėje. Kaip tik todėl, siekiant kalbėti apie plačiajam visuomenės sluoksniui kultūros sferoje svarbius lietuvius, straipsnio objektu pasirinkti Antrojo pasaulinio karo pabėgėliai – bene garsiausi šiuo metu gyvenantys pasaulio menininkai lietuviai J. Mekas (1922) ir A. Kašubienė (Kašuba) (1923). Šis straipsnis yra fragmentiškas bandymas atkreipti egzilio kultūra besidominčiųjų dėmesį į šiuos du menininkus, su kūryba išsiveržusius gero, kai toliau negu pasirodymai savajai tautinei bendruomenei. Abu jie – buvę karo pabėgėliai, gyvenę išvietintųjų asmenų stovyklose Vokietijoje, dar ir dabar JAV tebekuriantys įspūdingus dalykus. J. Meko ir A. Kašubienės gyvenimo keliai ir kūrybos rezultatai yra skirtingi, bet abiejų likimai yra ryškiai paveikti Antrojo pasaulinio karo traumos ir pabėgėlio – „žmogaus be vietos“ – problemos. A. Kašubienė – garsi JAV dizainerė, skulptorė ir architektė, išradusi tekstilinį interjero erdvės transformavimo būdą, akmenis mozaikomis dekoravusi Pasaulio prekybos centro eksterjerą. J. Mekas – žinomas avangardinio antiholivudinio kino pradininkas, kūrėjas, rašytojas ir poetas, „*Film-Makers*“ *Cinematheque* ir *Anthology Film Archives* įkūrėjas.

J. Meko ir A. Kašubienės kūryba Lietuvoje žinoma neplačiam šiuolaikinio meno mėgėjų

ratui. J. Meko žodinė kūryba Lietuvos skaitytojui pristatinėta žymiai aktyviau¹⁰ negu A. Kašubienės tekstai. Dar ir dabar dauguma jų nesusilaukė vertimų į lietuvių kalbą ir prieinami tik anglų kalba¹¹. Akademiniame diskurse tyrinėta tik J. Meko kūryba¹², nors aplinkos menininkės A. Kašubienės transformuojamieji interjero erdvės įrenginiai, instaliacijos iš tampaudio, ypač sukurti gyvenamųjų statinių projektai Naujojoje Meksikoje, architektūrinių idėjų morfologija jau senokai galėjo tapti įdomios menotyrinės studijos objektu. Beje, trumpalaikį susidomėjimą A. Kašubienės kūryba buvo sukėlusi Nacionalinėje dailės galerijoje 2014 m. pademonstruota jos nenaudojant tekstilinio kūrinių „Spektro užuomina“ lietuviškoji rekonstrukcija¹³. Bet ši paroda nepaskatino jokios gilesnės menininkės kūrybos arba jos autorių tekstų refleksijos. Apskritai, reikia pasakyti, kad mažai kam žinomos abiejų minėtų menininkų sėkmingos karjeros JAV ir beveik visiškai nei publicistiniuose, nei moksliniuose straipsniuose nereflektuotos prielaidos ir priežastys, lėmusios arba formavusios sėkmingą šių dviejų lietuvių karo pabėgėlių, JAV imigrantų kūrybinį gyvenimą. Šis straipsnis galėtų tapti įžanga minėtos problematikos svarstymuose, bet jo tikslas paprastesnis – išsiaiškinti, kaip karas ir pokario situacija paveikė tokių dviejų jaunų, gabių ir kūrybingų žmonių gyvenimus, aptarti priežastis ar veiksnius, turėjusios įtakos jų aukštiems kūrybiniams pasiekimams. Šis tekstas – bandymas atkreipti dėmesį ne tik į išorines, bet ir vidines, psichosocialines menininkų sėkmės prielaidas, galimai slypinčias asmenybėse, jų prigimtyje, kurios nepajėgė sužlugdyti nepalankios sąlygos. Remiamasi prielaida, kad vidinė asmenybės sankloda ir ankstyvaisiais gyvenimo metais suformuota pasaulio jausena, įdiegti elgsenos modeliai lemia sėkmingą meninę karjerą.

Kontekstas, arba karo pabėgėlių kultūrinės veiklos prasmės

Išvietintieji asmenys kultūrinę veiklą Vokietijoje suvokė kaip aktyvų visuomeninio gyvenimo veiksnį, galintį ateityje padėti atrasti naujų perspektyvų. Reprezentuoti savo kultūrą svetimose žemėse tapo moraline misija ir savo tapatybės išsaugojimo priemone. Nacionalinės kultūros reprezentacija teigiamai pasitarnavo politiškai, kai reikėjo įrodyti savo teisę pasilikti laisvame Vakarų pasaulyje. Tarp inteligentų įsivyravo pažiūra, kad kelias į laisvę grindžiamas kultūrinėmis vertybėmis. Dauguma menininkų lietuvių buvo įsitikinę, kad savo kūrybine veikla garsina Lietuvos vardą kaip gilią ir senos kultūros atstovai, kovodami už tautos laisvę. Taip suvokiama kultūra tapo prarastosios Lietuvos (politiniame žemėlapyje ji neegzistavo) ne vien kultūrinės, bet ir politinės reprezentacijos sritimi.

Pasak vieno iš išvietintųjų asmenų gyvenimo tyrinėtojų Marko Wymano, sąjungininkai iš pradžių trukdė kultūrinei veiklai, nes norėjo visus kuo greičiau išsiųsti kur nors iš Vokietijos. Tai, ką pabėgėliai iš Rytų ir Vidurio Europos laikė savo egzistencijos pagrindu, karą laimėjusiems sąjungininkams atrodė kaip augantis nacionalizmas tuo metu, kai pasaulis nuo to buvo nukentėjęs. Tačiau jau 1948 m. sąjungininkai pakeitė nuomonę dėl kultūrinės pabėgėlių veiklos, nes pasikeitė jų požiūris į migraciją. JAV, nutarusi pradėti masinę okupuotų Baltijos respublikų gyventojų migraciją, pakvietė būsimus imigrantus Amerikos visuomenei pristatyti savo kultūrą, parodas. Taip siekta parodyti draugiškumą.

Apie 1950 m. išvietintųjų asmenų stovyklos Vokietijoje ir Austrijoje tuštėjo. Didžiuma pabėgėlių lietuvių pasklido po visą pasaulį, savo naująją tėvynę dažniausia pasirinkdami anglosaksų šalis, pirmiausia Jungtines Valstijas. Daugeliui meno kūrėjų

integruotis į naują meninę bei kūrybinę terpę sekėsi sunkiai arba apskritai nepavyko, jų kūryba, suformuota siaurokos nacionalinės mokyklos, netapo lygiaverte pokarinės Europos ir JAV kartos meninei ir intelektinei kūrybai. Tačiau ne vienam pavyko išgarsėti tarptautiniu mastu ir prisidėti prie savo naujojo krašto kultūros. Tai, kaip bebūtų paradoksalu, iš dalies galbūt lėmė jų, kaip pabėgėlių, dalia. Kaip sako J. Mekas, „staiga pasaulis buvo mūsų. Karas pasibaigė, mes buvome Vakaruose, kur pasaulis staiga didžiule lavina krito ant mūsų – viskas, apie ką mes tik buvom girdėję iš toli, tapo atvira. Viskas buvo mūsų“¹⁴. Pasaulio atvirumo ir savo galimybių suvokimas kažkiek užgožė namų ilgesį ir pabėgėlio rezignaciją.

Jonas Mekas ir „Žvilgsnių“ avangardizmas

Lietuvių išvietintųjų asmenų stovyklose leista labai daug knygų bei periodinių leidinių. Vieną iš jų – kultūros žurnalą *Žvilgsniai*¹⁵ – leido J. Mekas, vėliau išgarsėjęs kaip Amerikos avangardinio kino kūrėjas, rašytojas ir poetas, šiuo metu gyvenantis Niujorke. Žurnalo leidyba buvo jo ir kelių bičiulių pasipriešinimo nežinia ir pilkai lagerio kasdienybei būdas. 1944 m., artėjant frontui iš Rytų, dvidešimtmečiui J. Mekui ir jo broliui Adolfui teko skubiai palikti namus ir bėgti nuo raudonojo tvano, kur akys veda. Bėgimo, traukimosi per Rytų Prūsiją ir laikino gyvenimo pabėgėlių stovyklose etapas buvo pats niūriausias. Elmshorne pateko į karo belaisvių lagerį, teko dirbti priverstinius darbus. 1945–1947 m. praleido Wiesbadeno ir Kasselio pabėgėlių lageriuose. Pradėjo leisti žurnalą *Žvilgsniai* ir studijavo filosofiją bei romanistiką Mainzo universitete. Lietuvoje dėl karo jiems buvo tekę nutraukti studijas, nes okupacinė valdžia 1943 m. uždarė visus Lietuvos universitetus. Prisimindamas pabėgėlio dalį, J. Mekas pasakoja: „Karui

pasibaigus, pasaulis mums atsivėrė, pradėjom žiūrėti, žvalgytis aplinkui.“¹⁶ Iš to smalsaus dairymosi, noro susiurbti į save Europos kultūrą ir kilo kultūros žurnalo pavadinimas *Žvilgsniai*. J. Mekas ir trys bičiuliai patys versdavo iš anglų, prancūzų ir vokiečių kalbų. Tai buvo tikra improvizacija, koliažas iš pasaulinės ir lietuvių literatūros kūrinių, pajvairintas dadaistinėmis ir siurrealistinėmis Vytauto Leono Adamkevičiaus iliustracijomis. Rotaprintu spausdinamo žurnalo tiražas siekė vos šimtą egzempliorių. Visi keturi *Žvilgsnių* leidėjai buvo atviri naujovėms, stengėsi pajusti Vakarų Europos literatūros pulsą, integruotis į vakarietišką kultūros erdvę, pažindinti lietuvius su europine literatūra. Sunku pasakyti, ar Jonas Mekas ir jo bendraminčiai galėjo būti matę europietiškus literatūros žurnalus, dar XX a. 3 dešimtmetyje skelbusius europinio avangardo programas: vokiečių *Der Sturm*, lenkų *Blok* ir *Praesens*, italų *Noi* ar prancūzų *L'Esprit Nouveau*. Taip pat nežinoma, ar į jų rankas galėjo patekti vienkartiniai modernistiniai Vilniaus lietuvių literatūriniai žurnalai *Varsnos*, *Vingis*, *Varpos*, *Sėja*, *Versmė* ir kiti, leisti 1937–1939 m.¹⁷ Tačiau žvelgiant dabartiniu komparatyvistiniu požiūriu, *Žvilgsniai* Vokietijoje vaidino panašų vaidmenį kaip minėtieji žurnalai, tik, žinoma, mažesnis buvo mastas: būrė draugėn pajėgesnius modernius rašytojus ir dailininkus, kėlė diskusijas, žadino kūrybines ambicijas. Žvelgiant iš šiandienos perspektyvos galima būtų teigti, kad *Žvilgsniai* priklauso mažųjų europinių avangardo žurnalų grupei ir ją puikiai papildo.

Žvilgsniai išsiskyrė aiškiai išreikšta maišto dvasia, avangardine laikysena, nukreipta prieš lietuvių literatūros tradiciją ir prieš išėivių literatūrą formuojamą lietuvių literatūros veidą. Pagrindinė nuostata buvo kūrybinės laisvės ir kūrėjo individualumo siekis. *Žvilgsnių* bendradarbiai pasisakė prieš užsirdarymą tautinių vertybių kiaučiu. Kaip tik į tai linko tėvynės netekę lietuvių kultūrininkai.

Pirmojo *Žvilgsnių* žurnalo redakcijos žodyje rašoma: „Tik išėjęs iš savo asmeniškumo ir regionalumo celės, įsijungdamas į laiką, jo idėjas, troškimus, ieškojimus, kūrėjas tampa visos žmonijos venų krauju.“¹⁸ Dažnai tekstų rimtumas, intelektualinis gilumas disonavo su vizualine žaisme. Iliustracijos atskleidžia leidėjų prielankumą dadaizmui, siurrealizmui ir futurizmui. Puslapio formate išblaškyti vaizdai, transformuotos raidės ir šokinėjantys šriftai išduoda ir pokšto, bravūros elementą jų mąstysenoje.

Žvilgsnių žurnalas signalizavo apie kitokią, netipišką galvoseną ir elgseną, todėl šiandien literatūrologai šį išvietintųjų asmenų stovykloje leistą žurnalą laiko preflukšiniu žurnalu. Kodėl? Nes rimti ketinimai, pasirodo, jame pynėsi su nepataisomų pokštininkų laikysena. Visai neseniai Lietuvoje paaiškėjo, kad po pirmojo *Žvilgsnių* numerio (1946) buvo iškart išleistas trečiasis (1947). Mūsų laikais ilgai ir nesėkmingai ieškota antrojo. Galiausiai vieną dieną J. Mekas parašė literatūrologei Laimutei Adomavičienei: „Turiu būti atviras ir pasakyti va ką: antrojo *Žvilgsnių* numerio niekada nebuvoooo!“¹⁹ Pasirodo, toks buvo sąmoningas leidėjų sumanymas, noras žaismingai suklaidinti skaitytojus. „Mes tą padarėm – visiškai pamiršom. Niekuomet apie tai negalvojom, iki Jūs paklausėte: Kur yra tas antras numeris!“²⁰

Aleksandra Kašubienė: erdvės formavimas mieste ir dykumoje

A. Kašubienė – Kauno meno mokyklos studentė – iš Lietuvos pabėgo 1944 m. spalio mėnesį, tiesiai iš skulptūros studijos Jurbarko kartu su studijų draugais ir savo dėstytoju Vytautu Kašuba (vėliau tapusiu jos vyru). Tuomet jai buvo dvidešimt vieneri. Ties Smalininkais pėsčiomis pereita Lietuvos ir Rytprūsių siena. Iš Tilžės geležinkelio stoties

vargais negalais pasiektas Drezdenas, paskui kelionė į Vieną, dveji sunkūs metai Austrijoje ir Vokietijos išvietintųjų asmenų stovyklose. Kaip pasakoja menininkė, lagerių gyventojai, karo pabėgėliai valandų valandas sėdėdavo aptvertuose stovyklų kiemuose, svajodami apie Ameriką. Niekas nenorėjo atgal į sovietų užimtą Lietuvą. Daug kas vien lošdavo kortomis ir be galo aptarinėdavo politiką. Kone vienintelis būdas ištrūkti iš niūraus kasdienio neveiklumo būdavo kūrybinė veikla.

A. Kašubienę JAV išgarsino tampraus audklo architektūrinės struktūros, formuojančios erdves, ir milžiniškos instaliacijos (marmuro, granito, plytų mozaikos) viešosiose erdvėse. Jos darbais dekoruotos Niujorko aikštės, o viena A. Kašubienės mozaikos siena sunaikinta teroristinės atakos metu 2001 m. rugsėjo 11 d.

Meksikos dykumoje stovi A. Kašubienės projektuoti fantastiški gyvenamieji *Rock Hill* namai. Plastiškų formų, tviskantys saulėje veidrodinėmis paviršiaus dangomis jie primena kosminę architektūrą. Statiniai dykumoje įkūnija jos asmeninę viziją, atsiradusią dar XX a. 7 dešimtmetyje Niujorke, ieškant naujovių architektūroje – audinio struktūrų ir sudėtingos geometrijos įtampų dinamikos. Niujorke ji buvo realizuota laikinuose interjeriniuose ir parodiniuose sprendimuose²¹, o Meksikos dykumoje – *Rock Hill* komplekse, sumanytame kaip privatūs A. Kašubienės namai.

Išvados

Jonas Mekas ir Aleksandra Kašubienė priklauso tai pačiai lietuvių emigrantų kartai. Priversti išvykti dar visai jauni, Lietuvoje nespėję iki galo persiimti nacionalinio meno kanonu, Vakaruose jie sukūrė unikalius kūrinus, nulemtus kūrybiškumo ir smalsumo, protesto prieš netobulą pasaulį bei siekio rasti būdą išgyventi jame.

Žvilgsnių žurnale slypi XX a. 7 dešimtmečio *Fluxus* judėjimo ištakos. Vienas iš jo pradininkų, šešiolikmetis Jurgis Mačiūnas (1931–1978), taip pat karo pabėgėlis, buvo vienas iš *Žvilgsnių* skaitytojų. Su Jonu Meku jiedu susitiko JAV 1952 m. Abu įsitraukė į *Fluxus* judėjimą. Vienas – kaip avangardinio antimeno judėjimo idėjų generuotojas, kitas – kaip Amerikos avangardinio kino kūrėjas.

Tekste minėtasis Freiburgo dailės ir amatų mokyklos įkūrėjas dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas, prieš karą Lietuvoje pasižymėjęs kaip puikus realistinės krypties grafikas, klasikos veikalų iliustruotojas, į JAV atvyko 1950 m. Čia tapo garsiu vitražo dailininku ir sakralinių pastatų interjerų kūrėju. Žymūs jo darbai yra Viltono koplyčios vitražai, Niujorke (Maspeth rajone) esanti Kristaus Atsimainymo bažnyčia ir lietuvių koplyčia Šv. Petro bazilikoje Vatikane.

Kai 1944 m. liepos mėn. prasidėjo didysis traukimas iš Lietuvos, niekas neįsivaizdavo, kuo tai baigsis. Atrodė, jog po kelių savaičių, frontui praslinkus, bus galima grįžti atgal. Bet laikinas pasitraukimas didžiumai žmonių virto penkiasdešimties metų politine emigracija. Prielaida šiai emigracijai baigtis tapo Sovietų Sąjungos žlugimas, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. Bet masinio grįžimo į tėvynę jau nebuvo. Šiandien lietuviai – pasaulyje pasklidusi diasporos tauta. Už geografinių šalies ribų gyvena apie 1 mln. lietuvių. Vargu ar įmanoma suskaičiuoti, kiek tarp jų esama profesionalių kūrėjų. Aišku viena, kad nedidelė tauta pasauliui davė ir tebeduoda labai daug reikšmingų Vakarų kultūros kūrėjų. Būtų teisinga dažniau minėti pavardes tų, kurių kūrybinis darbas prisideda prie Vakarų pasaulio (ir Lietuvos jame) civilizacinio ir kultūrinio klestėjimo.

- ¹ Jungtinių Tautų paramos ir atkūrimo administracijos UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) duomenys.
- ² Aleksandravičius E., *Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: Versus aureus, 2013.
- ³ Petrauskaitė D., *Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos valstijose 1870–1990: tautinės tapatybės kontūrai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.
- ⁴ Vaškelis Bronius: *Žvilgsnis iš atokiau*, sud. D. Kuizinienė, Vilnius: Versus aureus, 2004.
- ⁵ Bernotaitytė J., *Lietuvių dailės reprezentacija JAV XX a. 6–9 dešimtmečiuose: organizacinis aspektas*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.
- ⁶ Žukienė R., *Trying to Survive: The Activity of Exiled Baltic Artists in Germany in 1945–1950*. In: Jankevičiūtė G., Žukienė R., *The Art of Memory and Identity: Toward a Cultural History of the Two World Wars in Lithuania*, Boston, Academic Studies Press, 2016, p. 139–174.
- ⁷ Creet J., Kitzmann A., *Memory and Migration: Multidisciplinary Approaches to Memory Studies*, Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press, 2011.
- ⁸ Rohr E., Jansen M. (Hrsg.), *Grenzgängerinnen: Frauen auf der Flucht, im Exil und in der Migration*, Giessen: Psychosozial-Verlag, 2002. Chandler A., Stoklosa K., Vincent J. (eds.), *Exile and Patronage: Cross-cultural Negotiations beyond the Third Reich*, Berlin: LIT Verlag, 2006.
- ⁹ Horowitz J., *Artists in Exile: How Refugees from Twentieth-Century War and Revolution Transformed the American Performing Arts*, New York: Harper, 2008.
- ¹⁰ 2005 m. Jonas Mekas atstovavo Lietuvai 51 Venecijos bienalėje. Jono Meko *Poezija* sovietinėje Lietuvoje pasirodė dar 1971 m. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, išleista galybė knygų lietuvių ir anglų kalbomis su Jono Meko dienoraščiais, laiškais, pokalbiais, poezija ir proza: Mekas J., *Laiškai iš Niekur*, Vilnius: Baltos lankos, 1997; *Trys draugai*:

- Jurgis Mačiūnas, Yoko Ono, John Lennon, par. J. Mekas, Vilnius: Baltos lankos, 1998; Mekas J., *Žmogus be vietos*, Vilnius: Baltos lankos, 2000; *Modernioji lietuvių egzilio proza: Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas, Leonas Lėtas*, sud. D. Kuizininė, Vilnius: Versus aureus, 2006; Mekai J. ir A., *Knyga apie karalius ir žmones*, Vilnius: Versus aureus, 2015; Mekas J., *Conversations, Letters, Notes, Misc. Pieces etc.*, Vilnius: Lithuanian Art Museum, 2005.
- ¹¹ Kuizininė D., *Kašubų šeimos Odisėja į Vaikarus. Kašubienė Aleksandra. On the Way to America. To My Daughter Guoda Kašuba Burr*, *Oikos*, 2013, nr. 1 (14), p. 116–147, *Aleksandro Kašubos darbai*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2012.
 - ¹² Čičelis R., *Jono Meko filotopinė žiūra*, Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014. R. Čičelis yra parašęs daugybę mokslinių straipsnių, skirtų įvairiems Jono Meko kūrybos aspektams.
 - ¹³ Visas projekto pavadinimas „Spektro užuomina. 1975 m. projektas Nacionalinėje dailės galerijoje“ (kuratorė Elona Lubyte, 2014).
 - ¹⁴ *Modernioji lietuvių egzilio proza: Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas, Leonas Lėtas*, sud. D. Kuizininė, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 8.
 - ¹⁵ *Žvilgsniai* – neperiodinis leidinys. Išleisti trys numeriai (1946, 1947, 1948). Tiražas 100 vnt. Redakcinė kolegija: Jonas Mekas (red.), Adolfas Mekas (1925–2011), Algirdas Landsbergis (1924–2004), Leonas Lėtas (Vytautas Leonas Adamkevičius, 1923–1998). Leidykla „Giedra“, Wiesbaden.
 - ¹⁶ *Modernioji lietuvių egzilio proza: Algirdas Landsbergis, Jonas Mekas, Leonas Lėtas*, sud. D. Kuizininė, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 8.
 - ¹⁷ Lapinskienė A., *Vladas Drėma ir tarpukario Vilniaus lietuvių literatūra*. In: *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai*, sud. G. Jankevičiūtė, Vilnius: Lietuvos dailės istorikų draugija, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010, p. 289–303.
 - ¹⁸ *Žvilgsniai*, red. J. Mekas, Wiesbaden: Giedra, 1946, nr. 1, kovas, p. 2.
 - ¹⁹ Jono Meko 2008 m. spalio 1 d. laiškas literatūrologai Laimutei Adomavičienei. Cituojama iš straipsnio: Adomavičienė L., (Pre)fluksinis žurnalas „Žvilgsniai“ ir jo istorija, *Žvilgsniai*, 1946–1948 m. Vokietijoje leisto neperiodinio kultūros žurnalo nr. 1, 3, 4 faksimilinis leidinys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 2.
 - ²⁰ Ten pat, p. 2.
 - ²¹ Kūriniai iš tampraus audinio: *Debesų kambarys* (1969), *Įrengimai sielai* (1970), *Keturi elementai* (1970), *Spektrinė aplinka* (1970), *Gyvenamoji aplinka* (1971, Wave Hill, 1973, Aplinkos studijų centras, Niujorkas), *XX amžiaus aplinka* (1973, Carborundum muziejus, Niujorko valstija) ir kt.

TWO LITHUANIAN ARTISTS WHO BECAME PART OF WESTERN CULTURAL HISTORY

Summary

Today Lithuanians are a diaspora people dispersed throughout the world. Among them, some are important to world cultural history; this article is about two of them. They were World War II refugees and currently are perhaps the most famous Lithuanian artists alive: Jonas Mekas (b. 1922) and Aleksandra Kasuba (Kašuba, Kašubienė; b. 1923). Their fates, like those of many postwar emigrants, were affected by the trauma of war and the problem of being a refugee, a “displaced person”. But in contrast to some other Lithuanian artists to whom such an existence in exile meant being creatively unproductive, Jonas Mekas and Aleksandra Kasuba found an environment conducive to their creativity in both the European DP camps and in the United States to which they emigrated. Both were able to participate in the international world of art and to leave their mark on 20th century art history. Jonas Mekas and Aleksandra Kasuba belong to the same generation of Lithuanian emigrants. Forced to leave their homeland early in their lives and not yet having had time in Lithuania to fully acquire

and identify with the national artistic canon, they created unique works in the West—creations born of artistic curiosity, a spirit of protest against the world’s imperfection, and the need to find a way of living in it.

It is the purpose of this paper to explore both how war and the postwar condition influenced the lives of these young and gifted creators as well as what factors might have been responsible for the high quality of their artistic achievements. These factors are perhaps not so much the external conditions they faced as those internal, psychosocial constraints for an artist’s success that lie in his or her nature and individual qualities. The article’s underlying assumption is that the factors determining a successful artistic career are the inner structure of the artist’s personality and the world feeling and behavior models he or she developed during his or her early years.

Keywords: World War II, emigration, Lithuanian diaspora, Lithuanian art in exile, international modernism.

Dalia KUIZINIENĖ

Tarp refleksijos ir nuotykių: lietuvių migrantų pasakojimai

Santrauka. Nuo 2000 m. Lietuvoje išleista apie 60 knygų, kurių autoriai yra emigravę lietuviai, ilgesnį ar trumpesnį laiką svetur gyvenę ar nuolat migruojantys tarp gimtinės ir svietimos šalies. Pastaruoju metu svetur rašoma lietuvių literatūra yra tapusi Lietuvoje kuriamos literatūros savastimi, vertinama ir reflektuojama literatūros kritikų, istorikų, sociologų, kaskart randant įvairių pokyčių, naujų vardų ar tendencijų, bendrumų ir visai naujų patirčių. Net trys išeivijoje gyvenančių autorių knygos dalyvavo *Metų knygos 2015* rinkimuose: D. Staponkutės *Iš dviejų renkuosi trečią*, V. Papievio *Odilė, arba oro uostų vienvė* (2015), A. Šileikos *Pirkiniai išsimokėtinai* (2014). D. Staponkutės knyga išrinkta geriausia metų knyga. Egzilinės tapatybės refleksija, buvimo svetur svarstymai yra svarbūs daugeliui lietuvių tekstų. V. Papievio romanuose, D. Staponkutės esė knygose kalbos, adaptacijos, kūrybos sampratos klausimai perauga į intertekstualų literatūrinį-filosofinį svarstymą. E. P. Pukytė savo esė knygose ironiškai supriešina britų ir lietuvių gyvenimo būdo, tarpusavio santykių klausimus. Pastaruoju metu itin populiarūs dienoraščio, pažintinės kelionių literatūros žanrai. Žurnalistų, rašytojų (A. Užkalnio, Z. Čepaitės, J. Melniko) knygose šalia praktinio pažintinio aspekto svarbus tampa gyvenimo svetur patirčių apibendrinimas. Leidyklos Lietuvoje pradėjo leisti emigrantinių biografijų ar biografinių romanų serijas, kurios taip pat atlieka pažintinę funkciją. Straipsnyje analizuojama, kaip per penkerius metus pakito Lietuvoje leidžiamų svetur parašytų knygų tematika bei problematika, žanrai, kiek populiariuose lietuvių moterų emigrantų meilės romanuose yra svarbus egzilinis kontekstas.

Raktiniai žodžiai: migrantinė literatūra, tapatybė, egzilio patirtys.

Nuo 2000 m. iki šiol Lietuvoje yra išleista apie 60 knygų¹, kurių autoriai yra emigravę lietuviai, ilgesnį ar trumpesnį laiką svetur gyvenę ar nuolat migruojantys tarp gimtinės ir svietimos šalies. Pastaruoju metu svetur

rašoma lietuvių literatūra, tapusi Lietuvoje kuriamos literatūros savastimi, yra vertinama ir reflektuojama literatūros kritikų, istorikų, sociologų, kaskart aptinkant įvairių pokyčių, naujų vardų ar tendencijų, bendrumų

ir visai naujų patirčių. Pastaraisiais metais svetur parašyti, o Lietuvoje leidžiami kūriniai beveik kasmet įtraukiami į geriausių metų knygų penketukus. 2014 m. į geriausių knygų penketuką suaugusiųjų kategorijoje buvo įtraukta Londone gyvenančios autorės Paulinos Pukytės knyga *Bedalis ir labdarys* (2013). Net trys išeivijoje gyvenančių autorių knygos dalyvavo *Metų knygos 2015* rinkimuose: D. Staponkutės *Iš dviejų renkuosi trečią* (2014), V. Papievio *Odilė, arba oro uostų vienatvė* (2015), A. Šileikos *Pirkiniai išimokėtinai* (2014). D. Staponkutės eseistikos knyga buvo išrinkta geriausia metų knyga.

Tiek literatūrologai, tiek ir kitų sričių migracijos tyrinėtojai šiuos tekstus mini įvairiuose savo tyrimų kontekstuose. Literatūrologiniai pastarųjų metų tyrimai daugiausia susitelkia ties bendrąja problematika, tautinės bei hibridinės tapatybės klausimais, problemine tyrimų apžvalga². Kai kurios knygos, ypač D. Staponkutės ir V. Papievio nominuotos, sulaukė gausių recenzijų kultūrinėje periodikoje, kai kurios iš jų nepastebėtos, neminės ir nevertintos. Svetur gyvenantys autoriai yra nuolatiniai Vilniaus knygų mugės svečiai. Jie dalyvauja literatūros renginiuose, skaito paskaitas Lietuvos universitetuose, čia, Lietuvoje, leidžia knygas.

Šiame straipsnyje pristatomos ir aktualizuojamos naujausios pastarųjų metų svetur rašytos literatūros tendencijos ir slinktys, svarstoma, kiek naujausioje literatūroje galima rasti tematinio panašumo, vieno ar kito žanro pasikartojamumo ar kaitos, kaip keičiasi grožinėje literatūroje formuojamas (e)migranto tipas, šis įvaizdis pastovus ar kintantis. Susitelkiama ties paskutiniaisiais metais išleistomis knygomis, dalis jų pratęsia anksčiau susiformavusias tendencijas, kitos žymi visiškai naujus reiškinius šiuolaikinės (e)migrantinės literatūros kontekste.

Egzilinės tapatybės refleksija: tarp dienoraščio ir filosofinio esė

Egzilinės tapatybės refleksija, buvimo svetur svarstymai yra svarbūs daugeliui lietuvių tekstų. V. Papievio romanuose, D. Staponkutės esė knygose kalbos, adaptacijos, kūrybos sampratos klausimai perauga į intertekstualų filosofinį svarstymą. E. P. Pukytė savo esė knygose ironiškai supriešina britų ir lietuvių gyvenimo būdo, tarpusavio santykių klausimus.

Stebint ir vertinant net to paties autoriaus, gyvenančio svetur, kūrybos raidą pokyčiai itin ryškūs. Rašytojas V. Papievis Prancūzijoje gyvena apie 20 metų (jis nuolat akcentuoja buvimą tarp Vilniaus ir Paryžiaus). Vertinant tris svetur rašytus V. Papievio romanus matome itin ryškius poslinkius: romane *Vienos vasaros emigrantai* (2003) aktualizuotas tapatybės svarstymas, pasakotojo identifikavimasis svetimame, kartu ir savaime Paryžiuje. Romane *Eiti* (2010) pasakotojo vidinės paieškos apsiribojo ne tik kelione į Provansą. Iš tiesų – tai kelionė į savo dvasinį pasaulį. Naujausiame Papievio romane *Odilė, arba oro uostų vienatvė* (2015) nėra lietuviškų realiųjų, skaitytojui, vertintojui lieka tik numanymas, kad romano pasakotojas yra lietuvis, visiškai pasinėręs į prancūzų aristokratės atsisveikinimo su pasauliu, į jos praeities refleksijas, kurios pasakotojui tapo pažintimi su prancūzų aristokratiškąja kultūra, jos prisijaukinimu per senos moters globą, diskusijas su ja ir jos aplinkos asmenimis. Tik pasirodžius knygai pats autorius yra įvardijęs, kiek lietuviškumo yra jo kūrinyje. „Lietuviškumo *Odilėje* rasite tiek, kiek aš pats esu lietuvis, kiek joje atsispindi mano lietuviškumas, jei atsispindi. Man kartais norėsi įterpti lietuviškų reminiscencijų, aliuzijų, realiųjų, bet šitai sau uždraudžiau: jau pabodo, kad vienatvė – tai vargšo emigranto lietuvių

Paryžiuje vienatvė, skausmas – tai emigranto skausmas, liūdesys – po svetimą miestą klaidžiojančio emigranto skausmas. Jeigu norite, galime vienatvę, skausmą, liūdesį sugaubti į emigracijos sąvoką, tik man šiuo atveju emigracija bus egzistencinė būseną.³

Panašių pokyčių pastebime ir Zitos Čepaitės svetur rašytuose tekstuose. Rašytoja 2006 m. išvyko gyventi į Jungtinę Karalystę, pastaruoju laikotarpiu išleido tris skirtingo žanro ir tematikos knygas. Eseištikos knygoje *Emigrantės dienoraštis* (2011) Z. Čepaitė publicistiškai apibendrina tūkstančių lietuvių, gyvenančių Didžiojoje Britanijoje, patirtis. Knygoje pateikiama itin daug londonietiško gyvenimo realijų: su ironija autorė rašo, kuomet skiriasi angliški elektros lizdai nuo lietuviškų, pataria, kur pigiai apsipirkti. Knygoje dominuoja emigrantų buities, darbo specifikos, bendravimo su britais ir kitataučiais patirčių aprašymai, knygos pabaigoje pateikiamas trumpas žodynėlis, kuriame aiškinamas įprastas tautiečių žargonas. Knyga buvo populiari tarp lietuvių, gyvenančių Didžiojoje Britanijoje. Autorė panaudojo savo kaip žurnalistės patirtį ir žinias, sukaupusias per žurnalistinio darbo Britanijos lietuvių periodikoje metus.

Knyga Lietuvoje buvo pristatyta Vilniaus knygų mugėje. Pristatymą lydėjo gausūs autorės interviu populiariojoje spaudoje, knyga sulaukė ne vienos recenzijos, buvo įtraukta į Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kasmet sudaromą kūrybiškiausių knygų dvyliktuką. Šalia gyvenimo svetur praktinių buities realijų autorė nusako ir britų bei lietuvių patirčių skirtumus, bendravimo ir santykių ypatumus, deromantizuoja tautiečių patriotizmą.

Apibūdindama emigracijoje gyvenančiųjų pasaulį, jų ryšius su gimtine, Čepaitė griauja iki šiol lietuvių literatūroje kurtą nostalgijos kamuojamo emigranto stereotipą: „Nuo Lietuvos nė kiek neatitrūkę, glaudžiai susieti nuolatinėmis pigių skrydžių

linijomis, nelegalių ar pusiau legalių vežėjų maršrutais ir pirmyn atgal cirkuliuojančiais nenutrūkstamais prekių srautais. Lietuvos mums čia kurti nereikia, mes tiesiog jos dalį iš šiaulių, panevėžių bei plungių perkėlėme į Londono pakraščius.“⁴ Ši gimtojo miesto aplinkos „perkėlimo“ į svetimą aplinką idėja kartojasi pastarojo laikotarpio literatūros tekstuose, rašytojų pasisakymuose. Kristina Sabaliauskaitė susitikimų metu yra kalbėjusi, kad būdama viename ar kitame lietuvių sambūryje Didžiojoje Britanijoje ar Airijoje sutinka didelį iš vieno ar kito Lietuvos regiono miesto ar miestelio migravusių lietuvių būrį. Jai antrina D. Staponkutė, aktualizuo-dama gimtos ir svetimos erdvės nepastovumo ir kaitos dimensiją: „Kalbėjomės, kalbėjomės, kalbėjomės – apie tai, kaip perkėlėme Šiaulius į Niujorką ir Nikosiją.“⁵

Šalia Z. Čepaitės dienoraštinių, eseistinių tekstų galima būtų minėti rašytojo J. Melniko eseistikos knygą *Paryžiaus dienoraštis* (2013), parašytą autoriui dažnai lankantis ir gyvenant Paryžiuje. Knygoje nevengiama skirtingų tradicijų ir gyvenimo stiliaus lyginimo ir paralelių. Rašydamas apie Paryžių autorius neišvengiamai visuomet grįžta į Lietuvą ir lygina, kas yra kitaip, ko trūksta lietuviams.

Tačiau po kelerių metų išleistame Z. Čepaitės romane *Londono vėjas* (2013) (e)mi-grantinės tematikos vis mažėja. Tiesa, dalis romano veiksmo dar vyksta lietuvių pamėgtame mieste, pasakojama istorija, nutikusi į Londoną išvykusiai lietuvei. Tačiau tai kito-kio žanro kūrinys, turintis ir detektyvinio, ir žurnalistinio romano elementų. Romano veiksmas vyksta Londone, tačiau nuolat sugrįžtama į praeitį, apimančią įvairius veikėjų gyvenimo tarpsnius Lietuvoje. Pagrindinė romano veikėja Goda išvažiuoja į Londoną ieškoti mylimojo, pasprukusio iš Lietuvos su jos pinigais. Ji susiduria su šešėlinio verslo atstovais ir su nuostaba suvokia, kad dauguma jų vienaip ar kitaip buvo pasirodę jos

gyvenime ir anksčiau. Rašytojai šiame romane nėra itin svarbu įvardyti savo santykius su lietuviškąja bendruomene, išsakyti tautiečių gyvenimo svetur patirtis. Ji pateikia daugia-kultūrę Londono emigrantų publiką iš posovietinių šalių, rašo apie kontrabandą, prostituciją, vaikų išnaudojimą. Visos šios istorijos tarpusavyje yra susijusios ir jose, kad ir netiesiogiai, dalyvauja Goda. Romane aprašomų personažų tapatybė sunkiai nusakoma, visi jie kuria posovietinio pasaulio marginalų paveikslą. Tačiau skausmingas savųjų personažų gyvenimo patirtis knygos autorė „įvelka“ į populiarus pasakojimo rūbą: detektyvinę intriga dar labiau pajvairinama Godos ir privataus seklio Marko istorija ir laiminga pabaiga, kada pastarasis stebuklingu būdu išsprendžia mįslę ir išvaduoja Godą iš ilgus metus ją slėgusių problemų.

Naujausio Z. Čepaitės romano *Paveikslas* (2015) veiksmas vyksta Lietuvoje, jame nelieka egzilio patirčių refleksijos, pagrindinė romano veikėja ne migrantė, veiksmas vyksta sovietmečio ir posovietiniu laikotarpiu Lietuvoje. Tiesa, šio romano veiksmas yra „papildomas“ detektyvine intriga ir užsieniečių, britų, atvykusių į posovietinę Lietuvą.

D. Staponkutės knyga *Iš dviejų renkuosi trečią* (2014) yra antroji Kipre gyvenančios rašytojos, filosofės eseistikos knyga, kurioje pratęsiama pirmosios knygos *Lietumi prieš saulę* (2007) tematika. Jeigu pirmoje knygoje buvo susitelkta ties vaiko tapatybe, vaiko ir motinos santykiu, dvikalbystės problema šeimoje, naujausiame kūrinyje autorė plečia dvipolę savo buvimo tarp gimtinės ir gyvenamosios šalies erdvę, ją papildo trečiąja abstrakčiąja kūrybos erdve. „Gyvenimas tarp Lietuvos ir Kipro padėjo man suprasti vieną svarbų dalyką: intelekto tėvynė yra ne tik kalbinė ir istorinė. Ji yra laikinė.“⁶ Kūryba, tampanti tėvynės, dvasinių namų atitikmeniu, savaip atkartoja Jono Meko eseistikoje dažnai minimą nuostatą „Mano namai yra kultūra“.

D. Staponkutė atvirai aprašo itin asmenišką patirtis, reflektuoja įtampas, kurios patiriamos gyvenant tarp Kipro ir Lietuvos. Tai – eseistika, tačiau kartu ir autobiografinė knyga. Žanro įvardijimo problemą yra nuskęs ne vienas šių knygų recenzavęs autorius. „D. Staponkutės knygoje šis „tarpiškumas“ dar labiau komplikuojamas, nes tekstų intymumas, asmeniškumas, kone su tiksliais įvykių datomis pateikiami pasakojimai leistų bent kai kuriuos iš jų priskirti memuarų ar autobiografijos žanrui.“⁷ Kita vertus migracijos, moters ir motinos, žmonos, kūrėjos patirtys yra pateikiamos intelektualaus filosofinio esė forma, bene geriausiai įvaldyta šios autorės, atskleidžia buvimo bei supriešinimo įtampas. Knyga provokuoja pokalbui, tolesniam svarstymui, įtraukia savo įtaiga.

Naujausia literatūra, rašyta svetur, stebina savo įvairove, žanriniais aspektais. Poetiniuose moterų rašomuose tekstuose itin svarbus nuoseklus pasakojimas, kuriame poetinė metafora sujungia praeitį, kultūrinę realiją su egziliniu išgyvenimu. Tai ryšku kiek anksčiau leistose Neringos Abrutytės, Agnės Žagrakalytės poezijos knygose. Dianos Šarakauskaitės poezijos knygoje *Septyni gailestingumo darbai kūnui* (2013) ši tendencija taip pat ryški. Naratyvinė poezija skatina dialogiškumą. Nejučiom užčiuoptos vidinės jausenos veda per emocinius, psichologinius ir egzistencinius lūžius, provokuoja, išplečia bei pagilina, atrodytų, jau išsemtas temas. Brandi ir taupi kalba, intertekstai bei netikėti archajiški tarpai persipina su egzilinės tapatybės svarstymais. Knygoje susijungia istorinis, giminės praeities, kinų poeto Li-Young Lee poezijos *Emigranto bliuzai* kontekstai, liudijantys totalų praradimą:

Tai istorija apie išplėštus iš gerklų balsus

*Kurie iš visos sielos dainuotų, tik daugiau nemoka dainų.*⁸

Eseistikoje, skelbtoje Lietuvos periodikoje, D. Šarakauskaitė gana dramatiškai išsako santykį su svetima kalba, kalba apie savo

dvigubą tapatybę, naudodama pasakos metaforą: „Esu ir liksiu draugė, kuri atvažiuoja ir išvažiuoja, draugė, kuri gyvena tik mielu metų laiku, bet vos tik užėjus pirmoms rudens šalnoms, besigręžianti ten, kur šilta ir ramu. Aš tik norėjau pasakyti tiems, kurie išgirdę mano vardą prisimena, kas esu, kuriems nereikia minutės kitos bandant priklijuoti veidą prie vardo, kad ir man toks plasnojimas sparnais yra švino sunkumo. Be namų, tarp namų, šmėzuojančių pro šalį veidų, lagaminų tikrovėje. Kad manęs laukia lygiai tokie patys išrikiuotų pareigų, darbų, bėdų, piniginių duobių, neišminktų teoremų sprendimai... Kad mano išvažiavimas tai išnirimas iš žalčio odos, nespėjus atsiauginti kitos, kad mano sodo žalumo oda daugiau netinka prie plieno paukščių, plieno peiliais raižančių dangaus ganyklas, akimis atsisveikinant su vis mažėjančiu pilku krašto vaizdžiu, kad aš paskubomis turiu atsiversti, pasiversti, paslėpti savo sparnus ir sapnus, kad lėktuvas yra kaip skaistykla iš ten – į ten, kur iš naujo, kaip ir kaskart, privalau tapti kita savimi, kad gomuryje tiek laiko gyvenusi savoji kalba turi susitraukti, sumažėti iki adatos dūrio, išsitrinti iš galvos ir minčių, o apsigyventi, užimti jos vietą kita: nauja, aiški kaip medicinos formulė, tvirtai suręsta, bet be naminių gėlių kvapo. Nes aš ja kalbu, bet ji man neatsako.“⁹

Ironiškas žvilgsnis į tautiečių gyvenimus

Pastarojo laikotarpio Lietuvoje ir svetur gyvenančių ir kuriančių autorių kūryboje atsiranda gana ironiškas požiūris į emigraciją ir migrantus. Paulinos Pukytės *Bedalis ir labdarys* (2013) yra jau trečioji šios autorės knyga, parašyta svetur. Pirmosios dvi knygos (*Jų papročiai* (2005) ir *Netikras zuikis* (2008)), parašytos eseistine maniera, aforistiškai ir taikliai fiksavo lietuvių ir britų tradicijų, gyvenimo būdo skirtumus. Tačiau šiame

kūrinyje rašytoja pasirenka priešpriešas ir kontrastus, intertekstualią poetiką, ironiją ir groteską. Poemomis ironiškai yra vadinami knygos tekstai „Odisejas“ ir „Iš Iliados“. Į antikinių hegzametrų sueiliuotą tekstą įrašomas emigrantų kasdienis dialogas, į kurį įsiterpia keiksmažodžiai, žargonas, neužbaigta kasdienybės raiška. „– Dieną mes gėrėm – alų, degtinę ir viską, ko buvo, / o vakare pasi-vaikščiūt išėjom, šiaip, po rajoną, / ėjom pro senąjį skvotą – ten, kur gyvenom anksčiau mes, / žiūrim, dega šviesa antro aukšto lange – nu gražiausia! / Mus juk policija išmetė ir išsikraustyt turėjom, / – Vėl gyvena kažkas ten! Reik pažiūrėt, kas ten sėdi.“¹⁰

Knygą sudaro dialogai, poemose, mikrodramose kalbasi į Angliją išvykę tautiečiai. Komiškumas, paradoksalios situacijos sukuriamos sugretinant ar supriešinant kasdienių buitinių pokalbių fragmentus. Autorė sąmoningai ryškina kultūrinius skirtumus. Emigrantų dialogai, trivialios paradoksalios buitinės situacijos yra „įrašomos“ ir į dramų formą. Kaip atskiri tekstai SMS žinučių pagrindu sukurti dialogai, ryškinantys emigrantiškosios buities absurdą, atskleidžiantys gana lėkštus tarpusavio santykius, vienu ar kitu aspektu pateikiantys lietuvių santykius su tariamais labdariais britais bei su savo tautiečiais, į kuriuos įspraudžiamos nusikaltimų, skvotų, muštynių aktualijos. „Ši knyga neglosto lietuvių savimeilės. Tačiau P. Pukytės pasirinktas būdas kalbėti apie emigraciją – įtaigus, suveikia kaip apnuoginantis fotoblyksnis.“¹¹

Lietuvoje gyvenančios žurnalistės ir rašytojos Audronės Urbonaitės romane *Cukruota žuvis* (2012) itin emocionali fragmentiška kalba pasakojama apie skirtingas lietuvių ir kinų kultūras, apie nesusikalbėjimą. Pasakotojai sūnus palieka prižiūrėti anūkę, kurios mama kinė. Anūkė dingsta, o moteris blaškosi po Vilnių jos ieškodama, vėliau išvyksta į Kiniją ieškoti marčios. Romane keliamas tapatybės klausimas, autorė ironiškai ieško

sąvokos *lietuvybė.lt* bruožų, taikliai aprašo daugiakultūrį Vilniaus ir Kinijos kontekstą. Romano personažai – lietuviai ir kinai, atstovaujantys skirtingoms kultūroms. Romane daug ironijos, nepatrauklaus lietuviškosios realybės vaizdavimo, provokuojant savąjį skaitytoją. Jaunosios personažės tapatybė eklektiška, autorė tai įtaigiai nusako keliais sakiniais. „Yeping vaipėsi televizijos ekrane ir kartojo žodį „Ne-re-a-liai!“ Išpilta prakaito sapnavau tirpstančią Lietuvą, kurioje nebus kam skaityti mano knygų. (...) Mano anūkė tapo visavertė. Ji įvaldė lietuvių naujakalbę. Mano pareiga buvo gauti jos pasą ir išmokyti didžiulius tėvynę.“¹²

Nepatrauklioji emigracijos pusė

Kiek kitokias egzilines patirtis pateikia jaunoji debiutuojanti rašytojų karta. Jų kūryboje kuriamas emigrantų gyvenimas yra nepatrauklus, jų personažai dažniausiai stengiasi išsiveržti iš lietuviškosios bendruomenės geto, individualybę bei tikrus jausmus paslėpti po kosmopolito kauke, atsižadėti ne tik tradicijų, bet ir savo etninių šaknų. Aneta Anra romane *Katinas Temzėje* (2008) vaizduoja jaunos merginos siekį išvykti. Veikėjai svarbu susigaudyti savyje, jos tapatybės branda ir ieškojimai vyksta daugiakultūriame Londone. Su pasidarygėjimu jaunoji veikėja vertina savo tautiečius, uždarbiaujančius Londone. Ji siekia realizuoti save intelektualinėje sferoje, vėliau svajoja tapti turtingo britų aristokrato išlaikytine. Deja, nei jai, nei jos draugui lenkui nepavyksta įgyvendinti savo kūrybinių ambicijų. Taip savęs ir nesuradusi ji grįžta namo. Aleksandros Fominos romano *Mes vakar buvome saloje* (2011) bohemiški veikėjai išvyksta užsidirbti į Londoną. Autorė vaizduoja benamių gyvenimą skvotuose, kasdienes pastangas išgyventi svetimoje erdvėje. Tačiau bene geriausiai

jaunosios kartos pasaulėjauta išreikšta Gabijos Grušaitės romane *Neišsipildymas* (2010). Romano pagrindiniai veikėjai „jaukinosi“ Europos miestus, ieškodami savo tapatybės, tačiau nuolat mėginamos slėpti lietuviybės nė vienam iš personažų atisakyti nepavyksta, nes neranda dvasinio pakaitalo.

Visos šios knygos buvo aktualizuotos literatūros vertintojų, pamėgtos skaitytojų. Jos savaip formavo jaunosios lietuvių rašytojų kartos požiūrį į patriotizmą, tapatybę, ryšį su namais. Jaunesniosios kartos rašytojų kūryboje kelta problematika pratęsta Vaivos Rykštaitės romane *Kostiumų drama* (2013). Pagrindinė knygos veikėja – jauna mergina. Išvykusi iš Lietuvos ji apsigyvena skvute, patiria juodadarbės likimą, slaugydama senus žmones, vėliau pasirenka avantiūristinių nuotykių ir paieškų kelią. Savo vietos ieško ne tik pagrindiniai V. Rykštaitės personažai, bet ir pati autorė. Eksperimentuodama ji į tekstą įveda sąlygiškosios dramos elementų, kurie padeda universalizuoti, apibendrinti migrantines patirtis.

Jaunos rašytojos Unės Kaunaitės romane *Žmonės iš Alkapės* (2015) vaizduojama dviejų brolių ir sesers patirčių, studijuojant ir dirbant Anglijoje, istorija, jų santykis su Alkape – nedidele Europos šalimi, gimtine, kurioje gyvena jų tėvai. Autorė įtaigiai ir nuosekliai atskleidžia trijų vienos šeimos vaikų – dviejų brolių ir sesers, gyvenančių Anglijoje, skirtingus charakterius, jų prisitaikymo, santykio su gimtine aspektus. Emilija ir Aidai tik svetur suvokia savųjų šaknų svarbą ir nenutraukiamą ryšį su gimtine, šeima, istorija. Tuo tarpu Kristijonas ruošiasi vesti britę, nori atsisakyti lietuviškos pavardės ir nutraukti ryšius su namų aplinka ir artimaisiais. Romanas baigiamas trivialia pasimetimo, dviprasmiškos egzistencijos situacija: „Kas, jei niekada negalėtų grįžti į Alkapę? (...) Kaip gali staiga nebelikti skrydžių į Alkapę? (...) Tik tada juos supantis triukšmas virto žodžiais ir Aidai suvokė,

kad visi aplink kalba alkapiškai – ir ta moteris su vaiku, ir tie kamuoli spardantys jaunuoliai. Tik negalėjo suprasti nė vieno jų žodžio.”¹³

Sėkmės istorijos naujausiuose tekstuose

Lietuvos leidyklos pradėjo leisti emigrantinių biografijų ar biografinių romanų serijas, kurios taip pat atlieka pažintinę funkciją. Parašytos laikraštine publicistine stilistika, neturinčios pretenzijos į grožinės literatūros statusą, susitelkiančios į asmeninės sėkmės ar nesėkmės istoriją šios knygos įdomios tik siauram žmonių ratui, svarbios pačiam autoriui ir jo artimam aplinkai. Daugelis tekstų, kuriuose aprašomas darbas emigracijoje, gyvenimo sąlygos, lietuvių tarpusavio santykiai, santykiai su kitataučiais, gali būti įdomūs migracinių procesų tyrėjams. Leidykla „Obuolys“ pastaraisiais metais išleido dvi knygas: Julijos Miliūtės *Ar braškės virsta ferariais?* (2015), *Kodėl aš vis dar ten?* (2016). Londone leidžiamame leidinyje *Lietuvė* skelbiamos vieno iš romanų ištraukos, taip pat leidyklos parengti knygų reklaminiai anonai: „Tai atviras ir sukrečiantis pasakojimas apie kabinimąsi į gyvenimą svetimoje šalyje, apie nusivylimą tėvyne ir jos ilgesį, apie paliktus vaikus, sutinusias rankas, nuolatinę baimę ir drumstą emigranto vandenį.“¹⁴ Geografijos mokytojo, žurnalisto Vidmanto Šmigelskio knyga *Kur skraido liudiesio lėktuvai* (2016) paties autoriaus įvardyta kaip „be pretenzijų į meną“. Publicistiniu stiliumi parašytas kūrinys įtraukia ir nuotykinį romaną. Jo veikėjai išvyksta į Angliją užsidirbti. Knygoje su gera humoro doze, šmaikščiais, ironiškai aprašomi kelias savaites trukę narcizų skynimo ir atliekų rūšiavimo darbai.

Lietuvių moterų rašytojų Linos Ever, Jolitos Herlyn, Rūtos Mataitytės pastaraisiais metais leidžiamos knygos atstovauja

populiariosios literatūros sričiai, kurioje dominuoja meilės romanas, moters patirtys ir išgyvenimai. Dažnoje minėtų autorių knygoje skleidžiasi ir svetimos erdvės bei egzilinės refleksijos, tačiau jos lieka kontekstiniu knygos fonu, tik papildančiu pasakojimą.

Šios ir panašios knygos papildo ir pratęsia televizijos laidų apie emigrantų sėkmės istorijas siužetus. Galima numanyti, kad lietuviškosios leidybos lauke tokių knygų tik daugės, jų tematikos plėtosis.

Vietoje išvadų

Paskutinių penkerių metų laikotarpiu pasirodę literatūriniai kūriniai gana aiškiai žymi tam tikras slinktis: rodo tęstinumą ir tam tikrus pokyčius (e)migrantinės literatūros lauke.

Šalia filosofinės refleksijos (D. Staponkutė), adaptacijos svetimoje aplinkoje prieštarrų ar įveikų (V. Papievis, D. Šarakauskaitė), pažintinio šalies ir čia gyvuojančių tradicijų (Z. Čepaitė, J. Melnikas) gyvenimo būdo pristatymo ir neišvengiamai jo lyginimo lietuviškai rašomuose tekstuose vis dažniau ryškėja ironiškieji (e)migrantų patirčių aspektai (P. Pukytė, A. Urbonaitė).

Publicistine stilistika parašyti autobiografiniai (e)migrantų romanai tik pakartoja ir išplėtoja žiniasklaidoje pasakojamas sėkmės istorijas. Leidyklos imasi leisti atskiras kelionių, emigrantų knygų serijas, investuoja į tokių knygų reklamą, tikėdamiesi komercinės sėkmės.

Žanrinė ir tematinė paskutiniųjų metų (e)migrantinės literatūros įvairovė, kasmet išleidžiamų knygų gausa išryškina ne tik skirtingas egzilines patirtis, tačiau leidžia matyti aktualias globalizacijos, emigracijos, gimtosios ir svetimosios kalbų, tapatybės problemas. Daugelis šiuolaikinių svetur parašytų tekstų gali tapti istorinio, sociologinio naujosios migracijos tyrimų šaltiniais.

Nuorodos

- ¹ Šiuos skaičius nurodo šiuolaikinės lietuvių ir latvių migracijos procesų bei literatūros tyrinėtoja Laura Laurušaitė. Ji mini, kad per pastarąjį laikotarpį Latvijoje buvo išleisti tik 9 svetur gyvenančių autorių tekstai. Laurušaitė L., Užburtas ratas ar vilties diaspora? XXI a. lietuvių ir latvių (e)migracijos procesų palyginimas, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, nr. 1 (21), p. 90.
- ² Satkauskytė D., Egzilinė (ne)tapatybė naujau-sioje lietuvių emigrantų literatūroje, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos tyrimai*, 2011, nr. 2 (12); Jovaišienė D., Etninės tapatybės raiška ir paieškos šiuolaikinės lietuvių litera-tūros tekstuose, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2011, nr. 1; Kuizinienė D., Experience of exile in new Lithuanian prose, *Lituanus*, 2012, nr. 58 (4); Kolevinskienė Ž., Lietuvių diasporos tyrimų kelias: tarp lokališ-kumo ir mobilumo, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, nr. 1 (21).
- ³ Prieiga internete: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-07-20-naujame-v-papievio-romane-paryzius-ir-metafizine-zmogaus-vienatve/133186> (žiūrėta 2016 11 22).
- ⁴ Čepaitė Z., *Emigrantės dienoraštis*, Vilnius: Alma littera, 2011, p. 41.
- ⁵ D. Staponkutės įrašas socialinio tinklo „Fa-cebook“ paskyroje.
- ⁶ Staponkutė D., *Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odisėja*, Vilnius: Apostrofa, 2014, p. 209
- ⁷ Banytė E., *Amžinojo pasienio zona*. Prieiga internete: <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/7948-elzbieta-banyte-amzino-pasienio-zona-dnstaponkutes-is-dvieju-renkuosi-trecia-mano-mazoji-odiseja-> (žiūrėta 2016 10 15).
- ⁸ Šarakauskaitė D., *Septyni gailėstingumo dar-bai kūnui*, Kaunas: Kauko laiptai, 2013, p. 36.
- ⁹ Šarakauskaitė D., *Jei jums liepia eiti namo, ar žinote, apie ką jie kalba?* Prieiga internete: <http://literaturairmenas.lt/2013-10-25-nr-3447/1217-ese/1881-diana-sarakauskaite-jei-jums-liepia-eiti-namo-ar-zinote-apie-ka-jie-kalba> (žiūrėta 2016 10 23).
- ¹⁰ Pukytė P., *Bedalis ir labdarys*, Vilnius: Apo-strofa, 2013, p. 33.
- ¹¹ Kaniaviienė D., *Bedalis ir labdarys arba prasmų grimasos*. Prieiga internete: <http://literaturairmenas.lt/straipsniai/3463-daino-ra-kaniaviene-bedalis-ir-labdarys-arba-pras-miu-grimasos> (žiūrėta 2016 10 15).
- ¹² Urbonaitė A., *Cukruota žuvis*, Vilnius: Alma littera, 2012, p. 36.
- ¹³ Kaunaitė U., *Žmonės iš Alkapės*, Vilnius: Žara, 2015, p. 310.
- ¹⁴ Leidyklos „Obuolys“ anotacija. Prieiga internete: <http://lietuve.lt/knygos/julija-mi-liute-emigrantai-ar-braskes-virsta-ferariais> (žiūrėta 2016 12 05).

FROM REFLECTION TO ADVENTURE: STORIES OF LITHUANIAN MIGRANTS

Summary

From 2000 onwards Lithuania saw the publication of roughly 60 books whose authors are Lithuanians who have emigrated or who have lived for some time abroad or who are constantly migrating between their birthland and a new homeland. Recently a Lithuanian literature created abroad has become an integral part of the country's literature, one that literary critics, historians, and sociologists are evaluating and reflecting on as they keep on discovering ever new changes, names, and trends either in common to many of them or setting some of them apart. As many as three books by authors living abroad took part in the 2015 Book of the Year Competition: Dalia Steponkutė's *Iš dviejų renkuosi trečią* [Out of Two I Pick the Third], Valdas Papievis's *Odilė, arba oro uostų vienatvė* [The Loneliness of Airports] and Antanas Šileika's *Pirkiniai išsimokėtinai* [Buying on Time]; and the winner was Steponkutė's book.

Reflections on exile identity and on being in a foreign country characterize many Lithuanian texts. In the novels of Papievis

and the essays of Steponkutė, issues of language, adaptation, and creativity blossom into intertextual literary and philosophical meditations. In her essays, E. P. Pukytė ironically juxtaposes British and Lithuanian ways of life and strategies of interpersonal relations. Books by journalists or writers (A. Užkalnis, Z. Čepaitė, J. Melnikas) touch not only on aspects of practical knowledge but also generalize on experiences of living abroad. Lithuanian publishing houses have begun putting out series of emigrant biographies or biographical novels, which likewise have an informational component. This article attempts to analyze how much, in books written abroad but published in Lithuania during the last 5 years, has changed in terms of themes, problems, and genres; and how important the exile context is in the popular romances produced by Lithuanian emigrant women authors.

Keywords: migrant literature, identity, exile experience.

Iš archyvų

Giedrė MILERYTĖ-JAPERTIENĖ

Besivejanti praeitis.

Keletas laiškų iš Stasio Lozoraičio ir Kazimiero Narutavičiaus korespondencijos

Šiandien skaitytojui pateikiamas nedidelis pluoštelis korespondencijos, kuri kursavo tarp Poznanės Lenkijoje ir Romos Italijoje, tarp gerai visuomenei žinomo diplomato Stasio Lozoraičio ir menkai pažįstamo bajoro, agronomo Kazimiero Narutavičiaus. Abiejų jų keliai susipynė dar nepriklausomoje Lietuvoje. Nebuvo labai artimi, tačiau veikla bendro tikslo labai ne tik suvienijo juodu XX a. 4 dešimtmetyje, bet ir paliko gilius įspaudus atmintyje. Publikuojami laišškai yra pokario emigracijos palikimas, liudijantis apie lietuvių ir lenkų santykius. Pastarieji emigracijoje po Antrojo pasaulinio karo jau gana nemenkai išnagrinėti. Vis dėlto šis trumpas susirašinėjimas praskleidžia vieną jautrų žmonių gyvenimo momentą. Kartu paliečia keletą kitų temų, kurios gali būti įdomios tyrinėtojams: susirašinėjimo su Vakarais, Lietuvos ir Lenkijos slaptas derybas. Pavadindami šią šaltinių publikaciją *Besivejanti praeitis* norėjome skaitytoją suintriguoti ir užvesti ant kelio. Tai keletas laiškų, iš kurių, be jokios abejonės, pats svarbiausias – 1976 m. vasarą Poznanėje parašytas Kazimiero Narutavičiaus laiškas Lietuvos diplomatinės šefui Stasiui Lozoraičiui. Tai laiškas, kuriame jo autorius dalijasi prisiminimais

apie prieškarį, keliones į Lenkiją ir siekį sureguliuoti įtemptus dvišalius santykius. Tačiau ne vien sausų faktų prisiminimai gali būti įdomūs tyrinėtojui. Apie juos jau yra rašyta. Šį kartą rekomenduojame atkreipti dėmesį į laiško autoriaus išgyvenimus, kurių persmelktas visas tekstas.

Sąlygos, paskatinusios šią korespondenciją, greičiausiai yra susijusios su 1967 m. pasirodžiusia lenkų istoriko Jerzy Ochmanski knyga *Historia Litwy*, kurioje K. Narutavičius kaltinamas prisidėjęs prie ultimatumo Lietuvai įteikimo 1938 m.¹ Plačiau šį kontekstą aprašė istorikė Vanda Daugirdaitė-Sruogienė *Aiduose*², Stasys Vaitiekūnas signataro Stanislovo Narutavičiaus biografijoje³, Kazimieras Narutavičius trumpuose savo prisiminimuose⁴. Didelė tikimybė, kad pastarieji „gimė“ būtent paskatinti publikuojamos korespondencijos. Bent jau laiško ašyje lietuviškas laiškas, menantis XX a. 4 dešimtmetį, tikrai pasirodė anksčiau. Visa ko užuomazga, matyt, galima būtų laikyti 1966 m. Čikagos lietuvių literatūros draugijos išleistą inžinieriaus Jono Augustaičio knygą *Antanas Smetona ir jo veikla*⁵, kurioje rašoma, jog „Patikimesnis p. Lozoraičio agentas santykiams su Lenkija užmegzti

buvo agr. Kazys Narutavičius. (...) Jis važinėjo per Rygą tarp Kauno ir Varšuvos iki pat ultimatumo dienos ir ultimatumo metu sėdėjo Varšuvoje.⁶

„Paskutinį kartą prieš ultimatumo įteikimą, apsilankiusiam pas Becką p. K. Narutavičiui, Beckas dar pakartotinai jo (Narutavičiaus) klausė, ar Lietuva tikrai nori santykių ar neapvilsianti jo (Becko)? Narutavičiui užtikrinus, kad Lietuva tikrai nori santykių, ultimatumas buvo įteiktas.“⁷

Tokios mintys, tiesiogiai „įrodančios“ tiek S. Lozoraičio, tiek K. Narutavičiaus prolenkiškumą, ne tik turėjo liudyti jų nepatikimumą, bet ir mesti dėmę dėl lojalumo Lietuvos valstybei reputacijos. Be dvejonės paskleista žinia greitai linkusi plisti. 1967 m. J. Augustaičio mintis pakartojo lenkų istorikas Jerzy Ochmanski jau minėtoje knygoje *Historia Litwy*. Tiesa, vėlesniuose jos leidimuose ši informacija buvo išimta. Tačiau lietuviškoje išeivijos periodikoje ir toliau buvo spausdinami straipsniai, kaltinantys K. Narutavičių ir S. Lozoraitį valstybės išdavyste⁸. Kiek tai turėjo įtakos S. Lozoraičiui, šiandien sunku rekonstruoti, tačiau K. Narutavičius dėl tokios susiklosčiusios padėties tikrai nerimavo ir tai puikiai atsiskleidžia publikuojamuose laiškuose.

Antras kartas, kuomet minima tema vėl pasirodė viešojoje erdvėje, buvo 1976 m. Tada Paryžiuje leidžiamas žurnalas *Zeszyty Historyczne* išspausdino interviu su generolu Stasiu Raštiniu apie įvykius prieš Antrąją pasaulinį karą⁹. Po jo buvo publikuotos lenkų publicisto Kazimierz Okulicz pastabos¹⁰. Pasikalbėjimo turinį ir K. Okulicz pastabas lietuviškai auditorijai tuoj pat referavo Bostone leidžiamas *Keleivis*. Jame buvo rašoma, kad „(...) slaptose derybose su lenkais, kurios vykusios kelis metus, iš lietuvių pusės dalyvavę J. A. Herbačiauskas, gr. Zubovas, Lozoraitis, Šaulys, Narutavičius ir kt. 1938 m. vasario mėn. Lenkijos užs. reik. min. Beckas buvo susitikęs su min. Lozoraičiu Genevoje,

ir buvo susitarta dėl tolesnių pasitarimų, bet lietuviai į sutartą vietą neatvykę“¹¹. Po šio straipsnio S. Lozoraitis mėgino susisiekti su už geležinės uždangos gyvenančiu K. Narutavičiumi. Tačiau dar nesulaukęs atsakymo į laišką, diplomatinio šefas *Aiduose* publikavo neteisingos informacijos paneigimą, teigdamas, jog: „(...) aš konstatuoju, kad 1) 1938 m. vasario mėnesį aš su Lenkijos užsienio reikalų ministriu J. Beck'u nesusitikau nei Ženevoje, nei kitur kur; 2) su juo dėl tolesnių pasitarimų nesusitariau ir iš viso nesitariau; 3) lietuviai į sutartą vietą neatvyko, nes tokios vietos nebuvo sutarta“¹². Tekste tiesiogiai K. Narutavičius nebuvo minimas. Vis dėlto sakiny, jog „Vienas mano patikėtinis palaikė neviešus ryšius su lenkų valdžios sferomis, važinėdamas į Varšuvą mano pavedimu, Respublikos Prezidentui ir ministrui pirmininkui pritariant“, suponuoja, jog rašoma būtent apie K. Narutavičių. Ir nors intensyvesnės diskusijos ta tema nebuvo sušalę, S. Lozoraičio teksto vertimas pasirodė *Zeszyty Historyczne*¹³.

Apie K. Narutavičiaus palaikomus ryšius su lenkų valdžios sluoksniais čia nerašysime. Jie puikiai nušviesti laiškuose. Verta paminėti tai, kad intensyvesnės derybos tarp Lietuvos ir Lenkijos prasidėjo būtent 1934 m., kuomet Lietuvos diplomatiniam korpusui ėmė vadovauti S. Lozoraitis. Tyrinėtojų manymu, jį Antanas Smetona pasirinko į užsienio reikalų ministro postą būtent dėl to, kad tuo metu jis buvo vienas iš nedaugelio Lietuvos diplomatų, neturėjusių antilenkiškų nuotaikų¹⁴. Jau tais pačiais metais birželio ir liepos mėn. S. Lozoraitis vedė konfidencialius pokalbius su iš Lenkijos atvykusiais maršalo Juzefo Pilsudskio ir užsienio reikalų ministro Juzefo Becko atstovais¹⁵. Tam tikra akcija organizuota ir spaudoje. Štai 1934 m. dienraštis *Diena* išplatino straipsnių seriją pavadinimu „Jei pradėsime derybas su lenkais“, kuriuose gerai žinomi visuomenės veikėjai pasisakė už santykių sureguliovimą¹⁶.

Kalbinti Mykolas Sleževičius, Izidorius Tamošaitis, Kazys Pakštas, Petras Karvelis, Vincas Rastenis, Vladimiras Zubovas, Mykolas Riomeris samprotavo apie būtinybę užmegzti kontaktus ir normalizuoti atmosferą. Ir nors oficialiu lygmeniu kontaktai nebuvo palaikomi, slaptų derybų bandymai egzistavo. Apie juos rašo ir pats K. Narutavičius, ir tyrinėtojai. Štai 1938 m. Kretingoje susitiko Aleksandras Tiškevičius (gyveno Kretingoje), jo sūnus Varšuvos burmistras Stanislovas Tiškevičius ir tuometis Lietuvos kariuomenės vyriausiasis kapelionas, artimas A. Smetonai, kunigas Vladas Mironas. Apie susitikimo tikslą ir rezultatus plačiai rašo Regina Žepkaitė¹⁷. Tačiau įdomu, kad tyrinėtojai, vienaip ar kitaip pristatantys lietuvių ir lenkų derybas 4 dešimtmetyje, visiškai nemini K. Narutavičiaus. Jo pavardė neregistruojama jokiuose asmenvardžių sąrašuose¹⁸. Tarsi jo ir nebuvo. O skaitytojui pateikiama korespondencija aiškiai liudija, kad pačiam K. Narutavičiui laikotarpis buvo labai svarbus ir palikęs gilų pėdsaką atmintyje.

Intriguojantis yra ir K. Narutavičiaus laiško kelias, kuriuo jis pasiekė adresatą. Belgijoje gyvenusio Liudviko Abramavičiaus, netikro sūnaus Viktoro Kornfeldo, ryšiai ir vaidmuo istorijoje dar gali būti nauja tema tyrinėtojų. Ir nors būtent jo laišku šioje publikacijoje yra daugiausia, vis dėlto jis atliko tik tarpininko funkciją ir šį kartą jam lemta likti istorijos parašėte. Šioje korespondencijoje, kaip ir joje aprašomuose įvykiuose, figūruoja du Lietuvos istorijai svarbūs asmenys – Stasys Lozoraitis ir Kazimieras Narutavičius. Pastarasis gimė 1904 m. vasario 7 d. Kališe, Lenkijoje. Tapo ketvirtuoju (jauniausiuoju) vaiku Stanislovo Narutavičiaus ir Joanos Bilevičiūtės šeimoje. Pastaroji buvo Juzefo Pilsudskio pusseserė¹⁹. Kazimieras užaugo giminės dvarelyje Brėvikiuose, netoli Telšių. Kaune baigė lenkišką Adomo Mickevičiaus vardo gimnaziją, kurioje mokytojavo ir mama, studijavo Prancūzijoje agronomijos

mokslus. Juos baigęs grįžo į Žemaitiją ir ten ūkininkavo. Antrojo pasaulinio karo metais su šeima buvo ištremtas į Altajaus kraštą. 1947 m. grįžo jau ne į Lietuvą, o į Lenkiją. Gyveno Poznanėje, nes, kaip pats teigė, tai buvo toliausias tuo metu įmanomas taškas nuo Sibiro prisiminimų. Ilgus metus dirbo nacionaliniame natūralaus pluošto institute ir stengėsi neužsiiminti jokia vieša veikla. Mirė 1987 m. Poznanėje²⁰.

Jam buvo lemta gimti bajoro, Lietuvos nepriklausomybės akto signataro šeimoje, kurioje „lietuviškumas“ visuomet vaidino labai svarbų vaidmenį. Dėl giminystės ryšių Lenkijoje – ir, kaip pats rašė, moralinio įsipareigojimo tėvo idėjoms – prisiėmė pareigas, kurios ir po keleto dešimčių metų vijosi jį iš paskos.

* * *

Skaitytojui pateikiami šeši laišakai, išdėstyti taip, kaip chronologiškai pasiekė adresatą. Pirmasis jau buvo publikuotas žurnale *Aidai*, siekiant „(...) atšaukti istorinę klaidą, pasklidusią istoriografijoje“, ir parodyti lietuviškam skaitytojui, kad K. Narutavičius dėjo pastangas sureguliuoti lietuvių ir lenkų santykius ir jokių būdu negali būti laikomas „lenkų agentu“²¹.

Vėliau pateikiami keturi šaltiniai yra S. Lozoraičio ir V. Kornfeldo korespondencija. Šeštasis – K. Narutavičiaus laiškas S. Lozoraičiui, pastarąjį pasiekęs per Vakarų Europoje gyvenusį ir Lenkijoje besilankiusį V. Kornfeldovą.

Išskyrus pirmąjį, kiti publikuojami dokumentai saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve, S. Lozoraičio fonde (f. 668). Laiškų kalba ir stilius netaisyti, santrumpos atskleistos laužtiniuose skliaustuose. Rankraštinis tekstas spausdinamas kursyvu. Su nuorodomis pateikiama trumpa informacija, jeigu įmanoma, apie dokumente pirmą kartą minimus asmenis, organizacijas, taip pat pateikiami ne lietuvių kalba parašytų žodžių ar sakinių vertimai.

I laiškas. Stasio Lozoraičio laiškas Kazimierui Narutavičiui, 1969

(*Aidai*, 1989, nr. 1, p. 15–16)

Roma, 1969. XI. 22 Via Po 40

Didžiai Gerbiamas Ponas Narutavičiau,

Esu gavęs Tamstos malonų laišką iš XI. 10. Pirmas laiškas, apie kurį Tamsta mini, buvo čia gautas, man esant ilgesnį laiką Amerikoje. Kaip dabar paaiškėjo, laiškas užsigulėjo ir dėl apgailėtino nesusipratimo buvo padėtas į archyvą. Aš gailiuosi, kad tik dabar galiu parašyti Tamstai rūpimais klausimais.

Atsakydamas Tamstai, aš įsakmiai deментuoju prof[esoriaus]. J[erzio]. Ochmanskio knygoje „Historia Litwy“²² išdėstytus – neteisingus bei nepagrįstus – teigimus, esą Tamsta prisidėjęs prie Lenkijos ultimatumo Lietuvai paruošimo bei įteikimo.

Šia proga konstatuoju štai ką: Tamsta važinėjai privačiai į Varšuvą ir susisiekdavai su tenykščiais politiniais sluoksniais mano prašomas ir su kitų atitinkamų Lietuvos valstybės instancijų žinia. Tamstos kelionių tikslas buvo veikti prieš vis didesnę Lenkijos vyriausybės daromą į Lietuvą spaudimą ir tuo atslūginti atmosferą tarp abiejų valstybių.

Aš prašiau Tamstą apsiimti palaikyti kalbamus kontaktus, nes Tamstos giminystės ryšiai su nužudytuoju Lenkijos prezidentu G[abrielium]. Narutavičium²³ teikė Tamstai galimybę prieiti prie aukščiau paminėtų Varšuvos sluoksnių. Be to, Tamstą tam uždaviniui atlikti man rekomendavo mano artimiausias draugas T[adas]. P[etkevičius]²⁴.

Susipažinęs su Tamsta, aš turėjau progą įsitikinti, jog T[ado]. P[etkevičiaus]. labai palanki rekomendacija tikrai atvaizdavo Tamstos, Lietuvos Nepriklausomybės Akto Signataro sūnaus, asmenines savybes ir ištikimybę Lietuvos valstybei.

Prisiimtą uždavinį Tamsta vykdėi lojaliai, žiūrėdamas Lietuvos interesus. Nelemtas

ir nelauktas, Lenkijos vyriausybės smurto aktas – ultimatumas Lietuvai – sunkiai įskaudinęs lietuvių tautą, sutrukdė mūsų vyriausybės jau nuo seniau dėtas pastangas pasiekti atoslūgio su Lenkija, kuris rūpėjo ir Tamstai.

Šitokiomis aplinkybėmis aš tikiuosi, jog prof[esorius]. Ochmanski, persvarstęs šį klausimą, įmatys, kad jo knygoje pakartoti teigimai yra, kaip sako vokiečiai, „aus der Luft gegriffen“²⁵. O dar tiksliau kalbant – kad tai yra iš apnuodyto oro paimti pikti prasimanymai. Beje, ta aplinkybė, kad jie jau anksčiau buvo kur paskelbti²⁶, nė kiek jų pobūdžio nepakeičia. Galop, aš konstatuoju – ne istorijai, bet kronikai – kad tie gandai sudaro taip pat ir prieš mane, ano meto užsienio reikalų ministerį, nukreiptos primityvios provokacijos dalį.

Maloniai prisimindamas Tamstos bendradarbiavimą ir mūsų asmeninius santykius, aš džiaugčiausi, jei galėčiau kada nors susitikti su Tamsta Romoje.

Reiškiu gilią pagarbą ir gražiausius linkėjimus.

(pa[sirašo]) Lozoraitis

2 laiškas. Viktoro Kornfeldo laiškas Stasiui Lozoraičiui, 1976

(Mašinraštis. Originalas. LCVA, f. 668, ap. 1 b. 278, l. 24)

Ats[akyta]. V. 17

VIKTORAS KORNFELDAS

Pastoor De Conincklaan 26

2610 WILRIJK (Belgija)

Tel. 031/27.00.55

1976 m. gegužės II d.

Jo Ekscelencijai
Ponui Ministrui
STASIUI LOZORAIČIUI
Via Po 40
00198 R O M A

Aukštai Gerbiamas Pone Ministre:

Prieš porą dienų gavau iš Kazio Narutavičiaus laišką. Tarp kitko Jis rašo:

„Gal esi girdėjęs, ar S[tasys]. L[ozoraitis]. (Jūsų asmenį galvoje turėdamas) tebegyvas. Tau tarpininkaujant, savo laiku, buvau su S[tasiu]. L[ozoraičiu]. susirašęs. Labai norėčiau dar kartą su Juo šiame gyvenime pasimatyti. Pastaruoju laiku nuolat galvoju apie pasikalbėjimus su Juo: deja, ne visai ryškiai prisimenu tų pasikalbėjimų turinį.“

Leiskite priminti, kad Kazio Narutavičiaus laišką, rašytą 1969 m. lapkričio 10 d., savo laiku esate gavęs ir Jam atsakėte tų pačių metų XI. 22 d.; sekančių metų sausio 15 d. nusiunčiau Jo Naujųjų Metų proga linkėjimus.

Tikiuosi, kad prie progos norėsite, Pone Ministre, pora žodžių parašyti, kuriuos adresatui perduosiu.

Dovanokite, Pone Ministre, už sutrukdyimą ir priimkite mano gilios pagarbos išraišką.

[parašas]

3 laiškas. Viktoro Kornfeldo laiškas Stasiui Lozoraičiui, 1976

(Mašinraštis. Originalas. LCVA, f. 668, ap. 1 b. 278, l. 25)

Ats[akyta]. VI. 28.

Viktoras Kornfeldas

Pastoor De Conincklaan 26

2610 WILRIJK (Belgija)

1976 m. birželio 9 d.

Jo Ekscelencijai
Ponui Ministrui
STASIUI LOZORAIČIUI
Via Po 40
00198 R O M A

Aukštai Gerbiamas Pone Ministre:

Labai dėkoju už Jūsų šm. 17 gegužės d. laišką – jo turinį perdaviau Kaziui Narutavičiui.

Žinoma, Jūsų, Pone Ministre, su Juo tiesioginis susirašinėjimas nepageidaujamas.

Tačiau, šm. liepos pradžioje turėsiu progos su Kaziu N[arutavičiumi]. pasimatyti ir Jam Jūsų klausimus dėl kai kurių praeities epizodų – kaip Jūs savo laiške rašote – galėčiau atsargiai (*discrètement*)²⁷ įteikti.

Tuo tarpu priimkite, Pone Ministre, mano gilios pagarbos užtikrinimą.

[parašas]

4 laiškas. Stasio Lozoraičio laiško Viktorui Kornfeldui nuorašas, 1976

(Mašinraštis. Kopija. LCVA, f. 668, ap. 1 b. 278, l. 26)

Didžiai Gerbiamas Ponas Kornfeldai,

Ačiū už laišką iš VI. 9. Kai dėl p[ono]. K[azio]. N[arutavičiaus]., tai man būtų įdomu sužinoti, ar jisai atsimesna, kuriuo laiku – maždaug – kunigas V[ladas]. Mironas²⁸ buvo nuvažiavęs į Lenkiją ir kur tada buvo

susitikęs su tuometiniu Varšuvos miesto viceprezidentu grafu Tiškevičium²⁹.

Antras klausimas būtų, ar p. K[azys]. N[arutavičius]. atsimena kiek kartų ir kada buvo atsilankęs Varšuvoje.

Šios žinios būtų tikrai mano asmeninei orientacijai.

Dėkodamas iš anksto Jums už tarpininkavimą, o p[onui]. N[arutavičiui]. už eventualias žinias, prašau perduoti jam mano geriausius linkėjimus ir lieku su gilia pagarba.

5 laiškas. Viktoro Kornfeldo laiškas Stasiui Lozoraičiui, 1976

(Mašinraštis. Originalas. LCVA, f. 668, ap. 1 b. 278, l. 28)

G[auta]. 1976. VII. 24

Ats[akyta]. VIII. 15.

V. KORNFELDAS

Pastoor De Conincklaan 26

2610 WILRIJK (Antwerepen)

Belgique

Tel. 031/27.00.55

Wilrijk, 1976 m. liepos 22 d.

Apdraustas

Jo Ekscelencijai

Ponui Ministrui

STASIUI LOZORAIČIUI

Via Po 40

00198 R O M A

Aukštai Gerbiamas Pone Ministre:

Labai man malonu, kad pavyko man atvežti Kazio Narutavičiaus laišką, kurį šiuo Tamstai siunčiu.

Bijodamas, kad šis K[azio]. N[arutavičiaus]. laiškas nepražūtų kelyje, padariau jo nuorašą. Jeigu turėtumėt, Pone Ministre, sunkumų su lenkišku tekstu, maloniai padaryčiau vertimą.

Poznanėje buvau tik keletą dienų. Tai buvo labai reta proga: pusė šimto metų atgal buvome Lenkų Gimnazijos Panevėžyje³⁰ IV laidos abiturientais. Iš 33 baigusiujų anais metais

išliko tik 20, iš kurių tik 13 sugebėjo suvažiavime dalyvauti. Dalyviai atvyko iš: Kanados, Ispanijos, Belgijos, Tarybinės Lietuvos (tik vienai draugei pavyko leidimą gauti) ir Lenkijoje gyvenančių. Tos pačios gimnazijos ir laidos buvo ir Stanislovas Tiškevičius³¹, paminėtas K[azio]. N[arutavičiaus]. laiške; mirė praeitais metais Naujorke³².

Su mielu noru esu pasiruošęs ir toliau tarpininkauti Jūsų korespondencijoje su K[aziu]. N[arutavičiumi].

Su gilia pagarba

[parašas]

P. S. Mano patėvis („ojczym“³³, kaip Kazys rašo, pamiršęs lietuvišką žodį, tai Liudvikas Abramovičius³⁴ (gimęs 1888 Radviliškyje – mirė Varšuvoje 1966 m. balandžio 5 d.). Apie jį rašo „Lietuvių Enciklopedija“ (kurios turiu visus 36 tomus savo bibliotekoje), pirmame tome, pusl[apis]. 202).

Prie šiuo siunčiu a.a. L[iudviko]. A[bramavičiaus]. nekrologą³⁵.

6 laiškas. Kazimiero Narutavičiaus laiškas Stasiui Lozoraičiui, 1976

(Rankraštis. Originalas. LCVA, f. 668, ap. 1 b. 278, l. 29–34)

Poznań, 1976 m. liepos 12 d.

Didžiai Gerbiamas Ponas Ministre,

Esu nepaprastai sujaudintas, gavęs iš Tamsotos, Ponui V[iktorui]. K[ornfeldui]. adresuotą, o mane liečiantį laišką – iš š. m. birželio 28 d. Šitas laiškas išjudino mano sąmonėje ir širdyje visą tą bedugnę pergyvenimų ir atsiminimų iš ano, svarbiausio mano gyvenime, kad ir taip trumpo, laikotarpio. Labai sunku dabar susikaupti ir santūriai parašyti, atsakydamas tik į Tamstos pastatytus klausimus, būtent:

– Kuriuo laiku į Lenkiją buvo nuvažiavęs Kun[igas]. V[iladas]. Mironas ir kur tada buvo susitikęs su p[onu]. Tiškevičium?

– Kiek kartų ir kada aš buvau atsilankęs Varšuvoje?

Kas liečia pirmą klausimą, tai turiu prisipažinti, kad tuomet aš visai nežinojau apie šito „Kanalą“ buvimą, nei apie su juo pagelba užmegztus kontaktus. Buvau apie tai sužinojęs daug vėliau, palyginti neseniai. Kokiose aplinkybėse – papasakosiu vėliau.

Į antrą klausimą atsakyti trumpai būtų labai sunku. Reikėtų aprašyti viską labai smulkiai, pradedant nuo „Króla Ćwieczka“³⁶. Bijau, kad neišeitų labai ilgai...

Reikia prisipažinti, kad ir aš pats dažnai pagalvodavau apie reikalingumą išaiškinti pasikalbėjime su Tamsta, Ponas Ministre, daugelį faktų ir aplinkybių. Seniai jau svajojau apie pasimatymą su Tamsta. Dar 1974-ais metais tokia galimybė buvo visai reali: – tarp-tautinė Darbo Grupė (ISO) – „Essais des Fibres Liberiennes“³⁷, kurios nuolatiniu nariu esu buvęs nuo 1959 metų, „devrait se tenir“³⁸ šį kartą Francūzijoje, Lille³⁹ miesto apylinkėse. Bet deja, manęs jau nebedelegavo. O aš tikėjau, kad galėsiu „užsukti“ ta proga į Romą.

Apie Tamstą ir apie su Jumis surištus mano pergyvenimus aš galvoju dažnai ir daug. Dažnai net sapnuoju, kad turiu vykti kokią tai „misiją“ atlikti. Tamstos pavedamas. Ant tiek anų laikų pergyvenimai įsiskverbė giliai ne tik į mano sąmonę, bet ir į „subconscience“⁴⁰ (berašant man paaiškėjo ant kiek esu pamiršęs rašyti lietuviškai – už visas klaidas atsiprašau!) O iš tikrųjų tai buvo tik labai trumpas ir taip mažai – Tamstos veiklos visumos ir vėlyvesnių įvykių akivaizdoje svorio – reikšmingas epizodas.

Man ir mano šeimai teko irgi daug pergyventi. „Turistinė“ kelionė⁴¹, žiaurus klimatas (50–60° C žemiau nulio, sniego audros, žvejyba po ledo – 2,5–3 m storio), mylimiausios dukrelės (7 m. amžiaus) mirtis – po sunkaus meningito ir t. t. Vėliau (1947 m.) – stebuklingas ištrūkimas iš to rojaus, dėka mano sesers⁴², gyvenančios Varšuvoje, pastangoms. Dar vėliau – beveik 30 metų darbo mokslo įstaigoje (Instytut Włókien Łykowych⁴³), kur teko „dorobić się“⁴⁴ docento laipsnio. Visą reikėjo išmokti iš naujo, dirbant naktimis.

Ir visa tai atrodė man, palyginus su anuo trumpu „epizodu“, nereikšminga. Ir dabartinės mano veiklos srityje dažnai atsitikdavo man „atakować wiatraki“⁴⁵, bandant perimti iš Francūzų ar Belgų jų naują žaliavų perdirbimo technologiją ar naujausius bandymų metodus. Ir taip pat, kaip anais laikais – atsidurdavau kietos žemės dulkėse...

Šia proga norėčiau padėkoti Tamstai už aną laišką, kurį esu gavęs ponui V[iktorui]. K[ornfeldui]. tarpininkaujant. Tai mano geras pažįstamas ir „ziemiakas“⁴⁶ (Telšiškis). Juo galima pilnai pasitikėti, tuo labiau, kad jo „ojczym“⁴⁷ buvo artimas mano tėvo bendradarbis iš Telšių savivaldybės kūrimo laikų⁴⁸. Atsiprašau už mano ilgametį tylėjimą ir už taip ekstravagancinę mano korespondenciją su Tamsta forma. Deja, reikėjo labai daug atsargumo, sugrįžus iš ten. Be to, po tų visų pergyvenimų pasiliko kokia tai trauma: žmogus tampa „ныкая ворона“⁴⁹, pradeda bijoti ir savo šešėlio. Šį kartą nežinau irgi ar p[onas]. V[iktoras]. K[ornfeldas]. galės perduoti Tamstai šį mano laišką.

Prieš pradedant „aborder“⁵⁰ esmingą šio laiško turiniui norėčiau paklausti ar dar tebėra gyvas Profesorius T[adas]. Petkevičius ir koks yra ar buvo Jo likimas? Jo Asmenį laikau labai giliai savo širdyje ir atmintyje.

Grįžtant prie Tamstos klausimų. Kaip viskas prasidėjo? Mano a[mžina]. a[tilsį]. Tėveliui mirus, 1932 m. gruodžio 31 d., p[onas]. Prezidentas A[ntanas]. Smetona buvo parašęs mano motinai, išreikšdamas savo laiške širdingą užuojautą. Mūsų giminaičiai (Šledžinskiai, Zubovai⁵¹) įtikino mane, kad aš turiu asmeniškai padėkoti. Atatinkamai apsirengęs, turėjau nuvykti tai atlikti. Priėmė mane labai maloniai. Paminėjęs mano tėvą ir jūdvių bendradarbiavimą Taryboje⁵² (reikia prisiminti, kad tuo metu jų pažiūros gana ryškiai skyrėsi. Kas liečia santykių su Vokiečiais ir Lenkais kryptį. Kai buvo užsiminta apie mano tėvo pastangas sutaikinti Lietuvių ir Lenkų tautas, aš paminėjau, kad, jeigu Jisai

rastų reikalinga, aš esu „*toujours prêt*“⁵³ tęsti toliau Tėvo pastangas. Į tai p[onas]. A[nanas]. S[metona]., po ilgesnio tylėjimo, tarė – žiūrėdamas, atsistojęs, pro langą: „sunku yra užmiršti, esant syki pažemintas“ (nesu tikras ar tiksliai perduodu išgirstus žodžius).

Pats nežinau, kodėl buvau tuomet taip prasiitaręs. Reikia atsiminti, kad tuo laiku aš buvau labai toli nuo Tėvelio ideologijos. Baigęs lenkų gimnaziją⁵⁴, aplinkumos paveiktas ir to kartumo įtakoje, kuris atsirado, kaip pasekmė 1920 metų įvykių ir kuriam jaunos sielos buvo mažai atsparios, buvau gana atitolęs nuo Tėvo ir vyresnio brolio (Jono⁵⁵) idealų ir siekimų iš prieš I–ą pasaulinį karą laikų („Lietuvninkų“ ginimas kovoje su lenkų nacionalizmu). Bet jau tuo metu daug įtakos į mano nusistatymus turėjo vienas iš mano draugų, tuometinis vietinių lenkų žurnalistas (Z[igmantas]. Ugianskis⁵⁶), karštas abiejų tautų suartėjimo šalininkas. Jisai nuolat „kurstė“ mane aktyviai prisidėti prie mano tėvo siekimų vykdymo. Tuo pat laiku mano pusbrolis V[ladimiras]. Zubovas⁵⁷ ruošėsi kelionėn į Lenkiją. Prieš išvykdamas jis tarėsi su manim (kaip su Stanislovo Narutavičiaus sūnumi). Taip pat sugrįžęs iš tos kelionės. 1934 m. vasarą atvyko iš Lenkijos mano giminaitė, mėgiamiausia maršalo J[uzefo]. P[ilsudskio]. Sesi, M[aria]. Juchnevičiūtė⁵⁸, su kuria daug kalbėjome apie Lietuvį–Lenkų santykius. Jos dėdės ypatingus sentimentus ir t. t. Visa tai pradėjo automatiškai mane traukti į tą srovę, kuri vėliau buvo mane pagavusi – „bez reszty“⁵⁹.

1934 m., vėlai rudenį, išvykau į Varšuvą (1–ą kartą). Leidimą gauti palengvino p[onas]. Rusteika⁶⁰, senas Tėvo pažįstamas iš Telšių laikų. Varšuvoje M[arijai]. Juchnevičiūtei* ir poniai P[ilsudskie]-nei⁶¹ (maršalo žmonai) globojant, ieškojau progos

pasimatyti su juo pačiu. Bet kaip tik tą ketvirtadienį (priėmimo diena Belvederio rūmuose) vakare jisai pasijuto blogai ir kiek vėliau – sunkiai apsirgo. Likimas nulėmė taip, kad pasimatyti su juo neteko... Jo žmona teikė man vėliau visą savo paramą ir globą.

Prasidėjo laikotarpis, kurį vadindavau – pasikalbėjimai su žmona. Kaip „drapywana się po stromej ścianie na szklaną wieżę“⁶².

Nebuvo nieko, už ką galėčiau nusitverti. Tuo metu paaiškėjo man, kad siekdamas mano tikslo (tęsti toliau Tėvo siekimus ir veiklą)⁶², reikia pradėti nuo prekybinių kontaktų. Ieškojau tinkamai patikimų žmonių. Tiek Kaune, tiek Varšuvoje. Kaune iškilo mintys suorganizuoti tam tikslui t[aip]. v[adinamą]. „GMBH“⁶⁴. Šiuo sumanymu susidomėjo p[onai]. Augustaitis⁶⁵, Banaitis, B.⁶⁶ Laucevičius⁶⁷. Šis pastarasis, suprasdamas mano siekimų gilesnę prasmę, patarė man susipažinti su p[onu]. doc[entu]. T[adu]. Petkevičiu. Tokiu keliu apie mano pastangas teko sužinoti ir tamstai, Ponas Ministras. Ponui T[adui]. P[etkevičiui]. buvau išdėstęs visą mano siekimų „pamušalą“ ir jų pagrindą. Tikėjau ir tikiu dabar, kad jisai teisingai mane suprato ir įvertino mano intencijų švarumą. Buvau įsitikinęs, kad tokį pat atgarsį buvau atradęs ir tamstos nusiteikime mano atžvilgiu. Ir to niekados nepamiršiu. Supratau tuomet ant kiek yra svarbu „nie zawieść tego wyjątkowego, bez precedensu zaufania osobistego, jakim mnie Pan darzył“⁶⁸. Stengiausi daryti viską, kad šito išimtinio pasitikėjimo neapvilti.

Gyvenimas ir sąlygos reiklavo taip pat iš manęs antros pusės pasitikėjimo respektavimo. Tai

* Mirė laike Vokiečių okupacijos Varšuvoje. Buvo labai giliai „zaangażowana“⁶³ priešvokiškos konspiracijos veikime. Nepaprastai drąsi, turėjo daug didvyriškų nuopelnų.

* Savo atsisveikinimo laiške Tėvas taip kreipėsi į savo artimuosius „...proszę Was o przebaczenie za to, że materialny byt mojej rodziny zaniedbałem, się za działalnością społeczną i za pogodzeniem Litwy z Polską. Mam nadzieję, że to z czasem nastąpi i że nastąpi w ogół zgoda między narodami kiedys...“ Tą laišką užbaigė žodžiais: „Żegnajcie mi wszyscy. Sudziev visiems“ (lietuviškai). Šituos žodžius laikau kaip savo rūšies testamentą.

buvo begalo sunki problema, „très délicat“⁶⁹... Tikiuosi, kad tą sąlygą pasisekė man irgi sėkmingai išpildyti. Šia proga norėčiau Tamstą užtikrinti, kad aš niekuo nebuvau prasitaręs pasikalbėjime su J[onu]. Augustaičiu, Varšuvoje. Jo žodžiai: „tą man pasakojo pats Narutavičius“ (esą aš buvau užtikrinęs p[oną]. Becką⁷⁰, kad „Lietuva tikrai nori santykių“, po kuo „ultimatumas buvo įteiktas“. Tikrą minėto pasikalbėjimo turinį Tamsta žinojai iš mano pranešimo).

Antra kelionė – 1935 m. pavasarį, jau su Tamstos žinia, tarpininkaujant ponui T[adui]. P[etkevičiui]. Kelionės tikslas buvo iširti galimybes prekybiniams santykiams užmėgsti. Per ponį P[ilsudską]. susipažinau su tuometiniu min[istru]. pirmininku, M[arianu]. Kościalkowski'ū⁷¹, kuris labai palankiai reagavo į mano sugestijas. Tuo metu iš Tamstos pusės buvo iškelta sąlyga („warunek wstępny“⁷²), kad Lenkija sutiktų praleisti per savo teritoriją keletą traukinių su bekonais į Čekoslovakiją (kaipo „geros valios“ gestas). P[onas]. M[arian]. K[ościalkowski]. pasiūlė deryboms vesti iš jo pusės advokatą Racziewicz'ių⁷³.

Trečia kelionė (1935 ar 1936 m.) drauge su p[onu]. Dagiū⁷⁴, Lietūkio vyr[iauriuoju]. direktoriu į Dancigą. Buvo paruoštas, dalyvaujant p[onui]. Norkaičiū⁷⁵, prekių sąstatas – iš Lietuvos pusės. Dancige sutikome pilnas „échécs“⁷⁶: ponas R[acziewicz]. nieko neatvežė, nei pono B[lecko] sutikimo (praleisti traukinius su bekonais), nei prekių sąstato – iš Lenkijos pusės. Ponas M[arian]. K[ościalkowski] pasirodė esąs bėjęs prieš visagalią p[oną]. B[lecką]. ... Galima įsivaizduoti mano padėtį ir savijautą... Tuomet sujaudino mane p[onas]. Dagys, tardamas: „nenusimink ponas N[arutavičiau]., važiuokit į Varšuvą ir pasistenkit tenai viską išaiškinti ir atitaisyti. O aš pasakysiu ponui L[ozoraičiui]., kad viskas bus dar gerai“.

Varšuvoje dariau pastangas „apeiti“ poną B[lecką]. aplinkiniu keliu. Poniai P[ilsudskai].

tarpininkaujant, pasisekė surasti kelių ir priėjimą prie maršalo R[ydz]. Ś[migły].⁷⁷ Tarpininku buvo generolas P[elczyński].^{78*} su juo kalbėjau bent 2 kartus. Tikslų datų neprisimenu (su tuo buvo surištos ir mano kelionės: Varšuva – Kaunas ir atgal). Pasirodė betgi, kad ir p[onas]. R[ydz]. Ś[migły]. nepajėgė pralaužti p[ono]. B[lecko]. užsispyrimo.

Su ponu B[leck]. kalbėjau 5 kartus. Neturėdamas jokių užrašų jų turinio neprisimenu. Vieną kartą išėjęs iš Krakowskie Przedmieście⁷⁹ nr. 5, kur mane priimdavo ponas B[leck]., ir sekdamas Nowy Świat⁸⁰ g[at]-ve, pamačiau Anglų Ambasadorių išvykstant Karaliaus Jurgio V-jo laidotuvėms.

Prasidėjo laikotarpis, kada buvo pašalinti: – iš Kauno – p[onas]. Katelbach'as⁸¹, o iš Varšuvos – p[onas]. Gustainis⁸². Tamstai pasiūlius (per poną T[adą]. P[etkevičių].), sutikau suvaidinti paskutinio, dar nenutrūkusio siūlelio vaidmenį, palaikyti netarpinį ryšį tarp Tamstos ir pono B[leck]. Pastarasis sutiko. Pasikalbėjimai su juo vyko kaskart jo bute Krakowskie Przedmieście nr. 5. Atsimenu, kaip pirmą kartą, ponas B[leck]. buvo užimtas ir man laukiant „bawił mi rozmowę“⁸³ jo sekretorius, p[onas]. Łubieński⁸⁴: „Pańskie nazwisko otwiera wiele drzwi w Warszawie“⁸⁵. Atsakydamas pasakiau, kad Kaune taip pat atsitinka su mano tėvo pavarde...

Paskutinį kartą pas poną B[leck]. buvau atsilankęs 1937 metų rudenį. Buvau atsivežęs iš Tamstos gautą mažą popiergalį, kur buvo ranka parašyta keleta sakinių, liečiančių formulę dėl santykių užmezgimo ir Vilniaus klausimo provizorinio išsprendimo būklę.

Atsimenu tik, kad ten buvo parašyta, kad Vilnių atgauti Lietuva mano siekti tik „w drodze środków pokojowych“⁸⁷. Šios kortelės

* Dar gyvas – Londone. Suvaidino labai svarbų vaidmenį Varšuvos sukilimo metu. „Zapisal wiele pięknych stron w najnowszej historii Polski“⁸⁶. Net čionai yra palyginti mažai „smerkiamas“, kaip sukilimo „kaltininkas“.

turinį perrašė mašina savo bute mano pusėsėrė Elena Viercinskaitė (pilnai patikimas asmuo). Daugiau niekas apie tai nežinojo ir šios kortelės nematė. Negaliu prisiminti, kodėl buvo pono B[leck]. reakcija ir ką jisai prašė manęs perduoti Tamstai. Ar išsilaukė pas Tamstą mano parašyti tuo metu pranešimai? Būtų labai įdomu rekonstruoti jų turinį.

Sugrįžęs žmonos tėviškėn, Šiaulių aps[kritin]., laukiau Tamstos telefono... ir nesulaukiau. Nieko nežinojau apie vestus tuo metu kun[igo]. V[lado]. Mirono – p[ono]. Tiškevičiaus „Kanalų“ pasikalbėjimus.

Kovo mėnesį pasiekė mane – lyg perkūno trenksmas – žinia apie „ultimatumą“ ir jo pasekmes. Tada reikėjo visai pasitraukti ir grįžti prie ūkininkavimo bei mokslo tęsimo. Bet tuomet atrodė man, kad mano pareiga yra veikti toliau, siekiant tikro suartėjimo ir savitarpio supratimo.

Vykdamas p[ono]. Norkaičio sugestijas bandžiau bendradarbiauti su jo nurodytu p[onu]. Sutku⁸⁸, plečiant prekybinius santykius tarp abiejų kraštų. Dariau tą viską jau be jokio entuziazmo.

„Les richesses inattendues“⁸⁹, atsiradusius šios veiklos pasekmes sunaudojau – jau Lenkų – Vokiečių karui prasidėjus – didesniais kiekiais trąšų pirkimui. Jokiems kitiems tikslams tų lėšų išnaudoti nenorėjome, nei žmona, nei aš. Ir dabar tą prisimenu su malonumu, „racę z pewną pociechą“⁹⁰, kad nežiūrint to, ar šitos trąšos (tomamiličiai) buvo ko nors pavogti, ar pardavinėtos visgi jos pateko Lietuvos žemėn ir pagerino jos derlingumą. Kieno naudai – nesvarbu!

Dabar mane „kankina“ istorikai. Apie J[ierzy]. Ochmanski⁹¹ prasimanymus, priimtus iš p[ono]. Augustaičio ir dalinai iš K[onstantino]. Navicko⁹², jau buvau minėjęs pirmame mano laiške (per p[oną]. V[iktorą]. K[ornfeldą]). Lenkų istorikas Piotr

Łossowski⁹³ taip aprašo šiuos įvykius: „Jak wynika z relacji prezesa polskiego towarzystwa kulturalnego na Litwie „Pochodnia“ St[anisława]. Szmidta⁹⁴, jesienią 1937 r[oku]. A[leksander]. Tyszkiewicz z Kretyni i syn jego Stanisław, stale mieszkający w Warszawie, rozpoczęli z Litwinami nowe rozmowy. Stronę litewską reprezentował ksiądz V[ladas]. Mironas, człowiek bliski Smetonie. Źródła litewskie potwierdzają tę informację. Wynika z nich, że w końcu 1937 r[oku]. koła rządzące Litwy znowu zaczęły poszukiwać sposobu porozumienia z Polską. Od 10 stycznia 1938 r. rozpoczęły się za pośrednictwem Tyszkiewicza pertraktacje w których, oprócz Mironasa brał udział ze strony litewskiej także Minister Łozorajtis oraz znany działacz społeczny i polityczny prof[esor]. M[ykolas]. Birżyska⁹⁵“

Apie mano vaidmenį tas pats autorius taip rašo: „Ale specyfiką stosunków polsko – litewskich tamtych lat było, iż nawet w okresach krańcowych zaostrzeń wątpia nieoficjalnych kontaktów i rokowań utrzymywana była nadal. W tym czasie zaufanym łącznikiem ministra Łozoraitisa stał się K[azimierz]. N[arutowicz]. bratanek I-go Prezydenta Rzeczypospolitej, a syn członka Tarybi, Stanisława. Wielokrotnie krążył on między Kownem a Warszawą przez Rygą, (...) też bezpośrednio przepuszczany był przez linią demarkacyjną, wypełniając różne poufne misje“⁹⁶

Kaip matome p[ono]. Augustaičio prasiimanymai, daug kartų pakartoti kitų autorių, plinta ir veisiasi. Stengiausi, kiek galėdamas atitaisyti kur buvo galima, bei paneigti. Blogiau, kad šiais metais ruošiamą yra „Polski Słownik Biograficzny“⁹⁷ dalis – raidė „N“. Ta proga stengiausi ne visai teisingą informaciją „utrvalić w takim wydawnictwie typu encyklopedycznego“⁹⁸. Esu pradėjęs karštą „kovą“ su atitinkamais autoriais biogramų, liečiančių mano dėdės Gabrieliaus, Tėvo, bei

* K. Navickas. TSRS vaidmuo ginant Lietuvą nuo imperialistinės agresijos 1920–1940 metais.

** Piotr Łossowski, Z problematyki stosunków polsko-litewskich (1934–1938)

mano motinos. Ne visuomet man pasiseka ištaisyti netikslumus. Apie mano tėvą papasakosiu prie kitos progos...

Anot p[ono]. Augustaičio (Antanas Smetona ir jo veikla) aš būčiau „ultimatumo“ kaltininkas. Dabar tik man paaiškėjo, kad jeigu iš Lietuvos pusės ir būtų kokie nors užtikrinimai „a priori“, kad ultimatumas bus priimtas, tai galėtų įvykti tik „Kanal“: Kun[igo]. V[lado]. Mirono-Tiškevičiaus keliu. Laimei yra ir daugiau mėgėjų, kurie būtų linkę „przypisać“⁹⁹ sau šitą „nuopelną“. Tarp kitų, lenkų savaitraščio „Perspektywy“¹⁰⁰ nr. 12 (29) iš 1970 m. kovo 20 d. patalpintame straipsnyje: „Polski ultimatum Litwie w 1938 r.“¹⁰¹, jo autorius p[onas]. Stanisławas Zabiełło¹⁰², buvęs lenkų diplomatas, giriasi, kad tai jo „nuopelnas“.

Parašiau labai daug. Ponas V[iktoras]. K[ornfeldas]. gali tuoj atvykti. Nežinau ar jam pasiseks persiųsti Tamstai šį laišką. Norėčiau daug daugiau dar papasakoti ir sužinoti daug ką iš Tamstos. Jaučiuosi įpareigotas aprašyti tą viską, ką dar prisimenu. Trūksta man dar daugelio faktų. Būtų labai naudinga pasimatyti su „Tamsta“. Suprantu, kad mano „skausmai“ ir pergyvenimai, kurie man atrodė taip svarbūs, Tamstos akyse neturi ypatingos reikšmės, palyginus su tikrai istoriniais įvykiais, kurių autorių bei dalyviu Tamstai teko būti.

Dėkodamas dar kartą už viską, prašau priimti, Ponas Ministre, mano geriausias ir širdingus linkėjimus, kaip ir gilios pagarbos pareiškimą.

[parašas]

P. S. Antrašo nesiunčiu tuo tarpu. Jeigu būtų reikalinga geriausiai rašyti per p[oną]. V[iktorą]. K[ornfeldą].

Adresas Poznanėje: K[azimierz]. Narutowicz, ul[ica]. Libelta 10≈6

61-706 Poznań

Tel. 526-93 (butas)

Nuorodos

- ¹ Ochmański J., *Historia Litwy*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1967, p. 286.
- ² Daugirdaitė-Sruogienė V., Dokumentacija, liečianti Lenkijos ultimatumą Lietuvai, *Aidai*, 1989, nr. 1.
- ³ Vaitiekūnas S., *Stanislovas Narutavičius. Signataras ir jo laikai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.
- ⁴ Narutowicz K., Relacja o działalności na polu stosunków polsko-litewskich w okresie międzywojennym (datowana 10 listopada 1980 roku), *Zeszyty Historyczne*, t. 87 (447), s. 176–184.
- ⁵ Augustaitis J., *Antanas Smetona ir jo veikla*, 1966, Čikaga.
- ⁶ Ten pat, p. 110.
- ⁷ Ten pat, p. 112.
- ⁸ J. Augustaitis, Lietuvos–Lenkijos unija. Jos pasekmės ir atrūgos, *Naujienos*, 1969 03 27–1969 04 30.
- ⁹ Woytak R. A., Wywiad z litewskim wodzem naczelnym gen. Statys'em Raštikis'em, *Zeszyty Historyczne*, 1976, nr. 35, s. 168–173.
- ¹⁰ Okulicz K., Kilka uwag do wywiadu, *Zeszyty Historyczne*, 1976, nr. 35, s. 173–180.
- ¹¹ D. B., Santykiai su lenkais, *Keleivis*, 1976 03 30, p. 8–9.
- ¹² Lozoraitis S., Kelios pastabos Lenkijos ultimatumo klausimu, *Aidai*, 1976, nr. 6, p. 251–252.
- ¹³ Żagiell E., Przyczynki historyczne źródeł litewskich, *Zeszyty Historyczne*, 1976, nr. 39, s. 211–214.
- ¹⁴ Žalys V., Stasys Lozoraitis – Lietuvos užsienio reikalų ministras, *Lietuvos diplomacija XX amžiuje*, Vilnius, 1999, p. 34.
- ¹⁵ Žalys V., Stasys Lozoraitis – Lietuvos užsienio reikalų ministras, *Lietuvos diplomacija XX amžiuje*, Vilnius, 1999, p. 35–36.
- ¹⁶ Jei pradėsime derybas su lenkais, *Diena*, 1934 04 08, nr. 14, p. 2; 1934 04 15, nr. 15, p. 2.
- ¹⁷ Žepkaitė R., *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, Vilnius, 1980, p. 224–250.

- ¹⁸ Žepkaitė R., *Lietuva ir didžiosios valstybės 1918–1939*, Kaunas, 1986; Žepkaitė R., *Diplomatija imperializmo tarnyboje*, Vilnius, 1980; *Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940*, sud. A. Kasparavičius, P. Libera, Vilnius, 2013; Žalys V., *Lietuvos diplomatijos istorija 1925–1940 metais*, 2 tomas, 2 dalis, Vilnius, 2012; *Lietuvos istorija. Nepriklausomybė (1918–1940)*, X tomas, II dalis, Vilnius, 2015; Kasparavičius A., *Lietuva 1938–1938 m. Neutraliteto iliuzijos*, Vilnius, 2010.
- ¹⁹ Vaitiekūnas S., *Stanislovas Narutavičius. Signataras ir jo laikai*, Vilnius, 2012, p. 401.
- ²⁰ Łazuga W., *Narutowicz z Poznania – łudzaco podobny do stryja Gabriela, zamordowanego prezydenta RP*. Prieiga internete: <http://poznanyborcza.pl/poznan/1,109268,19332330,narutowicz-mieszkal-w-poznaniu-by-ludzaco-podobny-do-stryja.html> (žiūrėta 2016 11 16).
- ²¹ Daugirdaitė-Sruogienė V., Dokumentacija, liečianti Lenkijos ultimatumą Lietuvai, *Aidai*, 1989, nr. 1.
- ²² Ochmański J., *Historia Litwy*, Wrocław, 1967.
- ²³ Gabrielius Narutavičius buvo Kazimiero Narutavičiaus tėvo Stanislovo Narutavičiaus brolis.
- ²⁴ Teisininkas Tadas Petkevičius (1893–1964).
- ²⁵ Vert. iš vokiečių kalbos – *nepagrįsti*.
- ²⁶ Dar prieš pasirodant J. Ochmańskio knygai ir joje minimiems kaltinimams ne lojalumu Lietuvos valstybei tiek Stasys Lozoraitis, tiek Kazimieras Narutavičius buvo apkaltinti Čikagoje leidžiamame laikraštyje *Naujie-nos*. 1969 m. Jonas Augustaitis publikavo straipsnių seriją pavadinimu „Lietuvos ir Lenkijos unija. Jos pasekmės ir atrūgos“ (1969 kovas–gegužė).
- ²⁷ Vert. iš prancūzų kalbos – *diskretiškai*.
- ²⁸ Kunigas, Lietuvos nepriklausomybės akto signataras Vladas Mironas (1880–1953). 1938–1939 m. jis buvo Vyriausybės ministras pirmininkas. 1938 m. dalyvavo derybose su Lenkija dėl santykių normalizavimo.
- ²⁹ Varšuvos miesto burmistras Stanislovas Tiškevičius (1888–1965). Jo tėvas Aleksandras Tiškevičius 1938 m. kartu su V. Mironu dalyvavo susitikimuose su lenkais.
- ³⁰ Lenkų gimnazija Panevėžyje veikė 1919–1940 m.
- ³¹ Stanislovas Tiškevičius (1907–1974). Tačiau autorius painioja jį su prieš tai minėtu Varšuvos burmistru.
- ³² Turima omenyje Niujorke, JAV. Tačiau iš tiesų Stanislovas Tiškevičius mirė 1974 m. gruodžio 9 d. Vašingtone, JAV.
- ³³ Vert. iš lenkų kalbos – *patėvis*.
- ³⁴ Žurnalistas, visuomenės veikėjas, laikraščių redaktorius Liudvikas Abramavičius (1888–1966).
- ³⁵ Prie laiško pridėtas Liudviko Abramavičiaus nekrologas neišliko.
- ³⁶ Lenkų kalbos metafora, reiškianti atgyveną, labai senus laikus ar įvykius.
- ³⁷ Tarptautinė organizacija, kurioje testuojami medienos plaušai.
- ³⁸ Vert. iš prancūzų kalbos – *turėtų vykti*.
- ³⁹ Prancūzijos miestas Lilis.
- ⁴⁰ Vert. iš prancūzų kalbos – *pasąmonė*.
- ⁴¹ 1940 m. tremtis į Altajaus kraštą.
- ⁴² Zofija Krassowska (1893–1976).
- ⁴³ Tekstilės pramonės ir karnienų institutas (Instytut Przemysłu Włókien Łykowych), nuo 1952 m. veikęs Poznanėje.
- ⁴⁴ Vert. iš lenkų kalbos – *užsidirbti*.
- ⁴⁵ Vert. iš lenkų kalbos – *kovoti su vėjo malūnais*.
- ⁴⁶ Vert. iš rusų kalbos – *kraštietis*.
- ⁴⁷ Vert. iš lenkų kalbos – *patėvis*.
- ⁴⁸ Liudvikas Abramavičius.
- ⁴⁹ Vert. iš rusų kalbos – *išgąsdinta varna*.
- ⁵⁰ Vert. iš prancūzų kalbos – *požiūris*.
- ⁵¹ Su Zubovais Narutavičiai buvo susigiminiavę per Bilevičius. Vladimiras Zubovas buvo vedęs Zofiją Bilevičiūtę, vyresniąją Stanislovo Narutavičiaus žmonos seserį.
- ⁵² Lietuvos Taryboje 1917–1918 m.
- ⁵³ Vert. iš prancūzų kalbos – *visada pasirengęs*.
- ⁵⁴ Kazimieras Narutavičius baigė Adomo Mickevičiaus lenkų gimnaziją Kaune.
- ⁵⁵ Jonas Narutavičius (1896–1930) – Stanislovo Narutavičiaus sūnus.
- ⁵⁶ Zigmant Ugianski (1906–1972) – lenkų politinis ir visuomenės veikėjas.

- 57 Agronomas, visuomenės veikėjas Vladimiras Zubovas (1887–1959).
- 58 Maria Juchniewicz – Juzefo Pilsudskio dukterėčia.
- 59 Vert. iš lenkų kalbos – *visiškai*.
- 60 Steponas Rusteika (1887–1941) – teisininkas, visuomenės veikėjas pulkininkas.
- 61 Juzefo Pilsudskio žmona Aleksandra Pilsudska (mergautinė pavardė Szczerbińska) (1882–1963).
- 62 Vert. iš lenkų kalbos – *kabarojimasis į statų stiklo bokštą*.
- 63 Vert. iš lenkų kalbos – *įsitraukus*.
- 64 Vokiškai *Gesellschaft mit beschränkter Haftung* – teisinė įmonės forma, kuri pasižymi ribota atsakomybe.
- 65 Inžinierius, visuomenės veikėjas Jonas Augustaitis (1897–1978).
- 66 Inžinierius Bronius Banaitis (1898–1967).
- 67 Užsienio reikalų ministerijos sekretorius Edmundas Laucevičius (1906–1973).
- 68 Vert. iš lenkų kalbos – *nenuvilti to išskirtinio, beprecedenčio pasitikėjimo, kurį, Ponas, man parodė*.
- 69 Vert. iš prancūzų kalbos – *labai subtilu*.
- 70 Lenkijos Respublikos ministras pirmininkas Juzef Beck (1894–1944).
- 71 1935–1936 m. Lenkijos vyriausybės ministro pirmininko pareigas ėjęs Marian Zyndram-Kościałkowski (1892–1946).
- 72 Vert. iš lenkų kalbos – *prilaidai*.
- 73 Advokatas, politikos veikėjas tuometis Lenkijos Respublikos vidaus reikalų ministras Władysław Raczkiewicz (1885–1947). 1939–1947 m. ėjo Lenkijos Respublikos Prezidento emigracijoje pareigas.
- 74 Kooperatininkas, „Lietūkio“ direktorius Povilas Dagys (1889–1943).
- 75 Matematikas, fizikas, visuomenės veikėjas, Prekybos departamento direktorius Jonas Norkaitis (1892–1983).
- 76 Vert. iš prancūzų kalbos – *nesėkmė*.
- 77 Tuometis Lenkijos Respublikos vyriausiasis karinių pajėgų vadas, maršalas Edward Rydz-Śmigły (1886–1941).
- 78 Generolas Tadeusz Pełczyński (1892–1985), dirbęs lenkų žvalgyboje.
- 79 Gatvės pavadinimas Varšuvoje.
- 80 Gatvės pavadinimas Varšuvoje.
- 81 Žurnalistas, lenkų laikraščio *Gazeta Polska* korespondentas Tadeusz Maciej Katelbach (1897–1977).
- 82 Žurnalistas, *Lietuvos aid* korespondentas Valentinas Gustainis (1896–1971).
- 83 Vert. iš lenkų kalbos – *linksmo kalbomis*.
- 84 Advokatas, majoras Ludwik Maria Łubieński (1912–1996).
- 85 Vert. iš lenkų kalbos – *Jūsų pavardė atveria daug durų Varšuvoje*.
- 86 Vert. iš lenkų kalbos – *įrašė keletą gražių puslapių į naujausiųjų laikų Lenkijos istoriją*.
- 87 Vert. iš lenkų kalbos – *taikiomis priemonėmis*.
- 88 Prekybininkas, visuomenės veikėjas Pranas Sutkus (1901–?).
- 89 Vert. iš prancūzų kalbos – *netikėti turtai*.
- 90 Vert. iš lenkų kalbos – *su tam tikra paguoda*.
- 91 Lenkų istorikas Jerzy Ochmański (1933–1996).
- 92 Istorikas Konstantinas Navickas (1917–2006).
- 93 Lenkų istorikas Piotr Łossowski (g. 1925).
- 94 Stanisław Szmidt.
- 95 Vert. iš lenkų kalbos: *Kaip susidaro įspūdis iš lenkų kultūros draugijos Lietuvoje „Pochodnia“ pirmininko St. Smidto ataskaitos, 1937 m. rudenį A. Tiškevičius ir jo sūnus Stanislovas, nuolat gyvenantis Varšuvoje, pradėjo naujas diskusijas su lietuviais. Lietuvos pusei atstovavo kunigas V. Mironas, žmogus artimas Smetonai. Lietuviški šaltiniai patvirtina šią informaciją. Iš to plaukia, kad Lietuvos valdantieji sluoksniai 1937 m. vėl pradėjo ieškoti būdų susitarti su Lenkija. Nuo 1938 m. sausio 10 d. per Tiškevičių, prasidėjo derybos, be Mirono jose taip pat dalyvavo Ministras Lozoraitis ir žinomas visuomenės veikėjas bei politikas prof. M. Biržiška*.
- 96 Vert. iš lenkų kalbos: *Tačiau tų laikų lenkų–lietuvų santykių specifika buvo tokia, kad net ir ypatingo paaštrėjimo laikotarpiu ir toliau buvo išlaikomas plonas siūlas neoficialių kontaktų ir pasikalbėjimų lygmenyje. Tuometiniu ministru Lozoraičio patikėtiniu tapo K. N. I Lenkijos prezidento sūnėnas ir Tarybos nario Stanislovo sūnus. Daug kartų (...) tarp Kauno*

*ir Varšuvos per Rygą, taip pat betarpiškai
buvo praleidžiamas per demarkacijos liniją,
vykdyti įvairias slaptas misijas.*

⁹⁷ Raidė N buvo išleista 1977 m.

⁹⁸ Vert. iš lenkų kalbos – *nustatyti tokiam*
enciklopediniame leidinyje.

⁹⁹ Vert. iš lenkų kalbos – *prisiskirti.*

¹⁰⁰ Lenkų savaitraštis *Perspektywy*, nr. 12 (29),
1970.

¹⁰¹ Vert. iš lenkų kalbos – *Lenkų ultimatus*
Lietuvai 1938 m.

¹⁰² Lenkų diplomatas ir istorikas Stanisław Za-
biełło (1902–1970).

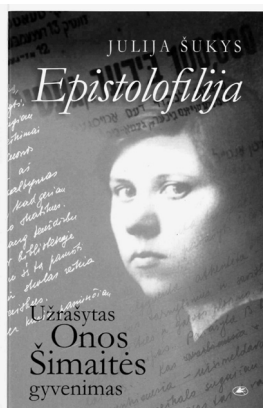
Recenzijos

Ramūnas ČIČELIS

Pasakojimas be žanro

Julija Šukys. *Epistolofilija: užrašytas Onos Šimaitės gyvenimas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2016, 255 p.

Kanados lietuvių literatūrologės, rašytojos Julijos Šukys knyga *Epistolofilija: užrašytas Onos Šimaitės gyvenimas* apie pasaulyje pagarsėjusią žydų gelbėtoją Vilniaus gete Antrojo pasaulinio karo metais Oną Šimaitę Lietuvoje pasirodė tuo laiku, kai vos nutilo diskusijos dėl kitos su žydų ir lietuvių santykiais susijusios Rūtos Vanagaitės knygos *Mūsiškiai* pasirodymo. Pastarojoje surinkti ir susisteminti dokumentai ir pasakojimai, liudijantys lietuvių žydšaudžių vaidmenį per nacių okupaciją. R. Vanagaitė savo knygą apibūdina ir pateikia kaip objektyvų apie faktus bylojantį veikalą, tačiau būtina prisiminti, jog jau nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio Vakaruose įsitvirtinus postmoderniajai istorijos mokslo sampratai, pozityvistinis nenuginčijamas objektyvumas yra labai abejotinas: istorija, skirtingai nei pasakojimai apie įvykius, yra nenuspėjama, nelinijinė, nepriežastinė. Taigi R. Vanagaitės knyga yra gana vienpusiška ir net kiek mazochistiška lietuvių tautos atžvilgiu – joje pateikti faktai laukia interpretacijų, kurios

gali būti kur kas įvairesnės nei dokumentai, kalbantys apie vieną negailestingą tiesą – lietuviai žydus kankino ir šaudė.

J. Šukys knyga *Epistolofilija* yra atsvara R. Vanagaitės veikalui. Leidybinė Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos politika rodo, kad siekiama savotiškai kompensuoti savinieką, kurią išsiūbavo R. Vanagaitės knyga. Deja, pasakojimas apie Pasaulio Tautų Teisulę O. Šimaitę yra kur kas menkiausiai pastebimas ir aptariamas. Knygoje pateikti dokumentai ir faktai priimami kaip savaime suprantami ir nekeliantys klausimų, vertų viešos visuomeninės diskusijos.

Epistolofiliją įdomiausia skaityti knygos autorės ir savęs nuolat klausiant, koks gi šio veikalo žanras. Knygos paantraštė „Užrašytas Onos Šimaitės gyvenimas“ yra vienintelė žanrinė nuoroda. Taigi remiamasi prielaida, jog knygoje pateikiamas toks gyvenimas, koks jis iš tiesų buvo. Kaip ir R. Vanagaitės atveju, J. Šukys pretenduoja į objektyvumą, galimybę pažinti gyvenimą toks, koks jis „iš tiesų buvo ar yra“. Literatūrologams jau

senokai žinoma, kad tarp kūrinio užtekstinės tikrovės, kuri ir yra teksto pagrindas, ir jo kalbinės raiškos visada egzistuoja neįveikiamas tarpas. Pasaulyje turbūt dar niekam nepavyko verbaline kalba užfiksuoti gyvenimo tikrovės, jos nė kiek nekeičiant ir neinterpretuojant, todėl drąsiai galima teigti, jog *Epistologilija* nėra užrašytas tikrasis O. Šimaitės gyvenimas. Knygoje gausu asmeninių nukrypimų, ekskursų ir kitokių intarpų, kurie rodo, kad knygos žanrą nurodanti paantraštė yra tiesiog klaidinga. *Epistologilija* neišvengiamai yra O. Šimaitės gyvenimo interpretacija. Daugeliui žinoma garsi XX a. pradžios filosofo Friedricho Nietzsche'ės frazė „Faktas yra nuogas“ – faktą sukuria būtent interpretacija, tačiau turinti faktinį pagrindą tuo požiūriu, kad interpretuojantis rašytojas ar mąstytojas visada pasirenka „svarstyklės, kuriomis sveria faktus“. Būtent autorinė intencija yra tai, kas nulemia vienokį ar kitokį požiūrį į gyvenimo tikrovę. J. Šukys tik savo knygos pabaigoje prieina prie išvados, kad O. Šimaitės charakterį *Epistologilijoje* ji traktavo kaip savąjį, beveik išnyko psichologinis atstumas tarp autoriaus ir knygos pagrindinės herojės. Ar psichologinis įsijautimas ir susitapatinimas su aprašomu asmeniu yra pagrindas teigti, jog pavyko pažinti to asmens gyvenimą būtent tokį, koks jis iš tiesų buvo? Turbūt ne. Net pats aprašomas asmuo, hipotetiškai paklaustas apie savo biografijos įvykius, negalėtų jų papasakoti objektyviai. Ką jau kalbėti apie istoriškai nutolusią autorę, kuri bando vadovautis empatija. *Epistologilija* veikiau yra knyga apie tokį O. Šimaitės gyvenimą, kokį ji, perskaičiusi laiškus ir dienoraščius, įsivaizdavo J. Šukys.

J. Šukys *Epistologilija* yra istorinė knyga, artima šiuo metu Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Vakarų Europoje populiariai istorinio tyrimo rašymo strategijai – pasakojamajai istorijai. Tai reiškia, kad istorinio veikalo autorė linkusi mažiau gilintis į datas ir statistinį tikslumą, svarbiau yra įtaigiai ir

nefalsifikuojant faktų papasakoti apie tiriamą objektą. Šiuo požiūriu *Epistologilija* labai priartėja prie šiandienės vakarietiškos istorinio tyrimo sampratos.

Visgi net ir gana laisvas ir interpretacijai erdvės paliekantis istorinis pasakojimas privalo turėti savo vidinę struktūrinę logiką: įvykiai aprašomi arba chronologiškai, arba problemineis aspektais, kurie aiškiai akcentuojami jau tyrimo pradžioje. J. Šukys knygoje nesivadovaujama nei vienu, nei kitu principu: skyriai išdėstomi chaotiškai, esama pagrindo manyti, jog knygos struktūrą lėmė tiesiog autorinė intuicija ir įsijautimas ne vien į O. Šimaitės gyvenimą, bet ir į būsimą knygos skaitytoją. Skirtingai nei daugelis posovietinės Lietuvos istorinių veikalo, J. Šukys knyga *Epistologilija* dėl artimumo grožinei literatūrai yra paskaitoma ir intriguojanti. Pagrindinis klausimas: ar autorė gausiomis interpretacijomis neiškraipo negausių neabejotinų faktų ir, lyg romane, nenutolsta nuo O. Šimaitės dokumentinių liudijimų? Šis klausimas suponuoja kitą abejonę – kodėl J. Šukys taip ribotai ir negausiai pateikia autentiškus O. Šimaitės laiškus ir dienoraščius? O gal per knygos herojės gyvenimą autorė tiesiog bando narcistiškai papasakoti savo gyvenimo tarpsnį – aštuonerius metus, kuriuos rašė *Epistologiliją*? Ar tai nėra simbolinis aktas, kurio metu, pasakojant kito žmogaus gyvenimą, iš tiesų bandoma lyg Narcizui vandenyje paliesti savo veidą? Knygos pabaigoje autorė suvokia, kad bandymas aprašyti O. Šimaitės gyvenimą nėra labai pavykęs, todėl pasitelkia Virginia'os Wulf kontekstą – autorė pateisina ir O. Šimaitės vengimą aprašyti Vilniaus getą ir savo pačios kūrybinius suklupimus, sietinus su moteriškumu, socialine ir lyčių nelygybe, neva moteriai lieka mažiau laiko ir galimybių save realizuoti kaip kūrėją.

J. Šukys *Epistologilijoje* tvirtina atradusi priežastį, dėl kurios žydų gelbėtoja nerašė apie Vilniaus getą. Viena vertus, išvada yra

gana tipinė – tylėjimą nulėmė potrauminė reakcija, kuriai būdingas vengimas kalbėti apie skaudžią praeitį. Kita vertus, J. Šukys tvirtai teigia, jog O. Šimaitės polinkis rašyti laiškus yra traumos pasekmė, reakcija į dvasinį ir fizinį skausmą. Visgi, regis, autorės teiginiu galima bent suabejoti: gal O. Šimaitė rašė laiškus daugeliui pažįstamųjų ir draugų, nes jai tiesiog stigo bendravimo ir ji jautėsi nuolat vieniša, socialiai neintegruota? Atsakymas į šį klausimą niekada nebus vienareikšmis, nes O. Šimaitė pati apie savo epistolinio pomėgio priežastis nėra parašiusi nė eilutės. J. Šukys hipotezė, kad traumą patyrę žmonės pasakojimus apie skaudžius dalykus uždengia kitais pasakojimais, yra vertinga psichologijos ir literatūrologijos mokslams.

Kultūrinis susikalbėjimas Vakarų visuomenių sakytiniuose ir rašytiniuose tekstuose visada yra pagrįstas žanrinio atpažįstamumu: autoriai naudoja vienokias ar kitokias retorines figūras, laikosi pasakojimo struktūros reikalavimų, todėl auditorija identifikuoja žanrą ir pagal jo taisykles interpretuoja tai, ką girdi ar skaito.

Pagrįsta klausti, ar J. Šukys pavyksta atskleisti O. Šimaitės biografiją? Ar skaitytojui paliekama galimybė suprasti sudėtingus biografijos vingius ir psichologines motyvacijas? Nors *Epistolofilijos* žanras, pasak autorės, yra „pats gyvenimas“, knyga vis dėlto suteikia vertingų žinių apie žydų gelbėtojos

ir jai artimų žmonių biografijas. *Epistolofilija* – kūrinys, kuriame menkai pasitikima skaitytojo interpretacinėmis galiomis. Jei autorė kiek santūriau vertintų O. Šimaitės gyvenimo įvykius, knygos publikai tektų svarbesnis ir įdomesnis vaidmuo – patiems užpildyti prasmės tarpus, kurie neišvengiamai lieka skaitant rašytinį tekstą. J. Šukys nelinkusi pasitikėti skaitytojais, nes tokiu atveju tektų pateikti šaltinių publikaciją, kurios labiausiai ir trūksta. Jei *Epistolofilijos* šaltinių publikaciją lydėtų autorės tekstas, skaitytojas žinotų, kad kalbama apie daug patikimesnius vertinimus nei tie, kurių prieinama remiantis intuicija. Regis, po *Epistolofilijos* pasirodymo derėtų laukti taip trūkstamų O. Šimaitės laiškų ir dienoraščių publikacijos.

Epistolofilija nėra vienintelė knyga apie Vilniaus geto žydų gyvenimą Antrojo pasaulinio karo metais. Žydų rašytojas Abraomas Suckeveris savo atsiminimų knygoje *Apie Vilniaus getą* yra detalai ir išsamiai aprašęs minėto laikotarpio tikrovę anuomečiame Vilniuje. Suprantama, kad J. Šukys siekis O. Šimaitės rašytiniu palikimu liudyti sudėtingą laikotarpį ir jo įvykius dėl A. Suckeverio romano nėra nenuvertėja. O. Šimaitė Antrojo pasaulinio karo metais elgėsi herojiškai, tačiau, kai nėra jokio rašytinio palikimo, kuriame būtų atskleidžiamos žydų gelbėjimo detalės, J. Šukys tekstas vertintinas kaip tikslumo stokojantis pelnytų pagarbos ženklas O. Šimaitei – Pasaulio Tautų Teisuolei.

Dalia KUIZINIENĖ

Tarp namų ir pasaulio: Jono Jurašo atvejis

Aušra Marija Sluckaitė. *Spektaklių ir sapnų klavyrai*.
Vilnius: Kultūros barai, 2016, 606 p.

Praėjusių metų viduryje pasirodė Aušros Marijos Sluckaitės knyga *Spektaklių ir sapnų klavyrai*, kurioje pateikiamas režisieriaus Jono Jurašo kūrybinis portretas, odisėja iš namų į pasaulį, o vėliau ir sugrįžimas namo, gyvenimas tarp dviejų pasaulių. Kuo išskirtinė ši knyga? Apie režisierių rašo jo žmona, rašytoja, dramaturgė, eseistė, ne vienam J. Jurašo spektakliui parašiusi inscenizaciją, sukūrusi dramą, paremtą žinomu, klasikiniu kūriniu, Aušra Marija Sluckaitė, tapusi neatsiejama kūrybinio Jurašo proceso bendraautore, dalimi. Rašant knygą grėsė ne vienas pavojus: prarasti objektyvumą, pereiti į romantizuotą ar egzaltuotą stilistiką, asmeninio gyvenimo pasakojimus. Pati autorė viename interviu yra kalbėjusi: „Rašyti apie artimą žmogų, gyvenimo draugą, kitaip sakant, žmonai apie vyrą, – didelis apsunkinimas. Yra nepatogumo jausmas ir nuolatinės dilemos: kaip išlaikyti taktą, pusiausvyrą, išlikti sąžiningai? Kita vertus, tai pranašumas. Visą laiką buvai greta, vadinas, gali atskleisti tą nuolatinį, nenutrūkstamą kūrybinį procesą. Bet kaipgi jis vyksta? Kaip vyksta net ir tada, kai nevyksta? Man atrodo, tai įdomu ir vertinga. Kaip gimsta spektaklis, kokios būsenos pažadina mintį, vaizdinį, sumanymą. Kartais tai padaro sapnai. Todėl knygos

pavadinime ir atsidūrė žodis „sapnų“.¹ Tik pradėjus skaityti knygą yra visiškai aišku, kad autorei pavyksta išvengti tik ką paminėtų grėsmių, ji ne tik priima, bet įveikia iššūkį, skaitytojui pateikdama nepaprastai įdomų, dinamišką, o kartu ir dramatišką pasakojimą.

Knygą sudaro keli naratyviniai sluoksniai, kurie praplečia, papildo vienas kitą, kartkartėmis susijungia į vientisą, nedaugiažodį, tačiau komplikuoatą pasakojimą. Šalia knygoje pateikiamos Jono Jurašo režisūrinės biografijos yra pasakojama iš gimtinės ištremtos šeimos istorija, emocijos ir išgyvenimai, kuriuos buvo lemta patirti 1974 m. iš Lietuvos priverstiems išvykti Jurašams. Knygos autorės pasakojimus papildo režisieriaus užrašų fragmentai, jos pačios išgyvenimai ir asmeninės patirtys, kitų asmenų balsas (per tekste pateikiamą nuomonę, spaudos ištrauką, laišką). Tačiau, kaip jau buvo minėta anksčiau, tokia yra knygos autorės eseistinė, kelis pasakojimo lygmenis sujungianti rašymo maniera, stilistika. Visa tai padeda sukurti disidentų gyvenimo ir kūrybos svetur istoriją, kuri yra sudėliojama per pasakojimo fragmentus, sukuriančius vientisą, bet įvairiopą vaizdinį, įdomų tiek ir teatrologui, istorikui, kultūros tyrinėtojiui, tiek ir apskritai

bet kuriam skaitytojui, kuriam įtaigiai, su dramatine intriga papasakota istorija tampa sovietmečio ideologijos ir cenzūros iš tėvynės išvaryto disidentų istorija.

Dar gyvendama Lietuvoje Aušra Sluckaitė buvo žinoma kaip literatūros kritikė, kuri rašė eseistine, fragmentiška. 1963 m. pasirodė straipsnių apie literatūrą knyga *Kritikos štrichai*. Gyvendama svetur knygos autorė yra išleidusi kelias knygas. Nepriklausomybę atkūrusioje 1994 m. Lietuvoje pasirodė jos knyga *Po dvyinių ženklų* apie režisieriaus Jono Jurašo kūrybos kelią tarp dviejų pasaulių. Ši knyga ir sudaro pirmąją knygos *Spektaklių ir sapnų klavyrai* pirmąją dalį, prie kurios tęsinio knygos autorė sugrįžo kiek vėliau. 2008 m. išleista A. M. Jurašienės knyga *Egziliantės užrašai* (atsiminimai, esė) – fragmentuota mozaika, kurią sudarė artimųjų, brangių sutiktų žmonių paveikslai. Lyg atskira punktyrinė linija jau šioje knygoje ryškėjo ir Jurašų šeimos odisėja. Knygos pratarinėje autorė rašė: „Knyga ne apie mane, ji apie žmones, sutiktus kelyje. (...) Rašydama apie juos, savaip liudiju ir nugyventą laiką.“⁴²

Skaitant *Egziliantės užrašus* neapleido mintis, kad knygos struktūrą ir čia pristatomų tekstų pateikimo knygoje išdėstymo eiliškumą lemia autorės bei jos vyro režisieriaus Jono Jurašo gyvenimo kelias. Kai 1974 m. dėl nepakeliamųjų gyvenimo ir kūrybos sąlygų, neprisitaikymo prie sovietinės nomenklatūros jie buvo priversti emigruoti į Vakarų, kur laukė nelengva disidentų dalia, mezgėsi nauji ryšiai su amerikiečiais bei lietuvių bendruomene, nuolatinis ir nesibaigiantis savęs, savo vietos, dvasinės tėvynės ieškojimas. Teatrinio gyvenimo impresijų, autorės vyro režisieriaus Jono Jurašo kūrybinės biografijos aspektų, šeimą Lietuvoje ir svetur lydėjusių peripetijų, kardinalių gyvenimo pokyčių, Jurašų šeimą blaškusių po pasaulį, galime rasti kone kiekviename *Egziliantės užrašų* tekste. Simboliškai šios knygos tekstu man yra tapusi „Vieno paveikslų istorija“, kurioje atskleidžiamos ne

tik sovietinės ideologijos tironiją patyrusio menininko peripetijos, bet ir šeimos drama. Iš beveik keturių dešimtmečių perspektyvos yra sugrįžtama į 1972 m., kai Kauno dramos teatre Jurašas pastatė Juozo Grušo „Barborą Radvilaitę“. Po generalinės repeticijos buvo uždrausta finalinėje scenoje naudoti paveikslą, cenzūra vertė keisti tekstą, prasidėjo režisieriaus konfliktas su ideologiniais tarnais, kuris baigėsi 1972 m. režisieriaus atleidimu iš teatro, o spektaklis daugybę kartų buvo perkurtas. 1974 m. Jurašų šeima emigravo iš Lietuvos, o tuometio teatro direktorius dekoracijų cechui nurodė paveikslų kopiją giliai paslėpti. Po gyvenimo ir klajonių svetimosiose šalyse Jurašai į Lietuvą trumpam sugrįžo jau prasidėjus Sąjūdžiui 1989 m. Tada Kauno dramos teatro scenoje po jubiliejinio „Šventėžerio“ (kurį taip pat dar sovietmečiu buvo režisavęs Jurašas) į teatro sceną buvo nuleistas ilgai saugotas Aušros Vartų Madonos paveikslas, liudijęs simbolinį režisieriaus sugrįžimą į savąjį teatrą, kurį jis ne savo noru buvo priverstas palikti. Jau vėliau, Jurašams gyvenant tai Lietuvoje, tai svetur, įsigijus sodybą Merkinėje paveikslas buvo padovanotas ir atvežtas į atstatytą svirną. Scenos dekoracijos, paveikslų kelionė ir visą istoriją liudijančios peripetijos tapo simboliškai menininko kelione ir jo sugrįžimu, ryškiu laikmečio kaitos ženklu: „(...) šio – iš teatro į kluoną atkeliavusio – paveikslų istorija jau panaši į legendą. Vos vieną magišką akimirką teatro scenoje švystelėjęs paveikslas, tris dešimtmečius saugotas teatro pastogėje, slėptas, kad jo nesunaikintų, vis dėlto nebuvo išmestas į šiukšlyną net tada, kai tapo niekam nereikalingas, ir atsidūrė Merkinės piliakalnio papėdėje – kaip anų laikų prievartos ir tylaus pasipriešinimo laikų skeveldra, įsmigusi į istorijos peizažą.“⁴³ Kodėl tiek dėmesio šiame tekste skiriu prieš kelerius metus išleistai autorės knygai? Matau tarp šių knygų aiškų ryšį, tęstinumą. Kita vertus, naujausia A. M. Sluckaitės knyga taip pat prasideda „Barboros Radvilaitės“ pastatymo Kauno dramos teatre

peripetijomis ir Jurašų išvykimu iš Lietuvos bei gana ilga refleksija apie šio spektaklio idėją, po jo pastatymo sekusias peripetijas. „Nuo paskutinio pastatymo Kauno dramos teatre buvo praėję treji metai, bet režisierių tebeslėgė „Barboros Radvilaitės“ likimas. Jam spektaklis liko nebaigtas. (...) Spektaklio afišoje pavardės nebuvo. Recenzentai „Barborą Radvilaitę“ vadino kolektyviniu „kauniečių pastatymu“. Tie prisiminimai slėgė.“⁴⁴

Naujoji knyga *Spektaklių ir sapnų klavyrai* dėlioja vieno žymiausio Lietuvos teatro režisieriaus – Jono Jurašo – priverstinio tremtinio, disidento, pasaulio piliečio – gyvenimo ir kūrybos, išvykimo ir sugrįžimo istoriją, pačios knygos autorės subtiliai pavadintą „atvirais pašnekesiais apie kartu nueitą kelią tarp dviejų pasaulių, (...) apie grįžimą, jeigu apskritai įmanoma grįžti į namus, kurių neatpažįsti, nes nežinai, ar esi savas, ar jau tapęs svetimas...“⁴⁵. Kalbant ir apie šią knygą, jos tekstus norisi vadinti mozaika, fragmentišku koliažu, kuriame eseistine stilistika, emocija, tikru išgyvenimu paženklintas kalbėjimas sujungia autorės pasakojimą, jos atsiminimą, Jurašo liudijimą. Knygos pasakojimo centras, be jokios abejonės, yra režisieriaus kūrybos gija, jo režisuotų spektaklių gimimo istorija, peripetijos, vertinimai, kartu ir disidentų šeimos istorija, nelengvos išvykimo į Miuncheną ir JAV patirtys, politinės realijos ir jų refleksijos, asmeninės patirtys, netektys ir atradimai. Tad viena vertus, tai yra labai asmeniška, individuali režisieriaus Jono Jurašo bei šeimos gyvenimo ir kūrybos istorija. Kita vertus, tai – knyga apie menininką, totalitaristinio režimo ištumtą iš gimtinės, tolesnį jo kelią jau pasaulinio garso scenose, sunkumus, su kuriais susidurta į šią sceną keliaujant. Tekste ryškinami ne tik amerikiečių teatro aplinkoje pripažinimą savo pastatymais čia pelniusio režisieriaus atskirų spektaklių pastatymai, mėginimas pritapti toje svetimoje aplinkoje, bet ir režisieriaus santykis su lietuviškąja bendruomene JAV,

svarstymai, ar apskritai jis reikalingas lietuviškai bendruomenei, kaip ir koks klostosi santykis su ta bendruomene? Taip pat minimi rašytojo, dramaturgo Algirdo Landsbergio, dailininkės Aleksandros Kašubienės, filmininko Jono Meko vardai, individualus santykis su šiais ir kitais žmonėmis, lietuviškomis organizacijomis. Eseistinis emociinis A. M. Sluckaitės kalbėjimas kartais per mažutį fragmentą atskleidžia labai daug. Tai „talpus“ tekstas. Knygos skyriuje „Aktoriai ir kaliniai“ aprašomas Jurašienės politinės dramos „Zekai“ pastatymas (dramą į anglų kalbą vertė rašytojo Balio Sruogos anūkė Aušrinė Bylaitė). Skyriaus pabaigos fragmentas fiksuoja nuotaiką, žinomų žmonių skirtingas patirtis ir išgyvenimus, tačiau apie visa tai autorė rašo iškalbingomis užuominomis: „Po premjeros Kūčias su Ginzburgais valgėme erdvioje Aušrinės Bylaitės studijoje. Sėdėjau greta žilaplaukės mažutės Vandos Sruogienės, žvelgdama į išmintingą, giedrą, raukšlių išvagotą jos veidą. Džiaugėsi spektakliu, sakė esanti sujaudinta. Nors apie save nieko nekalbėjo, mačiau praslenkanti skausmo šešėlį – matyt, galvojo apie Balio Sruogos klipatų dienas Štuthofo koncentracijos stovykloje. Amžinai užiančiame, triukšmingame Niujorke tai buvo mūsų bendra, katarsio nuplauta Kūčių vakarienė su tais, kurių nebėra.“⁴⁶

Knyga nėra tik teatrologinė analizė, greičiau dokumentinis, drauge ir emocinis, gyvenimiškas bendramintės, bendradarbės liudijimas, kuris yra vertingas, prasmingas ir įdomus teatrologui. Ji užpildo teatro istorijos spragas. Joje pateikiamas Jurašo spektaklių, statytų svetur, išsamus aprašymas, analizė, kontekstas, pastatymų, santykių su teatro vadovais, aktoriais peripetijos. Ši, ne vieną dešimtmetį apėmusi režisieriaus gyvenimo dalis, kol kas menkai pažįstama tiek teatrologams, tiek ir teatro žiūrovams. Tad kūrinys tampa viena iš galimybių atskleisti lietuviškojo teatro ženklus Vakarų pasaulyje, vertinti Jurašo darbus platesniame vakarietiškojo teatro

kontekste, parodyti, kad režisūrinis įdirbis Lietuvoje ir išeivijoje yra skirtingas ir vertinamas visiškai kitokiais kriterijais. O Lietuvoje kiekvieno režisieriaus darbai buvo vertinami chronologiniame jo kūrybos kontekste, kai svetur situacija iš esmės buvo pasikeitusi. Tai labai aiškiai suvokė ir režisierius. Apie pirmąją Jono Jurašo spektaklį, pastatytą Amerikoje, knygos autorė rašė: „Pirmas žingsnis Amerikos teatre žengtas, pradžia padaryta, bet dar daug druskos reikės suvalgyti, kol Jurašas perpras šio naujojo pasaulio teatro praktiką, suvoks, kad čia nėra tęstinumo, yra tik punktyras ir su kiekvienu spektakliu reikės įteisinti save iš naujo.“⁷

Ši knyga įdomi ir kaip literatūrinis pasakojimas. Tekstas, parašytas A. M. Sluckaitėi būdinga eseistine maniera, išsiskiria subtilia, elegantiška, intriguojančia stilistika, sakinio, pastraipos, atskiros knygos dalies talpumu, metaforomis. Knyga skirta intelektualiam skaitytojui, kuris pažįsta teatro kontekstą, žino ne tik svarbiausius Vakarų kultūros vardus ir faktus, bet ir lietuvių išeivijos kultūrinį kontekstą. Nėra pernelyg išplėtoto pasakojimo, tačiau fragmentuota eseistinė stilistika sukuria siužetinę intrigą bei įtampą, prikaustančią skaitytojo dėmesį. Neatsitiktinai pats šios knygos herojus kalba: „Kokie gražūs ir talpūs sakiniai, aukšto lygio eseistika. Apie kiekvieną spektaklį – tarsi atskiras romanas.“⁸

Po knygos pasirodymo vykę knygos pristatymai ir jų metu išsakyti vertinimai jau yra įvardiję svarbiausius šios knygos privalumus, aktualizavę gana įvairius galimus knygos vertinimo aspektus. Spauldoje pasirodęs teatrologės Gražinos Mareckaitės vertinimas tarsi juos visus susumuoja: „*Spektaklių ir sapnų klavyrai* turėtų būti nepakeičiama Lietuvos teatralų Biblija: praktinis vadovas būsimiems režisieriams, scenos kūrinio analizės pavyzdys teatrologams, autentiškas liudijimas – dokumentas jauniems kultūrologams-teoretikams, taip sunkiai „gvildenantiesiems“ LSSR menininkų ir jų sovietinės praeities

problematiką. Kartu tai ir intriguojantis šiuolaikinis euroromanas, įdomus plačiajam intelektualų skaitytojų ratui, nes grindžiamas ne vienadieniu nuotykiu Londono gatvėje, o turiningo, sudėtingo gyvenimo globaliame pasaulyje patirtimi, kai tas pasaulis perskeltas į dvi dalis – į Lietuvą ir visą likusį...“⁹

Knyga pakankamai įdomi ir svarbi istorine prasme. Tekstas yra kaip dokumentinis liudijimas: jis tampa panašaus likimo, disidentų, egzilų būties ir buities simboline universalia istorija. Be jokios abejonės, kiek kitokias sąvąsias disidentines istorijas galėjo parašyti Aleksandras Štromas ar parašytų Tomas Venclova, iš Lietuvos emigravę panašiu laiku kaip ir Jurašai. Šiuolaikiniam jaunam žmogui tai yra istorija, kalbanti, kad išvykimas gali būti ir kaip politinis protestas prieš sistemą, ir kaip savųjų kūrybinių principų gynimas, ieškojimas kūrybinei raiškai palankesnės terpės.

Nuorodos

- ¹ Jonas Jurašas ir Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė: tarp dviejų žemynų. Prieiga internete: <<http://www.menufaktura.lt/?m=55337&s=66991>> (žiūrėta 2017 01 22).
- ² Sluckaitė-Jurašienė A. M., *Egzilantės užrašai*, Vilnius: Kultūros barai, 2008, p. 7.
- ³ Ten pat, p. 151.
- ⁴ Sluckaitė A. M., *Spektaklių ir sapnų klavyrai*, Vilnius: Kultūros barai, 2016, p. 77.
- ⁵ Sluckaitė A. M., *Spektaklių ir sapnų klavyrai*, Vilnius: Kultūros barai, 2016 (paskutinio knygos viršelio teksto fragmentas).
- ⁶ Ten pat, p. 208.
- ⁷ Ten pat, p. 89.
- ⁸ Jonas Jurašas ir Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė: tarp dviejų žemynų. Prieiga internete: <<http://www.menufaktura.lt/?m=55337&s=66991>> (žiūrėta 2017 01 22).
- ⁹ Mareckaitė G., Išsipildymo valandų kronika. Prieiga internete: <<http://www.veidas.lt/tag/spektakliu-ir-sapnu-klavyrai>> (žiūrėta 2017 02 01).

Reikšmingas Lietuvai kultūros paveldas Sibire. 2016 m. archyviniai radiniai

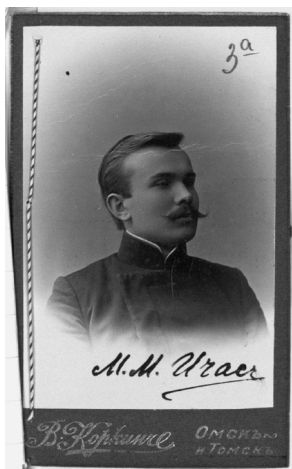
Prieš dvejus metus atvykęs į Lietuvą pagal tremtinių sugrįžimo programą, pastebėjau, kad Sibiras daugumai lietuvių primena dažniausiai 1941–1952 m. tremtį ir stalinizmo represijas. Apie kitas senesnes migracijas iš Lietuvos į Rytus kaip ir užmirštama, tiriama praktiškai tik Vakarų išeivijos kultūrinis paveldas. Man tai atrodo neteisinga, nes Sibire teko bendrauti su kolonistų palikuonimis, girdėti ir skaityti apie kitus migrantus. Todėl sužinoję su kolegomis apie Lietuvos kultūros tarybos programą „Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo, esančio užsienyje, paieška, sklaida, priežiūra, sugrąžinimas“, iškart parašėme projektą. Taryba palankiai įvertino šią naują iniciatyvą ir palaikė 2016 metų ekspediciją. Sulaupę reikalingą informaciją, pasikonsultavę su kolegomis birželio mėnesį išvykome į tolimą kelionę.

Projektą „Lietuvai reikšmingo kultūros paveldo, esančio Sibire, paieška, sklaida ir sugrąžinimas“ (trumpas pavadinimas – „Lietuvių Sibiriada – paveldas“) inicijavo ir vykdė asociacija „Lietuvių tiltai“. Be Lietuvos kultūros tarybos, Sibiro lietuvių, Lietuvos valstybės istorijos archyvo ir Vytauto Didžiojo universiteto palaikymo ir paramos nebūtume išvykę.

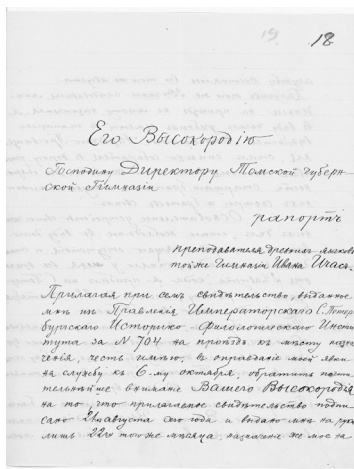
Sibiro archyvuose ir muziejuose buvo ieškoma ikisovietinio periodo paveldo. 2016 m. vasarą darbai atlikti Tomske ir Irkutske – istoriniuose Sibiro centruose, kur yra saugomi gausūs archyviniai ir muziejiniai fondai. Šių miestų kraštotyros muziejuose Lietuvos išeivijos paveldo, deja, nerasta, jų mokslo darbuotojai patvirtino neturintys jokių ekspozicijų ar eksponatų šia tematika. Bet archyvuose reikšmingų Lietuvai liudijimų apie Lietuvos išeiviją pavyko rasti tikrai nemažai. Tai tremtinių, valstiečių kolonistų, lietuviškų kaimų, kunigų, specialistų, karo pabėgėlių iš Lietuvos dokumentacija. Svarbiausi dokumentai buvo atrinkti, nuskenuoti ir atvežti į Lietuvos valstybės istorijos archyvą.

Daugiausia rastų dokumentų apie XIX a. tremtinius iš Lietuvos. Ypač svarbūs yra jų prašymai ir laiškai, kurių raidėse sustingo gyvi liudijimai apie žemiečių likimus, bėdas ir džiaugsmus. Atvežti ir keli tremtinių sąrašai. Tarp jų yra unikalūs moterų, ištremtų ar atvykusių pas vyrus, sąrašai. Tai šimtai asmenų, dauguma iš dabartinės Lietuvos ir Baltarusijos.

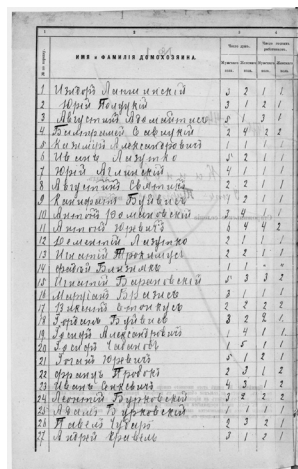
Didesnio dėmesio vertas suvalkiečio vienuolio marijono Kiprijono Švirmicko paveldas. Per 40 metų savo kleboniškos ir kapelioniškos

Martynas Yčas

Jono Yčo raportas Tomsko gimnazijos direktoriui. Fragmentas

Šadovos kaimo šeiminių sąrašas. Fragmentas

tarnystės plačiausioje pasaulyje parapijoje jis dvasiškai ir materialiai padėjo tūkstančiams Rytų Sibiro katalikų, tarp kurių buvo nemažai tautiečių. Archyviniai radiniai liudija apie kunigo ilgą kasmetinę kelionę, apie jo parapijiečius, apie jo labdarą. Formuliriniame sąraše aiškiai nurodyta, kad K. Švirmickas gimė dabartinės Suvalkijos žemėje ir moko lietuviškai. Visiems matomas šio suvalkiečio paveldas Irkutske – jo pastangomis pastatyta neogotikinė katalikų bažnyčia. Iš statybos dokumentacijos sužinotas darbų vadovo vardas: Antoni Stasielunas.

XIX a. Sibire gyveno ne tik tremtiniai iš Lietuvos (politiniai ir kriminaliniai), bet ir savo noru likę ar atvažiavę valstiečiai, darbininkai, specialistai, pagal paskyrimą atvykę pareigūnai, kareiviai, kunigai. Ypač daug valstiečių važiavo į tolimus kraštus XIX–XX a. sandūroje. Tomsko archyve rasta apie 30 kolonistų įsikūrimo bylų ir lietuviškų kaimų Šadova, Baisagol ir Andrjejevskij sąrašai. Yra liudijimų apie kilusius iš Lietuvos vaistininčius, pašto ir geležinkelio tarnautojus. Verti

dėmesio pirmųjų lietuvių kilmės verslininkų dokumentai apie jų malūnus, sviesto fabrikėlius, kurortinį verslą.

Tarp pačių svarbiausių radinių buvo tokių žymių asmenybių kaip broliai Yčiai ir Jonas Aukštuolis asmens bylos. Jonas Yčas kelerius metus dėstė Tomsko gimnazijoje. Martynas Yčas ir Jonas Aukštuolis studijavo Tomsko universitete teisę. Taip pat rasti Irkutsko lietuvių bendruomenės „Rūta“ dokumentai bei daug kitų popierinių artefaktų. Iš viso 668 lapai iš 72 įvairių bylų.

Vasarą projektas „Lietuvių Sibiriada – paveldas“ buvo pristatytas Tomsko ir Irkutsko lietuviams bei istorikams, o lapkričio mėnesį – Vilniuje ir Kaune. Radinių įvairybė buvo netikėti, medžiaga susidomėjo Lietuvos archyvarai ir istorikai, nes ji atveria daugybę netyrinėtų temų apie mažai težinomą Lietuvos išeiviją Rytuose. Pasak specialistų, projektas tikrai yra perspektyvus ir vertas tęstinumo. Tikimės kartu su Sibiro lietuviais atlikti paiešką kituose miestuose kitais metais.

Projekto vadovas Viktor BILOTAS

Kronika

2016 06 01–2016 12 31

PLB ir Lietuva

2016 m. liepos 7 – rugpjūčio 18 d. Jau-nimas iš įvairių pasaulio kraštų dalyvavo stažuotėse, skirtose visiems, kuriuos domi-na Lietuva. Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) ir JAV Lietuvių bendruomenės ren-giamose Lietuvių išeivijos stažuotėse (LISS) ir „Summer Internship“ (SIP) programose iš viso šiemet dalyvavo 18 jaunuolių iš JAV, Ispanijos, Čekijos, Baltarusijos, Vengrijos ir kitų šalių. Programų dalyviai nuo liepos iki rugpjūčio mėn. atliko profesinę praktiką šalies valsty-binėse įstaigose, kultūros, verslo, finansų, teisės, turizmo įmonėse, mokėsi lietuvių kalbos, stengėsi pažinti šiuolaikinę Lietuvą. Šešių sa-vaičių programose vyko ne tik lietuvių kalbos kursai. Jaunuoliai lankėsi Trakuose, Vilniuje, Rumšiškėse, Kauno 9-ajame forte. Viename iš įžanginių renginių studentai mokėsi lietu-viškos virtuvės paslapčių – gamino cepelinus. LISS programa skirta daugiausia iš JAV ir Ka-nados atvykstantiems lietuvių išeiviams ir lie-tuvių kilmės užsieniečiams. SIP programoje priimami užsieniečiai iš viso pasaulio, nebū-tinai turintys lietuviško kraujo. Nuo 2014 m. rengiamoje SIP programoje dalyvavo prancū-zai, ispanai, vokiečiai, ukrainiečiai, gruzinai, turkai, azerbaidžaniečiai, korėjiečiai ir kitų

šalių studentai. LISS stažuotės organizuoja-mos jau aštuntus metus iš eilės. Per visus jų rengimo metus Lietuvoje jau stažavosi dau-giau kaip 300 jaunuolių iš JAV ir Kanados. SIP programa rengiama nuo 2014-ųjų ir yra skirta visiems užsieniečiams – galbūt neturintiems giminaičių Lietuvoje, tačiau susidomėjusiems Lietuva ir norintiems čia įdomiai ir naudingai praleisti laiką. Studentų stažuotčių programos yra didesnio socialinio VDU projekto, vadi-namo Pasaulio lietuvių universitetu (PLU), dalis. Abiejų programų tikslas – skatinti Lie-tuvos ir kitų pasaulio kraštų mokslininkų bei studentų bendradarbiavimą ir kūrybinius mainus, burti lietuvių išeiviją bei pritraukti visus, besidominčius šiuolaikine Lietuva ar jos istorija. Vytauto Didžiojo universitete sta-žuotčių programų dalyviams buvo įteikti VDU sertifikatai, liudijantys apie sėkmingai atliktą praktiką ir įskaitytus akademinius kreditus, kurie bus atitinkamai įvertinti studentams po vasaros grįžus į savo šalies universitetus.

2016 m. liepos 14–17 d. Ukmergės r. esan-čiame Taujėnų dvare įvyko kraštų lietuvių bendruomenių ir jaunimo sąjungų pirmi-ninkų suvažiavimas „Susipažinti, išmokti, pasidalyti ir pažymėti“, kuriame dalyvavo apie 50 lietuvių bendruomenių atstovų ir svečių iš 20 šalių. Liepos 14 d. iš viso pasaulio

susirinkusių suvažiavimo dalyvių laukė įspūdinga šventinė programa: Prezidento Antano Smetonos sutikimas vasaros rezidencijoje, susitikimas su Ukmergės r. savivaldybės meru Rolandu Janicku ir kitais vadovais. Kraštotyros muziejaus direktorė Vaidutė Sakolnikienė pristatė Užugirio krašto muziejaus ekspoziciją ir pasidalijo ateities planais: pastatyti Užugiryje paminklą A. Smetonai ir pasiekti, kad pirmojo nepriklausomos Lietuvos Respublikos Prezidento palaikai būtų pergabenti iš Jungtinių Amerikos Valstijų ir perlaidoti gimtinei.

Liepos 15 ir 16 d. Taujėnų dvare vyko intensyvaus darbo posėdžiai. Juose buvo aptarti PLB XV valdybos prioritetai ir veikla 2016–2018 m., pristatyti LR Seimo ir PLB komisijos darbo rezultatai baigiantis Seimo kadencijai, daug dėmesio skirta neformalaus lituanistinio švietimo, kultūros projektų finansavimo klausimams, pasiruošimui rinkimams į LR Seimą – PLB akcijai „Registruokis ir balsuok 2016“. Baigiantis suvažiavimo posėdžiams, buvo pateiktos rekomendacijos Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybai kreiptis į Lietuvos Respublikos Prezidentę, Seimą, Vyriausybę ir atitinkamas ministerijas bei institucijas, raginant spręsti opiausius nūdienos klausimus, tokius kaip pilietybės išsaugojimas ir lietuvių tautinei mažumai priklausančių asmenų teisių apsauga, kurie ypač aktualūs atsižvelgiant į Jungtinės Karalystės situaciją, būtiną stiprinti prekybos žmonėmis prevenciją, PLB Ekonomikos komisijos bendradarbiavimas su ministerijų kuruojamomis organizacijomis ir šios komisijos įtraukimas į Užsienio reikalų ministerijos Ekonominės diplomatijos tarybos sudėtį, sąlygų sudarymas užsienio lietuvių bendruomenėms dalyvauti Kultūros tarybos finansuojamų projektų, puoselėjančių lietuvių tapatybę, kultūrą ir tradicijas, konkursuose, bendradarbiavimas su Lietuvos universitetais švietimo, mokslo ir kultūros srityse. Liepos 17 d. vyko iškilingas Pasaulio lietuvių

vienybės dienos minėjimas. Jis prasidėjo šv. mišiomis Taujėnų Šv. Kryžiaus išaukštinimo bažnyčioje. Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečio minėjimų pradžią ženklino atidengtas ir pašventintas tautodailininko, Kolumbijos lietuvių bendruomenės pirminko Alekso Eugenijaus Kulviečio išdrožtas stogastulpis, simbolizuojantis užsienyje gyvenančių lietuvių solidarumą su Tėvyne ir vienybę su tauta, – Pasaulio lietuvių bendruomenės dovana prezidento A. Smetonos gimtajam kraštui. Stogastulpio atidengimo iškilmėse dalyvavo Pasaulio lietuvių bendruomenės vadovybė, kraštų lietuvių bendruomenių ir jaunimo sąjungų pirmininkai, užsienio šalių diplomatai, ambasadoriai, vietos valdžios atstovai ir bendruomenė. Seimo Pirmininkė Loretą Grauzinienę, sveikindama visus susirinkusiuosius, džiaugėsi tautiečių vienybe: „Kartais mums, gyvenantiems čia, atrodo, kad jūs esate kažkur toli, kad mes gyvename savo reikalais, o jūs – savo. Bet iš tiesų taip nėra. Kiekvienas gyvename bendromis mintimis ir kiekvienas galvojame apie savo gražią, nuostabią šalį – Lietuvą.“ Po renginio buvo suformuotos Kraštų lietuvių bendruomenių ir Jaunimo sąjungų pirmininkų suvažiavimo rekomendacijos, su kuriomis galite susipažinti internete: <http://plbe.org/wp-content/uploads/2016/07/Suvažiavimo-rekomendacijos.pdf>.

2016 m. rugpjūčio 24 d. Lietuvos olimpinėje akademijoje Vilniuje 65-erių metų sukakties proga pagerbtas dr. Artūras Poviliūnas – vienas iš ryškiausių Lietuvos valstybės sporto atstovų, kuris per sportą puoselėja tautiškumą, gimtąją kalbą, turtingą kultūrą bei stiprias lietuvių sporto tradicijas. Už aktyvią, nuoširdžią ir nenuilstamą veiklą, ypatingus diplomatinis nuopelnus Lietuvos sportui, tautiečių sportininkų populiarinimą pasaulyje jam iškilingai suteiktas Pasaulio lietuvių sporto ambasadoriaus vardas. Ambasadoriaus taurę įteikė Pasaulio

lietuvių sporto asociacijos atstovas Valentinus Aleksa.

2016 m. spalio 7–9 d. Vašingtone vyko JAV lietuvių bendruomenės XXI Tarybos antroji sesija. Nuo 1951 m. JAV lietuvių bendruomenė siekia išsaugoti Lietuvos kultūrinį identitetą ateities kartoms ir kasmet jos atstovai iš 58 apylinkių, veikiančių 27 valstijose ir sostinėje Vašingtone, vis skirtingose JAV vietovėse renkami aptarti praėjusių metų darbus ir suplanuoti ateinančius. Sesijos dalyvius pasveikino Lietuvos ambasadorius JAV Rolandas Kriščiūnas, generaliniai konsulai Čikagoje, Los Andžele ir Niujorke Marijus Gudynas, Darius Gaidys ir Julius Pranevičius, URM Užsienio lietuvių departamento direktorius Vytautas Pinkus. Pagrindiniai šių dienų išeivijos iššūkiai ir bendradarbiavimas su Lietuvos diplomatine tarnyba aptarti ambasadoje vykusiame pasitarime, kuriame dalyvavo JAV lietuvių bendruomenės Tarybos prezidiumo pirmininkas Juozas Polikaitis, JAV lietuvių bendruomenės Krašto valdybos pirmininkė Sigita Šimkuvienė ir Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Henke.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2016 m. birželio 2 d. Užsienio reikalų ministerijoje vykusiame Užsienio lietuvių organizacijų projektų atrankos komisijos posėdyje paskirstyta parama užsienio lietuvių organizacijų 2016 m. veiklos projektams. Komisiją sudaro Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto, Užsienio reikalų, Švietimo ir mokslo, Kultūros ministerijų ir Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai. Komisija svarstė 107 projektų paraiškas. Nutarta visiškai arba iš dalies finansuoti 45 projektus 26 pasaulio šalyse. Bendra projektų finansavimui skirta

suma – 56 350 eurų. Didžiausi šių metų bendruomenių projektai – Pasaulio lietuvių bendruomenės kraštų pirmininkų ir jaunimo sąjungų suvažiavimas, JAV lietuvių bendruomenės XV Šiaurės Amerikos lietuvių tautinių šokių šventė, Europos lituanistinių mokyklų sąskrydis „Draugystės tiltas 2016“. „Labai džiaugiamės išaugusiu užsienio lietuvių organizacijų aktyvumu teikiant paraiškas. Tai aiškus signalas, kad „Globalios Lietuvos“ programa tampa vis labiau žinoma, į Užsienio reikalų ministeriją ir kitas šios programos institucijas paramos kreipiasi lietuviai iš viso pasaulio. Projektų buvo pateikta už daugiau nei 300 000 eurų, gaila, tačiau mūsų realios finansinės galimybės padėti yra daug kuklesnės“, – sakė užsienio reikalų viceministras Mantvydas Bekešius. Viceministras taip pat atkreipė dėmesį, kad kai kurios paraiškos, nors ir gerai paruoštos, tačiau kreiptasi ne į tą instituciją. „Matėme ne vieną projektą, kuriuo siekiama finansuoti savaitgalines mokyklėles, tačiau tai nėra URM kompetencija, tad atkreipėme švietimo ir mokslo ministerijos dėmesį į tokius projektus ir paraginome mūsų partnerius rasti lėšų neformaliajam švietimui paremti“, – tvirtino M. Bekešius. Užsienio lietuvių organizacijų projektų atrankos konkursas organizuojamas įgyvendinant Ryšių su užsienio lietuviais politikos formavimo ir įgyvendinimo programą, kuria siekiama padėti užsienio lietuviams puoselėti tautiškumą ir bendruomeniškumą, išlaikyti lietuvišką tapatybę, stiprinti organizacinius gebėjimus, skatinti užsienio lietuvių įsitraukimą į Lietuvos politinį, visuomeninį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą. Parama užsienio lietuvių organizacijų veiklai numatyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos „Globalios Lietuvos“ – užsienio lietuvių įsitraukimo į valstybės gyvenimą – kūrimo 2011–2019 m. programoje. Užsienio reikalų ministerijos koordinuojamą programą įgyvendina 13 valstybės institucijų ir įstaigų.

2016 m. birželio 23 d. Seimas ypatingos skubos tvarka priėmė Pilietybės įstatymo 2 ir 7 straipsnių pataisas (projektas Nr. XIIP-4532(2)), atstatydamas nuo 2011 m. iki 2015 m. galiojusią praktiką, kai pateikę reikiamus dokumentus pilietybę be biurokratinių kliūčių galėjo susigrąžinti asmenys, kurie turėjo pilietybę iki 1940 m. birželio 15 d. ir išvyko iš Lietuvos iki 1990 m. kovo 11 d., ir jų palikuonys. Tokiam sprendimui pritarė 96 Seimo nariai, nė vienas nebalsavo prieš, 4 parlamentarai susilaikė. Pasak projektą pristačiusio Seimo Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcijos seniūno, opozicijos lyderio Andriaus Kubiliaus, šiomis pataisomis sprendžiama problema, iškilusi pasikeitus teisės akto normų vertinimui. „Migracijos departamento pareigūnai, remdamiesi kai kur ir teismų priimtais sprendimais pradėjo taip aiškinti galiojantį Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymą, kad tos normos, kurios nuo 2011 m. balandžio 1 d. veikė, jos iš esmės nustojo veikti. Tai sukuria problemas tiems išeiviams arba išeivių palikuonims iš Lietuvos, kurie patys arba jų protėviai išvyko iš Lietuvos iki 1940 m. ir pagal galiojantį įstatymą, priimtą 2011 m., jie turėjo teisę į dvigubą pilietybę, tarp jų ir gausi litvakų bendruomenė tiek Izraelyje, tiek Pietų Afrikoje, tiek kitur gyvenanti“, – sakė A. Kubilius. Pasak opozicijos lyderio, nuo 2014–2015 m., niekaip nepasikeitus įstatymui, Migracijos departamentas pradėjo reikalauti iš kiekvieno asmens įrodyti, kad jo protėviai iki 1940 m. iš Lietuvos pasitraukė dėl kokio nors asmeniškai grėsusio pavojaus. Priimtomis pataisomis patikslinta viena iš pagrindinių įstatymo sąvokų – 2 straipsnio 3 dalis, ją išdėstant taip: „Asmuo, išvykęs iš Lietuvos iki 1990 m. kovo 11 d., – iki 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos pilietybę turėjęs asmuo ar jo palikuonis, iki 1990 m. kovo 11 d. išvykęs iš dabartinės Lietuvos Respublikos teritorijos nuolat gyventi į kitą valstybę, jeigu 1990 m. kovo 11 d. jų nuolatinė gyvenamoji

vieta buvo ne Lietuvoje. Ši sąvoka neapima asmenų, kurie po 1940 m. birželio 15 d. išvyko iš Lietuvos teritorijos į buvusią Sovietų Sąjungos teritoriją.“ Taip pat patikslintos 7 straipsnio, nustatančio, kad Lietuvos Respublikos pilietis gali būti kartu ir kitos valstybės pilietis, jeigu jis atitinka bent vieną iš minimų sąlygų, 2 ir 3 dalys. Nustatyta, kad tokiu asmeniu galės būti asmuo, „išstremtas iš okupuotos Lietuvos Respublikos iki 1990 m. kovo 11 d. bei „asmuo, išvykęs iš Lietuvos iki 1990 m. kovo 11 d.“. Tikimasi, kad pataisoms įsigaliojus bus atstatyta nuo 2011 iki 2015 m. galiojusi praktika, kai pateikę reikiamus dokumentus pilietybę be biurokratinių kliūčių galėjo susigrąžinti asmenys, kurie turėjo pilietybę iki 1940 m. birželio 15 d. ir išvyko iš Lietuvos iki 1990 m. kovo 11 d., ir jų palikuonys.

2016 m. birželio 24 d. „Lietuva yra suinteresuota, kad būtų išlaikyti kuo glaudesni Europos Sąjungos ir Jungtinės Karalystės santykiai, ypač užsienio politikos ir saugumo, vidaus rinkos srityse“, – kalbėjo Ministras Pirmininkas Algirdas Butkevičius, vertindamas Jungtinės Karalystės referendumo rezultatus ir gerbdamas JK piliečių išreikštą valią nebesieti savo šalies ateities su naryste Europos Sąjungoje. Tikėdamasis, kad JK išliks artima ES partnere visose svarbiausiose srityse, premjeras kartu pabrėžia Lietuvos paramą Europos Sąjungai, jos idėjoms ir vertybėms. „Mes rūpinamės visais savo tautiečiais, gyvenančiais užsienyje, todėl būsimų derybų tarp ES ir Jungtinės Karalystės metu sieksime kuo geriau apginti Lietuvos piliečių interesus“, – teigė Ministras Pirmininkas. Pasak Vyriausybės vadovo, dar anksti konkrečiau kalbėti apie galimą Jungtinės Karalystės sprendimo poveikį verslui, kadangi laukia ilgas ir nuoseklus darbas dėl tolenio ES ir JK bendradarbiavimo niuansų. Vyriausybė sieks įtraukti verslą siekiant apginti mūsų šalies ūkio interesus būsimuose susitikimuose ir konsultacijose.

2016 m. birželio 25 d. užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius Punske dalyvavo Kovo 11-osios lietuvių licėjaus 60-ųjų veiklos metinių šventėje. Sveikindamas mokytojus, moksleivius ir visą Punsko bendruomenę, ministras pabrėžė Licėjaus svarbią reikšmę puoselėjant ir išsaugant lietuviybę ir ryšį su Lietuva. „Mokykla yra daugiau nei pastatas. Mokykla jaunajai kartai perduoda ryšį su gimtine, su Lietuva, perduoda pagarbą mūsų istorijai ir atveria kelius į pasaulį. Dėkoju licėjaus įkūrėjams, mokytojams, vadovams ir bendruomenei, kurie 60 metų kūrė, puoselėjo ir išlaikė šį šviesos židinį“, – sakė ministras. „Mes – tai viena Lietuva, jungiama bendros lietuviškos tapatybės ir istorinės atminties ir, nepriklausomai kur gyvename, galime prisidėti prie valstybės stiprinimo“, – sakė L. Linkevičius. „Linkiu, kad baigę Licėjų būtumėte ne tik Lietuvos ir Lenkijos patriotai, bet ir Europos patriotai. Nes tai mūsų bendras likimas. Esame stipresni, kai esame kartu. Europa – tai ir bendra mūsų atsakomybė. Nelikite nuošalyje, domėkitės, būkite aktyvūs Lietuvos ir Lenkijos draugystės ir bendrų Europos namų kūrėjai“, – kalbėjo L. Linkevičius. Ministras dalyvavo šv. mišiose Punsko Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo bažnyčioje, aplankė Seinų lietuvių „Žiburio“ mokyklą, padėjo gėlių prie Antano Baranausko paminklo Seinuose ir Beržininkų kapinėse prie Lietuvos karių, žuvusių už Tėvynės laisvę, kapų. Renginiuose dalyvavo ir Atkuriamojo Seimo pirmininkas prof. Vytautas Landsbergis. L. Linkevičius susitiko su Seinų parapijos klebonu prelatu Zbignevu Bzdaku (Zbigniew Bzdek), kuriam padėkojo už pagalbą buvusios Seinų seminarijos istoriniuose rūmuose įrengti lietuvišką menę. 1956 m. įkurtas Punsko Kovo 11-osios bendrojo lavinimo licėjus – vienintelė Lenkijoje vidurinė mokykla lietuvių dėstomąja kalba. Kovo 11-osios vardas licėjui suteiktas 1992 m.

2016 m. liepos 8 d. Užsienio reikalų ministerija jau antrą kartą į Lietuvą sukviečia Rytų kraštuose gyvenančius lietuvių jaunimo atstovus, aktyviai užsiimančius visuomenine veikla, puoselėjančius lietuviškas tradicijas, organizuojančius įvairius bendruomeninius renginius. Šį kartą Lietuvoje vieši 12 Lietuvos pilietybę turinčių (lietuvių kilmės) jaunuolių iš Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos ir Armėnijos. „Šiandien susiduriame su įtempta geopolitine situacija, klaidinančia įvairiais kanalais skleidžiama informacija, todėl labai svarbu, kad ir tolimiausius pasaulio kraštus pasiektų objektyvios žinios apie Lietuvą. Mūsų giliu įsitikinimu, geriausia priemonė objektyvumui – pačiam pamatyti, išgirsti, patirti, todėl nuoširdžiai džiaugiamės galėję organizuoti šį mūsų susitikimą ir pakviesti jus dalyvauti didžiausiame pasaulio lietuvių jaunimo susitikime“, – atvykusį jaunimą Užsienio reikalų ministerijoje pasveikino politikos direktorius Rolandas Kačinskas. Su jaunimu pirmąją jų viešnagės dieną susitiko ir Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) istorijos profesorius, VDU Lietuvių išeivijos instituto vadovas Egidijus Aleksandravičius. Profesorius vedė diskusiją tema „Lietuvių diaspora Rytuose: nauja lietuvių pasaulio erdvė ar repatriacijos tiltas?“. Po susipažinimo ir diskusijos grupė išvyko į Pasaulio lietuvių jaunimo susitikimą Prienų rajone, kur tris dienas vykusiame iš įvairių pasaulio šalių jaunimą subūrusiame renginyje pranešimus verslo, mokslo, politikos ir kultūros temomis skaitė ir diskutuoti kvietė skirtingų sričių profesionalai, vyko įdomi ir smagi muzikinė ir kultūrinė programa. Rytų kraštų lietuvių jaunimo viešnagė organizuojama įgyvendinant „Globalios Lietuvos“ programą, kurios koordinatore yra Užsienio reikalų ministerija.

2016 m. liepos 25–30 d. Dešimtus metus vykstantis kūrybinis projektas „Migruojantys paukščiai“ šiemet atvyksta į Panevėžį.

Po visą pasaulį išsibarsčiusius lietuvių menininkus, kūrėjus, intelektualus vienijantis projektas, remiamas Užsienio reikalų ministerijos, šiemet pakvies ir panevėžiečius įsijungti į bendrą kūrybinių idėjų paiešką. Savaitės trukmės idėjų laboratorija bus skirta Panevėžio miesto erdvių, jo įvaizdžio ir galimų naujų veiklų paieškai. „Mūsų tikslas – sužadinti, įkvėpti ir padrašinti panevėžiečius įtraukiant vietos kūrėjus į bendrą veiklą. Mes tikime, kad visi kartu gebėsime sukurti vertingų, įdomių, kūrybingų pilietinių iniciatyvų, kurias pasiūlysime miestui ir jo gyventojams. Juk idėjos gali gimti kiekvieno galvoje, čia ir dabar, todėl mes tikime, kad dalintis jomis, kurti kartu yra visus praturtinantis procesas“, – sako projekto „Migruojantys paukščiai“ sumanytoja kostiumo dizainerė Jolanta Rimkutė. „Migruojančių paukščių“ organizatoriai ragina jaunuosius panevėžiečius prisijungti prie unikalios projekto dalies – kūrybinio orkestro kūrimo. Visi, jau pažįstantys natas ar tik norintys jas pažinti, kviečiami į muzikos dirbtuves, kurių metu improvizacijos meno ir muzikavimo pagrindų jaunuolius mokys jau pripažinti užjūryje džiazio muzikantai Simona ir Dorsey Minns (JAV). Kūrybinės muzikos dirbtuvės vyks nemokamai anglų kalba liepos 24–29 d. Mylintys poetinį žodį panevėžiečiai buvo kviečiami į Australijos lietuvių poetės Lidijos Šimkutės poezijos vakarą. Renginys vyko Juozo Miltinio palikimo studijų centre liepos 27 d. Kūrybinės laboratorijos „Migruojantys paukščiai“ idėjas vainikavo liepos 29 d. miesto bendruomenei surengtas projekto pristatymo vakaras.

2016 m. rugsėjo 6 d. Užsienio reikalų ministerija, reaguodama į informaciją apie Šiaurės Airijoje įvykdytą išpuolį prieš lietuvius, ragina atsakingas Jungtinės Karalystės institucijas imtis visų būtinų priemonių, kad neapykantos kitataučiams išpuoliai nesikartotų. Tikimės, kad šis įvykis bus tinkamai

ištirtas, o kaltieji nubausti. Su galimomis neapykantos apraiškomis būtina kovoti iš esmės, neleisti, kad svetingumą ir toleranciją išstumtų ksenofobija. Užsienio reikalų ministerija ir Lietuvos ambasada Jungtinėje Karalystėje operatyviai susisieks su kompetentingomis JK įstaigomis ir renka informaciją apie įvykį Šiaurės Airijoje. Užsienio reikalų ministerijos vadovybė padažnėjusių išpuolių prieš Lietuvos piliečius klausimą pataruoju metu kelia pokalbiuose su Jungtinės Karalystės pareigūnais. Užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius, liepos 18 d. Briuselyje susitikęs su JK užsienio reikalų sekretoriumi Borisu Johnsonu, atkreipė dėmesį į padažnėjusius išpuolius. Užsienio reikalų viceministras Mantvydas Bekešius liepos 18 d. šią problemą kėlė Lietuvos ambasadoje Londone vykusiame susitikime su JK imigracijos ministru Robertu Goodwillu.

2016 m. rugsėjo 7 d. užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius susitiko su Hiutenfelde įsikūrusios lietuviškosios Vasario 16-osios gimnazijos atstovais ir Vokietijos lietuvių bendruomenės nariais. Susitikime aptarta gimnazijos ir bendruomenės veikla, ateities projektai. „Nuoširdžiai vertiname lietuvių Vokietijoje veiklą puoselėjant lietuvių bendruomenę, pristatant Lietuvą Vokietijoje ir kuriant bei stiprinant „Globalią Lietuvą“, – sakė L. Linkevičius. Jis paragino Vokietijos lietuvių bendruomenę aktyviai bendradarbiauti su Lietuva, puoselėti tautines tradicijas ir kultūrą. Ministras pažymėjo, kad Lietuva remia ir visada remia Vasario 16-osios gimnazijos veiklą, kuri yra lietuviškasis kultūrinis ir švietimo židinys Vokietijoje.

2016 m. rugsėjo 14 d. užsienio reikalų viceministras Mantvydas Bekešius Vilniuje susitiko su Lietuvos garbės konsulu Kolumbijoje Enrique Durana ir jam padėkojo už aktyvią veiklą ir bendradarbiavimą su lietuvių bendruomene dar prieš jį paskiriant garbės

konsulu. Verslininkas, elektroninių saugos sistemų įmonės savininkas, finansinių kompanijų valdybos narys E. Durana Lietuvos garbės konsulu Kolumbijoje paskirtas šių metų birželio 6 d. Oficialus garbės konsulato atidarymas planuojamas spalio 19 d. Viceministro ir garbės konsulo susitikime aptarti dvišaliai Lietuvos ir Kolumbijos santykiai, aktualijos, ekonominio bendradarbiavimo galimybės. „Jūsų veikla labai svarbi Lietuvai, kadangi neturime atstovybės Kolumbijoje ir nesame akreditavę ambasadoriaus iš kitos valstybės“, – teigė viceministras. E. Durana sutuoktinė yra lietuvė Barbara Rimgaila, buvusi Bogotos universiteto Humanitarinio fakulteto dėstytoja, į ispanų kalbą išvertusi garsią tremtinių prisiminimų knygą „Amžino įšalo žemėje“.

2016 m. rugsėjo 21 d. užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius ir Europos Komisijos narys, atsakingas už sveikatą ir maisto saugą Vytenis Andriukaitis Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke susitiko su lietuvių bendruomenės atstovais. Ministras džiaugėsi aktyvia Niujorko lietuvių veikla, kuria jie garsina Lietuvą ne tik JAV, bet ir visame pasaulyje. Tiek ministras, tiek Europos Sąjungos komisaras atsakė į bendruomenės nariams rūpimus klausimus, pasidalijo įžvalgomis apie JAV ir Europos aktualijas. Visi aktyviai diskutavo Lietuvos užsienio politikos ir ES raidos klausimais. Nepamirštos ir dvigubos pilietybės, „Brexit“ temos. L. Linkevičius kvietė visus, turinčius balsavimo teisę, atlikti pilietinę pareigą ir aktyviai dalyvauti 2016 m. spalio 9 d. vyksiančiuose Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose. Sveikintina JAV lietuvių bendruomenės iniciatyva vykdoma pilietinė akcija #DABAR2016, kuria JAV ir visame pasaulyje gyvenantys tautiečiai skatinami aktyviai dalyvauti artėjančiuose Seimo rinkimuose. Lietuvių bendruomenei Niujorkas jos veikloje turi istorinę reikšmę. Čia pirmą

kartą pradėta visos JAV lietuvių bendruomenės organizuota veikla, kai 1951 m. Niujorke buvo sudarytas Laikinasis organizacinis komitetas (LOK). Vėliau tais pačiais metais iškilmingai paskelbtas ir pasirašytas JAV lietuvių bendruomenės aktas. 1952 m. liepos 27 d. LOK nurodymu Niujorko organizacinis komitetas pradėjo vykdyti veiklą kaip Niujorko lietuvių bendruomenės apygarda.

2016 m. spalio 1–2 d. užsienio reikalų viceministras Mantvydas Bekešius dalyvavo Los Andžele jubiliejinėse 30-osiose Los Andželo lietuvių dienose. Viceministras taip pat susitiko su Vakarų pakrantės lietuvių organizacijų atstovais. M. Bekešius ragino visus, turinčius balsavimo teisę, aktyviai dalyvauti 2016 m. spalio 9 d. vyksiančiuose Lietuvos Respublikos Seimo rinkimuose, atkreipė dėmesį, kad Lietuvos generaliniame konsulate Los Andžele jau vyksta išankstinis balsavimas. Los Andželas yra JAV vakaruose lietuvių gausiausiai gyvenamas miestas, o lietuvių bendruomenė – antra JAV (po Čikagos) pagal narių skaičių. Los Andželo lietuvių dienos vyksta jubiliejinį – trisdešimtąjį – kartą. Šventę nuo 1986 m. organizuoja Los Andželo lietuvių bendruomenė. Programoje dalyvauja atlikėjai iš JAV, Kanados, Jungtinės Karalystės ir Lietuvos. Po Lietuvių dienų viceministras pagerbė Los Andželo Kalvarijų kapinėse palaidoto Nepriklausomybės akto signataro prof. Mykolo Biržiškos atminimą bei susitiko su kito Nepriklausomybės akto signataro Jono Vailokaičio dukterimi Ramute Vailokaityte-Backer.

2016 m. spalio 7–9 d. įvairūs lietuviški renginiai į JAV sostinę Vašingtoną sukvietė JAV ir Kanados lietuvius, kurie kartu su JAV reziduojančiais Lietuvos diplomatais, Užsienio reikalų ministerijos atstovais, JAV kolegoms ir draugais aptarė lietuvių bendruomenei aktualius klausimus, numatydami kitų metų veiklos gaires, pažymėjo svarbias

istorines datas, žaidė krepšinį. Spalio 6 d. Lietuvos ambasados JAV iniciatyva įkurtas Profesionalų klubas kvietė į susitikimą su „Transparency International“ Lietuvos skyriaus vadovu Sergejumi Muravjovu. Susitikimo metu S. Muravjovas pristatė įvairias Lietuvoje įgyvendintas skaidrumo, jaunimo švietimo, kovos su korupcija iniciatyvas. Spalio 8 d. vyks tradicinis Lietuvos ambasadoriaus JAV krepšinio turnyras, kurį ambasada organizavo kartu su Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjunga. Šiais metais turnyras skirtas paminėti Lietuvos ir JAV diplomatinės santykių atkūrimo 25-ąsias metines. Turnyre, vykusiame Vašingtone, dalyvavo 11 komandų – Lietuvos ambasados JAV, jungtinė Estijos ir Latvijos ambasadų JAV, Jungtinių Valstijų valstybės departamento, Pentagono ir 7 JAV lietuvių komandos, atstovaujančios Baltimorės, Long Ailendo, Los Andželo, Naujojo Džersio, Niujorko, Teksaso, Vašingtono (Kolumbijos apygardos) lietuvių bendruomenėms. Šių metų turnyre buvo pagerbtas JAV lietuvių išeivijos atstovas, ilgus metus žaidęs krepšinį, ilgametis Baltimorės Lietuvių namų pirmininkas Balys Brazauskas, kuriam teko garbė išmesti pirmąjį turnyro kamuolį į aikštelę. Spalio 9 d. Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bazilikoje buvo laikomos iškilmingos padėkos mišios, skirtos Šiluvos koplyčios 50 metų jubiliejui. Mišiose sulaukta apie 700 dalyvių, giedojo lietuviški chorai „Dainava“ iš Čikagos, „Exultate“ iš Klivlendo, „Laisvė“ iš Filadelfijos ir „Volungė“ iš Toronto. Šių metų birželio 30 d. bazilikoje atidaryta paroda „Šiluvos koplyčia po 50 metų“, kurią Šiluvos koplyčios jubiliejaus organizacinis komitetas organizavo kartu su Lietuvos ambasada JAV. Šios parodos lankymas pratęstas iki 2016 m. lapkričio 27 d.

2016 m. spalio 15 d. Lietuvos ambasadorė Airijoje Rasa Adomaitienė Dubline surengtoje konferencijoje „Atgal į Lietuvą“ paragino

jaunimą grįžti į Tėvynę ir, naudojant svetur sukauptą patirtį bei žinias, prisidėti prie ekonomikos, gerovės ir pilietinės visuomenės stiprinimo. Projekto „Atgal į Lietuvą“ lyderiai, gimę ir užaugę Lietuvoje, bet ilgiau ar trumpiau gyvenę emigracijoje, Linas Stankus, Justė Vižinytė, Irma Milišauskaitė, Gediminas Tamulynas papasakojo, koku būdu jų klajonės po pasaulį ir paieškos tapo sėkmės istorijomis bei pabrėžė, kad savo idėjoms realizuoti Lietuvą pasirinko ne atsitiktinai, o vedami patriotiškų paskatų. Trečios kartos išeivijos lietuviai Darius Udrys ir Jurgis Didžiulis su žmona Erica Jennings – aire, gyvenančia Lietuvoje, – pasidalijo gyva patirtimi, kaip perėmė iš senelių meilę Lietuvai ir sugrįžę į ją tapo „savais“. Visus sužavėjo įmonės „Wide Wings“ įkūrėjo Gedimino Tamulyno verslo receptas – patirties ir įgūdžių, įgytų užsienyje, pritaikymas Tauragėje sukuriant tarptautinėje erdvėje veikiantį verslą ir argumentacija, kodėl Lietuvoje gyventi gera. Konferencijos rėmėjo, tarptautinės finansų įmonės „CITCO“, vadybininkai Chrisas Butleris ir Diarmuidas Sextonas pristatė sėkmingai besiplečiantį paslaugų centrą Vilniuje ir paragino jaunimą susirasti darbą Tėvynėje. Taip pat buvo pristatyta darbo aplinka įmonėse „Telia“, „Western Union“. Banko „Swedbank“ analitikė Laura Galdikienė pristatė naujausius ekonominius ir migracijos rodiklius, nubrėžė Lietuvos ekonomikos perspektyvas. Projektas „Atgal į Lietuvą“ skirtas motyvuoti lietuvių jaunimą, gyvenantį ar studijuojantį užsienio šalyse, kviesti jį grįžti į Lietuvą ir pradėti savo darbo karjerą, kurti verslą, prisidėti prie socialinės gerovės stiprinimo. Projektas taip pat skatina artimesnį lietuvių, gyvenančių užsienyje, ir lietuvių Lietuvoje bendradarbiavimą, kviečia užsienyje įgytas žinias, idėjas ar įgautą patirtį pritaikyti Lietuvoje.

2016 m. spalio 22–23 d. užsienio reikalų viceministras Mantvydas Bekešius dalyvavo spalio 22–23 d. San Paule surengtose Lietuvos

dienose, per kurias paminėtos trys sukaktys: Lietuvos ir Brazilijos diplomatinio santykių užmezgimo 85-metis, atkūrimo 25-metis ir lietuvių migracijos į Braziliją 90-metis. Renginį sumanė Lietuvos generalinis konsulas San Paule. Jį organizavo drauge su Brazilijos lietuvių bendruomenėmis ir remiant Brazilijos lietuvių verslininkams. Viceministras pasidžiaugė aktyvia lietuvių bendruomene Brazilijoje ir pažymėjo, kad įgyvendinant „Globalios Lietuvos“ programą remiami ir stiprinami mūsų tarpusavio ryšiai. Jis pakvietė lietuvių kilmės jaunimą studijuoti Lietuvoje: universitetai siūlo rinktis įvairias lietuvių kalbos ir kultūros studijų programas, vasaros stovyklas, taip pat finansinę paramą studijoms pagal aukštųjų mokyklų programas. M. Bekešius taip pat paragino Brazilijos lietuvius įsitraukti į „Globalios Lietuvos lyderių“ ir „Kurk Lietuvai“ programas, kurios jungia įvairių sričių profesionalus iš viso pasaulio. Lietuvos atstovas priminė, kad 2018-aisiais minėsime Lietuvos valstybės nepriklausomo gyvavimo šimtmetį, ir pakvietė kiekvieną lietuvių pažymėti šią sukaktį tam skirtais renginiais. Per Migracijos muziejuje vykusią šventę jos dalyvius sveikino ir San Paulo valstijos kultūros sekretorius Jose Roberto Sadekas, Lietuvos generalinė konsulė San Paule Laura Guobužaitė, Brazilijos lietuvių bendruomenės pirmininkė Rosana Tumas. Lietuvių kilmės istorijos profesorius Marco Lipas skaitė paskaitą apie Lietuvos istoriją, pasirodė Brazilijos lietuvių šokių kolektyvai ir chorai. Dvi dienas vyko lietuviškos virtuvės pristatymai, buvo rodomi rankdarbiai.

2016 m. spalio 29 d. Lietuvos generalinis konsulas Los Andžele suorganizavo dvidešimt dviejų lietuvių išeivių menininkų, gyvenančių ir kuriančių JAV vakarinėje pakrantėje, darbų parodą, pavadintą „Lithuanian Art Show“. Lietuvos generalinis konsulas Darius Gaidys pasveikino lietuvius ir JAV gyventojus, gausiai susirinkusius į Santa Monikos

meno studiją (angl. *Santa Monica Art Studios*). Akivaizdu, kad menas puikiai jungia skirtingų tautybių žmones. Malonu, kad šiandien pasigerėti lietuvišku menu susirinko tiek daug JAV vakarų pakrantės lietuvių, Los Andželo gyventojų ir svečių iš kitų valstijų ir miestų“, – sakė D. Gaidys. Parodoje pristatomi JAV lietuvių menininkų tapybos, grafikos, meninės fotografijos ir skulptūros darbai. Ją siekiama sudaryti palankesnes galimybes kultūrinei saviraiškai, per meną pritraukti ir burti lietuvių bendruomenę, skatinti diskusiją lietuviško meno klausimais, lietuvišku menu sudominti platesnę visuomenę. Parodoje savo kūrybą pristato Rasa Arbas, Krista Augius, Vytautas Barauskas, Justina Brazdžionis, Renata Ciuzausk-Markley, Rolandas Dabukas, Giedrė Gudžiūtė-Kavalyauskas, Alexandra Hoover, Martynas Ivinskis, Livija Lipaitė, Juozas Lipas, Daina Mattis, Gintaras Meškauskas, Kęstutis Mikėnas, Ilona Peteris, Saulė Piktys, Stasys Pinkus, Girmantas Ragus, Vytautas Sakalas, Virga Šiaučiūnaitė, Sigita Šniras, Raisa Urbanas. Lietuvos generalinis konsulas Los Andžele buvo įkurtas 2015 m. Tai – viena iš naujausių Lietuvos diplomatinio atstovybių pasaulyje.

2016 m. lapkričio 2 d. Lietuvos diplomatai Visų šventųjų dienos ir Vėlinių proga lankė užsienyje palaidotų iškilių lietuvių kapus. Tradiciškai Vėlinių dieną Lietuvos ambasados Jungtinėje Karalystėje kolektyvas ir lietuvių bendruomenės organizacijų atstovai apsilankė Londono Šv. Patriko katalikiškose kapinėse, kur pagerbė diplomatų Broniaus Kazio Balučio ir Vinco Balicko, kunigų Kazimiero Matulaičio ir Aleksandro Gerybos atminimą. Lietuvos ambasadorius JAV Rolandas Kriščiūnas ir kiti diplomatai Vėlinių išvakarėse aplankė iškilių Lietuvos diplomatų JAV: Lietuvos konsulo JAV (nuo 1923 m.), konsulo Niujorke (nuo 1928 m.), Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Vašingtone (1935–1957 m.) Povilo Žadeikio

ir laikinojo reikalų patikėtinio Vašingtone (1957–1976 m.) Juozo Kajecko, kapus. Lietuvos generalinis konsulas Los Andžele Darius Gaidys Vėlinių dieną pagerbė Los Andžele palaidotų Nepriklausomybės akto signataro prof. Mykolo Biržiškos ir jo žmonos Bronislavos Šėmytės-Biržiškienės, taip pat ilgamečio Lietuvos garbės generalinio konsulo Vytauto Čekausko atminimą. Lietuvos ambasados Švedijoje darbuotojai tradiciškai apsilankė Šiaurinėse Stokholmo kapinėse, kur pagerbė vieno iškiliausių Lietuvos diplomatų, lietuvių ir švedų rašytojo Igno Šeinaus (tikroji pavardė – Ignas Jurkūnas) atminimą. Estijos Tiūrio miesto Kõrgessaare kapinėse artėjant Vėlinėms pagerbtas Lietuvos kariuomenės leitenanto ir Sibiro tremtinio Kazimiero Trušausko atminimas. Lietuvos ambasados Estijoje, Estijos lietuvių bendruomenės ir Tiūrio savivaldybės atstovai padėjo gėlių ir uždegė Vėlinių žvakutes ant K. Trušausko kapo, prie 1998 m. lietuvių skulptoriaus Dominiko Čiapo pastatyto koplytstulpio. Lietuvos ambasadorius Baltarusijoje Andrius Pulokas padėjo gėlių ir uždegė atminimo žvakeles memoriale Kuropatuose. Šioje masinių žudynių vietoje netoli Minsko 1930–1941 m. NKVD nužudė iki 250 tūkst. nekaltų gyventojų, tarp jų ir daugybę lietuvių. Gruzijos technikos universiteto Lietuvių kalbos ir kultūros centro studentai Vėlinių proga Tbilisyje uždegė žvakutes prie kryžiaus, skirto visiems lietuviams, atgulusiems Gruzijoje, atminti. Lapkričio 2-ąją, mirusiųjų atminimo dieną, Lietuvos užsienio reikalų ministerijos delegacija, dalyvaujanti dvišalėse politinėse konsultacijose su Serbijos Užsienio reikalų ministerija, Belgrado Britų karių kapinėse aplankė tuometėje Jugoslavijoje 1944 m. lapkričio 23 d. žuvusio lietuvių lakūno Albino Liūdžiaus (Albinas Liudzius) kapą. 1918 m. lietuvių emigrantų šeimoje Londone gimęs A. Liūdžius buvo aktyvus įvairių lietuviškų organizacijų, ypač sporto, narys ir 1938 m. dalyvavo Pasaulio lietuvių olimpiadoje.

Antrojo pasaulinio karo metais jis priklausė Britų karališkųjų oro pajėgų savanorių rezervui. Tarnaudamas 213-ajame eskadrone dalyvavo Balkanų operacijose. Atminimo paminklas A. Liūdžiui yra Londono Leytonstone lietuvių kapinėse. Lietuvos ambasada Austrijoje pagerbė Nepriklausomos Lietuvos veikėjo, bankininko, Lietuvos Steigiamojo Seimo nario Stasio Digrio (1886–1959) atminimą. Stasys Digrys atvyko į Austriją 1944 m. ir tapo aktyviu išeivijos bendruomenės nariu, rengė Vasario 16-osios minėjimus Vienoje. Jis taip pat dalyvavo draugijos „Lietuvių bendruomenė Austrijoje“ veikloje. Ši draugija būrė ir vienijo visus Austrijoje gyvenančius įvairių religijų ir pilietybių lietuvius ir atstovavo jų kultūriniais ir ekonominiais interesams bendraujant su tarptautinėmis įstaigomis pabėgėlių reikalams ir savanoriškomis labdaros organizacijomis. S. Digrys mirė 1959 m. gruodžio 15 d. Vienoje, palaidotas Grincingo kapinėse (Friedhof Grinzing). Lietuvos nuolatinės atstovybės prie Europos Tarybos darbuotojai lapkričio 2 d. aplankė Veronikos Bakšytės-Karvelienės kapą Strasbūro miesto šiaurinėse kapinėse. Veronika Karvelienė-Bakšytė (1898 m. gruodžio 13 d. Suoleliai, Kuktiškių valsčius – 1952 m. gruodžio 27 d. Strasbūras) – Lietuvos visuomenės veikėja, filosofijos daktarė, Lietuvos katalikų moterų draugijos prezidentė, Pasaulio lietuvių katalikų organizacijų sąjungos veikėja, 1949 m. viena iš Pasaulio moterų sąjūdžio kūrėjų ir veikėjų. Lapkričio 1-ąją, minint Visų šventųjų dieną, Lietuvos generalinis konsulas Čikagoje Marijus Gudynas kartu su kitais konsulato darbuotojais aplankė Lietuvos visuomenės ir politikos veikėjų kapus Čikagoje, padėjo gėlių, uždegė atminimo žvakutes. Čikagos Šv. Kazimiero kapinėse palaidoti šie iškilūs asmenys: Jonas Bildušas, Vincas Šmulkštys, dr. Jonas Valaitis, generolas Povilas Plechavičius, diplomatas Mikas Bagdonas, buvę Lietuvos generaliniai konsulai Čikagoje Antanas Kalvaitis ir dr. Petras

Daužvardis, garbės generalinė konsulė Juzė Daužvardienė ir kiti. Lietuvių tautinėse kapinėse pagerbti Lietuvos diplomatai dr. Jonas Šliūpas, Jonas Budrys, Lietuvos Seimo narys Kazys Bobelis ir kiti. Tęsiant ilgametę tradiciją, lapkričio 2 d. Lietuvos ambasada Italijoje kartu su Popiežiškąja Šv. Kazimiero lietuvių kolegija, ambasada prie Šventojo Sosto bei Italijos lietuvių bendruomene pagerbė Italijos sostinėje palaidotus lietuvių bendruomenės narius bei dvasininkus. Romos Verano kapinėse esančioje Šv. Kazimiero koplyčioje vyko šv. mišios, kurių metu prisimintas čia palaidotas Nepriklausomybės Akto signataras prelatas Kazimieras Steponas Šaulys, vyskupas Vincentas Padolskis, Italijos lietuvių bendruomenės pirmininkas prelatas Vincas Mincevičius, Lietuvos pasiuntinys prie Šv. Sosto ministras Stasys Girdvainis, prelatas Juozas Končius, Brazilijos lietuvių generalinis vikaras, Popiežiškosios Šv. Kazimiero lietuvių kolegijos vicerektorius Zenonas Ignatavičius ir kiti iškilūs lietuviai.

2016 m. lapkričio 18–19 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvyko seminaras „Užsienio lietuvių organizacijų dalyvavimas projektų konkursuose“, skirtas užsienio lietuvių organizacijų atstovams. Į seminarą atvyko net 59 užsienio lietuvių organizacijų atstovai iš 30 šalių, siekdami susipažinti su įvairių institucijų ir įstaigų, įgyvendinančių „Globalios Lietuvos“ programą, vykdomais konkursais, Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programa ir aptarti glaudesnio bendradarbiavimo galimybes. Užsienio reikalų ministerijos politikos direktorius Rolandas Kačinskas, sveikindamas susirinkusius užsienio lietuvių organizacijų atstovus, pabrėžė valstybės ir diasporos bendradarbiavimo svarbą įtraukiant užsienio lietuvius vienaip ar kitaip dalyvauti kuriant Lietuvos ateitį. Seminare užsienio lietuvius taip pat sveikino naujai išrinkti Seimo nariai Žygimantas Pavilionis ir Dovilė Šakalienė.

Vilniuje vykstančiame seminare „Užsienio lietuvių organizacijų dalyvavimas projektų konkursuose“ užsienio lietuviams pirmą dieną pristatyti Lietuvos institucijų (Švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos kultūros taryba, Jaunimo reikalų departamentas, Kūno kultūros ir sporto departamentas, Lietuvos mokslo taryba, Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas ir kt.) vykdomi projektų konkursai. Lapkričio 19 d. seminaro dalyviams buvo surengti mokymai „Kaip tinkamai parengti „Globalios Lietuvos“ projektą“, kurių metu užsienio lietuvių organizacijų atstovai pagilino savo žinias ir įgūdžius vertinant projekto finansavimo galimybes ir pildant paraiškas. Nuo 2011 m. Lietuvos Vyriausybės įgyvendinama „Globalios Lietuvos“ programa bendram darbui sutelkia 14 valstybės institucijų (ministerijų, departamentų, kitų įstaigų), kurios, vykdydamos joms priskirtas funkcijas, tokias kaip lituanistinis švietimas, informacijos sklaida ar verslo ryšių skatinimas, vadovaujasi bendra vizija ir tikslais ir tokiu būdu išvysto pažangesnes, labiau sutelkiančias idėjas. Vien tik Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamentas yra sulaukęs daugiau kaip 1 000 projekto paraiškų, iš jų apie 650 paremta maždaug 480 000 eurų suma. Ši programa kasmet sulaukia didelio užsienyje gyvenančių lietuvių susidomėjimo ir jau turi akivaizdžių rezultatų – sustiprėjusį lituanistinio švietimo tinklą pasaulyje, intensyvėjančius verslo atstovų ryšius, augantį Lietuvos institucijų ir užsienio lietuvių organizacijų bendradarbiavimą.

2016 m. lapkričio 24 d. Tel Avivo Pereso taikos centre įvyko Lietuvos ambasados Izraelyje bei Lietuvos užsienio reikalų ministerijos surengta konferencija „Lietuva ir Izraelis: praeitis, dabartis, ateitis“. Renginyje buvo diskutuota apie Lietuvoje vykusio Holokausto tyrimus bei tai, kas šalyje nuveikta įamžinant Holokausto aukų atminimą, dabartinę Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės

veiklą Lietuvoje bei aktualius Lietuvos pilietybės atkūrimo klausimus. Lietuvos ambasadorius Izraelyje Edminas Bagdonas sveikinimo kalboje pasidžiaugė stiprėjančia Lietuvos ir Izraelio partneryste. Pasak ambasadoriaus, prie Lietuvos ir Izraelio bendradarbiavimo sėkmės stipriai prisideda ir litvakų abiejose valstybėse indėlis. Jis taip pat pabrėžė, jog simboliška, kad apie Lietuvos ir Izraelio santykius kalbama Izraelio Prezidento, Nobelio premijos laureato Shimono Pereso vardu pavadintame centre. Su Prezidento vardu siejamas Lietuvos glaudesnių santykių su Izraeliu proveržis. Lietuvos užsienio reikalų ministerijos ambasadorius ypatingiems pavedimams Dainius Junevičius renginyje akcentavo besikeičiantį Lietuvos ir ypač jaunosios kartos požiūrį į savo šalies istoriją. Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti vykduojantis direktorius Ronaldas Račinskas pristatė Lietuvos žingsnius vykduojant su Holokaustu susijusius tyrimus bei įamžinant Holokausto aukų atminimą. Kuno Vytauto Didžiojo universiteto dėstytojas Robertas van Vorenas pristatė savo tyrimus apie Holokaustą Lietuvoje ir brėžė paraleles tarp Holokausto tragedijos Nyderlanduose ir Lietuvoje. Yad Vašem atstovas Dr. Arkadi Zeltseras savo pranešime nagrinėjo paminklų situaciją Holokausto aukoms Lietuvoje. Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenės pirmininkė Faina Kukliansky pristatė dabartinę bendruomenės situaciją bei veiklą. Ji taip pat atsakė į gausius susirinkusiųjų klausimus apie Lietuvos žydų paveldą Lietuvoje. Migracijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos laikinai einanti pareigas direktorė Evelina Gudžinskaitė bei Pilietybės skyriaus vyresnioji patarėja Daiva Vežikauskaitė susirinkusiems pristatė pilietybės grąžinimo aktualijas, įskaitant ir naujausius su pilietybės įstatymu susijusius pakeitimus. Konferencijoje gausiai dalyvavo litvakų organizacijų – Išėvių iš Lietuvos, Išėvių iš

Vilniaus ir Vilnijos regiono, „Izraelita“, lietuvių bendruomenės Izraelio Valstybėje „Nerija“ atstovai, taip pat Lietuvos garbės konsulai Izraelyje, Izraelio URM, Izraelio absorbcijos ministerijos, Yad Vashem, Amerikos žydų komiteto atstovai bei žurnalistai.

2016 m. gruodžio 2 d. laikinai einantis užsienio reikalų ministro pareigas Linas Linkevičius susitiko su šių metų mokslo premijų, skiriamų užsienyje gyvenantiems lietuviams, laureatais. „Savo darbais garsinate Lietuvos vardą užsienyje ir kartu stiprinatė Lietuvos mokslo potencialą. Esate tie Lietuvos ambasadoriai, kuriais mes pagrįstai didžiuojamės“, – sveikindamas Švietimo ir mokslo ministerijos įsteigtų mokslo premijų laureatus sakė L. Linkevičius. 2016 m. užsienio lietuviams skiriamomis mokslo premijomis apdovanoti Jungtinėje Karalystėje gyvenantis lazerių specialistas Rimvydas Juškaitis, Čekijoje dirbantis lituanistas Vaidas Šeferis, mokslininkė odontologė Jolanta Aleksejūnienė iš Kanados, literatūrologas Bronius Vaškelis iš JAV bei šiuo metu Australijoje dirbantis puslaidininkių fizikas Almantas Pivrikas. Keturi iš penkių premijos laureatų savo akademinį kelią pradėjo Lietuvoje. Susitikime su ministru taip pat dalyvavo ir pirmųjų apdovanojimų laureatas – Kolumbijos universiteto Niujorke profesorius emeritas, buvęs ilgametis Kolumbijos universiteto Gugenheimo lėktuvų struktūros instituto direktorius Rimantas Vaičaitis. „Tai, kad Jūs savo mokslinę karjerą pradėjote Lietuvoje, rodo Lietuvos aukštojo mokslo kokybę. Esame dėkingi, kad pasiekę didelių laimėjimų užsienyje, nepamirštate Lietuvos, išlaikote glaudžius ryšius su mūsų universitetais, skatinate tolesnį tarptautinį bendradarbiavimą, kartu prisidedate kurdami stipresnę ir pažangesnę Lietuvą,“ – sakė ministras. „Jūsų patirtis, žinios, įgūdžiai, kontaktai labai reikalingi Lietuvai. Linkiu, kad Jūsų užsidegimas atrasti, kurti ir dalintis neišblėstų, o Jūsų

pavyzdys paskatintų kuo daugiau užsienyje gyvenančių Lietuvos diasporos profesionalų palaikyti aktyvius ryšius su Lietuva“, – laureatams linkėjo ministras. Užsienyje gyvenantiems lietuvių kilmės mokslininkams mokslo premijos įteiktos už pastarojo dešimtmėčio mokslo pasiekimus humanitarinių ir socialinių mokslų srityse, taip pat fizinių, biomedicinos ir technologinių mokslų srityse ir mokslo pasiekimų sklaidą.

2016 m. gruodžio 28 d. Daugiau kaip 180 verslo, mokslo, kultūros profesionalų iš daugiau kaip 20 užsienio valstybių ir Lietuvos susitiko pirmajame „Globalios Lietuvos“ profesionalų forume „Globali Lietuva – valstybės pažangos kodas“. Užsienio reikalų ministerijos kartu su profesionalų tinklu „Global Lithuanian Leaders“ organizuoto renginio tikslas – sukurti platformą nenutrūkstamam ir efektyviam valstybės bei diasporos dialogui Lietuvai svarbiais klausimais. „Jūs – gabūs, talentingi, daug pasiekę – galite labai daug duoti savo kraštui. Su Jūsų pagalba Lietuva gali stebinti kokybe, inovacijomis, idėjomis. Lietuvai labai reikia Jūsų – Jūsų darbų, idėjų, patarimų“, – sveikindamas į renginį susirinkusius „Globalios Lietuvos“ profesionalus, sakė užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius. Ministras taip pat išreiškė viltį, kad forumas taps tradiciniu ir bus puikia platforma Lietuvos diasporos profesionalams aktyviai įsitraukti į Lietuvos gyvenimą. Forumo metu vyko intensyvios diskusijos dėl Lietuvos įvaizdžio, vizijos ir strategijos konkuruojant dėl talentų ir investicijų pritraukimo į Lietuvą. Išskirtinis dėmesys skirtas talentų ugdymui Lietuvoje, švietimo sistemos ir universitetų vaidmeniui, akcentuota sumanios partnerystės tarp Lietuvos ir jos diasporos, švietimo ir verslo struktūrų svarba. Taip pat apsieista idėjomis dėl globalios Lietuvos sąvokos, šios sąvokos traktavimo ir taikymo. Apibendrinus pasisakymus sutarta, kad

globali Lietuva – tai būseną, paremta tam tikromis vertybėmis – atvirumu, bendradarbiavimu, stiprių ryšių su lietuviais ir Lietuva, lietuvišku identitetu, prisidėjimu prie šalies gerovės kūrimo. Akcentuota būtinybė apie Lietuvą kalbėti ne vien kaip apie geografiškai apribotą teritoriją, pabrėžiant, kad šiuolaikinio pasaulio globalumas yra iššūkis, bet kartu ir galimybė pasitelkti pasaulinės patirties įgijusius lietuvių profesionalus stipresnės, atviresnės Lietuvos kūrimui. Kalbėta, jog globalią Lietuvą galima metaforiškai suvokti kaip socialinį tinklą, kurio ryšiai pasiekia lietuvius, nepaisant jų gyvenamosios vietos. Pasak renginio dalyvių, labai svarbu, kad ryšiai vis labiau stiprėtų ir lietuviai svetur savo patirtimi, žiniomis, idėjomis galėtų vis aktyviau įvairiomis formomis įsitraukti į šalies gyvenimą ir prisidėti prie gerovės Lietuvoje kūrimo.

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentė ir lietuvių išeivija

2016 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) valdybos nariais. Tai lietuvius visame pasaulyje vienijanti nepolitinė visuomeninė organizacija, kurią 1949 m. Lietuvių charta įsteigė Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas. Susitikimas surengtas minint Bendruomenių metus. Šalies vadovė pabrėžė stiprių pasaulio lietuvių bendruomenių vaidmenį ne tik išlaikant tvirtą ryšį su Tėvyne, bet ir padedant spręsti skaudžias socialines problemas. Prezidentė pakvietė išeivijos bendruomenes aktyviai įsitraukti į savo inicijuotą kampaniją „Už saugią Lietuvą“, telkiančią į kovą prieš smurtą, patyčias, savižudybes ir priklausomybes. Pasak šalies vadovės, socialinės problemos yra išvešėjusios ne tik Lietuvoje, bet ir tarp užsienyje gyvenančių lietuvių. Stiprios lietuvių bendruomenės išlaiko artimą ryšį su savo nariais, pirmosios

pamato problemas, ištisia pagalbos ranką ir padeda atsitiesti. Todėl, valstybės vadovės teigimu, kur lietuviai begyventų, jie neturėtų likti abejingi savo bendruomenių nariams, kurie susidūrė su problemomis, jiems padėti ir jais rūpintis. Prezidentė pakvietė užsienyje gyvenančius lietuvius aktyviai dalyvauti šalies visuomeniniame ir politiniame gyvenime, balsuoti rinkimuose. Šalies vadovė taip pat aptarė lietuviybės stiprinimo ir išsaugojimo klausimus, aktyvų pasaulio lietuvių vaidmenį pritraukiant investicijas, pristatant Lietuvos poziciją svarbiausiais politiniais klausimais, atremiant priešiškos propagandos bandymus diskredituoti ir paniekinti Lietuvos valstybę bei mūsų tautos istoriją. PLB aktyviai veikia 44 pasaulio kraštuose. Šios organizacijos tikslas – suvienyti visus už Lietuvos ribų gyvenančius lietuvius, išlaikyti, kurti ir ugdyti lietuvių tautos gyvastį, puoselėti bei saugoti lietuvių kalbą, kultūrą ir tradicijas ir remti Nepriklausomą Lietuvos valstybę.

2016 m. lapkričio 3 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė pasveikino Prezidentą Valdą Adamkų 90 metų jubiliejaus proga. Pasak Prezidentės, V. Adamkaus, kaip valstybės žmogaus, kaip intelektualo, patirtis yra neįkainojama, o vadovavimo Lietuvai metai – svarbi mūsų naujausios istorijos dalis. V. Adamkaus asmenybėje matome ypatingą ryšį tarp šiandieninės Lietuvos ir tos, kuri buvo prarasta 1940-aisiais, kurios nepriklausomybės atgavimo su bendraminčiais buvo siekta daug dešimtmečių. Tautos meilė – geriausias įvertinimas tų pastangų, kurias V. Adamkus įdėjo dirbdamas dėl Lietuvos pažangos ir vienybės. Šalies vadovė palinkėjo V. Adamkui sveikatos, stiprybės ir geros šventinės nuotaikos. V. Adamkus įteikė Prezidentei savo naująsias knygas „Pokalbiai nesilaikant protokolo“.

2016 m. gruodžio 2 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su

Baltarusijoje, Lenkijoje, Latvijoje ir Kaliningrado srityje veikiančių lietuviškų mokyklų mokiniais ir mokytojais. Tradiciniame, jau 8-ą kartą vykusiame kalėdiniame susitikime dalyvavo beveik 150 vaikų ir jų mokytojų iš kaimyninių šalių. Viešėdami Prezidentūroje vaikai kartu su skautais mokėsi lietuviškų dainų, drauge su gyvosios istorijos puoselėtojais „Vikingų kaimas“ žaidė tradicinius žaidimus, aplankė Valstybės pažinimo centrą. Piešti lietuviškų motyvų piešinius vaikams padėjo Prezidentės inicijuotos nacionalinės kampanijos „Už saugią Lietuvą“ ambasadoriai Algirdas ir Remigijus Gataveckai. Pasak Prezidentės, prie saugios Lietuvos kūrimo turi ir gali prisidėti viso pasaulio lietuviai. Šalies vadovė taip pat pabrėžė, jog Lietuvai svarbus ir reikalingas kiekvienas vaikas, kad ir kur gyventų. Užsienio lietuviai visuomet brangino savo kalbą ir kultūrą, o užsienyje veikiančios lietuviškos mokyklos padeda šias vertybes perduoti ir jaunajai kartai. Su Lietuva širdyje augantys vaikai – neatsiejama mūsų šalies dalis. Šiais metais vaikams įteiktos ypatingos dovanos – Lietuvos moksleivių kurti žaisliukai su asmeniniu laišku, kviečiančiu draugauti. Prezidentė palinkėjo vaikams, kad su bendraamžiais Lietuvoje užsimezgusi draugystė paskatintų dar labiau domėtis Tėvyne, jos tradicijomis ir istorija. Šalies vadovė jauniesiems užsienio lietuviams padovanojo Lietuvos nacionalinį atlasą ir knygų jų mokyklų bibliotekoms.

2016 m. gruodžio 15 d. Europos Vadovų Taryboje Briuselyje dalyvaujanti Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė dvišalio pokalbio susitiko su Jungtinės Karalystės Ministrė Pirmininke Theresa May. Susitikime aptartas pasiruošimas derybų pradžiai dėl JK pasitraukimo iš ES, Lietuvos žmonėms jautriausi klausimai, taip pat tolesnio šalių bendradarbiavimo perspektyvos saugumo ir ekonomikos srityse. Šalies vadovės teigimu, Lietuva nepaliks savo piliečių

likimo valiai ir „Brexit“ derybose aktyviai gins jų interesus. Svarbiausia, kad žmonėms būtų užtikrintos ir išsaugotos pagrindinės laisvės ir garantijos – laisvas asmenų judėjimas, teisė dirbti, sveikatos apsaugos ir socialinės garantijos, galimybė studijuoti ir mokytis JK. Šiuo metu Didžiojoje Britanijoje gyvena apie 200 tūkstančių Lietuvos piliečių. Prezidentė taip pat atkreipė Premjerės Theresa May dėmesį į kitataučių, tarp jų ir lietuvių, diskriminaciją ir prieš juos nukreiptus smurto išpuolius Jungtinėje Karalystėje, pabrėždama būtinybę imtis visų reikiamų priemonių žmonių saugumui užtikrinti. Aptariant pasirengimą „Brexit“ deryboms, šalies vadovė pabrėžė, jog Lietuva palaiko vieningą ES poziciją, kad derybos neturi prasidėti, kol nėra gautas oficialus JK notifikavimas. Prezidentės teigimu, Jungtinė Karalystė yra svarbi mūsų ekonominė ir saugumo partnerė. Tai 7-a pagal dydį Lietuvos eksporto rinka. Daugeliu svarbiausių užsienio politikos klausimų mūsų pozicijos sutampa. Todėl Lietuva suinteresuota, jog būtų sukurtas Europos bendradarbiavimo su šia valstybe modelis, kuris tenkintų tiek JK, tiek visų ES piliečių interesus.

2016 m. gruodžio 28 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė įteikė Globalios Lietuvos apdovanojimus. Penktą kartą vykstančioje šalies vadovės globojamoje apdovanojimų ceremonijoje pagerbti Lietuvoje ir užsienyje gyvenantys žmonės, kurie savo darbais ir pasiekimais prisideda prie mūsų šalies gerovės bei garšina jos vardą pasaulyje. Apdovanojimą už viso gyvenimo nuopelnus šalies vadovė įteikė Prezidentui Valdui Adamkui, pabrėždama, jog Prezidento nuopelnai buvo ir yra visur, o ypač šiandien čia, Lietuvoje. Už į Lietuvą pritrauktas investicijas apdovanotas Gint Baukus, padėjęs pasaulinei pinigų perlaidų milžinei „Western Union“ atrasti Lietuvą. Aurelijus Liubinas, išstobulinęs

žvejybai skirtas pažangias technologijas, apdovanotas už Lietuvoje gimusių idėjų sklaidą pasaulyje. Už į Lietuvą atvestas mokslines inovacijas apdovanotas profesorius Feliksas Bukauskas. Apdovanojimą už tarptautinę patirtį Lietuvos regionams gavo Jonas Sluckus, padėjęs pritraukti Švedijos investicijas į Ventą – miestelį Akmenės rajone. Už ekspertinę pagalbą Lietuvos žmonėms vykdant tarptautinę plėtrą apdovanotas Darius Vaškelis. Už užsienio lietuvių telkimą apdovanotas Tadas Kananavičius. Ypatingą įvertinimą gavo jau dešimtmetį veikiantis Lietuvių Londono Sičio klubas, kuris vienija Anglijoje dirbančius finansų profesionalus iš Lietuvos. Globalios Lietuvos draugo apdovanojimas įteiktas Kenjiro Tamaki už Lietuvos ir Japonijos mokslo bei verslo ryšių stiprinimą. Už Lietuvos vardo garsinimą apdovanotas profesorius Virginijus Šikšnys. Sveikindama laureatus šalies vadovė pabrėžė, jog Lietuva yra visur, kur yra mūsų širdies dalis ir meilė savo tėvynei. Todėl kad ir kur begyventų, Lietuvai svarbus kiekvienas jos žmogus. Šiandienos apdovanojimai – tai padėka tiems, kuriems Lietuva yra brangi ir kurių dėka Lietuvos vardas garbingai skamba pasaulyje. Išskirtiniais talentais ir pažangiomis idėjomis pasaulyje garsėjantys profesionalai, Prezidentės teigimu, yra geriausi mūsų valstybės ambasadoriai. Jų sukaupta tarptautinė patirtis, prasmingi darbai ir tvirtai puoselėjami ryšiai su Lietuva leidžia globalizaciją priimti ne tik kaip iššūkį, bet ir kaip didelę galimybę mūsų šaliai.

Lietuvių išeivijos institute

2016 m. liepos 12 d. užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius susitiko su Lietuvių išeivijos studentų stažuotių programos, kurią administruoja JAV lietuvių bendruomenė kartu su VDU, dalyviais. Programoje šiais metais dalyvauja 15 atrinktų lietuvių kilmės jaunuolių – jie Lietuvoje pagal savo

specialybę mėnesį stažavosi įvairiose įstaigose ir įmonėse: Vilniaus miesto savivaldybės administracijoje, Respublikinėje Vilniaus universitetinėje ligoninėje, Vilniaus sutrikusio vystymosi kūdikių namuose, asociacijoje „Infobalt“ ir kitur. „Lietuvių išeivijos studentų stažuotų programa – viena prasmingiausių užsienio lietuvių organizacijų vykdomų iniciatyvų. Labai didžiuojamės ir vertiname, kad užsienyje gyvenantys lietuviai ir jūs, JAV lietuvių jaunimas, įsitraukia į Lietuvos gyvenimą, domisi aktualijomis, dalijasi savo patirtimi, žiniomis, atstovauja Lietuvai savo gyvenamuose miestuose, darbovietėse, universitetuose, mokyklose. Tikiuosi, kad stažuotės laikas įkvėps jus naujoms su Lietuva susijusioms prasmingoms iniciatyvoms, projektams“, – programos dalyvius pasveikino ministras L. Linkevičius. Savo kalboje ministras padėkojo JAV lietuvių bendruomenės pirmininkei Sigitai Šimkuvienei ir visiems programos vadovams už programos išlaikymą, kasmet sudaromas sąlygas aktyviems lietuvių kilmės jaunuoliams dalyvauti stažuotėje, kurios metu jie ne tik pritaiko studijų metu įgytas žinias Lietuvos įstaigose ir įmonėse, bet taip pat geriau susipažįsta su savo tėvų ar senelių kraštu, aplanko įspūdingiausias Lietuvos vietas. Iš viso JAV lietuvių bendruomenės ir VDU projekte jau dalyvavo daugiau kaip 200 studentų ir moksleivių.

2016 m. rugpjūčio 23 d. Jungtinių Tautų būstinėje Niujorke surengtas Lietuvos, Latvijos ir Estijos išeivių istorijai skirtos parodos „No Home To Go To: The Story of Baltic Displaced Persons, 1944–52“ pristatymo renginys. Pasak Lietuvos nuolatinės atstovės Jungtinėse Tautose ambasadorės Raimondos Murmokaitės, istorinės atminties išsaugojimas kitoms kartoms – itin aktualus, ypač dabar, kai esame pakartotinių bandymų perbraižyti Europos žemėlapių liudininkai, kai pasaulį krečia didžiausia migracijos krizė nuo Antrojo pasaulinio karo laikų. Paroda

pasakoja iš savo gimtinių dėl sovietinių represijų pasitraukusių Baltijos šalių politikos, mokslo ir kultūros elito atstovų gyvenimo istorijas. Pasakojimui pasitelkiamos jų šeimų išsaugotos relikvijos: dienoraščiai, dokumentai ir fotografijos. Ekspozicija parengta bendromis Balzeko lietuvių kultūros muziejaus Čikagoje, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto bei lietuvių, latvių ir estų bendruomenių išeivijoje pastangomis. Lietuvos nuolatinė misija Jungtinėse Tautose surengė šios parodos pristatymą Jungtinių Tautų būstinėje Niujorke. Parodos pristatymo renginyje apsilankė daugiau kaip pusantro šimto svečių – Jungtinių Tautų diplomatus, sekretoriato darbuotojų, žiniasklaidos ir Baltijos šalių bendruomenių atstovų.

2016 m. gruodžio 22 d. Kaip ir kasmet prieš Šv. Kalėdas, taip ir šiais metais į popietę Lietuvių išeivijos institute rinkosi Vytauto Didžiojo universiteto studentai, jų kolegos, akademinės bendruomenės nariai jau į tradiciniu tampanti renginį – Lietuvių fondo skiriamų vardinių Broniaus Bieliuko ir Vandos Daugirdaitės-Sruogienės stipendijų įteikimą.

Lietuvių fondas (LF) yra Ilinojaus valstijoje įregistruota pelno nesiekianti organizacija, kurios pagrindinis tikslas – išlaikyti ir remti lietuvišką kultūrą, švietimą, lietuviškos veiklos centrus Jungtinėse Amerikos valstijose, Lietuvoje ir visame pasaulyje. Per visą savo gyvavimo laikotarpį (nuo įsikūrimo 1962 m.) įvairiems lietuviškiems projektams LF jau skyrė daugiau kaip 18 milijonų JAV dolerių. „Mes džiaugiamės, kad Lietuvių fonde įsteigtų specialios paskirties vardinių fondų steigėjų ir visų aukotojų dėka LF gali paremti studijuojantį jaunimą. Šių gerų ir išmintingų žmonių nuopelnu jūs, jaunimas, galite įgyvendinti savo svajones“, – rašoma šių metų Fondo sveikinimo laiške stipendininkams. Lietuvių fondo rėmėjų bei aukotojų pastangomis yra įsteigtas ne vienas

vardinės stipendijos fondas, iš kurių yra skiriamos stipendijos Lietuvos studentams. Nuo 2001 m. VDU studentams skiriamos žymaus lietuvių išeivijos visuomenininko Broniaus Bieliuko stipendijos yra skirtos remti gabius, gerai besimokančius studentus, skatinti juos aktyviau dalyvauti visuomeninėje, mokslinėje veikloje. Istorikės Vandos Daugirdaitės-Sruogienės vardinė stipendija kasmet yra skiriama istorijos studentams.

Lietuvių išeivijos instituto sudarytam stipendijų komitetui universiteto akademinės bendruomenės nariai (katedros, dėstytojai, studentų organizacijos ir kt.) siūlo kandidatus, iš kurių yra atrenkami labiausiai tinkantys šioms vardinėms stipendijoms gauti. Greta mokslinės veiklos, akademinų rezultatų vertinant kandidatus atsižvelgiama į universiteto dėstytojų rekomendacijas, taip pat į pretendentų visuomeninį aktyvumą, dalyvavimą įvairiose formaliose ir neformaliose veiklose, visuomeninėse bei akademinėse organizacijose, savanorišką darbą. Šiais metais Broniaus Bieliuko vardo stipendijos buvo skirtos Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos programos IV kurso studentei Rimantei Jaugaitei, Literatūros ir spaudos programos magistrantei Kristinai Zaksaitei ir Praktinės filosofijos studijų programos magistrantui Žygimantui Menčenkoviui. Vandos Daugirdaitės-Sruogienės stipendija buvo įteikta Istorijos katedros doktorantui Egidijui Balandžiui, kuris savo daktaro disertacijoje „Sportas lietuvių diasporos socialiniame audinyje XX a. pr. – 1990 m.“ analizuoja socialinę lietuvių diasporos sporto istoriją.

Renginį vedė ir susirinkusiuosius sveikino Lietuvių išeivijos instituto direktorius Egidijus Aleksandravičius. Jis priminė visiems susirinkusiems iškilias Broniaus Bieliuko ir Vandos Daugirdaitės-Sruogienės asmenybes. Renginyje dalyvavo ir Lietuvių fondo sveikinimus perdavė Lietuvių fondo atstovas Lietuvoje Leonas Narbutis, kuris

džiaugėsi sėkminga Lietuvių fondo veikla ir gražia bendradarbiavimo tradicija, taip pat prisiminė buvusią savo istorijos mokytoją Vandą Daugirdaitę-Sruogienę ir jos dukrą Dalią Sruogaitę, su kuria teko nemažai bendradarbiauti Čikagoje „Margučio“ radijuje. Stipendininkams buvo įteikti diplomai, Lietuvių fondo sveikinimo raštai bei padovanotos Lietuvių išeivijos instituto išleistos knygos. Susirinkusieji sveikino stipendininkus ir džiaugėsi jų pasiekimais. Dėkodami už gautus apdovanojimus studentai kalbėjo, kad šios B. Bieliuko ir V. Daugirdaitės-Sruogienės stipendijos jiems yra ne tik materialinė parama, bet ir moralinė, dvasinė paskata mokslinei bei visuomeninei veiklai plėtoti.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2016 m. birželio 15 d. prezidentinę biblioteką aplankė Kazickų Šeimos fondo Prezidentė Jūratė Kazickaitė, o birželio 19 d. – broliai Juozas ir Jonas Kazickai (Joseph Kazickas ir John Kazickas) su šeimos nariais. Apsilankymo metu svečiai apžiūrėjo rekonstruotą bibliotekos-muziejaus pastatą, susipažino su ekspozicijomis, apžiūrėjo skaityklą, Pasaulio lietuvių bendruomenės menę ir palėpėje įrengtas darbo vietas muziejininkams bei VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslininkams. Jūratei Kazickaitėi tai buvo antrasis apsilankymas Adamkaus bibliotekoje. Prieš metus, viešėdama Kaune, ji matė biblioteką prieš pat remonto darbams prasidedant. Šio apsilankymo metu viešnia susitiko su bibliotekos Valdybos pirmininke Birute Garbaravičiene ir direktoriaumi Arūnu Antanaičiu. Bibliotekos-muziejaus atstovai papasakojo apie tolimesnius įstaigos planus, ekspozicijos plėtrą, artimiausius planuojamus projektus. Susitikimo metu apsvaistytos tolimesnės Kazickų šeimos fondo ir bibliotekos bendradarbiavimo galimybės. J. Kazickaitės vizitą filmavo ir pirmuosius įspūdžius užfiksavo

LRT televizija. Vaizdo medžiagą ir J. Kazickaitės interviu galima išvysti LRT televizijos laidoje „Septynios Kauno dienos“. Juozo Kazicko ir Jono Kazicko šeimos nariai taip pat apžiūrėjo rekonstruotą pastatą ir ten esančią ekspoziciją. Įspūdį svečiams darė restauruotos medinės pastato detalės, durys ir unikalūs mediniai durų apvadai. Apsilankymo pabaigoje svečiai įrašė palinkėjimą. Kazickų Šeimos fondas yra didžiausias privatus bibliotekos rėmėjas. Daugiau informacijos apie Kazickų šeimos fondą galite rasti internete adresu <http://www.kff.lt>.

2016 m. birželio 24 d. Kviečiame susipažinti su Prezidento Valdo Adamkaus kalba, pasakyta Alantoje, sveikinant „Santaros-Šviesos“ suvažiavimą. Plačiau skaitykite internete: <http://adamkuslibrary.lt/prezidento-v-adamkaus-kalba-santaros-sviesos-suvaziavime/#more-2659>.

2016 m. liepos 14 d. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus laimėjo nominaciją už geriausią interjerą Architektų dienos proga vykusiuose apdovanojimuose. Priminsime, kad bibliotekos rekonstrukcijos autoriai yra Gintaras Balčytis, Asta Prikockienė ir Kęstutis Vaikšnoras. Architektai įveikė atitinkamai antroje ir trečioje vietoje likusius *Vilniaus dailės akademijos Nidos menininkų kolonijos II etapo* ir *Loftas 2: gamybinių patalpų konversijos į gyvenamąsias Vilniuje* projektus. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus autoriai buvo įvertinti už nepaprastą jautrumą ir pastabumą, daugybės funkcijų suderinimą, ženklų naujo ir seno atskyrimą. Architektės A. Prikockienės ranka ir požiūris į paveldo tapatumo išsaugojimą, kuriant pridėtinę vertę šiuolaikinei būčiai, itin juntama – rašoma doc. Vaidos Almonaitytės-Navickienės apžvalgoje. Per metus trukusią rekonstrukciją namas buvo pritaikytas bibliotekos-muziejaus tikslams. Jame įrengtas liftas, suformuotos

darbo vietos lig tol neeksploatuotoje palėpėje, pastatas pritaikytas neigaliųjų poreikiams, o namo puošybos elementai išsaugoti ir atnaujinti.

2016 m. rugsėjo 15 d. Įvyko diskusija apie Lenkijos ir Lietuvos užsienio politiką Lecho Kačinskio (Lech Kaczyński) ir Valdo Adamkaus prezidentavimo laikotarpiu, ypač jų aktyvių veiksmų Rytų Europoje kontekste (Ukraina, Gruzija). Diskusijoje dalyvavo: LR Seimo vicepirmininkas Jaroslavas Narkevičius (Jaroslav Narkevič), ambasadorius Žygimantas Pavilionis, VDU Politikos mokslo ir diplomatijos fakulteto dekanas Šarūnas Liekis, buvęs Lenkijos užsienio reikalų viceministras Pavelas Kovalis (Paweł Kowal). Sveikinimo žodį tarė Lenkijos Respublikos ambasadorius Lietuvoje Jaroslavas Čubinskis (Jarosław Czubinski) ir profesorius Egidijus Aleksandravičius. Susitikime dalyvavo ir Slavomiras Sinkevičius (Sławomir Cenciewicz) – istorikas, publicistas, Karo istorijos biuro direktorius, kuris pristatė savo ir Adamo Chmieleckio (Adam Chmielecki) knygą „Prezydent Lech Kaczyński 2005–2010“. Diskusija vyko lenkų ir lietuvių kalbomis su vertimu.

2016 m. rugsėjo 21 d. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas ir HMF Lituanistikos katedra pakvietė į poetės Lidijos Šimkutės dvikalbės poezijos knygos „Baltos vaivorykštės / White Rainbows“ pristatymą, kuris įvyko prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje. Renginyje drauge su autore dalyvavo literatūrologas dr. Ramūnas Čičelis o diskusiją moderavo prof. Dalia Kuizinienė. Lidijos Šimkutės poetinė kūryba – itin originali, ji gerokai skiriasi nuo bet kurios Australijos poetų mokyklos, tačiau yra įtikinamai šiuolaikiška. Autorės poezijai būdingas realybės įvertinimas, net atsiribojimas, bet kartu juntamas

ir intymus tonas. O eilėraščio lakoniškumas liudija Lidijos Šimkutės pasitikėjimą skaitytoju. Poetė apmąsto žmogiškąją būtį, santykį su aplinka – visa tai kyla iš aiškaus gyvenimo suvokimo, iš teisingai pasirinkto įvaizdžio ir žodžio.

2016 m. spalio 5 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko diskusija „Laisvė ir humanizmas politikoje. V. Havelo idėjų reikšmė Lietuvoje ir Europoje“. Renginys skirtas Čekijos prezidento Vaclavo Havelo atminimui. Diskusijoje dalyvavo Egidijus Aleksandravičius, Kastytis Antanaitis ir Donatas Puslys, o ją moderavo Andžejus Pukšto (Andrzej Pukszt). Renginyje taip pat dalyvavo Čekijos Respublikos nepaprastasis ir įgaliotasis ambasadorius Lietuvoje Bohumilas Mazanekas (Bohumil Mazánek). 2016-aisiais dramaturgas, poetas, filosofas ir Čekijos prezidentas Vaclavas Havelas (Václav Havel) būtų minėjęs 80-ies metų jubiliejų. Tačiau kelti V. Havelo idėjas ir prisiminti jo politinę veiklą svarbu ne tik dėl gražios sukakties. Žvelgiant į šiandienę Vakarų liberaliųjų demokratijų ir Lietuvos politinę kultūrą, kyla klausimas, ar vis dar prisimenamos tos politinės vertybės ir praktikos, kurios XX a. antroje pusėje vedė Europą į laisvę, taiką ir klestėjimą? Ar pagarba žmogui, įsiklausymas, laisvė ir moralė neliko pašonėje greta vis labiau įsigalinčios profesionalų techninės politikos? Ar filosofija, istorija, literatūra ir meno formos tebėra svarbios greta plintančios politinės vadybos? Galiausiai, kur mus gali nuvesti politiniai lyderiai, kurie pamiršta vertybes ir idėjas, vedusias Europą į laisvę ir vienybę? Pati nūdiene verčia mus kelti šiuos klausimus, prisiminti V. Havelą ir kitus politikus, kuriems vadavimas valstybei ir lyderystės visada buvo greta didžiųjų idealų, laisvės ir pagarbos žmogui. Šie ir panašūs probleminiai klausimai bus svarstomi susitikime spalio 5 d. Renginį organizavo Prezidento Valdo Adamkaus

biblioteka-muziejus ir Čekijos Respublikos ambasada Vilniuje. Renginio metu bus prisimintas ir V. Havelo apsilankymas Kaune, kur Čekijos Prezidentas, vienas Prahos pavasario dalyvių, pagerbė Romo Kalantos atminimą. V. Havelas buvo pirmasis oficialus valstybės vadovas, per viešnagę Lietuvoje aplankęs R. Kalantos memorialą. Susitikime aptarti Prahos pavasario ir 1972 m. įvykiai Kaune, kuriuos savo apsilankymu 1996 m. Lietuvoje pabrėžė V. Havelas. V. Havelo asmenybę su Kaunu jungia ir kita simbolinė sąsaja. Iškilus humanisto atminimo renginys neatsitiktinai vyksta būtent V. Adamkaus bibliotekoje. Neseniai užsimezgęs dviejų įstaigų – Prahoje esančios V. Havelo bibliotekos ir Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus – bendradarbiavimas kultūriškai ir idėjiškai artina Čekiją ir Lietuvą. Abi prezidentinės bibliotekos ne tik atveria savųjų prezidentų archyvus, bet ir puoselėja liberaliąsias demokratines vertybes, laisvę ir pagarbą žmogui. Nufilmuotą diskusiją galite peržiūrėti internete: <http://adamkuslibrary.lt/laisve-ir-humanizmas-politikoje-v-havelo-ideju-reiksme-lietuvoje-ir-europoje/>.

2016 m. spalio 11 d. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus pradeda naują susitikimų ir diskusijų ciklą „Pokalbiai apie poeziją ir politiką“. Jų metu bus kalbama apie kultūros ir politinės minties santykį, poezijos, literatūros, meninio, muzikinio ir humanitarinio išsilavinimo reikšmę lyderystei, kultūros reikšmę politikai ir valstybės valdymui. Maestro prof. Giedriui Kuprevičiui padovanojus prezidentinei bibliotekai netikėtą dovaną – pianiną – kilo mintis bibliotekoje vykstančias diskusijas ir pokalbius paįvairinti pianino garsų skambesiu. Todėl pirmojo „Pokalbių apie poeziją ir politiką“ metu savo įžvalgomis dalinsis būtent maestro G. Kuprevičius – vienas šios idėjos autorių.

2016 m. spalio 13–15 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje vyko kūrybinės dirbtuvės „Kaunas 18+18“, skirtos Lietuvos nepriklausomybės šimtmečiui formų ir erdvių paieškomis. Spalio 13 d. įvyko diskusija „Vietos ir viešosios erdvės 100-mečio įprasminimui Kaune: kokios ir kodėl?“. Spalio 14 d. paskaita ir diskusija „Paveldas kaip konfliktas: diskusija dėl Kauno tarpukario verčių“. Pranešėjas menotyrininkas Vaidas Petrulis. Spalio 15 d. Kūrybinių dirbtuvių rezultatų pristatymas ir aptarimas.

2016 m. spalio 18 d. Šiais metais suka-ka 120 metų nuo iškilaus Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) profesoriaus Juozo Ereto gimimo. Ta proga VDU surengė akademinę popietę, skirtą prisiminti profesoriaus nuopelnus universitetui ir Lietuvai. Juozas Eretas 1919–1922 m. prisidėjo kuriant Kauno Aukštųjų kursų Humanitarinį fakultetą, o įkūrus Lietuvos universitetą tapo Teologijos-filosofijos fakulteto profesoriumi, vadovavo Visuotinės literatūros katedrai, dėstė vokiečių bei visuotinės literatūros, meno istorijos kursus. Profesorius aktyviai dalyvavo Lietuvos visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime, o palikęs Lietuvą 1941 m. pradėsus darbus toliau tęsė savo tėvynėje Šveicarijoje.

2016 m. spalio 20 d. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus tęsia susitikimų ciklą „Tęsiniai. Pokalbiai su muzika apie poeziją ir politiką“. Šį kartą kviesta į susitikimą su filosofu Gintautu Mažeikiu ir pianistu Rimantu Vingru. Kartu su pranešėjais kalbėtasi apie Teodoro Adorno apšvietos dialektiką ir dodekafoninę muziką.

2016 m. spalio 28 d. įvyko susitikimas-diskusija su prof. Mike'u Robinsonu (Mike Robinson) tema „Paveldas miestui ir miestiečių gerovei“. Pastaraisiais metais Kauno paveldo pripažinimas įgauna pagreitį. Kauno tarpukario architektūra įvertinta

Europos paveldo ženklu, carinės Kauno tvirtovės kompleksui tvarkyti ir pritaikyti šios dienos poreikiams įkurtas Kauno tvirtovės regioninis parkas. Tačiau ko reikia, kad šie istoriniai sluoksniai taptų miesto raidos katalizatoriais? Būtent šis klausimas buvo aptartas susitikime-diskusijoje. M. Robinsonas yra Tarptautinio Ironbridge kultūros paveldo instituto Birmingeme direktorius (Ironbridge International Institute for Cultural Heritage), UNESCO specialiusis patarėjas Pasaulio paveldo Tvaraus turizmo projekte. Jis daugiau nei 20 metų tiria turizmo, paveldo ir kultūros sąveikas, analizuoja kaip turistai suvokia praeitį, kaip turizmas kartu su paveldu prisideda kuriant privačius ir kolektyvinius identitetus.

2016 m. lapkričio 3 d. Prezidentui Valdui Adamkui sukako 90 metų. Garbingą jubiliejų V. Adamkus šventė Vytauto Didžiojo universitete (VDU). Lapkričio 4 d. 18 val. Vilniuje, Valdovų rūmuose, įvyko naujausios knygos „Pokalbiai nesilaikant protokolo“ pristatymas. Lapkričio 5-ąją prezidento pasveikinti į Vytauto Didžiojo universiteto Didžiąją salę susirinko apie 700 iškiliausių Lietuvos žmonių ir geriausių prezidento bičiulių. Tą dieną Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus darbuotojai iki pat šventinio koncerto (18 val.) priėmė lankytojus.

2016 m. lapkričio 28 d. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus pakvietė į viešą VDU profesoriaus Roberto van Voreno paskaitą-diskusiją „Putinism, Trumpism and the future of Europe“. Aptartos šių dienų Rusijos ir JAV politikos aktualijos, svarstyta, kokią tai turės įtaką Europos atečiai ir demokratijos raidai. Taip pat kalbėta apie „moderniojo stalinizmo“ apraiškas bei ženklus, bylojančius apie radikalių dešiniųjų populistų, kurių pasaulis nebuvo matęs nuo 1930-ųjų, sugrįžimą.

2016 m. lapkričio 18 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje įvyko VDU Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros inicijuota mokslinė konferencija, skirta A. Šapokos „Lietuvos istorijos“ 80-mečiui. Joje dalyvavo ir savo mintis išsakė istorijos tyrėjai Jūratė Kiaupienė, Simonas Jazavita, Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas.

2016 m. lapkričio 29 d. Vytauto Didžiojo universiteto Politologijos katedra kartu su Mokslo ir enciklopedijų leidybos centru pakvietė į renginį, skirtą žymaus politinio ir kultūros veikėjo Jerzy Giedroyc (Jurgio Giedraičio) 110-osioms gimimo metinėms paminėti. Jo metu bus pristatytas Magdalenos Grochowskos knygos „Jerzy Giedroyc“ lietuviškas vertimas. Knygos pristatymą lydėjo diskusija, kurios tema – Jurgis Giedraitis – paskutinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pilietis. Siekta įvertinti šio iškilaus išeivijos veikėjo vaidmenį šiuolaikinei Lietuvai. Taip pat renginio dalyviai palietė Lenkijos geopolitinio vaidmens Europoje klausimą, diskutavo apie Ukrainos ir Baltarusijos nepriklausomybės svarbą. Renginyje dalyvavo knygos vertėjas Kazys Uscila, Irena Stankevičienė (Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro Mokslinių leidinių redakcijos vedėja), dr. Giedrė Milerytė-Japertienė (Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Lituanistikos tyrimų centro darbuotoja) ir portalą Bernardinai.lt vyriausiasis redaktorius Donatas Puslys. Diskusiją moderavo doc. dr. Andžėjus Pukšto (VDU Politologijos katedros vedėjas).

2016 m. lapkričio 30 d. režisieriaus Algirdo Tarvydo dokumentinio filmo „Alė Rūta. Ilgesys“ (2016) peržiūra Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje. Renginyje dalyvavo Algirdas Tarvydas, rašytojos dukra Vija Arbas ir literatūros istorikė Dalia

Kuizininė. Po filmo peržiūros įvyko diskusija. Alės Rūtos (1915–2011) kūrybinį palikimą sudaro 30 išleistų grožinės literatūros knygų: romanai, novelės, biografijos, poezija, atsiminimai, knygos vaikams. Jos kūryba ir jos visuomeninė veikla buvo aktualizuota jubiliejinių renginių, skirtų Alei Rūtai, metu. Šis filmas prisideda prie jubiliejinių renginių ciklo, skirto Alei Rūtai. Algirdas Tarvydas yra dokumentinių filmų scenarijų autorius, režisierius, operatorius, prodiuseris, sukūręs ne vieną dešimtį autorinių filmų. Jis užsiima ir fotografija, yra Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys.

2016 m. gruodžio 1 d. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus tęsia susitikimų ir viešų diskusijų ciklą „Pokalbiai su muzika apie poeziją ir politiką“. Šį kartą susitikimas vyko pirmąją žiemos popietę, kalbėta apie mūsų empatijos ir emocinio intelekto ugdymą visuomenėje, mokyklose, kitose ugdymo įstaigose. Kaip sušildyti mūsų visuomenę, kaip skatinti empatiją, ugdyti emocinį intelektą ir kokią vaidmenį čia atlieka literatūra, poezija ir muzika? Apie tai kalbėjo jaunimo skaitymo problemos tyrinėtoja Audronė Lapienienė, muzikologas Edvardas Šumila, roko muzikantas ir mokytojas Lukas Rimkevičius, o pokalbį moderavo istorikas, mokytojas Domas Boguševičius.

2016 m. gruodžio 16 d. Besibaigiant 2016-iesiems metams, kurie buvo paskelbti Prezidento Dr. Kazio Griniaus metais, VDU studentų klubas „Studentų Santara“ organizavo diskusiją „Kazio Griniaus metams baigiantis: Lietuvos demokratijos eskizai“. Renginyje, skirtas Kazio Griniaus gimtadieniui paminėti, vyko V. Adamkaus bibliotekoje, Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje. Diskusijoje dalyvavo Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, filosofas Gintautas Mažeikis, Vytauto Didžiojo universiteto daktarė, politologė Danutė Stakeliūnaitė ir Lietuvos

valstiečių ir žaliųjų sąjungos atstovas, Seimo narys, docentas Mindaugas Puidokas. Joje buvo svarstyta, kokia Kazio Griniaus ir valstiečių liaudininkų idėjų reikšmė šių dienų Lietuvoje? Ką reiškia 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas: demokratijos tragedija ar nuolatinė demokratijos agonija? Kokia dabartinė demokratijos būklė ir kokia ateitis? Kas labiau apibūdina demokratiją – darna ar nuolatinė nedarna?

Giedrius JANAUSKAS

Šaltiniai:

www.iseivijosinstitutas.lt;
<http://www.pasauliolietuviai.lt>;
<http://adamkuslibrary.lt>;
www.president.lt;
www.urm.lt;
<http://plbe.org>;
www.lrs.lt;
www.lrv.lt.

Apie autorius

BILOTAS Viktor

Bažnyčios istorijos licenciatas, tyrinėtojas, projekto „Lietuvių Sibiriada“ vadovas
El. paštas vbilotas@gmail.com

ČIČELIS Ramūnas

Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakulteto Menotyros katedros lektorius
El. paštas ramunas_cicelis@yahoo.com

DAPKUTĖ Daiva

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas daiva.dapkute@vdu.lt

JANAUSKAS Giedrius

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotojas
El. paštas giedrius.janauskas@vdu.lt

KUIZINIENĖ Dalia

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos ir literatūros katedros profesorė, Lietuvių išeivijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja
El. paštas dalia.kuiziniene@vdu.lt

MILERYTĖ-JAPERTIENĖ Giedrė

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Informacijos mokslų departamento Lituanistikos tyrimų skyriaus vyr. tyrėja-metodininkė; Vytauto Didžiojo universiteto Č. Milošo centro mokslo darbuotoja
El. paštas g.mileryte@gmail.com

PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ Asta

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja, S. ir S. Lozoraičių muziejaus vedėja
El. paštas asta.petraityte-briediene@vdu.lt

PIVORAS Saulius

Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto Viešojo administravimo katedros profesorius
El. paštas saulius.pivoras@vdu.lt

SKIRIUS Juozas

Lietuvos edukologijos universiteto Humanitarinio ugdymo fakulteto Pasaulio istorijos katedros profesorius
El. paštas juozas.skirius@leu.lt

STRAVINSKIENĖ Vitalija
Lietuvos istorijos instituto mokslo
darbuotoja
El. paštas stravinskiene@istorija.lt

STRUMICKIENĖ Ilona
Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas ilona.strumickiene@vdu.lt

VARKALAITĖ-PLIOPIENĖ Rūta
Kauno apskrities viešosios bibliotekos
Senųjų ir retų spaudinių skyriaus vyresnioji
bibliografė; Vytauto Didžiojo universiteto
Migracijos politikos ir lietuvių diasporos
istorijos programos magistrė
El. paštas r.varkalaite@kvb.lt

ŽUKIENĖ Rasa
Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakulteto
Menotyros katedros profesorė
El. paštas rasa.zukiene@vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redaktorių kolegijos paskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pridėta santrauka anglų ir lietuvių kalbomis

(600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert / endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą

tekste yra pateikiamas visas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redaktorių kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvos išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt. Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt

Žurnalas recenzuojamas ir dedamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>.

Submission Guidelines

Oikos (from the Greek word meaning *home*) is a scholarly journal devoted to discussing contemporary migration, Lithuanian migration policy, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents.

Texts are published in Lithuanian or English. Articles should not exceed 40,000 characters (with spaces) in length; critical notices should not exceed 10,000 characters in length. Texts should be submitted on A4-size paper and set in *Times New Roman* type with 1.5 line spacing.

Texts to be published in *Oikos* are evaluated by two reviewers assigned by the editorial board. The journal publishes just those texts that have not been published previously. They must meet the usual requirements set for scholarly texts, including a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. If the scholarly text is submitted in Lithuanian, it must be accompanied by summaries (from 600 to 1000 characters) in English and Lithuanian.

If the text is in English, it must be accompanied by a summary in Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the end of the text as follows.

In case of a book, the order is: author's last and first names; book title (and volume, if necessary); location of publication; publisher; year of publication; and page number(s) quoted from.

In case of an article from a book, the order is: author's last and first names; title of article; title of book; year of publication; publisher; and page number(s) quoted from.

In case of a journal article, the order is: author's last and first names; title of article; title of journal; year of publication; issue number; and page number(s) quoted from.

Quotations are to be enclosed in double quotes and written out in the same type and with no other distinctive markings.

In a Lithuanian-language text, non-Lithuanian personal names are to be written in their original form. Their first occurrence requires using the full first and last names; subsequent occurrences may be limited to just the last name (of the same person). The most frequently used place-names (information about which may be found in ordinary

encyclopedias) are to be written in Lithuanian as traditionally pronounced; rarely used or little known names having no transliterations are to be written in their original orthography.

When submitting their articles to be considered for publication, contributors and authors must indicate their first and last names, institution, academic degree, e-mail address, and telephone number.

Articles should be submitted in electronic form together with one printed copy to the Lithuanian Emigration Institute (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas; lii@vdu.lt, 8 37 327 839) or to the Assistant Editor Dalia Kuiziniene at dalia.kuiziniene@vdu.lt

Oikos is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių išeivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006) - . – Vilnius : Versus aureus, 2006- .
Nr. 2 (22) - . – 2016. – 172 p. – Bibliografija išnašose.

OIKOS 2016 Nr. 2 (22)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)

ISSN 2351-6461 (internetinis)

<http://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.22>

Redaktorė *Agnė Bolytė*

Serijos dailininkė *Kornelija Buožytė*

Maketuotojas *Saulius Bajorinas*

2017 03 03. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K17-004A

Išleido „Versus aureus“ leidykla

Rūdninkų g. 18, LT-01135 Vilnius

info@versus.lt | www.versus.lt